

GR. BRÂNCUȘ
VOCABULARUL AUTOHTON
AL LIMBII ROMÂNE

GR. BRÂNCUȘ

OCABULARUL AUTOHTON
AL LIMBII ROMÂNE

Historic

Editura Științifică și Enciclopedică
București, 1983

Coperta : OLIMPIU POPA

PREFAȚĂ

Am cercetat în lucrarea de față fondul lexical de origine traco-dacă pe care româna îl are în comun cu albaneza. Ne-am impus această limitare a cercetării din convingerea că vechea metodă a comparației cu albaneza este calea cea mai sigură de a descoperi și explica vocabularul autohton al românei. Practicarea cu succes a acestei metode presupune cunoașterea aprofundată a istoriei celor două limbi și, în mod special, certitudinea că elementele comparabile din albaneză se explică prin caracterul indo-european al acestei limbi.

Am organizat materia cărții noastre în două mari părți. În prima parte, precedată de un capitol introductiv ce cuprinde precizări de metodă, am cercetat monografic cuvintele pe care le atribuim substratului. Am grupat aceste elemente în : sigure și probabile. Se subînțelege de aici că nu considerăm acest domeniu de cercetare ca fiind încheiat.

Am comparat cele două limbi din perspectiva unui stadiu străvechi al evoluției lor ; de aceea, am utilizat, atât pentru română cât și pentru albaneză, un bogat material popular, arhaic, dialectal, onomastic. Pentru albaneză, am folosit materialele publicate în ultimele decenii, mai ales studiile regretatului Eqrem Çabej. Am apelat permanent la vechile texte albaneze, precum și la varianta în uz a albanezilor din Italia. Dintre numeroasele ipoteze privind originea fiecărui cuvânt în parte, le-am reținut numai pe acelea care prezintă, din punctul nostru de vedere, un temei științific. Am susținut cu fapte și argumente noi soluțiile etimologice plauzibile. Interpretările noastre sînt prudente, menținute riguros în marginile obiectivității și

ale certitudinii. Se oferă, astfel, cititorului, o imagine reală, deși incompletă, a domeniului lexical autohton.

În partea a doua a cărții, ne-am îndreptat atenția asupra câtorva aspecte particulare ale fondului autohton sigur : structura fonetică și morfologică, semantica, răspîndirea dialectală, poziția în ansamblul lexicului, toate acestea în raport cu corespondentele albaneze și cu elementele latine moștenite. Din examinarea acestor aspecte se constată că elementele în discuție aparțin cu siguranță substratului și că au fost transmise românei ca elemente „latinești”.

Concluziile generale ale cercetării noastre rezultă din analiza obiectivă a faptelor : cele cca 90 de cuvinte comune cu albaneza nu sînt împrumuturi tîrzii din această limbă. Explicația prin albaneză nu implică în mod necesar și împrumutul. Aceste cuvinte au intrat în latina carpatodunăreană direct din graiul geto-dacilor în procesul de bilingvism al acestora, constituind, așadar, mărturia cea mai de preț a continuității românilor pe acest teritoriu.

Autorul

ABREVIERI

<p>a. = anul acc. = accentuat adj. = adjectiv adv. = adverb alb. = albanez(ă) andal. = (dial.) andaluzian ap. = apud ar(om). = (dial.) aromân arm. = armean(ă) avest. = avestic ban. = bănăţean bg. = bulgar(ă) bot. = botanic ceh. = ceh(ă) celt. = celtic cf. = confer cimer. = cimerian col. = colectiv com. = comun comp. = comparativ dac. = dacic dalm. = dalmată der. = derivat dial. = dialectal dim. = diminutiv(al) dr. = dacoromân(ă) ed. = ediţia emil. = (dial.) emilian c.n. = era noastră ex. = exemplu expr. = expresie fam. = familiar fig. = figurat fr. = francez(ă) friul. = (dial.) friulan gep. = gepidic germ. = german(ă) gh. = (dial.) gheg got. = gotic</p>	<p>gr. = greacă h. = harta ibid. = ibidem id. = idem i.e. = indo-european ilir. = iliric ind. = indian(ă) interj. = interjecţie ir. = (dial.) istroromân iran. = iranian(ă) isl. = islandez(ă) it. = italian(ă) î. = înainte înv. = învechit lat. = latin(ă) l.c. = lucrarea citată let. = leton(ă) lit. = lituanian(ă) lit. = literal loc. = locuţiune loc. cit. = locul citat lomb. = (dial.) lombard maced. = macedonean(ă) magh. = maghiar(ă) megl. = (dial.) meglenoromân mesap. = mesapic(ă) mold. = moldovenesc ms. = manuscris ngr. = neogreacă n.pers. = nume de persoană n.pr. = nume propriu nr. = număr olt. = oltenesc onomat. = onomatopoe op.cit. = opus citatum p. = pagina pct. = punctul cartografic pers. = persan(ă) piem. = (dial.) piemontez</p>
---	--

pl.	= plural	s.n.	= substantiv neutru
pol.	= polonez	sp.	= spaniol(ă)
pop.	= popular	subst.	= substantiv
pref.	= prefix	suf.	= sufix
prov.	= provensal	s.v.	= sub voce
rad.	= radical	ș.a.	= și altele
reg.	= regional	ș.u.	= și următoarele
rom.	= român(ă)	t.	= (dial.) tosc
rus.	= rus(ă)	tc.	= turc(ă)
s.	= sub	top.	= toponim
sanscr.	= sanscrit(ă)	trac.	= tracic
sb.	= sîrbă	ucr.	= ucrainean(ă)
scr.	= sîrbocroată	v.	= vezi
s.f.	= substantiv feminin	var.	= variantă
s.g.	= singular	vb.	= verb
sin.	= sinonim	vegl.	= (dial.) vegliot
sl.	= slav(ă)	ven.	= (dial.) venețian
slov.	= sloven(ă)	zend.	= zentic
s.m.	= substantiv masculin		

I. INTRODUCERE

Elementele autohtone din limba română reprezintă și astăzi, după mai bine de un secol de cercetări asidue, domeniul cel mai puțin elucidat al istoriei acestei limbi. În ciuda bibliografiei imense de care dispunem, rezolvarea unora dintre complicatele probleme ale substratului traco-dac al românei nu depășește încă sfera ipotezelor. E de la sine înțeles că principala cauză a dificultăților chinuitoare în fața cărora se află cercetătorul vine din necunoașterea limbii de substrat la care să poată fi raportate presupusele elemente nelatine din română. Faptele extrem de puține prin care este atestată traco-daca, transmise în transcrieri latinești și grecești aproximative, sînt greu de interpretat etimologic și ajută la explicarea sigură numai a cîtorva dintre cuvintele românești autohtone. Numele de riuri mari de pe teritoriul României se explică prin hidronimia antică locală, după cum atestări antice stau și la baza numelui munților *Carpați*, dar nici un nume comun din română, cu puține excepții (*druete*, *mal*, *mare* adj.) nu poate fi raportat la onomastica traco-dacă. Glosele (și, în general, repertoriul de nume comune traco-dace întocmit prin studiul vocabularului scrierilor grecești și latinești antice), ca și puținele inscripții, sînt aproape inutilizabile (totuși, *mazăre*, *mînz*, *brusture*?) la stabilirea etimologice a numelor comune atribuite substratului.

Pentru unele etimologii se apelează la materialul comparativ oferit de alte limbi (ilira, vechea macedoneană, vechea greacă) vorbite în antichitatea piercmană în Balcani, pe considerentul ipotetic că unele cuvinte aveau o circulație mai largă, deci existau și în traco-dacă, de unde s-au transmis românei. Mai mult, reconstrucția etimonurilor traco-dace e posibilă și prin comparația cu alte idiomuri

indo-europene mai îndepărtate de aria tîrzie a traco-dacilor sau cu care, în anumite epoci, traco-daca a putut veni în contact (balto-slave, germanice, indo-iraniene etc.). Cu puține excepții, rezultatele acestor comparații nu sînt însă sigure. Grija cercetătorului este de a dovedi în primul rînd că cuvintele românești comparate nu s-au abătut în evoluția lor de la regulile care au acționat în procesul de formare a românei comune, precum și aceea de a reconstrui formele latinești și apoi traco-dace ale acestor cuvinte, căci româna le-a moștenit prin latina carpato-dunăreană, pe care și-au însușit-o traco-dacii romanizați. Reconstrucția aceasta, condusă, în ultimă analiză, spre radicalele indo-europene, este extrem de anevoioasă, pentru că, așa cum se știe, orice reconstrucție trebuie să pornească de la o comparație între cel puțin doi termeni. Or, în cazul în care al doilea termen al comparației nu există, refacerea formei inițiale este, în mod obiectiv, foarte dificilă, iar rezultatul ei, nesigur¹.

Așa stau lucrurile în vocabular. În materie de morfologie și sintaxă (și chiar în fonetică), practicarea unei reconstrucții care să pornească în exclusivitate de la datele românei comune este aproape imposibilă. De aici și explicația faptului că numeroși cercetători reduc numai la vocabular aportul substratului la formarea românei comune, negînd, deci, caracterul autohton al multor elemente din afara vocabularului.

Apocăpe toți cercetătorii care s-au aplecat asupra problemelor substratului românesc sînt de acord cu teza că cele mai sigure elemente românești moștenite din traco-dacă sînt cele care au corespondente identice sau asemănătoare în albaneză. Așadar, comparația cu albaneza reprezintă o cale metodologică, deși indirectă, de mai mare eficiență privind descoperirea elementelor preromane din română. De altfel, confruntarea cu albaneza (mai exact cu elementele latine din albaneză, care sînt foarte numeroase) se impune și în cercetările privind reconstrucția caracteristicilor latinei balcanice, fază anterioară românei comune².

¹ Vezi, în acest sens, Al. Rosetti, RRL, XII, 1967, p. 163—164; Id., SCL, XXI, 1970, 513—515, critici severe adresate cercetătorilor care practică această metodă.

² Pușcariu, *Études*, 64—120. Pentru elementele latine din albaneză, a se vedea, în afara lucrărilor mai vechi datorate lui Miklosich, G. Meyer,

Prin tabelele de corespondențe fonetice întocmite de C. Treimer¹ și reluate de unii lingviști, s-a arătat că există diferențe mari de la română la albaneză. Astfel, unele sunete albaneze au în română câte două, trei sau chiar patru corespondente, contextul fonetic fiind același. De exemplu, alb. *th* corespunde în română cu *s*, *ts*, *ț*, *f*: *tharbët* — *sarbăd*, *thark* — *țarc*, *thump* — *ciump*, *thërrimë* — *fărîmă*; alb. *sh* îi corespund trei sunete în română: *s*, *ș*, *ș*: *shkrumb* — *scrum*, *këpushë* — *căpușă*, *shut* — *ciut*; lui *dh* îi corespund *z* și *d*: *vjëdhull* — *viezure*, *shkardhë* — *zgardă*; lui *ë* îi corespund două sunete: *ă* și *e*: *gjymës* — v. rom. *gumetate*, *thërrimë* — v. rom. *fărămă* etc. Această confruntare duce la concluzia valabilă că în română cuvintele respective nu trebuie puse pe seama influenței albaneze, pentru că, altfel, ar fi fost firesc ca același sunet albanez să nu fi avut tratamente diferite în română. Cu toate acestea, nu ne putem dispensa de comparația cu albaneza, chiar dacă ea nu este decît o operație preliminară în cercetarea etimologică propriu-zisă. Orice cuvînt românesc presupus a proveni din substrat (prin eliminarea posibilităților de a avea altă origine: latină, slavă, greacă etc.) trebuie căutat înainte de toate în albaneză, aceasta fiind singura metodă prin care se poate spune ceva sigur în legătură cu originea lui preromană. Evident, comparația nu trebuie făcută la nivelul contemporan al celor două limbi, ci la stadiul lor străvechi, al românei comune, respectiv al albanezei comune². Stabilind prin fonetică istorică variantele inițiale, observăm că tabloul de corespondențe fonetice se modifică mult, că diferențele de la o limbă la alta scad simțitor. Cele mai multe transformări fonetice s-au produs în albaneză; dimpotrivă, în română expresia fonică a elementelor din substrat s-a conservat mai bine.

Corespondentele albaneze au numeroase variante dialectale, multe dintre ele fiind însă de dată relativ recentă,

---

N. Jokl, Tagliavini etc., studii mai recente ca: E. Çabej, *Zur Charakteristik der lateinischen Lehnwörter im Albanesischen*, RRL, VII, 1962, 161—199; H. Mihăescu, *Les éléments latins de la langue albanaise*, RESEE, IV, 1966, p. 5—33; Harald Haarmann, *Der lateinische Lehnwortschatz im Albanischen*, Helmut Buske Verlag, Hamburg, 1972.

¹ C. Treimer, ZRPh, XXXVII, 398 ș.u.; Rosetti, ILR, 268 ș.u.

² Cf. Gr. Brâncuș, SCL, XVII, 2, 1966, 207; cf. și ILR, II, 319—320; Vraciu, LR, XIX, 2, 1970, 107; Russu, *Elem.*, 95.

căci nu depășesc, în trecut, începutul epocii literare albaneze (secolele al XV-lea — al XVI-lea). Faptul acesta e dovedit de marea apropiere dintre graiurile de tip tosc vorbite în coloniile arbăreșe din Italia și Grecia (formate din albanezi tosc emigrați mai ales în cursul secolului al XV-lea) și ghega de nord din textele tipărite în secolele al XVI-lea și al XVII-lea. Așadar, într-o perioadă mai veche, albaneza era mult mai unitară decât astăzi¹. Cu toate acestea, există unele trăsături dialectale foarte vechi, anterioare secolului al XV-lea, pentru a căror stabilire se impune ca metodă necesară, între altele, și comparația cu româna, precum și cu limbile balcanice vecine în care au intrat, de timpuriu, cuvinte albano-române străvechi. Reconstrucția variantelor inițiale albaneze este extrem de utilă pentru stabilirea etimologiei cuvintelor românești.

În continuare, vom lua în discuție câteva transformări fonetice străvechi suferite de cuvintele albaneze care prezintă astăzi deosebiri față de corespondentele românești.

Asurzirea oclusivelor și a spirantelor finale în dialectul tosc este, după toate probabilitățile, o particularitate dialectală foarte veche, mai ales că aceasta caracterizează și albaneza din Italia și Grecia. Există câteva indicii că în albaneza comună primitivă oclusivele și spirantele finale erau sonore și că afonizarea lor în toscă a reprezentat o inovație: 1. fenomenul afonizării nu apare în ghegă, dialect mai conservator decât toscă; mai mult, și în toscă există cuvinte care se abat de la regula afonizării; 2. la formele determinate cu articol definit, consoana finală și-a conservat sonoritatea: *breth* — art. *bredhi*, *bunk* — art. *bungu* (deci și postpoziția articolului definit e un fenomen anterior afonizării consoanelor finale); 3. cuvintele trace sau ilire la care e posibilă raportarea unor elemente albaneze conțin la finală consoană sonoră: alb. *mës* — *mëzi* se compară cu baza traco-iliră atestată *menz-*; 4. corespondentele românești, care reflectă, de regulă, fonetisme mai vechi, au la finală consoană sonoră: *brad*, *mînz* (rom. com. *bradzu, *mëndzu*). Rezultă de aici că cuvintele autohtone românești de felul lui *brad*, *gard*, *bung(et)*, *murg*, *grumaz*, *mînz* etc. trebuie raportate la acele variante

---

¹ Cf. Çabej, SCL, X, 4, 1959. 528; Id., SGJ, IV, 192.

albaneze care au finală sonoră: *bredh* (*bradh), *gardh*, *bung*, *murg*, *gërmaz*, *mëz* etc., cunoscute astăzi în ghegă.

Spirantele interdentale albaneze *th* și *dh* sînt, cel puțin în cîteva dintre situațiile care ne interesează direct, rezultatul evoluției palatalelor indoeuropene **k'*, respectiv **g'*, prin intermediul africatelor *ts* (alb. *c*), respectiv *dz* (sau *d'z*)¹. Dubletele actuale; *cipë* — *thipë*, *cicë* — *thithë*, *çjap* — *cap* — *thjap* etc. ar dovedi, după Jokl, că în faza străveche a albanezei un fonem *th* nu exista, că variantele cu *c* sînt mai vechi decît celelalte. De acord cu învățatul vienez, Çabej adaugă un șir de alte dublete care se explică, etimologic, din teme comune: *acaroj*, *carac*, *curr—ther*, *cermë* — *therm*, *cërmok* — *thërmoj*, *cmak*, *cimak* — *thumb* etc. Se adaugă aici și varianta *-c* a sufixului diminutival *-th*: *thimth* — *thimc*. Așadar, cuvinte românești ca *șap*, *șarc*, *șeapă* presupun ca termeni albanezi de comparație forme cu *ts* (= *c*), nu cu *th*. Dintre variantele albaneze de astăzi: *thjap*, *çjap*, *cap*, ultima trebuie considerată ca fiind cea mai veche. De asemenea, *cark* (comp. și ngr. τσάρκος) este anterioară variantei *thark*, iar *thep* (un plural singularizat) presupune o formă mai veche cu *c-*, la care trebuie raportat rom. *ț(e)apă*.

La fel, unele cuvinte albaneze cu *dh*: *dhallë*, *vjedhull*, cu care se compară rom. (*d*)*zară*, *vie(d)zure*, conțineau în faza străveche a limbii africata *dz* (sau *d'z*), nu spiranta *dh*, care e ulterioară.

Grupul *rd* (lichidă + oclisivă dentală sonoră) a avut în albaneză o evoluție similară cu a palatalei *g'*, rezultatul final fiind tot o spirantă sonoră, *dh*, precedată de *r*. Așadar, pentru formele actuale *gardh*, *udhos*, *shkardhë* se pot reconstitui în albaneza străveche variante cu *rd*: *gard, *(*h*)*urdë*, **skardë*². La fel au evoluat elementele latinești cu *rd*: *surdus* > alb. *shurdh*, lat. *viridis* > alb. *verdh*, lat. *meridiare* > alb. *mërxej*, *mërzej*, ultimul exemplu reflectînd stadiul *dz* (alb. *x*) al lui *d* precedat de *r* și în poziție palatală³.

Se știe, de asemenea, că alb. *s* provine, în unele cazuri, dintr-o africată de tipul *č* (alb. *ç*); prin urmare, rom.

¹ Pedersen, ZVS, XXXVI, 307 ș.u.; Meillet, IJ, I, 1914, 16; Jokl, IF, XXIV/VII, 217; Barić, *Hëmje*, 52; Çabej, ZB, II, 1964, 17.

² Cf. Çabej, „Rev. Shkodra”, I, 1964, 17.

³ Cf. G. Meyer, *Die lateinischen Elemente im Albanischen*, in „Grundriss der Roman. Phil.”, I, 1888, 804—821.

cioară nu trebuie raportat la forma actuală albaneză *sorrë*, ci la un prototip cu *ë* (reflex al i.e. **k'*, cf. Jokl, LKU, 93). Rom. *ciut* poate fi pus în relație cu o formă albaneză primitivă cu *ë*, refăcută pe baza celei actuale: *sutë* „căprioară”.

Fonemul vocalic *ü* (alb. *y*) nu exista în albaneza comună. Trecerea lui *ü* la *y* s-a făcut prin intermediul lui *uj*: *hyll* „stea” (comp. lat. *sol* „soare”) provine din *ujll* (la Buzuku: *uill*; comp. și *uvill* în albaneza din Gjakova, cu *v* care evită hiatul). Lat. *ū* a devenit *uj* în albaneza veche: *fructus* > *frujt* (la scriitorii vechi gheghi), dar, prin sec. al XVII-lea, *uj* a evoluat la *y*: *fryt*. Alt exemplu: lat. vulg. *padulem* > alb. *pëujll > *pëyll > *pyll*¹ „pădure”. Deci rom. *buc* trebuie comparat cu alb. com. *buk*, devenit mai târziu *byk* „pleavă”.

La unele cuvinte albaneze au apărut la finală sunete secundare. Astfel, în *shkrumb*, *b* s-a dezvoltat din cauza bilabialei *m* (ca în *krimb* „vierme”, comp. lit. *kirmės*, pers. *kirm* etc. sau ca în *ambël* „dulce”, *kumbull* „prun”, *shtambë* „urcior” etc., în interior, dar tot după *m*); deci rom. *scrum* presupune un termen albanez de comparație fără *-b*.

În alb. *katund*, *d* e secundar, adaus la mai vechiul *katun* (și azi în ghegă), la care trebuie raportat rom. *cătun*.

În sprijinul etimologiei albaneze, cel puțin pentru stabilirea variantelor vechi, vin nu numai termenii din română, ci și cei din alte limbi balcanice intrați fie din română, fie din albaneză: de ex. gr. *σχροῦμος*, bg. *skrum*; scr., bg. *katun* etc.²

Sunetele corespondente rom. *r*: alb. *ll*, de la finala multor cuvinte, presupun o poziție intervocalică în faza mai veche a celor două limbi. Așadar, *mugull*, *thumbull*, *vjedhull* etc. aveau în albaneza comună *-ë* la finală (la Bogdani, în sec. al XVII-lea, *avullë*). De altfel, pierderea vocalei finale s-a întâmplat și în română: *mugure* și *mugur*, *sîmbure* și *sîmbur*, *viezure* și *viezur*, *strugure* și *strugur* etc., dar nu ca fenomen fonetic, ci prin reamenajarea tipului de declinare (decl. a III-a → decl. a II-a, cu forma de singular refăcută după plural).

¹ Cf. Çabej, BUT, 3, 1958, 81.

² Cf. Çabej, „Rev. Shkodra”, I, 1964, 21.

Influența pluralului asupra singularului este un fenomen bine reprezentat în albaneză și cu consecințe importante¹. Reținem aici câteva exemple care ne interesează în mod direct: sing. *grep* s-a impus de la pluralul unui mai vechi sing. *grapë (comp. rom. *grapă*); *bredh* presupune o formă mai veche de sing. *bradh (comp. rom. *brad*, rom. com. *bradzu); *shkrep* „stîncă” este inițial o formă de plural care presupune un sing. *shkrap (din care scr. *škrapa* „recif; soi de stîncă în mare”), formă care ajută la explicarea rom. *scăpăra*; *thep*, care coexistă cu der. *gëthapë*, presupune un vechi sing. **thap(ë)*, la care raportăm rom. *țapă*; *shpendër* este la origine un plural în *-ër* și coexistă cu t. *shpënd*, gh. *shpëzë* (comp. rom. *spînz*); *shtrep* (comp. rom. com. *strepu, de la care s-a refăcut *strepede*; comp. ar. *strepsu*) este legat de pluralul *shhtërpînj* al sing. *gjarpër* „șarpe”; *kulpër*, *kurpën* este inițial pluralul lui *kulp*, *-i* (Kristoforidhi, p. 171).

După cum se vede, studiul variantelor albaneze și al modificărilor morfo-fonetice petrecute în evoluția acestei limbi ne arată că într-o epocă străveche elementele comune românei și albanezei presupun, în cea mai mare parte, forme identice, adică forme care se pot raporta la etimonuri comune. Pentru stabilirea și, în unele cazuri, pentru reconstrucția variantelor albaneze inițiale, româna, mai conservatoare cu elementele autohtone, este un termen de referință esențial, în sensul că datele ei oferă particularități care concordă cu fazele străvechi ale corespondentelor albaneze². Se asociază aici și limbile balcanice vecine, neogreaca, bulgara și sîrbocroata, care au primit de timpuriu, fie din română, fie din albaneză, multe dintre cuvintele preromane. Așadar, o mulțime de fonetisme albaneze actuale se descoperă ca secundare numai prin comparație cu româna sau cu limbile balcanice în care au intrat cuvintele respective.

În concluzie, trebuie spus că tabelele fonetice comparative trebuie întocmite numai pe baza foneticii istorice a românei comune, respectiv a albanezei comune.

Iată o listă de elemente albaneze cu forme refăcute într-un stadiu vechi. Alături de ele dăm corespondentele din româna comună.

¹ E. Çabej, *Alb. vise „Orte, Plätze” und die singularisierten Plurale im Albanischen*, „Ling. Posnan.”, VII, 1958, 145—200 și VIII, 1960, 71—132.

² Cf. Çabej, „Rev. Shkodra”, I, 1964, 5 ș.u.

avull, *abullē : *abure*
bollē (< *bolā < *bāla) : *balə*
bullar (< *bolarē) : *bəlaur*
balēgē, *balegē* : *balegə*
bardhē (< *bardz, *barz) : *bardzu*
bashkē (< *bar-shkē < *bhorska) : *bascə*
breth (< *bradh < *bradz, *braz) : *bradzu
brenza (< *brenda* + *-zē*) : *brəndzə*
brez (< *brēz* < *breno* + *-zē*) : *brənu*
brushtull (< *brusht-ullē* < *brust + *-ul-*) : *brust, *brusture*
byk (< *būk) : *bucu*
bung : *bungu
kēsulē (< *kēçulē*, *kaçule*) : *cəciulə*
kēlbazē (< *kalbēzē) : *cəlbadzə*
katund (*katun*) : *cətunu*
sorrē (< *çorē < **k'orna*) : *cioarə*
çukē, *sukē* (*çukē*) : *ciucə*
çufkē (< **çuf-* + *-kē*) : *ciufu*
thump, *thumb* (< *cumb, *çumb) : *ciumpu* (*çumburuş?*)
shyt, *sutē* (< **çut(ē)*) : *ciutu*, *şutu*
koqezē (< *kokēzē < *kokē* + *-zē*) : *coacədzə*
kopil (< *kopel) : *copilu*
kurthē (< **kurtsē?*) : (**curţə?*) *cursə*
droje (< *droe*) : *droaie*
flojére, *floér* (< **flojár?*) : (**fluiáru?*) *fluieru*
gardh (< *gard) : *gardu*
gati, *gat*, *gatē : *gat + *-a*
gjimp (< *glemp, *glimp) : *glimpu
gjon (< **glon?*) : **gl'on?* *ghion*
grep (< *grapē) : *grapə*
gërresē, *gresē* : *greasə*
grumaz (< **gurm-*) : *grumadzu*, comp. *sugruma*
krundē, *grundē* (< *krund, *grund) : *grundu, *grunzu*
hamēs (< *ham + *-ēs*) : *haməsu*
gjymēs (< **gjymē-*) : **giume(tə)*, *giumetate*
hurdhē (< *(h)urda) : (*le*)*urdə*
madhe (< **mazē?*) : *mare*
modhullē (< *modhē*, **modzē-* < **madz-* < *mag'h-* +
+ *-ul-*) : *madzəre*
magulē (< *magullē) : *məgurə*
mēz, *māz* (< *menz*) : *məndzu*, *mənzu*
mushk (< *musk) : *muşcu*
përrua (< *përren) : *pərənū, *pərəu*

rrëndës (< *rrëndëzë) : *rəndzə*
shkrep (< *shkrap) : *serəpəra, *serəpəra*
shkrumb (< *shkrum* < *s-krum) : *scrumu*
shpendër (< *shpënd* < *spand) : *spəndu, *spəndzə*
shtrëp (< *strep) : *strepu, *strepez (?)
shtrungë (< *stronga) : *strungə*
shapi (< *shapë) : *şopə, *şopərlə*
thark (< *carck*) : *ţarcu*
thep (< *thapë < *tsapë) : *ţapə*
udhos (< *urdhos < *(*h*)*urdhë* < *(*h*)*urdë*) : *urdə*
dhallë (< *dzallë, *zala) : *dzarə*
shkardhë (< *shkardë < *skarda) : *zgardə*

Nu am inclus în acest tabel cuvintele ale căror variante mai vechi se reconstituie greu și nesigur, nici pe cele pentru care admitem că în albaneza comună aveau forme din care se explică ușor cele actuale sau care erau identice cu acestea.

Se observă că la variantele din albaneza comună se ajunge atât prin studiul foneticii istorice albaneze, cât și prin comparația cu româna. Din perspectiva fazelor străvechi de evoluție ale celor două limbi, elementele lor comune apar, din punct de vedere fonetic, mult mai apropiate decât în etapa contemporană; în cele mai multe cazuri, avem de-a face cu forme identice. Evident, nu avem certitudinea că toate reconstrucțiile albaneze adoptate aici caracterizează un unic stadiu din dezvoltarea acestei limbi. De altfel, e un fapt recunoscut că, din punctul de vedere al cercetării etimologice, albaneza este, mai mult decât româna, un domeniu foarte departe de a fi considerat închis. În toate cazurile, reconstrucțiile din fazele străvechi ne arată că pentru ambele limbi raportările etimologice se pot face la arhetipuri comune. De aici se poate trage o concluzie foarte importantă privind structura etimologică a vocabularului albanez, anume aceea că se recunoaște o componentă tracă în constituția originară a acestuia. Această concluzie, obținută în exclusivitate prin comparația cu româna, este în acord cu aceea la care se ajunge prin examinarea fonetismelor de tip *satem* ale albanezei și prin raportarea la termeni albanezi a unor relice trace.

Nu ne-am propus aici reluarea problemei dezbătute atât de mult a originii albanezei : iliră, tracă (dacă, daco-

moesiană), sinteză iliro-tracă, iliră influențată de un dialect trac. Materialul lingvistic din antichitatea balcanică (trac și ilir) e atât de sărac încît permite avansarea oricărei ipoteze. De asemenea, se știe că albaneza conține fonetisme *satem* dar, în același timp, și *centum*. Ceea ce ne interesează însă în mod special este că elementele pe care această limbă le are în comun cu româna se explică în relație directă cu corespondentele românești, adică raportate la aceleași baze indo-europene. Cum în română aceste elemente sînt, la origine, rezultatul influenței limbii traco-dacilor asupra latinei, urmează că, în mod logic, trebuie să admitem existența unei componente trace în structura lexicală originară a albanezei.

II. ÎMPRUMUT DIN ALBANEZĂ SAU MOȘTENIRE DIN SUBSTRAT?

Elementele românești comune cu albaneza au fost explicate, în general, fie ca împrumuturi din această limbă, efectuate relativ târziu, în perioada românei comune, fie ca rezultat al influenței idiomului preroman din Dacia asupra latinei orientale. În istoria cercetărilor provenienței elementelor comune româno-albaneze, s-a susținut și ipoteza împrumutului reciproc (între tracă și iliră sau între română și albaneză), precum și aceea că în ambele limbi aceste elemente au fost transmise, în mod independent, dintr-o a treia limbă (fie ilira, fie traca sau numai daco-moesiana). După cum se știe, pentru unele cuvinte s-au presupus ca surse primare greaca veche sau macedoneana veche, idiomuri scito-sarmate, caucazice sau baltice. Evident, între aceste ipoteze există deosebiri de cronologie: unele privesc pătrunderea elementelor în discuție în traco-dacă, altele în latina dunăreană, iar altele în româna comună. Problema care interesează însă în mod special româna este dacă aceste elemente sînt moștenite împreună cu întregul fond latin al limbii sau împrumutate mai târziu din albaneză.

Pentru ipoteza împrumutului, susținută, în repetate rînduri, între alții, de N. Jokl, și reluată, în ultimul timp, de Eqrem Çabej, argumentele principale sînt următoarele: 1. substratul indigen e problematic ca sursă pentru română atît timp cît e vorba de o limbă pe care nu o cunoaștem, iar albaneza ne oferă elemente reale pentru explicarea etimologică; 2. e greu de dovedit dacă în substrat exista sau nu cuvîntul a cărui origine o urmărim; 3. numeroase concordanțe româno-albaneze (în special din domeniul frazeologiei) cu un caracter ceva mai nou nu pot fi atribuite substratului, sau este imposibil de a fi explicate

prin substrat; 4. conceptul de substrat presupune în mod necesar înlocuirea unei limbi prin alta (ceea ce s-a întâmplat în Dacia), deci e mai sigur să explicăm elementele din română prin adstrat, adică prin împrumut albanez; 5. din punct de vedere etimologic, termenii românești sînt „izolați”, pe cînd echivalentele albaneze sînt legate de baze interne proprii. Acest din urmă argument este cel mai important. Astfel, *këlbazë* (rom. *câlbează*) e legat etimologic de vb. *kalb* „a putezi”, *gërresë* „răzuitoare” (rom. *gresie*, *greasă*) de vb. *gërryjej*, *gryej* „a răzui, a eroda, a scobi”, *hamës* (rom. *hameș*) de vb. *ha* „a mânca”, *mëz* (rom. *mînz*) de vb. *mend* „a alăpta la sin; a pune mielul să sugă la altă oaie”, *moshë* „vîrstă” (rom. *moș*, *moașă*) de subst. *mot* „an” și de vb. *mas*, *mat* „a măsura”, *thërrime* (rom. *fărîmă*) de vb. *ther* „a tăia”, *vjedhull* (rom. *viezure*) de vb. *vjedh* „a fura” etc.¹

Çabej consideră că în evul mediu timpuriu a existat un contact de vecinătate intim, chiar o simbioză, între ramurile albaneze de nord-est și cele românești de sud-vest, contact care s-a intensificat și s-a prelungit pînă tîrziu, spre secolul al X-lea, prin transhumanța păstorească². Ideea aceasta nu e nouă, a fost susținută, dintre români, de Capidan și Pușcariu.

Ipoteza împrumutului albanez nu trebuie exclusă în temeiul principiului general că limba influențată s-ar afla într-o stare inferioară față de cea care influențează. Noi credem că raporturile dintre română și albaneză sînt mult mai profunde decît cele pe care le determină o simplă influență. Aceste raporturi trebuie deduse, așa cum am mai arătat, dintr-o foarte probabilă înrudire originară a substratului românei cu limba antică pe care o continuă albaneza. Așadar, sarcina cercetătorului este de a demonstra că aceste relații nu s-au dezvoltat tîrziu, în româna comună, respectiv albaneza comună.

Noi considerăm, împreună cu cei mai mulți dintre cercetătorii de astăzi³ ai domeniului autohton al vocabularului românesc, că elementele pe care româna le are în comun cu albaneza sînt moștenite direct din substrat.

¹ Eqrem Çabej, SF, 1, 1975, 53—54, 58.

² *Ibid.*, 53.

³ Rosetti, ILR, 266—267; Russu, *Elem.*, 102—103; ILR, II, 314; Vraciu, LDG, 130.

Păstrarea lor, ca rezultat al influenței pe care latina a suferit-o din partea limbii autohtonilor, este o consecință normală a stării de bilingvism a acestei populații în procesul romanizării. Aceste elemente reflectă forme specifice de civilizație (în esență, pastorală) a populației indigene. Să nu uităm că romanii au venit în Dacia ca militari, constructori, meseriași, funcționari etc., dar nu ca păstori. De aceea, era și firesc ca geto-dacii, însușindu-și latina, să rețină din idiomul matern vocabularul legat de aceste forme de civilizație prin care ei erau superiori romanilor. De altfel, substituirea unei limbi prin alta, în condițiile contactului popular, nici nu e de conceput fără o influență din partea limbii substitute.

Faptul că limba geto-dacilor nu ne este cunoscută nu înseamnă că ea nu a existat și că trebuie să admitem, ca urmare, influența târzie a albanezei pentru simplul motiv că aceasta e o limbă cunoscută.

Din punctul de vedere al elementelor comune, româna și albaneza se află într-un raport genealogic echivalent cu raportul dintre substrat și strat, așadar e normal ca în română aceste elemente să apară izolate, iar în albaneză să facă parte din familii etimologice interne. Trebuie observat, de asemenea, că aceste apropieri etimologice caracterizează, de regulă, faza antică a albanezei, nu pe cea târzie. De exemplu *-ullë* (< *-ul-) din *avullë*, *vjedhullë*, *mugullë* etc. e un sufix străvechi, iar derivatele respective au fost moștenite ca atare în albaneza istorică¹. Altfel spus, cuvinte ca *vjedhull*, *këlbazë* etc. pot fi socotite și moșteniri directe din limba de proveniență a albanezei alături de cuvintele de bază, mai ales că elementele derivate respective (sufixe, prefixe, particule deictice) se explică în stadiul străvechi al limbii; în albaneza târzie, multe dintre acestea încetează de a mai fi productive în condițiile date. În conștiința vorbitorilor de astăzi nu se mai face nici o legătură etimologică între *gropë* și *gërmoj*, între *shtrungë* și *shtroj* etc., nici chiar între *vjedhull* și *vjedh*, sau între *këlbazë* și *kalb*, la care derivarea este mult mai clară. Repetăm și de data aceasta că observația noastră privind raportul dintre temă și derivat la familiile de cuvinte albaneze nu este împotriva criteriului de explicare prin mijloace interne albaneze a cuvintelor românești din

¹ Khavani, Çabej, *Prapashtesat*, 100—101.

substrat, criteriu a cărui justețe în cercetarea etimologică nu poate fi contestat, ci numai împotriva tezei împrumutului târziu petrecut în română.

S-a spus de multe ori ¹, pe bună dreptate, că elementele românești din substrat au fost asimilate cu cele latine suferind tratamente fonetice identice cu ale acestora. Distingem, în acest sens, fonemul *dz* în *bardzu*, *brîndză*, *budză*, *j* (provenit din *ǵ*) în *jumătate*, transformarea în *-r-* a lui *-l-* velar intervocalic (recunoscută în *abure*, *măgură*, *mugure*, *sîmbure*, *viezure*), tratamentul special al lui *n* în *brîu* (ca în *frîu*, *grîu*), structura fonetică a cuvintelor (grupurile de consoane, accentul) etc., toate acestea fiind particularități care nu apar la elementele nelatine din română. Dacă aceste cuvinte ar fi venit târziu din albaneză, modificările în discuție nu s-ar fi produs.

Deși reconstrucția în albaneza comună reduce simțitor diferențele față de corespondentele din româna comună, cu toate acestea, rămân numeroase altele care separă cele două limbi. E vorba, în primul rînd, de diferențe fonetice, adică aceluiași sunet din română îi corespund mai multe sunete în albaneză și invers ². De aci concluzia că explicația prin împrumut albanez nu se poate susține.

Din cercetarea etimologică comparativă a cuvintelor comune româno-albaneze, s-a observat că, în numeroase cazuri, corespondentele românești conțin trăsături fonetice mai vechi decît cele albaneze. Este meritul lui Çabej de a fi sintetizat, într-un excelent studiu ³, aceste particularități străvechi. Referindu-ne numai la termenii albanezi, arătăm că *sh* < *s* în *bashkë*, *shkardhë*, *shkrumb*, *shtrungë* etc., *s* < *ö* în *sorrë*, *dh* < *dz*, *d'z* (< **g'*) în *vjedhullë*, *dhallë*, *th* < *ts* (< **k'*) în *thjap* „țap”, *thark*, *thep*, *rdh* < *rd* în *gardh*, *hurdhë*, *shkardhë* (comp. rom. *gard*, *leurdă*, *zgardă*), *-b* și *-d* sînt secundari în *katund*, *shkrumb* (comp. rom. *cătun*, *scrum*). De asemenea, *e* din *bredh*, *grep*, *thep* (forme de singular provenite din plural), *o* din *modhullë*, *y* din *byk* presupun în formele mai vechi

¹ Cf., între alții, S. Pușcariu, LR, I, 177.

² Cf. Spitzer, MRIW, I, 290; Rosetti, ILR, 261; Vraciu, LDG, 129 ș.u.

³ Eqrem Çabej, „Rev. Shkodra”, I, 1964, 5 ș.u.; vezi și Barić, *Albanorum. St.*, I, 118 ș.u.; Id., *Hijmje*, 52; Jokl, LKU, 93; Id., IF, XXIV/VII, 217; Brâncuș, SCL, XXII, 1971, 411 ș.u.

sunete identice cu cele din corespondentele românești, respectiv *brad*, *grapă*, *șapă*, *mazăre*, *buc*.

De aici se impune concluzia că elementele românești, conservând fonetisme mai arhaice decât cele din albaneză, au totuși caracterul unor împrumuturi, efectuate însă nu în româna comună, ci în latina carpato-dunăreană din idiomul populației băștinașe în cursul perioadei de bilingvism.

Faptul că numeroși termeni au forme identice în româna comună și în albaneza comună nu constituie o dovadă a împrumutului din albaneză¹. Situația aceasta este asemănătoare cu a unor cuvinte latinești din albaneză, care se explică nu prin română, ci direct din latină, deși evoluția lor este paralelă cu cea din română: *kal* „cal”, *kut* „cot”, *unq* „unchi”, *furkë* „furcă”, *nall* „înalt” etc.

Observația lui Meyer, care totuși a admis în repetate rânduri ideea împrumutului românesc din albaneză, poate fi extinsă și asupra elementelor comune de origine slavă sau turcă, elemente identice ca formă și sens în română și albaneză, dar receptate în mod independent. Cuvinte ca *pod*, *prak* „prag”, *grazhd*, *oborr*, *kosh*, *sitë*, *lopatë*, *opingë*, *trup* etc. au intrat în albaneză, ca și în română, direct din slavă, deși formele sînt identice în ambele limbi. La fel interpretăm pe cele turcești: *hambar*, *oka*, *șoban*, *konak*, *kuti* „cutie”, *boja*, *xhep*, *bunar* etc. Un număr imens de neologisme latino-romanice s-au adaptat cu forme identice în ambele limbi. Rezultă de aici că și elementele de substrat au putut fi moștenite independent, chiar dacă formele multora dintre ele sînt identice astăzi în cele două limbi.

Ipoteza moștenirii din substrat se susține și cu observația că, în afară de elementele comune cu albaneza, există un număr apreciabil de elemente preromane (circa 100, după I. I. Russu) care nu au echivalente în albaneză²: *a băga*, *brîndușă*, *doină*, *mele* etc. care, cu foarte puține excepții, sînt extrem de greu de explicat din cauza absenței celui de-al doilea termen al comparației, de felul albanezei. Dar înainte de orice concluzie, trebuie dovedit

¹ Idee exprimată încă de G. Meyer, *Die lateinischen Elemente im Albanischen*, în „Grundriss der Roman. Philologie”, I, 1888, 804—821.

² Vezi recenta carte a lui I. I. Russu, *Etnogeneza românilor*, EA, 1981.

că termenii respectivi nu au existat în albaneza străveche. Raportarea la faza actuală a limbii, prin ignorarea unei evoluții de aproape două milenii, duce la rezultate nesigure, aproximative. În chip asemănător se poate spune că nici absența unor elemente autohtone din aromâna de astăzi nu este o dovadă că acestea nu au existat cîndva, la o epocă veche, și în acest dialect.

Dacă admitem cu toată siguranța că substratul a lăsat în română urme importante de natură fonetică și gramaticală, e și firesc să acceptăm că în vocabular, compartiment lingvistic deschis influențelor, urmele substratului sînt certe.

Cît privește hidronimia majoră din toate provinciile românești, precum și oronimul *Carpați*, nu mai există astăzi nici o îndoială că acestea n-au fost transmise direct din substrat și că se explică în întregime prin evoluții interne, independente de fonetica slavă sau maghiară. Chiar modificarea lui *a* în *o*, întîlnită la corespondentele antice ale hidronimelor *Olt*, *Mureș*, *Someș*, *Dunăre*, este, cum a dovedit Georgiev¹, un fenomen specific fazei tîrzii a limbii dace. E posibil ca și *ș* din *Mureș*, *Criș*, *Argeș*, *Timiș* etc. să se explice la fel, dată fiind evoluția identică a lui *s* în albaneza străveche.

O influență lingvistică se justifică, de regulă, prin criteriul extern al superiorității de civilizație și cultură. Or, potrivit acestui criteriu, explicația prin influență albaneză a elementelor nelatine din româna comună se exclude de la sine, căci formele de viață pastorală, agricolă etc., pe care le reflectă acest fond lexical, erau la lumea pre-romană din ținuturile noastre cel puțin de aceeași intensitate ca la strămoșii albanezilor. E locul să amintim aici ideea justă a lui Philippide, reluată de Al. Graur și I. I. Russu, potrivit căreia e de neconceput ca românii, care practicau păstoritul, să împrumute atîtea cuvinte păstorești de la albanezi, iar aceștia nici unul de la români.

Unii dintre acești termeni, împreună cu mulți alții de origine latină, s-au extins de timpuriu în limbile vecine (sau numai în unele dialecte ale acestora), ceea ce pune în lumină specificul și vechimea civilizației pastorale româ-

---

¹ Vl. Georgiev, LB, II, 1960, 5—7.

nești la nord de Dunăre. În bulgară, neogreacă¹, sîrbocroată termenii respectivi au putut pătrunde și din albaneză sau, mai tîrziu, din aromână, dar în maghiară, polonă, slovacă, ucraineană (unii și în rusă) împrumutul nu se explică decît din română². Penetrația acestor cuvinte în limbi din afara regiunii balcanice este un argument pentru teza că ele sînt străvechi, moștenite din substrat, nu împrumutate din albaneză. În maghiară, de exemplu, numărul acestora este foarte mare. Au pătruns în această limbă (sau în variante regionale ale acesteia), cuvinte românești ca: *baci*, *baligă*, *barză*, *brad*, *brîu*, *brusture*, *bucura*, *buză*, *căciulă*, *căpușă*, *copac*, *cursă*, *gard*, *gardină*, *gata*, *grumaz*, *gușă*, *mal*, *mazăre*, *mînz*, *moș*, *murg*, *pîrîu*, *sarbăd*, *scăpăra*, *spînz*, *strungă*, *șopîrlă*, *șut*, *șap* etc., pentru a nu cita decît pe cele din fondul comun cu albaneza. E posibil ca în compunerea numelor topice maghiare din sec. al XII-lea — al XIV-lea: *Buch-mala*, *Hurus-mal*, *Nyr-mal*, *Uj-mal*, *Zeg-mal* etc. să avem de-a face cu rom. *mal* „munte, deal, ripă”, folosit ca un apendice de felul germ. *-berg*, sl. *-gora* etc. pentru denumirea localităților de munte³.

Autohtonismul elementelor românești comune cu albaneza se poate dovedi și prin uniformitatea pe care acestea, cu puține excepții, o prezintă din punctul de vedere al răspîndirii pe teritoriul de limbă română comună. Faptul că erau cunoscute atît la nord cît și la sud de Dunăre nu se poate explica decît prin aceea că ele ni s-au transmis prin latină, idiom relativ unitar în zonele carpato-dună-

¹ După H. Mihăescu, SCL, XIX, 1, 1933, 64—65, într-o recenzie la ediția a II-a a *Dicționarului etimologic al limbii neogrețești* al lui N. P. Andriotis (1967), au pătruns din română în greacă, prin mijlocirea păstorilor, cuvinte ca *abur*, *baci*, *brînză*, *căciulă*, *ciut*, *curpăn*, *gâlbează*, *murg*, *stînd*, *strungă*, *șap*, *șarc*, *urdă*, *vătui*. Unii dintre aceștia au putut intra însă din albaneză.

² V. sinteza cercetărilor privind elementele românești din limbile vecine întocmită de D. Macrea, în *Studii de lingvistică română*, București, EDP, 1970, p. 9—25.

³ Cf. Hasdeu, CB, I, 1879, 289—290; Drăganu, *Rom.* 111—128; Densusianu, GS, VI, 1934, 353. Pentru împrumuturile în limbile slave de nord, v. Wedkiewicz, MRIW, I, 262—292 și, mai recent, S. Niță-Armaș, SCL, XVII, 1966, 579 ș.u.; Id. (și colectiv), *Romanoslavica*, XVI, 1968, 59 ș.u.; E. Vrabie, *Romanoslavica*, XIV, 1967, 109 ș.u.; Id., SCL, XXVII, 1976, 171 ș.u. și 279 ș.u.; A. V. Desnițkaia, *K voprosu o balkanizmah v leksike vostočnoslavianskih iazikov*, în „Slavianskoe iazikoznanie”, Moskva, 1978, 145—171.

rene. Chiar dacă unele dintre aceste elemente nu vor fi fost generale ca răspîndire la traco-daci, pătrunderea lor în latină le-a asigurat difuziunea pe întregul spațiu locuit de populația în curs de romanizare. Așadar, latina a jucat un rol foarte important nu numai în formarea și menținerea unității etnice a strămoșilor românilor ci și în generalizarea geografică a fondului lexical indige .

Am lăsat la sfîrșit observația că printre resturile, deși extrem de sărace, ale limbii geto-dacilor există cîteva la care se pot face raportări etimologice sigure pentru unele cuvinte românești cu corespondente albaneze. Astfel, se știe că *drui*, *druete* se poate raporta la top. dac. *Drobeta*, Δρουβετις, *mazăre* la formele din lista lui Dioscorides μόζουλα, μίζηλα, *brusture*, cu probabilitate la dac. *riborasta*. Altele, cum sînt *mal* și *mînz*, se raportează și la tracă și la iliră : MEZHNAI, mesap. *Juppiter Mencana* ; *Malua*, *Dacia Maluensis*, ilir. *Dimallum*, sau la tracă și altă limbă antică din Balcani, cum este cazul lui *argea* : trac. ἄργιλος, maced. ἀργελλα. Ceea ce trebuie reținut însă de aici ca principiu metodologic este faptul că, pentru cuvintele din fondul preroman al românei, atestările din oricare limbă balcanică din antichitate sînt dovezi că aceste cuvinte vin din substrat, că, foarte probabil, ele au existat și în traco-dacă. Este valabil, în acest sens, raționamentul următor : dacă între limbile balcanice actuale există, în ciuda diversității originii lor, numeroase elemente comune, cu atît mai mult e de presupus că astfel de elemente trebuie să fi existat în limbile antice vorbite în această zonă geografică, toate fiind limbi indo-europene.

După numeroși lingviști din trecut, fie români, fie străini, un număr destul de mare de cuvinte comune cu albaneza trebuie explicate totuși ca împrumuturi din această limbă. Astfel, după Philippide¹, care discută critic cercetările etimologice ale lui Fr. Miklosich, G. Meyer, Hasdeu, Barić, Jokl, Weigand, Capidan, sînt foarte probabil de origine albaneză următoarele : *câlbează*, *cătun*, *coacăză*, *curpen*, *fărîmă*, *gata*, *ghimpe*, *ghiuj*, *gresie*, *groapă*, *moș*, *mușcoi*, *pupăză*, *strepede*, *șopîrlă*. După Pușcariu²,

---

¹ Al. Philippide, OR, II, 695—743 ; 748—749 ; ipoteza aceasta e acceptată, recent, de Ivănescu, ILR, 255—256.

² Sextil Pușcariu, LR, I, 265.

ar fi albaneze: *ghionoaie*, *gogă*, *noian*, vb. *curmez (de unde *curmezis*), *coacăză*, *pupăză*, *câlbează*, *gresie*, *scăpăra*, *cioc*, *ciupi*. Am citat aici numai pe acești doi mari lingviști români pentru că în concepția lor, ca și a noastră, singurele elemente românești despre care putem spune cu toată certitudinea că provin din substrat (exceptând, firește, pe cele considerate de ei ca intrate în română prin intermediu albanez) sînt cele comparabile cu corespondente albaneze de origine indo-europeană. Dovezile aduse în sprijinul ipotezei că elementele din lista de mai sus ar fi împrumuturi se referă însă numai la unele dintre ele: păstrarea lui *g'* (*ghionoaie*, *ghiuș*), a lui *ó* nediftongat (*gogă*), a lui *á* urmat de *n* (*noian*), sufixul *-ză*, care nu e productiv în română etc. Așa cum am arătat în repetate rînduri, comparația trebuie făcută nu la starea actuală a celor două limbi, ci la nivelul lor străvechi. Procedînd astfel, „dovezile” împrumutului nu mai rezistă.

Din cele arătate pînă aici rezultă că elementele pe care, de regulă, le atribuim substratului nu pot fi explicate ca împrumuturi tîrzii din albaneză. Nu trebuie să se înțeleagă însă că influența albaneză ar fi fost imposibilă, că un contact timpuriu între români și albanezi ar fi fost cu desăvîrșire exclus. Dovada cea mai clară în acest sens este că din română și albaneză multe dintre aceste elemente s-au extins foarte devreme în aproape toate limbile balcanice, iar din română s-au răspîndit și în limbi vecine cu zona balcanică. Transhumanța pastorală explică îndeajuns acest contact, dar nu se poate dovedi că acesta a fost permanent, îndelungat, de sute de ani, un contact intim care să determine o „simbioză” albano-română, iar în plan lingvistic reamenajarea unor structuri ale românei comune după modele albaneze. Altfel, ar trebui să descoperim în română și elemente latine sau vechi grecești explicabile prin filieră albaneză.

Așadar, raporturile lexicale (și, în general, lingvistice) româno-albaneze nu trebuie interpretate ca simplu rezultat al interacțiunii dintre cele două limbi (cu atît mai puțin al acțiunii dintr-o singură direcție) în perioada postlatină a evoluției lor. Aceste raporturi ating sistemul limbii, laturi esențiale ale acestuia, deci geneza lor trebuie pusă pe seama unei înrudiri originare între limba de substrat a românei și limba a cărei continuatoare este, în epoca istorică, albaneza.

III. CUVINTE AUTOHTONE SIGURE

Abur, s.m. „vapeur”, ar. *abur* (pentru numeroase derivate și sensuri secundare, v. DA; Papahagi, DDA). Var. *abure*, atestată pe la 1640 (Hasdeu, *Col. Tr.*, 1883, 421), pare mai veche decât *abur*.

Etimologiile propuse se pot reduce, în ultimă instanță, la două: din latină (sau creat pe teren românesc dintr-un cuvânt de origine latină), din albaneză (sau direct din substat; din tracă, cf. Hasdeu, EMR, I; în urmă, mesap. *Atalulus*, cf. Schmidt, *Alb. Etym.*, în KZ, 57, 15 și Krahe, *Spr. Ill.*, I, 41, cu raportare la rad. i.e. **ab-* „apă”; v. și ILLR, II, 335).

Explicat prin latină, cuvântul s-ar raporta la *vapor*, cu modificarea lui *p* în *b* sub influență iliră (Miklosich, SER, 8; Schuchardt, *Vokalismus*, III, 51) sau la *vapulus (= *vapor*), cu căderea lui *v-* sub presiunea lui *apă* (Pascu, REB, 20; Id., DEM).

Densusianu („Romania”, XXV, 130—131) derivă pe *abur* din vb. *aburi* (< lat. pop. *ab-burire, din *ab* + *burere, cu schimb de conjugare), iar Pușcariu (EW) și Meyer-Lübke (REW și *Rom. Gramm.*, II, pf. 117) reconstruiesc pentru vb. *abura*, față de care *abur* ar fi postverbal, un prototip *abburare (comp. sp. *aburar* „a aprinde”, it. dial. *abburare* „a se pîrli la soare” etc.). E. Petrovici (CL, X, 2, 1965, 257—258) stabilește o ecuație derivativă asemănătoare: *abur* < vb. *aburá* < *boare* (< gr. βορέας), excluzînd astfel orice comparație cu alb. *avull*.

Dar legătura cu corespondentul albanez nu trebuie ignorată. Față de formele actuale, *avull*, pl. *avuj* „abur; dogoarea focului, foc, căldură mare” (*Fj. shq.*), *avëll* (Meyer, EWA, 21) și gheg *abull* (Gazulli), în albaneza veche există și o formă cu -*ë*, *avullë* (la Bogdani, *Cuneus*

Prophetarum, I, 68), care ar justifica pe deplin tratamentul lui *-ll-* în română. Să fie acest *-ë* o simplă grafie într-un text din sec. al XVII-lea? Oricum, e de presupus că în albaneza comună cuvântul avea la finală silabă deschisă.

Fără să cunoască forma ghegă *abull*, Meyer reconstruiește un străvechi alb. **abull* (< **abla-*, comp. v. ind. *abhrá* „timp noros, nor”), din care ar proveni, cu păstrarea lui *-b-*, și rom. *abur*. Acceptată de unii, această reconstrucție e abandonată de Meyer însuși (*Alb. Stud.*, III, 36, unde propune altă formă primitivă, **abros*, **abhros*). După cum se vede, dificultatea constă în explicarea menținerii lui *-b-* intervocalic.

Jokl (LKU, 270 ș.u.) detașează în alb. *avull* un element prefixal *a-*, ca în *akull* „gheață”, apropiind rad. *-vull* de adj. *valë* „fierbinte” (despre apă). Această analiză, ingenioasă dar neconvingătoare (se opun fapte de fonetică: *u—a*, *l—ll*), e acceptată de Çabej (*BUT*, 4, 1960, 32), care insistă asupra ideii că rom. *abur* e împrumutat din albaneză. Explicația prin albaneză, indiferent de varianta de la care pornim, ridică dificultăți de ordin fonetic peste care nu se poate trece: *avull* ar fi dat în română **aur* sau chiar **ur*, ca *avunculus* > *unchi*, *vivus* > *viu*, iar *abull* ar fi evoluat fie la **agur*, ca *nebula* > *negură*, *rubus* > *rug*, fie tot la **aur*, **ur*, ca *sebum* > *seu*. De altfel, și în albaneză *v* și *b* în poziție intervocalică au dispărut din elementele latine: *noverca* > *njerkë*, *avunculus* > *unq*, *bubalus* > *buall*, *bubulcus* > *bujk*.

Dacă acceptăm etimologia propusă de Jokl, trebuie să admitem că *v*, devenit la inițială *b-*, s-a păstrat în rom. *abur* fie din cauză că și în conștiința vorbitorilor români cuvântul era analizabil (pref. *a-*, + **-bur* din alb. *a-* + **-vull*), ceea ce ni se pare o imposibilitate, fie că termenul a pătruns în română din albaneză la o epocă târzie, când *-b-* intervocalic se menținea, ceea ce, de asemenea, e greu de admis. Așadar, explicarea rom. *abur* ca împrumut direct din albaneză (*avull*, *abull*) nu se poate susține.

Nu poate fi tăgăduită însă înrudirea celor două cuvinte și proveniența lor, în mod independent, dintr-un izvor comun (cf. Philippide, *OR*, II, 695; Rosetti, *ILR*, 271). Foarte probabil, ambele cuvinte sînt amplificări ale unui radical i.e. **ab-* „apă”, cum a arătat Krahe; totuși, dificultățile fonetice nu pot fi înlăturate. Deosebirile semantice dintre rom. *abur* și alb. *avull* au fost relevate pe larg de

Hasdeu (EMR, I), observînd cã sensul de „suflare” (mai ales despre animale), frecvent în romãna popularã, nu existã în albaneza de astãzi (v. FS, 77). Etimologia lui Hasdeu (*op. cit.*, 106), interesantã mai ales semantic, este acceptatã de Russu (*Elem.*, 132 : i.e. *ue, *awe „a sufla, a bate vîntul”, comp. gr. $\alpha\upsilon\rho\alpha$ „suflare, boare, curent de aer” etc., din care și traco-ilir **avol-*, *avul*), dar, și de astã datã, aceleași greutăți fonetice.

Cum termenii din romãnã conservã, de regulã, fonetisme mai vechi decît corespondentele albaneze, e posibil ca și în albaneza comunã sã fi existat o variantã cu *-b-*intervocalic (comp. gheg *abull*) și cu *-ë* la finalã (comp., în sec. al XVII-lea : *avullë*), deci *abullë. Cit despre *-ur*, *-ull*, nu este exclus sã fie vorba de un sufix, pe care îl recunoaștem și la alte cuvinte din substrat (cf. Ionescu, *Résumés*, 156 ; totuși, Xhuvani, Çabej, *Prapashtesat*, 100, dupã care alb. *-ull* în *avull* aparține temei).

Pentru romãna comunã, comparația cu albaneza ne obligã sã reconsiderãm forma *abure*, care coexistã astãzi cu *abur*.

Argea, s.f. (pl. *argele*) „sous-sol pour le tissage du lin ; voûte d'une cave ; charpente (en bois)”, este un termen din sfera vieții rurale strãvechi, rãspîndit în toate zonele dacoromãnei. Pentru variantele semantice, v. articolul, bogat în citate, din EMR, II, unde e notat și ca toponimic (v. și Iordan, *Topon. rom.*, 497). În dialectele romãnești din sudul Dunãrii nu mai apare astãzi.

Etimologia corectã a termenului a fost datã de Hasdeu (*Ist. crit.*, II, 49—52 și EMR, II) : v. maced. $\alpha\rho\gamma\epsilon\lambda\lambda\alpha$ „locuință sub pãmînt”, cimer. $\alpha\rho\gamma\acute{\iota}\lambda\lambda\alpha$ „id”., trac. $\alpha\rho\gamma\acute{\iota}\lambda\omicron\varsigma$ „șoarece”, termeni atestați în surse antice.

În albaneza de nord existã numeroși termeni corespunzãtori care se pare cã provin dintr-o bazã comunã și fac parte dintr-un cîmp semantic relativ unitar. Astfel, afarã de toponimicele din nordul gheg : *Rrgal e Madhe* și *Kodra Rrgãlave*, pe care Jokl (IF, XLIV, 13 ș.u. și ZONF, X, 197) le apropie de *ragãl*, *-a* „Hütte” (în Dibra), explicat de el tot prin v. maced. $\alpha\rho\gamma\epsilon\lambda\lambda\alpha$, cimer. $\alpha\rho\gamma\acute{\iota}\lambda\lambda\alpha$ (din i.e. **areg-* „a închide, a zãvorî”), din care și rom. *argea*. Çabej (SF, XIX (II), 3, 1965, 71) atrage în discuție și termenii : *rrëgallë* „lieu plein de pierres de la montagne, débris de rocher ; vallée étroite, rapide et pleine d'éboulis”,

rrëgalle „id.” (Fj. shq.), *gërgalle*, *gërgallinë*, „teren pietros” (Gazulli, 146; FS, 546), *rragám* „stincă, rocă” (Cordignano, 171), *rrgjole* „terreno cattivo, terra di cattiva qualità”, *rrgjue*, vb. „isterilire, inaridire” (Cordignano, 175). Se observă însă că dibr. *ragal* „colibă” se apropie cel mai bine, și semantic, de rom. *argea*. Etimologia lui Hasdeu, amplu documentată de Jokl, a fost acceptată de numeroși învățați (Pușcariu, DR, IV, 1365, deși în DA pornea, după TDRG, de la un etimon turcesc: *arğa* „caisse, boîte”; Densusianu, GS, VII, 86—87; Barić, AAS, II, 379; Şiadbei, SCL, IX, 2, 1958, 179; v. și SCL, X, 3, 1959, 385; Russu, *Elem.*, 133). Aşadar, termenul trebuie să fi existat și în tracă, cu o formă identică sau asemănătoare cu a celei din vechea macedoneană. Explicația prin greacă: ἀργαλειός „război de țesut” (H. Grégoire, „Byzantion”, XIV, 1939, 536; Giuglea, DR, X, 404) sau prin latină: *nebula* (Pisani, REIE, IV, 17, ap. Rosetti, ILR, 272) nu se susține.

Baci, s.m., „șeful stinei, cel care face brinza la stină, vătaful ciobanilor; cel care dă întâi în jocul cu arșicele; termen de adresare respectuoasă față de un frate mai mare sau de un om în vîrstă”, e cunoscut și în dialectele românești sud-dunărene: ar. *baci* „cama marle cașar”, megl. *baćiu*, ir. *bâte*. În aromâna din Albania a dispărut din cauza concurenței lui *cășar* (< lat. *casearius*), poziția în vocabular a acestuia din urmă fiind întărită de o întreagă familie: *cașu*, *cășare*, *cășărie*, *cășeat* etc. (cf. Rosetti, *Cercetări*, 63; RRL, 6, 1966, 551). La dispariția ar. *baci* au contribuit și sinonimele *čilnicu* (< *čelnic* < v. sl. *čelĭnikŭ*) și *bağëđi* (< alb. *barxowhi* „fromager”, din *bazho* „endroit de la bergerie où l'on fabrique le fromage”). O situație similară s-a petrecut în albaneză: *baç* „fromager” se folosește extrem de rar (nu e înregistrat în FS), frecvente fiind sinonimele *djathar* (< *djathë* „brînză”), *gjizar*, *barxowhi*.

Cu sensul păstoresc de „mai mare peste ciobani”, *baci* este vechi în limbă, propriu românei comune. Este răspîndit în toponimia și antroponomastica veche (cf. Drăganu, *Rom.*, 71—72; Constantinescu, DOR, 185). Ca nume propriu este atestat încă din sec. al XIII-lea — al XV-lea (cf. Hasdeu, EMR, III). Derivatele utilizate în limba

actuală pornesc de la sensul păstoresc al cuvîntului (v. DA).

Baci a intrat din română în toate limbile vecine : bulgară (*bačo* „nene”), sîrbo-croată (*bač(a)*), neogreacă (*πάσιος, πάσια*), maghiară (*bácsi* „nene, bade”), cehă (*bača* „Oberschäfer”), polonă (*baça, bacza*), cf. Wędkiewicz, MRIW, I, 277. Aşadar, *baci* „frère ainé” nu poate fi din maghiară, cum crede Tamás (EWUR, 86), după DA.

Cuvintele albaneze corespunzătoare rom. *baci* sînt *baç-i* „baci, cioban care prepară brînză la stîină” (cu sinonimele arătate mai sus) şi *bac-i, bacë-a* „frate mai mare, unchi, bade, nene; termen de politeţe pentru un bătrîn” (*Fj. shq.*). Pentru var. *bac*, comp. şi ngr. *πάσιος*, bg. dial. *batse*. Se observă că cele două cuvinte albaneze diferă formal şi semantic. Ele sînt şi izolate în limbă, în sensul că nu au dat naştere la familii de cuvinte.

Termenul românesc nu poate fi explicat prin cel albanez, cum socoteşte Barić (*Albanorum. St.*, 2), după care un v. alb. **bars* (legat de *bari* „păstor”) ar fi devenit **barts*, apoi *bats*, care, prin aromâni, ar fi intrat în dacoromână, unde *ts* s-ar fi modificat în *č*. Mult mai probabilă este ipoteza împrumutului invers : din română în albaneză (cf. Capidan, DR, I, 511 şi DR, II, 459 ; în urmă, Russu, *Elem.*, 133).

Fiind vorba de un termen pastoral vechi, explicaţia prin pecenegă sau cumană (Hasdeu, EMR, III, deşi în *Col. Tr.*, 1874, 104 îl atribuia substratului), acceptată de Weigand (*Jb.*, XVI, 220) şi Densusianu (*GS*, IV, 151), nu convinge.

Înţelesul fundamental al termenului este „mai mare peste ciobani, cel care prepară brînză la stîină”, înţeles tehnic păstoresc cunoscut numai în română şi albaneză. Celelalte sensuri, cu care este folosit şi în limbile învecinate în care a pătruns, sînt secundare ; cel care prepară brînză la stîină este, îndeobşte, un frate mai mare, un bătrîn cu pricepere, vătaful ciobanilor. În româna comună, aceste sensuri trebuie să fi coexistat cu cel fundamental, căci altfel e greu de explicat răspîndirea termenilor în limbile vecine.

Balaur, s.m. „dragon, hydre; monstre; serpent”, nu este cunoscut astăzi în aromână. Capidan (DR, II, 810)

notează totuși un antroponimic *Balaura*, care a pătruns, tot ca nume propriu, și în greacă. În localitățile aromânești din Albania, am înregistrat termenii: *buláru* „serpent rouge, serpent à yeux fermés”, *sulvál* „serpent long”, *șughetu mare* „id.” (RRL, 6, 1966, 551). În meglenoromână, e cunoscut un adj. *bălăură* (despre prună) „mare” (Capidan, *Megl.*, III, 32). Pentru importanța termenului dacoromân în mitologie, v. Hasdeu, EMR, III.

Presupunem că termenul era general în româna comună. Corespondentele albaneze sînt: t. *bollë* „grosse Schlange” și gheg *bullar* „Wasserschlange”. Există și în sîrbocroată: *blavor*, *blavorak*, *blavur*, *blor* „Art grosser Schlangen” (Barić, *Albanorum. St.*, 3); de aceea, începînd încă cu Cihac, rom. *balaur* a fost explicat ca împrumut sîrbocroat (Densusianu, HLR, I, 365; Berneker, SEW, I, 58; Spitzer, MRIW, 296).

Numeroși cercetători văd la originea rom. *balaur* o compoziție lexicală. Barić (*op. cit.*, 3—5) consideră că la originea unui alb. străvechi **bállaur*, din care ar proveni și rom. *balaur* și ser. *blavor*, s-ar afla două cuvinte: **bälla* „Sumpf, Wasser” și *var-* „Schlange”; deci sensul inițial ar fi fost acela de „șarpe de apă sau de mo-cirlă” (v. totuși obiecțiile de fonetică istorică aduse de Capidan, DR, I, 506—508). Etimologia lui Barić este admisă, parțial, de Russu (*Elem.*, 134). Jokl (ZRPh, XLI, 228—233) pornește de la un compus lat. vulgar **bola vorans* „șarpe care devora copii”, din care s-a dezvoltat, prin diverse faze, o formă albaneză **ból vor* (care a pătruns și în sîrbă: *blavor*), apoi **boláur* (care a intrat în română: *bălaur*) și în urmă *bullár*. Din **bola*, în afara compoziției cu part. vb. *vorare*, s-a dezvoltat alb. *bollë* (v. totuși îndoielile lui Capidan, DR, II, 810 și mai ales ale lui Philippide, OR, II, 633—634, care obiectează în legătură cu ignorarea rom. *bală*). E greu de admis, din motive fonetice, că rom. *bală* ar putea fi descendentul unui lat. vulg. **bola* (Philippide, ZRPh, XXXI, 296 ș.u., pornea de la *belua* pentru *bală* și de la *belua aura* pentru *balaur*). Cel mult dacă am putea admite o evoluție similară într-o privință cu a lui *ad foras* (> **afoară* > *afară*) și în alta cu a lui *olla* (> **oaă* > *oală*, după pl. *oale* < lat. *ollae*) și numai pornind de la alb. *bollë*, adică: **boauă* > **bauă*, cu pl. *bale*, după care un nou sing. *bală*.

Balaur este încă neexplicat. De adăugat și alte supoziții etimologice : it. *ballauro* (Bogrea, DR, II, 899) ; *belauros* + *bellua* (hiperurbanism, cf. Giuglea, DR, IV, 1554) ; origine traco-iliră (Skok, ZRPh, L, 1930, 512). În schimb, ar. *bular* ar putea fi o formă tîrzie evoluată din *bălaur*, cu labializarea lui *ă* neaccentuat sau prin asimilarea acestuia cu *u* următor (comp. *funtănă*, *fumeal'ă*, *bugat* „fourré”, *multșeadză* (< *măltșeadză* „vérole”), *primuveară* „printemps”, *púpuză* etc. (Capidan, *Aromânii*, 221—223). Cit privește finala *-ru*, aceasta s-ar explica prin integrarea cuvîntului la norma silabică generală din poziție finală : *-ur* a devenit *-ru*, deci *bălaur* > *bulaur > *bularu* (ca *sămbur* > *sămbru*). În albaneza din Italia, *bullar* nu există (cf. Giordano), ceea ce ar proba că alb. gheg *bullar* nu e prea vechi. Să fi pătruns cumva din aromână ? De asemenea, nu este exclus ca și scr. *blavor*, *blavur* etc. să provină din română (cu metateza lui *l*).

De curînd Vl. Georgiev (RRL, X, 1—3, 75) a arătat că la originea rom. *balaur* se află un compus i.e. *bolā (sau *bēlā) *udrā* „grand serpent d'eau” (cu *o* > *a* la nivelul limbii dace, cu *dr* > *rr* > *r*, cf. *quadragessima* > *păresimi*, la nivelul românei). Deci, primul element, *bolā (sau *bēlā), a devenit în dacă *bāla- adj. (comp. sanscr. *bāla-m* „Kraft, Stärke, Gewalt”, cf. n. pers. dac *Balius*, *Decēbalus*), care, în albaneză, s-a substantivat : *bollē*. Al doilea element al compoziției, *udra (> **u(r)ra*), se comp. cu v. bg. *vydra*, lit. *údra*, avest. *udra* etc. Gheg *bullar* (< **bolar(ē)*, cu *au* > *a*) a intrat în v. sl. : *bulorŭ (cu *a* > *o*), de unde scr. *blor*. Rom. *bălaur* > v. sl. *bulá(v)urŭ*, de unde și scr. *blavor*.

Dar rom. *bală*, ca și în cazul etimologiei lui *Jokl*, nu e atras în discuție.

Ceea ce este sigur deocamdată este că rom. *bală* (der. dial. *bălătenie* „id”) și alb. *bollē* (cu opoziția vocalică *a* : *o*, comp. *mazăre* : *modhullē*, probă că româna conservă un stadiu mai arhaic) duc spre un etimon comun, deși am aștepta în română o formă cu *r* în loc de *l*. *Balaur* trebuie considerat în legătură etimologică cu *bală* (cf. Philippide, OR, II, 634).

Balegă s.f. „fiente des grands animaux, bouse de vache” (cu numeroase derivate, cf. DA), apare în aromână și meglenoromână cu forma *baligă* (aceeași ca în dr. reg.,

cf. DA). În aromâna din Albania, am înregistrat formele : *baligă*, *balike*, *baigă* (RRL, 6, 1966, 552). Varianta cu *k* se explică prin influență toscă (comp. tosc. *balkë*, alb. Italia *balk-u*, cf. Giordano, 23), iar *baigă* este împrumut direct din albaneză, unde termenul, cu același sens ca în română, are numeroase variante : *bajgë*, *bajgëlë*, *balgë*, *bagël*, *bagjë*, *baglë*, *bagëlë*, *balëgë*, *baligë*, *balkë*, *balk-u*. Grupul consonantic *lg* s-a păstrat, ca și *lk* (*ulk* > *ujk* „lup”), numai în graiurile toscă de sud-est, în rest devenind *jj* (*balgë* > *bajgë*). În formele *bagël*, *baglë*, *l* s-a conservat prin metateza efectuată înainte ca *lg* să devină *jj* (*baglë*, *bagëlë* > *bagjë*). Forma de bază pe care trebuie să o luăm în considerație în raport cu cuvântul românesc este *balëgë* (cf. Barić, AAS, II, 80, care descompune termenul în *bale-gë* < i.e. **bälno-g^uuä* „excrement de animale”; v. și „Južnoslov. Filolog”, II, 1923, 297 ș.u. și *Hymje*, 22). Din albaneză sau română, cuvântul a intrat în sîrbocroată : *balega*, *balaga*, *baloga*; în ucraineană vine din română (Meyer, EWA, 23) și, la fel, în maghiară.

Unii învățați l-au explicat prin italiana de nord (Meyer, IF, VI, 116; Scheludko, BA, II, 126) : *bagola*, *bagula*, *begia* etc., diminutive ale lui *bagä (< lat. *baca* „boabă”), dar ipoteza este combătută de Treimer (ZRPh, XXXVIII, 385). Desigur, nu poate fi vorba de un împrumut tirziu, dar să nu excludem ipoteza că *balegă*, cuvânt păstoresc, trebuie să fi avut o răspîndire foarte mare în limbile populațiilor preromane.

Hasdeu (CB, I, 269 și EMR, III) compară termenul cu tătarul *balgas*, *balhas*, *balgaș*, cu același sens. Çabej (BUT, 4, 1960, 36–37) reia ipoteza lui Oștir (AAS, II, 370) și Marco La Piana (SLA, I, 77), care stabilesc o concordantă între alb. *balgë* și gr. βόλιτον βόλβιτον (< i.e. **balg^u-a*, **bolg^u-a*). După Çabej, în română cuvântul e împrumut albanez (v. și SF, XXIX (XII), 1, 1975, 59). Nimic nu justifică însă împrumutul.

Baltă, s.f. „lac, étang, marais, marécage, bourbier, flaque”, este cunoscut în toate dialectele românești. În dacoromână este frecvent și ca toponimic, sub forma a numeroase derivate (cf. Iordan, *Topon. rom.*, 53). În aromâna din Albania, *baltă* a dispărut, fiind înlocuit cu termeni recentți din albaneză sau bulgară (cf. RRL, 6, 1966,

552—553). Cuvîntul are o mare familie de derivate (cf. Russu, *Elem.*, 136).

Originea acestui termen a fost foarte mult discutată, din cauza mării lui răspîndiri geografice; afară de română și albaneză (*baltë*), există în neogreacă (βάλτος, βάλτη, βάλτα și μπάλτα), în unele dialecte italiene (lomb. *palta*, piem. *pauta*, emil. *pälta*), în dalmată (*bálta*), în provensală (*pauto*), în unele idiomuri slave (bg. *blato*, scr. *blato*, rus. *boloto*, cf. BER, 54).

Rom. *baltă* (alb. *baltë*) a fost grupat împreună cu *daltă* (alb. *daltë*) și *gard* (alb. *gardh*), toți acești termeni fiind explicați ca împrumuturi vechi slave efectuate în epoca în care nu se produsese încă metateza lichidei din cadrul grupurilor cu diftongi **tort*, **tolt*, adică înainte de sec. al VIII-lea, cînd știm că numele lui Carol cel Mare, *Karl*, devine *Kral'i* (prin faza *Korl'i*) în slava meridională (cf., între alții, Rosetti, LB, II, Sofia, 1960, 21—23). Explicația prin slavă a fost susținută de numeroși învățați (Hasdeu, EMR, III; Treimer, ZRPh, XXXVIII, 392; Škok, „Slavia”, III, 115 și AAS, II, 114; Nandriș, DR, VI, 350; Weigand, BA, II, 273; Sandfeld, *Ling. balk.*, 82; Duridanov, AKI, 691 și alții). Elementele slave însă nu au pătruns în română înainte de secolul al VIII-lea — al IX-lea (cf. ILR, II, 15). La aceasta se adaugă faptul că termenul în discuție este atestat în antichitatea balcanică.

Marea răspîndire a cuvîntului în sudul și estul Europei (cu forma *balt-*), în nordul continentului (*mare Balticum*), în Romania de sud-vest (cu forma *palt-*; de adăugat aici și *Palten*, rîu în Alpii austrieci) ne dovedește că e vorba de un cuvînt preslav care trebuie să fi existat și în iliră (cf. J. Bruch, „Glotta”, VIII, 83—85 și ZRPh, XXXIX, 210; Berneker, SEW, I, 70; Capidan, LL, II, 257; Bonfante, BSL, XXXVII, 7—10; Çabej, BUT, 4, 1960, 39; Camaj, *Alb. Wortbild.*, 132: i.e. **bhel-* „weiss-schimmernd”).

Teza că rom. *baltă*, alb. *baltë* este un termen moștenit direct din iliră și tracă (Decev, *Thrak. Spr.*, 122, top. trac *Di-baltum*, Δε-βελτός „două bălți”, în apropiere de Burgas; Georgiev, *Bălg. etim.*, 36, dar *Id.*, RRL, X, 1965, 76, origine slavă; cuvînt mediteranean, după Trombetti, AAS, III, 21) ni se pare mult mai probabilă (v. și ILR, II, 328; Russu, *Elem.*, 136—137; Mihăilă, SCL, XXIV, 1, 1973, 65; Vraciu, SLG, 115).

Derivatele albaneze *mbëltoj* „a sădi”, *bëltuc* „a presa, a întări”, top. *Beltoja*, *Bulticë*, cu modificarea lui *a*, invocate de Çabej spre a dovedi un ascendent de vechime pentru alb. *baltë* față de rom. *baltă*, nu sînt probante pentru că în orice epocă s-ar fi ivit aceste derivate transformarea lui *a* ar fi fost aceeași. În română s-a întîmplat la fel: *băltoacă*, *bălți*, vb. etc. (cu *a* neaccentuat devenit *ă*).

Trebuie observat că în albaneză există un mare număr de derivate ale lui *baltë* cu *a* neaccentuat conservat: *balták*, *baltaník*, *baltár*, *baltavéc*, *baltámë*, *baltínë*, *baltishtë*, *baltój*, *baltóre* etc. (cf. FS, 88—89).

În toate cazurile, originea rom. *baltă* nu trebuie cercetată independent de alb. *baltë* „noroii, mocirlă”. Româna și albaneza sînt singurele limbi care au înlocuit semantic, prin *baltă*, *baltë*, lat. *palus*, *-dis*, modificînd în mod identic sensul acestuia: rom. *pădure*, alb. *pyll* (cf. Hasdeu, *Ist. crit.*, I, 290; Șăineanu, *Semasiologia*, 370). Și aceasta poate fi o dovadă că în epoca de influență latină a albanezei cuvîntul *balta* exista deja.

Barză, s.f. „cigogne”, e răspîndit în Muntenia, sudul Moldovei și sud-estul Transilvaniei (cf. DA, unde se dau citate din scriitori aparținînd lingvistic numai zonei de sud a dacoromânei; v. și Hasdeu, EMR, III). În jumătatea de nord a țării, sinonimul *cocostîrc* (< *cocor* + *stîrc*) formează o arie compactă (v. ALR, s.n., III, h. 694 „barză”). Termenul trebuie legat de rom. com. *bardzu*, *bardză*, adjectiv cu sensul primitiv de „alb”. Concurat de adj. *alb*, de origine latină, *bardzu* și-a restrîns sensul la domeniul păstoresc, denumind culoarea albă sau bălțată a unui animal domestic (oaie, capră, catîr). Cu vremea, s-a substantivat, folosindu-se ca nume dat animalului cu lîna sau părul alb, așa cum s-a întîmplat de altfel cu toate adjectivele care denumesc culori și sînt date ca nume de animale (*neagra*, *negruța*, *bălțată*, *gălbioara*, *roșiuta* etc.).

Pentru adj. *bardzu*, *bardză*, *barz(ă)* avem atestări actuale din graiurile păstorilor transilvăneni și, izolat, din aria dialectală subcarpatică (cf. JB., XV, 214; Damé, *Termin.*, 182; Păcală, *Rășinari*, 221) sau din dialectele aromân și meglenoromân; ar. *bardzu* (despre cai și catîri) „bălan, pestriț”, *barză*, s.f. „mulet blanc” (Papahagi, DDA), megl. *bardză*, s.f. „nume de capră” (Capidan, *Megl.*,

III, 34 și DR, II, 519). Ca și în dacoromână, în dialectele din sudul Dunării cuvîntul a devenit rar.

La aromânii din Albania, l-am înregistrat, prin întrebare directă, în două puncte din sudul țării, numai în distribuții contextuale specifice limbajului păstoresc : *peru bardzu* (despre capre) „păr pestriț”, *oaie bardză* „oaie cu lînă pestriță” (comp. *oaie, ócără* „oaie albă și cu botul negru”, dr. *oacără*, alb. *vakërë*), *mular bardzu* „catîr alb-negru”.

E foarte probabil că pentru a se evita sinonimia cu *alb* (< lat. *albus*), rom. com. *bardzu* și-a modificat sensul (în general „gris”, atît în aromână cît și în dacoromână) și și-a restrîns întrebuintarea la limbajul păstoresc, care depozitează cantitatea cea mai însemnată de elemente lexicale moștenite din substrat. Acest proces s-a petrecut chiar în limitele românei comune.

Din aromână, *bardză* a trecut în albaneză : *barxë* (despre capre) „gris ; mi-noire, mi-blanche” (cf. Menella Tottoni, SF, XIX (II), 3, 1965, 118), precum și în greaca din Epir : *μπάρτζια, μπάρτζον* „neagră, cu botul roșu”. Fonetismul *x* (= *dz*) și sensul diferit de *bardhë* „alb” nu se pot explica în albaneză decît ca împrumut din aromână (Çabej, BUT, 4, 1960, 46).

Pentru sensul de „cigogne”, cu care *barză* nu există decît în dacoromână, aromâna a împrumutat pe *leléc* (cu var. *luléc, liléc, lelic*, cf. Papahagi), dintr-una din limbile balcanice (comp. gr. *λέλεκας*, bg. *lélekŭ*, ser. *lejlek, lelek*, alb. *lejlek*, alb. tosc *lelék*, toate din tc. *leilek*).

Prin păstorii români de odinioară adj. subst. *barz(ă)*, cu sensurile păstorești, s-a răspîndit în toate limbile balcanice (cf. Capidan, DR, III, 191—194 ; Rosetti, ILR, 273 ; R. Bernard, LB, I, 101 ; Russu, *Elem.*, 138). În porțiunea de sud a dacoromânei aceste sensuri s-au pierdut, păstoritul nefiind în permanență ocupația de căpetenie a locuitorilor din această zonă.

O evoluție semantică paralelă cu a lui *barză* (*pasăre barză* → *barză* ; comp. olt. *găină barză* „găină albă”) s-a observat la cuvîntul *cocor*, numele unei păsări din același ordin cu *barza*. Etimonul slav *kokorŭ, kokora* este adjectiv cu sensul de „creț” (cf. Drăganu, DR, V, 341—344 ; DA, s.v.). Și alb. *bardhë* a ajuns, sub forma unor derivate substantivale, să desemneze unele animale domestice sau păsări de culoare albă sau pestriță : *bardhash*, s.m. „cal bălan,

țap de culoare albă, porumbel alb”, *bardhishe*, s.f. „capră albă”, *bardhosh*, *bardhush*, adj. „cu botul bălan”, *bardho*, s.m. „nume dat unui ciine bălan”, *bardhë* „nume dat unei oi cu lina albă” (cf. *Fj. shq.*, 28; Gjinari, BUT, 4, 1963, 194). Dar chiar alb. *kanushë*, *kanyshë*, sinonim cu *lejlek* „barză” și provenit din lat. *canosus*, adj. „cenușiu”, prezintă o evoluție semantică identică cu a rom. *barză* (cf. Çabej, SF, XXX(XIII), 4, 1976, 71).

„Lebăda” este numită în albaneză *mjellmë*, care are la bază adj. slav. *bělŭ* „alb”. Aceasta dovedește că și adj. *bardz(ă)* a putut evolua fără dificultăți la subst. *bardză*, *barză* „cigogne” (cf. Spitzer, MRIW, I, 294; Brâncuș, RESEE, 3—4, 1963, 315—316). Nu este lipsit de semnificație faptul că în scoliile la Nemeenele lui Pindar (sec. al V-lea î.e.n.) se vorbește de o insulă în Pontul Euxin numită insula *Albă* din cauza mulțimii de păsări (bitlani) care își făceau cuibul acolo (cf. *Izvoare*, I, 1964, 17). Și în alte limbi un nume de culoare a devenit nume de pasăre (comp. v. germ. *albiz*, *elbiz* „Schwan”, v. sl. *lebedŭ*, rus. *lebedi*, *lebjadi*, pol. *tabędz*, sb. *lăbud*, ceh. *labud* „Schwan”, toate acestea explicate, în ultimă analiză, prin i.e. **albho-* „weiss”, cf. Pokorny, IEW, I, 30). Probabil că în această direcție trebuie căutată și etimologia lat. *ciconia*, *ciconea*, pentru care nu există încă o soluție definitivă (etrusc sau mediteranean? cf. Ernout-Meillet, DEL, s.v.). Pentru alte exemple și pentru discuția teoretică, v. P. Guiraud, *Structure etym. du lexique français*, Paris, Larousse, 1967, 38.

Alb. *bardhë* „alb”, cu care se compară rom. com. *bardz(ă)* (Hasdeu, *Col. Tr.*, 1873, 140), conține o spirantă interdentală sonoră *dh* dezvoltată din semioclusiva *dz*, proprie albanezei comune străvechi (cf. Çabej, „Rev. Shkodra”, 1, 1964, 17; Ajeti, SF, 3, 1974, 19: alb. *bardhë* presupune un stadiu mai vechi cu *z*: **barz*), care, la rîndul ei, provine din oclusiva palatală sonoră i.e. *g'* sau din *d* precedat de *r* (comp. ilir. *Bardus*, *Bardulli*, *Bardyllis*, cf. Cimochofski, BUT, 2, 1958, 42); totuși, de notat mesap. *Barzides*, *Barzidihi*, *Barizaniates*, ibid.; cf. și Russu, *Illirii*, 175).

Așadar, rom. com. *bardzu* adj. se compară cu o formă alb. com. identică, ambele dintr-un etimon comun, probabil **bherēg'*-, **bherg'*-, *brēg'*- „alb, strălucitor”, **b'horg'ho*- (Cimochofski, l.c.; Russu, *Elem.*, 138; Id., *Etn. rom.*, 250). Pentru evoluția normală în română și albaneză, e de

preferat un etimon cu *-o-* sau cu *-a-* în radical: **bhorǵ-*, *bharǵ (v. și BER, I, 34).

E posibil ca unele întrebuintări populare speciale ale lui *alb*, cu corespondente identice sau asemănătoare în albaneză, să fi aparținut inițial lui *bardzu*. Specializarea semantică pastorală a lui *bardzu* ar explica îmbogățirea semantică a sinonimului de origine latină. Iată câteva exemple: *Albele*, s. pl. „fées bienfaisantes chez les Dacoumains; fées malfaisantes chez les Macédo-roumains” (Hasdeu, EMR, I), comp. alb. *të bardhat* (cu același sens ca în aromână, v. FS, 101); *albe, pîne albă* „blés, froment” (Hasdeu, EMR, I; DA, s. *alb*), comp. alb. *të bardhat* „id.” (FS); *alba* „lichidul din scurgerea prenatală la animale și la femei”, alb. *të bardhat* „id.” (FS).

Formele *bardoș* și *bardăș* „barză” din Banat și Oltenia sînt creații tîrzii din *barză*, cu diferențierea lui *z* de consoana continuă din sufix. Aceste forme au indus în eroare pe Hasdeu (și pe unii lingviști de astăzi), care a refăcut, pe baza lor, un primitiv *bardă, care, prin contaminare cu *arză (< lat. *ardea*), ar fi dat *barză* (EMR, III).

Bască, s.f. „totalitatea linii tunse de la o singură oaie”. E general în aromână și meglenoromână, pe cînd în dacoromână apare incidental, fiind înregistrat o singură dată, în *Psaltirea Scheiană*, II, 140, ps. 71 (ed. I. A. Candrea): „Deștinge-va ca ploaia spre *bască* // și ca picătura ce pică în pămîntu”. Sensul reiese din comparația cu celelalte versiuni ale Psaltirii, care dau termenul *lînă* (cf. Hasdeu, EMR, III).

Alb. *bashkë* e atestat prima oară în sec. al XVII-lea. Iată pasajul corespunzător celui din *Psaltirea Scheiană*: *ka me zđripunë si shiu ndë bashkët* „descendent sicut pluvia in vellus” (Bogdani, *Cuneus prophetarum*, I, 68, 19: 108, 15, ap. Çabej, BUT, 4, 1960, 47). În albaneza populară, cuvîntul e cunoscut mai ales în sintagma *një bashkëlesh* „o bască de lînă” (cf. *Fj. shq.*, 30), după modelul căreia s-a format și ar. *bască di ȳănă*, înregistrată de noi în toate punctele anchetate pentru aromâna din Albania. Ocupația aproape exclusiv pastorală a aromânilor din Albania este una din cauzele menținerii viabilității cuvîntului *bască* în acest dialect. La fel în meglenoromână: *bască di lônă*, Capidan, *Megl.*, III, 35.

Forma alb. *baskë*, dată de Meyer în titlu (EWA, 28; la Hahn, *Alb. St.*, III, 78 : *μπάσκα* „Wolle”) este, evident, o greșeală, perpetuată, din păcate, la numeroși cercetători (Hasdeu, EMR, III; Capidan, DR, II, 480; Pascu, DEM, I, 189; Philippide, OR, II, 698; Russu, *Elem.*, 138; Ivănescu, ILR, 254 etc.).

Pornind de la sinonimul dialectal *barukë* (*një barukë lesh* „o bască de lină”), la care s-ar distinge un suf. *-ukë*, Çabej (l.c. și SF, XXIX (XII), 1, 1975, 59) reconstituie o formă alb. com. **bar-shkë* (< **bhorskà*), comparabilă cu gr. *φάρσος* „morceau arraché, portion, fragment; quartier (d’une ville)”, arătînd că rom. com. *bască* e un împrumut din albaneză. Trebuie observat însă că în epoca românei comune albaneza avea deja fonemul *sh* dezvoltat din *s* în cuvintele autohtone și în cele împrumutate din latină și din greaca veche.

Alte etimologii: **vars-kë*, raportat la trac *βασσάρρα* (Meyer, EWA, 28); trac **baska*, **vaska* „laine; toison”, derivat cu suf. *-ka* de la rad. i.e. **vas-* „a acoperi, a îmbrăca”. Mai aproape de adevăr, Russu, *Elem.*, 139 : i.e. **bhasko-* „legătură, mănunchi, smoc” (comp. gr *φάσκος*, *φάσκια*, maced. *βάσκιои*, lat. *fascis* „legătură”).

Bîlc, s.n. „flaque, mare, boubier, vallée étroite et marécageuse dans les montagnes”, e atestat numai în dacoromână, și aici regional. (Citatele din Hasdeu, EMR, III și din DA provin din texte moldovenesti.) În aromâna din Albania, am înregistrat termenul *pelgu* (*di apă*), *pleg*, *plegu* (cu metateză), care este, evident, împrumut tîrziu din albaneză (comp. alb. *pellg*, *pellk*). Celelalte graiuri aromânești nu-l cunosc, așadar nu putem avea o probă sigură că *bîlc* ar fi fost general în româna comună (cf. RRL, XI, 6, 1966, 553—554).

A fost comparat cu alb. *pellg*, *pellk*, s.m. „groapă mare cu apă; loc unde marea sau riul sapă o adîncime mai mare; vale, depresiune” (Cihac, II, 714; Rosetti, ILR, 273). Spre deosebire de rom. *bîlc*, regional și fără nici un derivat, corespondentul albanez este general și cu o întregă familie: *pellgaçe*, *pellgore*, *pellgovinë* (substantive feminine). Dintre etimologiile date pentru alb. *pellg* (v. bibliografia la Çabej, BUT, 1, 1965, 18) sînt de luat în seamă mai întîi cea propusă de Camarda (*Gr. comp.*,

I, 40; cf. și Meyer, EWA, 326), încă din 1864 (gr. πέλαγος „largul mării”), apoi a lui Jokl (RLV, I, 87), care pleacă de la numele Πελαγόνες (cf. și Krahe, *Spr. Ill.*, I, 111). Jokl a reconstruit o formă veche *pellëg, pe care astăzi o regăsim întocmai în cel dintii text albanez (Buzuku, *Mes-hari*, 1555, ed. Ressuli, Roma, 1958, 101: *ënbë pellëgut të detit*, „in profundo maris”) și pe care Çabej o consideră un vechi împrumut din greacă. Camaj (*Alb. Wortbild.*, 58, 113) degajează un *-k/-g* amplificativ față de rad. **pel-*, „grau, fahl”, comp. lat. *palus*, *-dis* „stehendes Wasser, Sumpf, Pfütze”.

Din albaneză, cuvîntul a intrat în sîrbocroată: *pelega* „loc în mare, la depărtare de cca trei-patru sute de pași de țarm”.

Rom. *bîlc* (probabil mai vechi *bălc) trebuie comparat totuși cu v. alb. *pellëg*, *pellëk*. Nu se poate vorbi de un împrumut albanez, pentru că se ivesc dificultăți de ordin fonetic de netrecut: modificarea lui *p-* inițial în *b-* (totuși, alternanța surdă / sonoră este specifică substratului mediteranean: κυβερνώω: *gubernare*) și, mai ales, păstrarea lui *-ll-* intervocalic netrecut la *-r-* (dar comp. *bală*, alb. *bollë*).

Bîr, interj. „strigăt cu care ciobanul îndeamnă sau alungă oile și, mai rar, caprele”, este răspîndit pe tot teritoriul lingvistic dacoromân (v. ALR, II, s.n., h. 385, 386, 389); der. *bîrîi*, vb. „a mîna oile strigîndu-le *bîr*” (Hasdeu, EMR, III; DA). Trebuie reținut aici și *bîră*, subst. „oaie”, în contexte fixe înregistrate în Moldova: *lapte de bîră*, *brînză de bîră* (Mircea-Mihai Rădulescu, DR, 3, 1976, Freiburg), dacă nu cumva e vorba de o refacere glumeață din *bîr*; de asemenea, *bîrîiac* „miel” (rar, în Moldova, cf. EMR, III; DA). Hasdeu (EMR, III, s. *Bără*) pune cu probabilitate în legătură cu *bîr*, *bîrîiesc* originea unui mare număr de cuvinte (proprii și comune): *Bără* (*Bîră*), *Bîrcă*, *Băroaie*, *Bărăști*, *Băriță* (*Berîță*), *Berești*, *Berică*, *Bîrle*, *Bărac*, *Bere*, *Bărcan* etc. culese din texte vechi. Termenul lipsește în dialectele din sudul Dunării.

Se compară cu alb. *berr -i*, s.m. „berbece sau oaie, țap sau capră; vită mărunță” (*Fj. shq*; Hasdeu, EMR, III, s. *bîr*).

Termenul, sub forme cu un radical *ber-*, *bar-* și însemnând „berbec” sau „oaie”, are o largă răspîndire și în domeniul romanic de vest (în italiana de nord, în franceză, provensală etc.), precum și în unele idiomuri germanice și slave (cf. Meyer, EWA, 33; Çabej, „Glotta”, XXV, 50 ș.u.; Tagliavini, *Alb. Dalm.*, 81; Weđkiewicz, MRIW, I, 277; Vasmer, REW, I, 5; Rosetti, ILR, 273; Rădulescu, l.c.). Probabil că la origine cuvîntul este onomatopoeic (Hasdeu, EMR, III, s. *bîr*, unde se aduc exemple paralele din alte idiomuri occidentale; Jokl, LKU, 242; Çabej, BUT, 4, 1960, 51; VI. Georgiev, RRL, X, 1–3, 1965, 76), imitînd behăitul oilor. În acest caz, trebuie atrase în discuție și formele corespunzătoare iranice, invocate de Densusianu (GS, I, 56) ca izvor direct al rom. *bîr*. Aceasta nu însemnează însă că termenul românesc este descendent iranic (cf. Meillet, BSL, XXV, nr. 77, p. 88; Rosetti, *Mélanges*, 371).

Raportarea la alb. *berr* se impune din motive semantice. Numai în albaneză și română termenul are un sens generic: în albaneză denumește vitele mărunte (oi, capre, berbeci, țapi), iar în română, ca interjecție, e folosit în legătură cu aceleași animale. E posibil ca în româna comună să fi existat un apelativ *bîră* (*bără*) cu sensul generic pe care îl are corespondentul albanez. Dispariția lui a fost determinată de concurența cu sinonimul latin.

Cuvintele cu care chemăm sau alungăm animalele sînt, de multe ori, chiar numele animalelor respective la popoarele vecine (cf. Bogrea, DR, I, 78, notă, unde se dau numeroase exemple) sau chiar la același popor. Astfel, rom. *oaie*, repetat, e folosit și interjecțional în limbajul păstorilor.

Din *berr*, albaneza a derivat termenul *bërruc*, *burruc*, *bruc* „sarică neagră de oaie”, cu suf. *-uc* (comp. gr. $\mu\eta\lambda\omega\tau\eta$ „cojoc, blană”, derivat din $\mu\eta\lambda\omicron\nu$ „oaie; vită mică”, sau chiar alb. *delësh* „un fel de cojoc fără mînci; haină de lînă”, din *dele* „oaie”, cf. Çabej, BUT, 4, 1960, 55), care a intrat și în aromână: *bruță* „iepîngea” (Papahagi, DDA, 286).

Brad, s.m. „săpin”, cunoscut în toate dialectele românești, a fost refăcut, la o epocă foarte veche (dovadă că toate derivatele pornesc de la radicalul *brad-*, cf. DA; Russu, *Elem.*, 139), dintr-un *braz, vechi singular consi-

derat în urmă ca plural (cf. Al. Graur, „Romania”, LIII, 1927, 383; Byck, Graur, BL, I, 26). Reconstrucția singularului **braz* este convingătoare (deși nu avem nici un derivat de la radicalul în *-z*), dat fiind că și alb. *bredh* „săpin” este tot un plural singularizat care presupune un singular străvechi **bradh* (cf. Çabej, „Ling. Posnan.”, VIII, 1960, 87, după o idee a lui Jokl, JF, XXX, 208—209, care reconstruiește un etimon comun **bras-dh* (< **bros-d(h)*), arătând că sing. *bredh* provine dintr-un plural colectiv; cf. și „Slavia”, XIII, 300). Ideea că albaneza trebuie să fi avut o formă cu *a*, **bradh*, ne întîmpină mai întîi la Hasdeu (*Col. Tr.*, 1873, 244—245). Cu alb. com. **bradh* (probabil **bradz*, cu *dz*, căci, de regulă, alb. *dh* < *dz*) concordă fără dificultăți rom. com. **braz*, **brăzdu*, din care s-a creat ulterior, în cadrul românei comune, forma de azi, *brad* (cf. Brîncuș, RESEE, I, 3—4, 1963, 312).

Încercarea lui Jokl („Slavia”, XIII, 300) de a explica rom. *d* din *brad* prin alb. *dh* nu se poate susține (cf. Rosetti, ILR, 273), dat fiind că *brad* e o variantă secundară față de **braz*, **bradz*.

Brînză, s.f. „fromage”. În aromână e atestat rar: *brîndză* (Capidan, *Aromânii*, 159); în aromâna din Albania nu l-am întîlnit. Concurat de sinonimul *cașu*, a dispărut. Există însă în meglenoromână: *brønza*, *brânza* (Candrea, GS, I, 35).

Cuvîntul este foarte vechi, ținînd seama de unele atestări. Încă din 1370, într-un document raguzan, apare forma *brençe* = „caseus valahicus” (Hasdeu, CB, I, 190; DA; cf. și Vasmer, REW, I, 130), probabil notație aproximativă pentru *brîndză*. (Comp. ngr. *πρέντζα* „Käse in Lederschlauch”, în sec. al XIV-lea, Rosetti, ILR, 281; în greacă a intrat din română, cf. Mihăescu, SCL, XIX, 1, 1968, 64—65). Ca nume de persoană, *Brîndză* e cunoscut încă din sec. al XV-lea (Constantinescu, DOR, 217; Rosetti, ILR, 281; Mihăilă, DLRV, 79). Din română, termenul a intrat și în maghiară, atestat încă din 1546 (Russu, *Omagiu Rosetti*, 788).

Așadar, admitem pentru româna comună forma *brîndză*, cu *ă* și *dz*, fonetisme cu care termenul se întîlnește și astăzi în unele graiuri.

Unii cercetători au explicat pe *brînză* prin *rînză* (Hasdeu, *Col. Tr.*, 1874, 105 ș.u.; Barić, *Albanorum. St.*, 87: „das rum. *brînză* ... mit rum. *rînză* „Labmagen“ identisch ist”). Cum lui *rînză* îi corespunde alb. *rëndës*, lui *brînză* trebuie să-i corespundă un alb. **vrëndës* (Barić, *l.c.*). În alt loc (AAS, I, 138–159), Barić reconstruiește pe baza dubletului *brînză*: *bunț* (< **bundză*) o formă străveche albaneză **brundzë* (< **brondiã*: **brundiã*, raportată, în ultimă instanță, la o rădăcină i.e. **bhere-* „fervere”. recunoscută și în lat. *fermentum*). De la ideea fundamentală de „umflare, fermentare” a laptelui acrit pleacă și Giuglea (DR, III, 580), admitînd o bază **brend-*, **brand-*, mai potrivită pentru fonetica termenului românesc (cf. și Russu, „An. Etn.”, 1958, 149: i.e. **bhrend(h)-* „a se umfla, a coace”; J. Hubschmid, RRL, XXV, 2, 91–95).

Alții au legat termenul de numele orașului elvețian *Brienz*, de unde și it. *sprinze*, germ. *Primsenkäse*, *Brinsenkäse* (Schuchardt, ZRPh, XX, 24; DA; contra, Meyer-Lübke, REW³, 1272) sau de alb. *blënxë* (< *plëndës* „stomac de rumegătoare”, cf. Diculescu, DR, IV, 452; ceva similar la Hasdeu, *l.c.*: *boransa* „stomac”).

Nu trebuie ignorată nici etimologia lui Pascu (REB, 27), după care *brînză* trebuie legat de alb. *ber* „oaie”.

În albaneză există și *brenza*, -t pl. „interius, viscera” (var. *brendësa*, sin. cu *përbrendësa-t*, *brendshme-t*, cf. FS), în ghega din Dibra, derivat din *brenda*, adv., adj. „înăuntru”, cu un sufix diminutival, pus de Çabej („Rev. Shkodra”, I, 1964, 26) în legătură directă cu rom. *brînză*. Evoluția semantică de la „viscera” la „cheag” și apoi la „brînză” ar fi posibilă (comp., pentru analogie, ar. *arândzã* „cheag”, dr. *rînză* „stomac”); v. și RRL, XI, 561. Nu avem însă nici un indiciu privind vechimea derivatului albanez. Mai trebuie notat și faptul că în aromâna din Iugoslavia (la Beala-de-Sus) apare *brîndzã* în sintagma *cașu brîndzë* (comunicat de N. Saramandu). Termenul în discuție are comportament adjectival.

Briu, s.n., pl. *brîie*, *brîne*, *brîuri* (și var. sing. *brîină*, pop.) „ceinture”; ar. *brîn*, *brân*, *bîrnu*, (Papahagi, DDA), *bârû*, *beçu* (cf. RRL, XI, 554), pl. *brîne* „briu; generație”, top. *Bârriu*, pădure în Pleasa, Albania (Capidan, LL, III, 1, 54); megl. *brøn* „briu” (Capidan, *Megl.*, III),

ir. *brăv* (DA, s. *brîu*). Termenul are numeroase derivate (Russu, *Elem.*, 140). Sensul secundar de „generație” al ar. *brîn* pare copiat după alb. *brez*, -i „brîu; generație” (pentru explicația sensului, v. J. Hubschmid, RRL, XXV, 1, 1980, 10 ș.u.). Și sensurile dr. „bîrnă orizontală în mijlocul peretelui; curcubeu” (DA), ar. „ceinture de poutrelles dans les murs des maisons en construction” (Papa-hagi) își găsesc corespondente în albaneză: *brez* „bîrnă la mijlocul acoperișului”, *brezi perëndis*, *brezi zotit* „curcubeu” (literal: „brîul lui Dumnezeu”, cf. Gjinari, BUT, 4, 1958, 95); comp. și dr. „curcubeul este *brîul lui Dumnezeu*” (Chest. Hasdeu, Dolj, 161; Giuglea, RF, II, 53); în ir.: *bârrou lu domnu* (Petrovici, Neiescu, CL, IX, 2, 1964, 200). Compararea curcubeului cu un *brîu* ne împină și în greacă și în multe alte limbi (cf. Meyer, JF, VI, 114).

De notat că și în română și în albaneză cuvîntul denumește același obiect: „centură lungă și lată de bumbac sau de lînă”. Comun este și sensul de „mijloc al trupului”. La fel, întrebuintări figurate: rom. *cu lingura în brîu*, alb. *me lugë në brez*; rom. *stă cu mâinile în brîu*, alb. *rri me duar në brez* (Pentru albaneză, v. FS, 177).

Alb. *brez* provine dintr-un *brêz* < *bren-ze (cf. Barić, *Hîmje*, 66; rostirea cu *e* nazalizat este cunoscută încă în ghegă), care, la rîndul său, derivă din **breno-*, **brenu-*, cu suf. dim. -*zë* (cf. Meyer, EWA, 46; Treimer, *Alb. und Rum.*, ZRPh, XXXVIII, 391). Derivarea trebuie să se fi petrecut la o epocă foarte veche, căci altfel nu se poate explica dispariția cuvîntului de bază și, totodată, asurzirea oclusivei finale în toscă: *bres* (ca și *breth*, *gardh*, *funt*, *krimp*, *brek* etc.; sufixul -*zë* nu a devenit în toscă -*s(ë)*). Dacă admitem că rostirea surdă a oclusivelor și spirantelor finale, caracteristică dialectului tosc și albanezei din Italia și Grecia, era un fenomen general în albaneza comună, explicarea formei *brez* ca derivat cu suf.

-*zë* devine nesatisfăcătoare. Dar, așa cum am arătat în alt loc al acestei lucrări, în albaneza comună finalele erau sonore, nu surde.

În toate cazurile, cuvîntul românesc nu este un împrumut albanez, cum credeau, între alții, Weigand (BA, III, 211) și, de curînd, Çabej (SF, XXIX (XII), 1, 1975, 58), care insistă asupra legăturii derivate a lui *brêz*, *brez* cu vb. *mbrej* „a încinge; a înjuga”, *zbrej*, *zhbrej* „a descinge;

a dejuga". În ambele limbi însă, termenul are origine comună (Rosetti, ILR, 273). Din comparația formelor românești dialectale cu cea albaneză, se poate reconstitui un rom. com. *brənu (Șiadbei, SCL, IX, 2, 1958, 185; Russu, *Elem.*, 141), care presupune un etimon comun (*brenu, *branu) cu al alb. brez. Dispariția lui -n- în brîu (ca și în grîu < granum, frîu < frenum; totuși -n- s-a conservat în pl. brîne, grîne, frîne; la sing., pare refăcut după plural: Moș cu barba pîn' la brîn, G. D. Teodorescu, P.P., 510) este un fenomen posterior închiderii vocalelor în poziție nazală și, totodată, posterior separării dialectale a românei comune. În aromână, nazalizarea lipsește, de aceea n nu a dispărut nici la singularul acestor cuvinte. În dacoromână, nazalizarea vocalei a fost urmată de o dezocluzie completă a consoanei. (Pentru diversele explicații date dispariției lui -n-, v. Rosetti, *Étude sur le rhotacisme en roumain*, Paris, 1924, 37; Id., ILR, 374; Densusianu, GS, II/2, 383; Procopovici, DR, IV, 1168; Al. Graur, BL, III, 52; O. Nandriș, *Phon. hist. du roum.*, Paris, 1963, 282; Sala, *Contrib.*, 144-145).

De remarcat că în descendenți albanezi ai lat. granum, frenum -n- s-a păstrat în grunë-t, grurë-t, acest cuvînt fiind asimilat la numele colective, deci de gen neutru, cu desinența -ë (După Skok, alb. grur, grun ar fi împrumutat din română, cf. Pușcariu, LR, I, 266). În alb. fre (< frenum), -n- a dispărut din ambele dialecte, cu observația că în ghegă e este rostit nazalizat și că, de asemenea, n reappare la forma articulată (freni, freri) și la cea de plural (frerë). Rezultă din toate acestea că problema lui n în brez (< *brēze < *bren + zë) nu se pune la fel ca în grurë, -t și frē-ni, fre-ri, așa cum se pune în română pentru brîu alături de grîu și frîu. Probabil că în brez dispariția lui -n- s-a petrecut la o epocă foarte veche, înainte de crearea derivatului cu sufix (*breno-, *brenu- > *brē, la care s-a adăugat apoi sufixul -zë (< *-d-io). De adăugat că alb. brevë, -a „espèce de couleuvre, qui s'entortille et serre étroitement” ar proveni din același radical cu brez (bre, cu v pentru evitarea hiatului în prezența articolului; Çabej, BUT, 4, 1960, 70, 99).

Așadar, rom. com. *brənu a avut o evoluție fonetică identică cu a lat. granum, frenum, ceea ce exclude ideea împrumutului din albaneză. Brîu reproduce o formă mai veche decît derivatul alb. brez (Pușcariu, LR, I, 179).

Brustur(e), s.m. „bardane; feuille de chou”. (Pentru alte sensuri și pentru derivate, v. DA.) În aromână: *brostu*, dar și cu fonetismul ș: *brúștir*, *brúștură*, *brúștulă* „un fel de plăcintă cu brinză” (Papahagi, DDA), probabil sub influență albaneză. Cuvântul e foarte răspândit în toponimia dacoromânească: *Brustura*, *Brusturata*, *Brusturei*, *Brusturețul*, *Brusturoasa* etc. (Iordan, *Topon. rom.*, 62). E atestat ca nume topic la începutul sec. al XVI-lea (Mihăilă, DLRV, 79).

Se pare că *brusture* nu a înlocuit cu totul sinonimul latin *lappa* „brusture”, care s-ar identifica în der. *lăpuc*, *lăpuș* (și top. *Lăpuș*, *Lăpușata*, *Lăpușel*), cf. Sala, SCL, XXXI, 5, 1980, 621 ș.u.).

Explicația prin germanică a lui *brusture* (Scriban, „Arhiva”, XXXIX, 1932, 93 și, în urmă, Gamillscheg, „Romania-Germanica”, II, 1935, 250) e greu de admis (Rosetti, ILR, 244) pentru că există un corespondent aproape identic în albaneză: *brushtull* „*Calluna vulgaris*, gemeine Heide”, folosit în graiul din Puka, localitate din nordul Albaniei (Gazulli, 72), dar și în alte regiuni, (cf. *Fj. shq.*: *brushtull*, -a (bot.) „Erica; Hedera helix” și Xhuvani, SF, 4, 1971, 201). De adăugat și sensul de „plăcintă; vârzare” (FS, 184).

Fonetismul *s* al cuvântului românesc exclude ideea împrumutului din albaneză, dar atât rom. *brustur(e)* cit și alb. *brushtull* ar putea fi raportați la dac. *riborasta* „brusture; *Arctium lappa*” (atestat la Ps. Apuleius, *De herbis*, 36), deși modificările fonetice sînt foarte greu de explicat. Apropierea de termenul dac a fost făcută mai întîi de A. Papadopol-Calimach și Dim. Brandza în 1878 (AAR, s. 1, XI/II, 40; cf. și Russu, *Traco-dac.*, 117; v. și RRL, 1, 1967, 23).

E probabil ca *brustur(e)* să fie un singular refăcut după plural (comp. *strugure*, care presupune, după Georgiev, un străvechi sing. *strug). În cazul acesta, va trebui să admitem un vechi sing. *brust (de altfel deriv. *brustan* presupune această formă de bază). Singurul impediment ar fi că *brusture* (ca și *strugure*) e masculin, și o opoziție desinențială θ : -*uri* este specifică neutrelor. (Totuși, v. Byck, Graur, BL, 1, 1933, 28, care consideră că feminine și masculine în -*ură*, -*ure* și cu pl. în -*uri* au putut fi confundate cu neutrele, ceea ce a dus la pierderea desinenței: *ciuc*, după pl. *ciucuri* etc.). Cit privește albaneza,

Xhuvani, Çabej (*Prapashtesat*, 101) analizează cu probabilitate cuvîntul ca derivat cu suf. *-ull*, din cauza etimologiei necunoscute. Nu este exclus însă ca la baza celor două forme comparabile să stea un **brust*, lărgit cu sufix.

Buc, s.m. „pleavă de cereale; puzderia rămasă după melițatul cînepii, al inului; canură, zgrebeni” (DA; ALRM, I, s.n., h. 285). Astăzi, întrebuițarea cuvîntului s-a restrîns la jumătatea de nord a dacoromânei, în special în Moldova. Iată un citat din Creangă, *Soacra cu trei nurori*: „... blajina noră migăia prin casă : acuş la strujit pene, acuş îmbala tortul, acuş pisa malaiu și-l vîntura de buc”. În dialectele sud-dunărene nu există.

Se compară cu alb. *byk* „id” (Rosetti, ILR, 274), de la care s-au format subst. col. *bykëlina* și vb. *bykëzoj* și *bykosem* (cf. FS, 208). Forma *bük'* (= *byq*), înregistrată de Meyer (EWA, 58), este, probabil, un plural singularizat. Dat fiind că *y* este un fonem inexistent în albaneza comună și că s-a dezvoltat relativ tîrziu dintr-un *ū* (lat. *fructus* > alb. *fruit* > *fryt*), se poate reconstrui în albaneza străveche o formă **būk*. Jokl (SAEW, 10) derivă alb. *byk* dintr-o rădăcină **bhū-* „wachsen”, cu *u* lung și lărgită printr-un *-k* (cf. și Camaj, *Alb. Wortbild.*, 113), din care s-ar explica și rom. *buc*. Forma *buik*, din ghega de răsărit, reprezintă o fază intermediară între **būk* (cu *ū*) și *byk* de astăzi (Çabej, BUT, 3, 1958, 81).

Bucura, vb. -,,(se) réjouir” și **bucurie**, s.f. „joie, réjouissance”, sînt generale în dacoromână. Ar. *bucur*, vb., *bucuril'e*, s.f., sînt notate ca dispărute din circulație (Papahagi, DDA). În meglenoromână : *bucur*, *bucuril'ă* (Capidan, *Megl.*, III). În aromâna din Albania termenul a fost înlocuit prin *hîrsescu* (var. *hrîsescu*, *hîrîsescu*, *hărăsestu*), de origine neogreacă (χαίρω „id.”), ceea ce ar dovedi că la o epocă nu prea îndepărtată *bucur* exista în acest dialect (cf. RRL, XI, 554). În legătură cu substituirea ar. *bucur* printr-un cuvînt grecesc, trebuie să arătăm că un mare număr de cuvinte care exprimă stări sufletești sînt de proveniență neogreacă în aromână : *a-ăpi-sescu* „j'aime”, *amărtipsescu* „je pèche”, *lăhtare* „panique; terreur”, *cupusescu* „je désire”, *ilpidă* „espoir”, *harăuă* „joie”, *eftihie* „bonheur”, *distihie* „malheur” etc. (v. nu-

meroase alte exemple la Papahagi, DDA, Index, 1324—1343).

Verbul *bucura* este un derivat de la adj. *bucur* „frumos”, care trebuie să fi fost general în româna comună. Astăzi se păstrează cu acest sens numai ca nume propriu. Ca antroponimic, este foarte frecvent și are o largă răspîndire (cf. Drăganu, *Rom.*, 208, 285; Constantinescu, *DOR*, 219). De asemenea, e răspîndit în toponimie: *Bucur*, *Movila lui Bucur*, *Lacul Bucura*, *Bucura bătrînă*, *Bucureasa*, *București* etc. (Densusianu, *SFR*, 6—11; Iordan, *Topon. rom.*, 164, 179). Se poate adăuga aici și n. pr. *Bucurlu* din aromână (Caragiani, *Studii ist. as. rom. din Pen. Balc.*, 53). Se observă că în toponimie și antroponomastică *bucur* își păstrează sensul primitiv de „frumos” (cf. și Pușcariu, *LR*, I, 179), corespunzînd, formal și semantic, adj. alb. *bukur* (din care vb. *bukuro(n)j* „a înfrumuseța”, *bukuri* „frumusețe”, *Bukuria*, n. pers. fem., *Bukurisht*, numele unui sat din apropiere de Shkodra etc.). Din română, a pătruns, ca nume de persoană, și în bulgară (Capidan, *DR*, II, 804).

Rom. *bucur*, alb. *bukur* au origine comună (Philipide, *OR*, II, 701; Georgiev, *Trak. ez.*, 65). Evoluția semantică a cuvîntului în română s-a putut petrece fără prea mari greutăți (cf. Rosetti, *ILR*, 274; v. și *ILR*, II, 338). O verigă intermediară în lanțul modificărilor semantice ale lui *bucur* ne oferă chiar albaneza. La Buzuku (1555), *bukur* este folosit și cu sensurile „mulțumit, plăcut”: *u jam amah e d bukurit të delektuom*, XIII, II „ego mater pulchrae dilectionis”; *balsami qi ka he rrë tëh bukurë*, XI, IV „balsamul care are miros plăcut” (K. Ashta, „Rev. Shkodra”, I, 1964, 118), sensuri frecvente de altfel și în limba de astăzi.

Așadar, în româna comună existau *bucur*, adj. „frumos”, *bucura*, vb. „a înfrumuseța”, *bucurie*, s.f. „frumusețe”. Adjectivul s-a pierdut din limba vorbită, conservîndu-se ca nume topic și de persoană, iar celelalte două, verbul și substantivul, au evoluat, tot în cadrul românei comune, la sensurile cu care sînt cunoscute astăzi (Densusianu, *l.c.*). E posibil ca și în substrat cuvîntul să fi avut sensul de „plăcut, mulțumitor, care produce bucurie.” Specializarea semantică s-ar datora sinonimiei cu elementele de origine latină, *frumos*, *mușat*, mai ales că lat. *gaudeo* nu s-a păstrat în română. E posibil, de ase-

menea, ca în albaneză pătrunderea lat. *gaudeo* (alb. *gëzoj* „a se bucura”) să fi împiedecat dezvoltarea și generalizarea sensului de „care produce bucurie” al vechiului adjectiv *i bukurë*.

Notăm și faptul că sinonimele de origine latină au preluat în română unele întrebuintări figurate ale lui *bucur*, ca de exemplu *frumoasa pământului* (ar. *mușata loclui*), alb. *e bukura e dheut*, expresie din mitologie.

Pentru etimologie, v. Barić (AAS, II, 79), care propune o bază **bhuk-* (< **bha-*, **bhē-* „a străluci, a lumina”), lărgită cu un sufix.

Bungët, s.n. „pădure deasă și întunecoasă; desiș”, cu var. *búnget*, *buget* (DA). Este astăzi un arhaism, conservat în literatura populară și la autori de inspirație folclorică (comp. citatele din DA și DC). Cuvinte ca *pădure*, *codru*, *dumbravă*, *crîng*, *desiș* etc., sinonime sau din același cîmp semantic cu *bunget*, au determinat, în parte, pierderea sensului inițial al acestuia din urmă. Aproape în toate contextele citate în dicționare sub *bunget*, acesta apare complinit de „de pădure”, de unde rezultă că e cunoscut în special cu înțelesul de „desiș; parte de pădure”. Fiind rar întrebuintat, s-a simțit nevoia unei determinări, „de pădure”, pentru precizare semantică. (La fel s-a întîmplat în albaneză și aromână cu *bashkë*, *bască*: *një bashkë lesh*, respectiv *o bască di çănă*).

În româna actuală există numeroase toponimice și antroponimice derivate de la *bung*, ceea ce ar dovedi vechimea cuvîntului: *Bungalești* (< *Bungală*, n. pers.), *Bungeșița*, *Bungetul*, *Bungeni*, *Bungelatul*, *Bungești* (< *Bungu*, n. pers.), *Bungetani*, *Bungeti*, *Bungetoiaia* etc. (Jordan, *Topon. rom.*, 69). În toponimia din Oltenia: *Bungu*, *Bunga* (nume de păduri și de dealuri). Ca nume de familie, *Bungu*, *Bungescu*, *Bungeanu*, *Bungoiu*, *Bungilă* etc. sînt frecvente.

Bunget s-a format pe teren românesc cu suf. colectiv *-et* (< lat. *-etum*) dintr-un **bung* „stejar” (cf. Hasdeu, CB, I, 245), care trebuie să fi existat în româna comună. Mai mult chiar, date fiind numeroasele derivate de felul celor de mai sus, e posibil ca **bung* să fi dispărut destul de tîrziu din dacoromână. Slaba poziție în vocabularul actual a lui *bunget* ca nume comun (în ALRM, s.n., I, h. 397 „desiș”, termenul *bunget* nu a fost înregistrat în nici

un punct anchetat) se datorează, între altele, și dispariției cuvîntului de bază, acesta însuși fiind înfrînt de concurența lui *stejar*, *jip*, *gorun*, *copac*, *arbure*, *lemn*.

În dialectele românești din sudul Dunării, **bung*, *bunget* nu există (suf. *-et* este, de altfel, neproductiv în aromână), ceea ce înseamnă că o concurență sinonimică cu *cupaciu*, *arbur*, *dușcu* „buisson, chène” (< alb. *dushk*), singurii termeni înregistrați și de noi în aromâna din Albania (RRL, XI, 554), a acționat mai de timpuriu în aceste dialecte.

Rom. com. **bung* provine dintr-o bază comună cu alb. *bung* „*Quercus sessiliflora*”. Față de tosc. *bunk*, pentru albaneza comună e de presupus o variantă cu finala sonoră, *bung*, conservată în ghegă.

De notat că și alb. *bung* e foarte rar întrebuițat astăzi, fiind înlocuit prin *lis* „copac; lemn” (de origine slavă). Suf. *-et* există și în albaneză, în toponime derivate de la nume de arbori: *Mëllet* (< *mollë* „măr”) etc. (Xhuvani, Çabej, *Prapashtesat*, 39), precum și la nume comune: *kashtënjet* „căstăniș”, *shëlqet* „sălciș” etc. (Gazulli, 32; FS). S-au creat și numeroase cuvinte compuse cu *bung*, pentru denumirea diferitelor specii de stejar: *bungbutë* „*Quercus lanuginosa*” (lit. „stejar moale”), *bungkeqe* „*Quercus conferta*” (lit. „stejar rău”) etc. și chiar un derivat echivalent cu rom. *bunget*: *bungajë* „pădure de stejar”, cu suf. colectiv *-ajë* (*Fj. shq.*). Termenul e cunoscut și în toponimie: *Bunga e re*, *Bunga e vjetër* (Çabej, BUT, 4, 1960, 77). E de observat că toate derivatele și compusele albaneze pornesc de la o formă feminină: *bungë*, *-a*, care există alături de masc. *bung*, *-u*.

Pentru diversele etimologii propuse, v. bibliografia la Çabej, *l.c.* De reținut că Meyer (EWA, 54) trimite la v. sl. *bukŭ* „Buche”, cu un infix nazal. Aceeași amplificare a radicalului, raportat însă la paralele indoeuropene, e admisă și de M. La Piana (SLA, I, 102): **bug-*, **buk-*, de Russu (*Elem.*, 144—145): **bhug-* (cf. și Camaj, *Alb. Wortbild.*, 67, 77).

Buză, s.f. „lèvre; bord, marge” (cu numeroase derivate, cf. DA), avea în româna comună forma *budză*, ca astăzi în aromână (dar megl. *buză*, vb. *năbuzos*) și în unele graiuri dacoromâne (Banat, Moldova, Maramureș, v. ALRM, II, h. 29). Tot cu *dz* ne întîmpină cuvîntul deseori

și în antroponomastica și toponimia din documentele vechi (*Budzea*, *Ion Budză*, *Mihail Budzat*, n. pers.; *Budzești*, *Budzații*, nume de sate, cf. Rosetti, ILR, 274; Mihăilă, DLRV, 81). Fonetismul *dz* nu apare în elementele slave, așadar se exclude explicația lui *budză* prin v. sl. *lobŭca „lèvre, baiser” (presupus pe baza vb. *lobŭzati* „donner un baiser”), propusă de A. Vaillant (BL, XIV, 16).

Alb. *buzë*, identic ca formă și sens cu rom. *buză*, a fost explicat în diverse chipuri: formație diminutivală cu suf. *-zë*, *bus-zë (Meyer, EWA, 57); dintr-un străvechi *bur-zë (cu suf. col. *-zë*) cu sensul de „gură”, presupunând o formă de bază *bh_ordiā, *b_yrdiā (Jokl, SAEW, 11–12; Çabej, BUT, 4, 1960, 81; Camaj, *Alb. Wortbild.*, 32). În privința sensului s-a susținut că termenul în discuție este de origine onomatopeică (Pokorny, IEW, 103; Russu, *Elem.*, 146) sau comparabil cu cuvinte care însemnează „gură”, „gaură”, „sărut” (Jokl, *l.c.* și LKU, 143) sau „marginie” (Çabej, *l.c.* și mai înainte în „Glotta”, XXV, 1936, 52). Aproximarea făcută de Çabej cu top. βυζάντιον (oraș la marginea mării) și *Busento* (riu în Calabria), de origine mesapică, e admisă și în ILR, II, 329, unde se adaugă și trac. *Byzas*, *Byzos*, dac. *Beusas*, ilir. *Buzos*, *Buzatius*. Dar ceea ce se poate spune sigur despre rom. *buză* este că se identifică într-un tot cu alb. *buzë* și că aparține substratului preroman.

Dintre derivate, se impune *buzur* „cu pete roșii pe bot” (Drăganu, DR, VI, 265) din care, apoi, *buzurină*, epitet dat oilor (cf. DA, s.v.); și n. pers. *Buzura*. Segmentul *-ur-* neaccentuat arată că *búzur(ă)* trebuie să fie foarte vechi.

Căciulă, s.f. „bonnet ou toque de fourrure”, ar. *căcŭlă*, *căcŭuă*, *cîțulă* (comp. ngr. κατσούλα „căciulă”), megl. *căcŭuă* (Capidan, *Megl.*, III, 66). Forma *căsuuă*, înregistrată la firșeroți (RRL, XI, 554), trebuie explicată ca împrumut albanez recent (*kësulë*) sau mai degrabă ca rezultat al reamenajării lui *căcŭuă* (cu velarizarea lui *l* proprie graiului firșerot) după corespondentul albanez. Dintre numele proprii, interesant de notat este top. *Căciulăta*.

Se compară cu alb. *kësulë*, *-a* „id.” (cf. Treimer, ZRPh, XXXVIII, 409), alături de care există și unele variante cu *ç* și *c*, mai puțin luate în seamă de cercetători: *kaçule*, *-ja* (și *kaçulle*) „capișon la pelerină sau la guna

ciobănească'' (*Fj. shq.*, 191), dial. Lura: *kaculitë*, -a „capişon de lână lucrat cu cîrlige'' (Haxhihasani, BUT, 4, 1963, 150), *kaçul*, -i, *kaçulitë*, *kaçullatë* „smoc de pene la păsările moţate; moţ la pasăre'', *kaçuler* „ciocîrlan'', *kaçullar* „om mîndru, îngîmfat'' (comp. rom. *căciular* „id'', la Alecsandri). În albaneza din Italia, aceeaşi distincţie semantică a variantelor: *kësulë* „copricapo di lana (dei vechi); erba del cappello, erba velenosa'' (Giordano, 191), *kaçul* „ciuffo, cresta'' (Id., 173), *kaçulatë* „forma di formaggio'' (ibid.), *kaçulare* „capinera, allodola'' (ibid.).

Termenul s-a răspîndit în bulgară (*kaçula* „glugă, căiţă, moţ; ciocîrlan''), în neogreacă (*κατσοῦλα* „căciulă, căiţă'', *κατσιοῦλα* „glugă'', *κατσοῦλι* „creastă de cocos'', *κατσονλιέρα* „ciocîrlan''), în maghiară (*kacsula* „pălărie de joc'', *kacsulia* „capră albă cu capul negru'' (cf. Meyer, *Ngr. St.*, III, 29; Miklosich, EWS, 108; Romansky, JB, XV, 108; DA, s. *căciulă*). În bulgară, cuvîntul a intrat din română şi, la fel, în maghiară. Termenul v. sl., scr., bg. *koşulja* „cămaşă'', explicat de Meyer prin lat. *casula*, nu are nici o legătură cu termenul comun albano-român (v. şi Vasmer, *Rocznik slaw.*, III, 277). Rom. *căciulă*, cu fonetism mai vechi decît corespondentul său albanez, nu poate fi considerat împrumut din albaneză (cf. şi DA, s. *căciulă*; Capidan, DR, II, 481). Dar variantele albaneze cu *ç*, cunoscute mai ales în graiurile de tip tosc (inclusiv albaneza din Italia), ar fi o dovadă că var. *kësulë* presupune o formă cu *ç* în albaneza comună, deci o formă identică cu cea din română (adică cu *tš* < i.e. **k'*-, cf. Treimer, *l.c.*; Barić, *Albanorum. St.*, 11). Pentru originea autohtonă a termenului românesc, v. şi Russu, *An. Etn.*, I, 1958, 147 şi *Elem.*, 146; Reichenkron, *Dak.*, 96—99; cf. şi ILR, II, 338. Explicaţia prin lat. *catteula < *cătea* „Katze'' (Puşcariu, EWR, 248) e greu de admis. (Totuşi, în LR, I, 179, Puşcariu pune termenul pe seama substratului).

Câlbează, s.f. (var. *gâlbează*), „clavelée'', e cunoscut şi în aromână cu var. *gâlbádză* (pl. *gâlbádz*), *gâlbeadză*, *gâlbeaţă* (cu substituire de sufix? Cf. şi ngr. *καλμπάτσα* „Leberblümchen'', intrat, probabil, din aromână, Meyer, EWA, 222; Capidan, *Aromâni*, 159). În aromâna din Albania nu am întilnit forma în *-ează* (RRL, XI, 555),

ci numai *gălbadză, gîlbadză, gîlbază*. De remarcat că var. *gălbază*, cu *-ază*, este frecventă și în dacoromână. În DA, din cele cinci citate, trei conțin var. *gălbază* (din Moldova, cu *ea > a* după *b*, dar mai degrabă e vorba de un fonetism vechi). Derivate: *gălbeji*, vb., *gălbăjoară* (nume de plantă) etc.

Cuvîntul românesc concordă formal și semantic cu alb. *këlbazë, gëlbazë*, în structura căruia se recunoaște un sufix diminutival *-zë*. În privința valorii sufixului (v. în special Camaj, *Alb. Wortbild.*, 124—125, unde se insistă asupra funcției de colectiv a lui *-zë*), trebuie arătat că în albaneză, ca de altfel și în alte limbi, numeroase nume de boli, la origine eufemisme, sînt derivate diminutive: *frymëzë, gojëzë, grykëzë, qimëzë, verdhëzë* etc. (Xhuvani, Çabej, *Prapashtesat*, 108). Pentru albaneza comună trebuie admisă o formă **kălbëzë* (din vb. *kalb* „a putrezi”), cu accentul pe radical și cu *a* netrecut la *ë* (cf. Jokl, LKU, 90; Çabej, BUT, 4, 1963, 92). Jocul accentului, de la radical la derivat (**kălbëzë: këlbázë*), efectuat în concordanță cu tipul dominant paroxiton al accentuării albaneze, se întîlnește la multe cazuri identice: *búkurrëzë: bukurëzë, dórëzë: dorëzë, kókrëzë: kokrëzë, hún-dëzë: hundëzë* etc. (Xhuvani, Çabej, *op. cit.*, 109).

E adevărat că cei mai mulți cercetători consideră alb. *këlbazë* ca derivat din vb. *kalb* „a putrezi, a strica” (cu modificarea lui *a* din radical în *e, ë*, ca o consecință a deplasării accentului de intensitate: *kalb- > këlb-*), dar trebuie precizat că suf. *-zë*, prin excelență diminutival (cf. Densusianu, „Romania”, XXXIII, 74—75), se atașază de regulă la radicale nominale, nu verbale. De aceea, e de presupus un prealb. **kalba* (comp. ilir *galba*, Treimer, MRIW, I, 315; Capidan, DR, II, 531), de la aceeași bază verbală. Alb. gheg *këlboqe* „călbează” (Gazulli, 196; la Kristophoridhi, 153: *këllboqe-ja*) și *kelbaçë* „lemn putred” se explică tot prin radicalul verbal *kalb-* (*këlb-*), ceea ce constituie o bună dovadă că alb. *këlbazë* (< **kălbëzë* < **kalba* < *kalb-*) e format pe terenul limbii albaneze cu sufixul *-zë* (Çabej, *l.c.*; Id., SA, 1, 1967, 56).

După mulți cercetători e foarte probabil ca rom. *călbează, gălbează* să fie un împrumut din albaneză (Philipide, OR, II, 702, 705; Çabej, ACIB, VI, 51), mai ales că sufixul *-zë*, atît de frecvent în albaneză, nu este cunoscut în română decît la cîteva cuvinte, provenite tot din

substrat și cu corespondente exacte în albaneză: *coa-căză*, *pupăză*. (Pentru alte exemple, v. L. Franga, *Un sufix diminutival: drom. -ză*, în *Études romanes dédiées à Iorgu Iordan*, Bucarest, 1978, 247 ș.u.) Dar, așa cum am arătat în repetate rânduri, explicarea termenului prin albaneză nu echivalează cu considerarea acestuia ca împrunut în română.

Așadar, în româna comună exista *călbadză*, *gălbadză*, ca astăzi în aromână și, dialectal, în dacoromână. Ulterior, finala *-adză* a devenit *-eadză*, *-ează*, probabil după modelul sufixelor *-eață*, *-eislă* etc. (cf. *gălbineață*, *albeață*, *negreață*).

Prin albaneză se explică și dubletul *c*: *g* la inițială, mai ales că în această limbă sint numeroase cuvintele în care *k*- inițial a fost substituit prin *g*-, fără ca această substituție să fie asociată cu semnificații noi: *kërbulë*: *gërbulë* „Aussatz”, *kërhanë*: *gërhanë* „Wollkratze, Krempel” etc. (Çabej, ZB, II, 1964, 16—17). Exemple similare se găsesc și în română: *coborî*: *goborî*, *cobaie*: *gobaie*, *caraz*: *garaz*, *chiabur*: *ghiabur*, *chindisi*: *ghindisi*, *cîr*: *gîr* etc. (v. DA, sub *G*), ceea ce însemnează că dubletul *călbează*: *gălbează* s-a putut crea în interiorul românei, independent de albaneză.

Georgiev (RRL, X, 1965, 79) reia o idee mai veche în legătură cu originea latină a rom. *călbează*: lat. *clavella*, diminutiv al lui *clavus* „clou” (cf. fr. *clavelée*, *claveau* „călbează”, din lat. *clavellus*), cu *c* > *g* și cu metateza lui *l* și apropiere prin etimologie populară de *gălbui*, *gălbineață*. Suf. *-ză* (sau *-eață*? cf. *gălbeață*) ar fi secundar, după Georgiev, iar în albaneză cuvântul ar fi intrat din română sau din aromână. Această etimologie are dezavantajul că lasă neexplicat suf. *-ză* și mai ales legătura formală și semantică atât de evidentă a alb. *këlbazë* cu vb. *kalb* și cu celelalte derivate de la acest verb.

Var. *gălbeață* s-a putut ivi sub influența lui *albeață*, după cum și *gălbează* a dus la crearea lui *albează* „albeață la vite” (Hasdeu, EMR, I, 515).

Căpușă, s.f., ar. *căpușe*, *căpușă* „tique, pou de brebis” (Papahagi, DDA), megl. *căpușă*, pl. *căpușnits* (Capidan, Megl., III). În dacoromână, *căpușă* e sinonim cu dial. *acăriță* (probabil din gr. *ἀκάρι* „id.”) și *mielăriță* (din *miel* + *acăriță*, cf. Hasdeu, EMR, I, 126). În aromână și

meglenoromână, *căpușă* are și sensul „căpșună, fragă”, iar în dacoromână „mugur de viță din care se dezvoltă coarda” (DA; comp. și vb. *încăpuși* „a înmuguri”, Pușcariu, DR, II, 593). După părerea noastră, aceste sensuri, care lipsesc din albaneză, sînt metaforice, deci secundare (comp. și gr. *κρότων* „căpușă; boboc de floare”).

Ar. *căpușu*, s.m., înregistrat de Papahagi, este fie un derivat din *cap* cu suf. *-uș*, fie, mai degrabă, alb. gheg *kapëc* „căpușă de vite” (Gazulli) adaptat la derivatele în *-uș*, iar ar. *căcimór* „căpușă mare” (Papahagi, DDA, 324) este, foarte probabil, alb. *morr i kuq* „păduche mare”, lit. „păduche roșu” (*Fj. shq.*) cu topica: *kuqi morr*.

Cuvîntul e cunoscut și în slava de sud: bg. *kapuš* (BER, II, 226), scr. *kpuša*, *kerpuša*. Din sîrbă, crede Meyer (EWA, 188), provin rom. *căpușă*, alb. *këpushë* „id.”, fără să dea însă o explicație termenului sîrbesc.

Pușcariu (DR, II, 593—594; Id., *St. ir.*, II, 282) explică pe *căpușă* ca derivat din *cap* (cf. și Meyer-Lübke, REW, 1668: lat. *caput*); apoi, din *căpușă* > *căpșună* (cu suf. *-ună* < lat. *-onem*) și vb. *încăpuși*. Din română, *căpușă* a pătruns, după Pușcariu, în celelalte limbi balcanice, inclusiv albaneza (cf. și Capidan, DR, II, 204; v. și ILR, II, 338). Autohtonía cuvîntului românesc o susține și Philippide (OR, II, 703). Giuglea (*Concordances*, 3—6; Id., *Uralte Schichten*, 20) reconstruiește un postverbal latin **cap(a)* al vb. *capere* „prende, saisir”, comparînd derivatul *căpușă* cu sp. *caparra* „id.” (din **cap(a)* + suf. *-arra*). Etimologia lui Giuglea e acceptată de Macrea (DR, IX, 378), dar respinsă de Capidan (LL, III, 229) și de Rosetti (ILR, 274).

Și alb. *këpushë* a fost explicat prin criterii interne: *kap* „saisir” + suf. *-ushë*, ca și *kapëzë* „căpușă”, cu suf. *-zë* (Xhuvani, Çabej, *Prapashtesat*, 105, 167); în ghega de nord este atestat și un derivat mai nou: *kapëc*, *kapcë* „id.” (Gazulli, 191). Dificultatea este însă că suf. *-ushë*, așa cum rezultă și din descrierea lui Xhuvani și Çabej, nu se atașează la rădăcini verbale. De notat că alb. *këpushë* are și sensul de „filoxeră” (cf. FS, 818).

Despre rom. *căpușă* putem spune că foarte probabil e un vechi derivat cu suf. *-ușă*, de origine traco-iliră (cf. Pușcariu, DR, IV, 1369; Id., DR, VI, 326); suf. *-ușă* e preslav în *păpușă*, *cătușă*, *brîndușă*, *pănușă* (Giuglea, DR, III, 569). Radicalul este greu de precizat: *cap* (< *caput*),

**cap-* (< *capiō*) sau, cum crede Russu (*Elem.*, 147), i.e. **kap-* „vierme”. Oricum, în română și albaneză termenul are origine comună.

Cătun, s.n. „village montagnard; petit-village, ha-meau; faubourg; cabane; four creusé en terre; tanière; endroit entouré d'arbres” (DA). Var. *cotun* (cu acomodare vocalică), *cutun* (cu asimilația vocalei), *cătună*, *cotună* (nou sing. refăcut după pl. *cătune*, cf. Byck, Graur, BL, I, 38); dim. *cătuior* (< *cătunior*). În meglenoromână apare cu sensul „sat, comună” și are multe derivate (Capidan, *Megl.*, III, 66), în schimb în aromână a fost înregistrat numai ca nume topic: *Cătună* (DR, IV, 335), *Cătunet*, sat în Albania (Capidan, LL, III, 1, 35, 62). La aromânii din Albania nu am întâlnit expresia *nu fațe cătună* „cela ne sert à rien”, relevată de Capidan (DR, II, 507) și fiind, probabil, un calc după alb. (*me këtë djalë*) *fshat nuk bëjmë dot* „(cu acest flăcău) nu facem sat”. Ipoteza lui Capidan că *Lakatun*, numele unei localități din Munții Tomor, trebuie interpretat ca *la cătun* ar putea fi acceptată, mai ales că în jurul Tomorului sînt numeroase așezări rurale aromânești (comp. n. top. *La-curuna*, *La-căldare*, *La-căzăni* etc., Capidan, LL, III, 1, 32). *Cătun* există și în istroromână.

Cu sensul de „așezare păstorească”, termenul s-a răspîndit în cursul evului mediu, prin păstorii vlahi, în Serbia (Dragomir, *Vlahii*, 113—115, unde se face și o delimitare a ariei cuvîntului în sudul Dunării). Cu înțelesuri înrudite de „lagăr, cîmp, cartier, sat, colibă, tabără, cort”, termenul apare în toate limbile balcanice. Corespondentul albanez *katund*, *katunt*, gh. *katun* „sat; sat mic; grup de cîteva case”, spre deosebire de rom. *cătun*, a dat naștere la numeroși derivați: *katun(d)ar* „țăran”, *katundari-a*, *katundësi* „țărănime”, *katundës* „țăran”, *katundarçe*, adv., *katundisht*, adv. De observat că acestea s-au format pe baza variantei *katund*, pe care, totuși, nu o putem considera mai veche decît *katun*, căci *d* (sau *t*) este un adaos secundar după *-n* (comp. *send* < *sen; *pelind* < sl. *pelin*), după cum *b* în *shkrumb* este un adaos după *-m* (comp. rom. *serum*, ngr. σκροῦμος). În toate limbile care posedă termenul, acesta apare fără *d* (*t*) la finală: rom. *cătun*, ser. *katun*, bg. *katun*, ngr. κατοῦνα (cf. Pușcariu, *St. ir.*, II, 283).

În albaneză, e atestat încă din sec. al XI-lea (Jokl, IF, XXXIII, 420—433), un indiciu că e foarte vechi.

A fost explicat în diverse chipuri : prin latină (LM, I, 396 ; Gaster, RIAF, I, 26 ; Serra, DR, III, 1092 ; Giuglea, DR, IV, 1553) sau romanică (Jireček, *Geschichte der Serben*, I, 1911, 156 ; cf. și Cioranescu, DER, 151 : italian, prin filieră greacă), prin protobulgară (Vasmer, SAW, 28—30), prin avară (Treimer, „Slavia”, III, 450), prin turca otomană, de unde ar fi intrat în greacă și albaneză (Rohlf, EWUG, 949 ; cf. și Georgiev, RRL, X, 1965, 77), prin iliră (cu probabilitate, CADE), prin iraniană (Densusianu, GS, VII, 90—94), prin albaneză sau prin substratul comun românei și albanezei (Philippide, OR, II, 705 ; Pușcariu, LR, I, 258 ; Rosetti, ILR, 275 ; Russu, *Tracodac.*, 130 ; Id., *Elem.*, 150). Mulți cercetători au acceptat etimologia lui Jokl (*l.c.* ; Id., IJ, XXIII, 222), potrivit căreia alb. *katund* (din care ar proveni și rom. *cătun*) ar fi un participiu în *-t* al verbului *ndenj* „a întinde” (cf. și Camaj, *Alb. Wortbild.*, 107). Participiul s-a substantivat, și de la înțelesul de „întins” s-a ajuns la cel de „cort, locuință”. În *katund*, *katunt* s-ar recunoaște, de asemenea, un prefix *kë-* cu valoare colectivă (sau *ka-*, comp. germ. *ge-*, lat. *con-*) destul de bine reprezentat în albaneză (cf. Xhuvani, Çabej, BSS, 4, 1956, 72). Etimologia lui Jokl rămîne, totuși, în domeniul ipotezelor. Termenul românesc are o bogăție semantică mai mare decît cel albanez.

Ceafă, s.f. „partea dinapoi a gîtului”, pl. *cefe* și, izolat, *ceafe*, *cefi*, *cefuri* (v. ALR, II, vol. II, MN 6803 ; ALRM, II, vol. I, h. 2). În cîteva puncte (5, 12, 18, 49, 59) din Banat și Crișana, denumește „creștetul capului” (v. ALR, I, h. 5).

Cuvîntul a fost general în româna comună (RRL, XI, 555). Aromâna, venind în contact intim cu albaneza, după despărțirea de dacoromână, a împrumutat din albaneză, pentru denumirea părții de dinapoi a gîtului, cuvîntul *zvercă*, *dzvercă*, *zercă* (< alb. *zverk*, *zverk* „nuque”). Vechiul *ceafă* a fost reamenajat, formal și semantic, sub influență albaneză : *keafă* „cou, partie du corps qui réunit la tête au tronc” (după alb. *qafë* „id.”). Exemple de felul acesta probează că contactul cu albaneza a determinat uneori o primenire a fondului lexical autohton din aromână, proces similar cu cel care s-a petrecut în Romania

occidentală, unde elemente latine mai recente au provocat dispariția unora dintre elementele moștenite. Semantic, ar *këafă* a intrat în concurență cu *gușă* și *gurmadz*, ambele cu sensul de „cou” (Rosetti, *Cercetări*, 65; Brâncuș, RRL, XI, 555). De fapt și în dacoromână *ceafă* se află în relații de sinonimie cu *cerbice* (< lat. *cervix*) și *grumaz*. În istro-română: *tšăfe*.

Care este forma cuvântului albanez la care trebuie raportat rom. *ceafă*? Se știe că în ghegă, mai ales în graiul albanezilor catolici, oclusiva palatală *q* (= *k'*) a devenit africată, *ç* (= *č*): *çafë*, *façe* etc., după cum sonoră *gj* (= *ǰ*) s-a schimbat în *xh* (= *ǰ*): *xhak* (= *ǰjak*). Fenomenul acesta a fost observat de multă vreme (Jokl, *Arch. Rom.*, XXIV, 7; Tagliavini, „Rivista d'Albania”, II, 1941, 399; Çabej, BUT, 2, 1958, 31–35), dar, dat fiind faptul că în textele din sec. XVI–XVII este necunoscut (de ex., la Buzuku: *qafë*), nu se poate vorbi de o prea mare vechime a lui. Așadar, rom. *ceafă* nu trebuie comparat cu alb. gheg *çafë*, ci cu alb. com. *qafë* (= *k'afë*) și, totodată, nu trebuie considerat împrumut albanez (Philippide, OR, II, 704, împotriva lui Meyer, EWA, 219 și Treimer, *Albanisch und Rumänisch*, ZRPh, XXXVIII, 393).

Cuvântul albanez nu presupune o formă veche cu *cl-*, *kľafë, cum credea Meyer (EWA, 219), pentru că această formă, dacă ar fi existat, ne-ar întâmpina în albaneza veche și ar fi încă vie în graiurile care conservă grupul *cl* (cf. Pedersen, KZ, XXXIII, 547; Barić, *Albanorum. St.*, 31). Aromâna din Albania ar fi împrumutat, în cazul acesta, nu forma *këafă*, ci *cleafă. În privința sensului, e posibil ca, inițial, în ambele limbi să fi însemnat „cou”, ca azi în albaneză. Specializarea semantică a cuvântului românesc s-ar datora, în acest caz, sinonimiei cu *gît*, din slavă. La derivate, merită să fie adăugată paralela: alb. *qafos*, vb. „a tunde oile la gît” (BUT, 3, 1955, 183), rom. reg. *cefui* „id.”, care întărește și ipoteza că în româna comună *ceafă* însemna „gît”.

Totuși alb. *qafë* este înregistrat astăzi și cu sensul de „ceafă”, ca în română. Pentru alte sensuri și derivate, precum și pentru numărul foarte mare de compuneri în care intră *qafë*, v. FS, 1583–1586. Termenul este, ca și în română, foarte frecvent în toponimia minoră.

Explicația termenului prin greacă (Giuglea, *Uralte Schichten*, 34—35) sau turcă (Cioranescu, *DER*, 155; cu probabilitate, Russu, *Elem.*, 150) nu poate fi admisă pentru că, între altele, așa cum a arătat deja Pușcariu (*LR*, I, 177), părțile esențiale ale corpului sint denumite, cu rare excepții, prin cuvinte moștenite; de asemenea, corespondența de sunete $\acute{e} : k'$ (rom. *ceafă*, alb. *qafë*) este proprie elementelor comune străvechi româno-albaneze. Un etimon comun, probabil **kēfa*, s-ar înrudi cu lat. *caput*, gr. *κεφαλή* etc. Problematic rămîne însă *f* (cf. Russu, *Etn. rom.*, 292).

Cioară, s.f. „corneille”, e cunoscut, rar, și în dialectele sud-dunărene. Apare în toponimie și în antroponomastică.

Se compară cu alb. *sorrë* „id.” (Hasdeu, *Col.Tr.*, 1874, 176), care provine dintr-o formă străveche cu africată palatală la inițială: **t'šorrë* (Barić, *Albanorum. St.*, 11, 74; Id., *Hÿmjë*, 52; cf. și Treimer, *ZRPh*, XXXVIII, 409), conservată în numele satului *Çorraç* din sudul Albaniei (Çabej, „Rev. Shkodra”, I, 1964, 18), dacă acesta nu este cumva un toponim aromân (comp. *La tșoară*, nume de munte lângă Samarina, cf. Capidan, *DR*, II, 481).

Așadar, e de admis o formă albano-română comună **čorë* (< **k'orna*, **k'vorna*, Meyer, *EWA*, 390), deși pentru română nu e necesar $\bar{r}$ (< *rn*).

Termenul e răspîndit și în domeniul romanic de sud-vest. Meyer-Lübke, (*REW*³, 2449) explică printr-o onomatopee, *čaola*, reflexele romanice; etimologia aceasta nu e admisă pentru română (Graur, *BL*, V, 95; Rosetti, *ILR*, 275).

Dată fiind răspîndirea cuvîntului și în aria slavică de nord (cf. Wędkiewicz, *MRIW*, I, 272; Id., *Rocznik slaw.*, VII, 1915, 111), s-a încercat explicarea lui prin slavă, fapt greu de acceptat.

Cioc, s.n. „bec; pointe, proue”, e răspîndit mai ales în dacoromâna de sud (cf. *ALR*, s.n., II, h. 375); în nord, e mai frecvent *clont*, în est, *plise*; sin. *ciup*, din vestul Munteniei, e der. regresiv al vb. *ciupi*, iar *rost* (< lat. *rostrum*) apare foarte rar cu sensul inițial (cf. *DLR*, s.v.). Pentru alte sinonime, v. *DA*, s. *cioc*. În aromână termenul există cu sensurile „marteau; bec” (Papahagi, *DDA*), iar

în meglenoromână numai cu sensul „marteau” (Capidan, *Megl.*, III, s.v.).

Alb. *çok* „ciocan” e general (*Fj. shq.*), dar în ghega din Borgo Erizzo circulă și cu sensul „cioc, plisc” (Meyer, EWA, 448, unde e pus în legătură cu corespondente romanice: it. *ciocco* „Klotz, Stück Holz“, v. fr. *choque* „Stamm”, fr. *choc*, sp. *choque* „Stoss”). În FS, 273, *çok* „ciocan; cioc, plisc”.

Philippide (OR, II, 705) explică rom. *cioc* prin v. gr. *τύχος* „ciocan” (dar și sensul nou de „pupăză”). Alți cercetători cred că *cioc* este la origine o onomatopee (Bernerker, SEW, 159) împrumutată din albaneză (Pușcariu, LR, I, 179, 265) sau creată independent în cele două limbi (cf. ILR, II, 339).

Noi credem că *cioc* nu este un termen romanic și nici grecesc, căci sensurile diferă mult; de asemenea, originea onomatopeică este exclusă, căci e de presupus ca inițial sensul „bec” (v. interj. *bîr*). Totuși Çabej (SGJ, I, 103) reia ipoteza că alb. *çok* este de origine onomatopeică, încadrîndu-l într-o familie largă: *çuk* „a atinge; a dovedi”, *çokas* „a ciocăni la ușă”, *çukit* „a ciuguli” etc. și variante cu *q*: *qok* „a atinge ușor”, *qokaç* „ciocănitoare”, *qukë* „gropiță în obraz sau în bărbie” etc. *Cioc* stă și la baza cuvintelor: *ciocîrlă*, *ciocîrlan*, *ciocîrlie*, la care se recunoaște suf. *-îrlă* (cf. Șăineanu, DU, 146 și, mai ales, Reichenkron, *Dak.*, 105—107, 196; comp. și megl. *cioclă* „ciocîrlie”) și, probabil, și la baza lui *ciocă* „virf de deal”, influențat de *ciucă* „id”; *ciocan* ar fi un derivat cu suf. *-an* (Philippide, *l.c.*) sau, mai degrabă, o reamenajare în română a v.sl. *čekanŭ* sub influența lui *cioc*, dar varianta cu *čok* există și în alte limbi slave (comp. și alb. *çokan* și *çekan* „marteau”). Rămîne neclară încă etimologia alb. *shqep* „cioc, plisc”, general în limbă.

Ciucă, s.f. „sommet, ballon (de montagne); boule”, ar., megl. *čucă* „id.” În dacoromână apare și ca nume topic (Jordan, *Topon. rom.*, 35) și de persoană.

În albaneză, termenul corespunzător are dublu aspect fonetic: *çukë* (în toscă și în albaneza din Italia) și *sukë* (în ghega de nord). Sensul este identic cu cel din română. Ambele variante apar și în toponimie. Cuvîntul e cunoscut și în celelalte idiomuri balcanice (scr., bg. *čuka*, ngr. *τσούχα*

„deal, movilă”), ceea ce a determinat pe mulți să considere că în română și albaneză ar fi de origine slavă (Meyer, EWA, 449; Mladenov, ASPH, XXXIV, 385; Selișcev, 189; Jokl, ZONF, X, 196) sau greacă (Philippide, „Festschrift Mussafia”, 53; Id., OR, II, 706). Totuși, *Suka*, *Sukeza*, toponimice în Iugoslavia, sînt de origine albaneză (Ajeti, AKI, 678). Despre alternanța *č*:*s* la variantele albaneze, v. Treimer, MRIW, I, 342—344, care consideră termenul albanez de origine indo-europeană. Varianta *sukë* se întîlnește încă la Buzuku (a. 1555) cu sensul de „deal; ciucă” (cf. Ashta, „Bul. Shkodra”, 4, 1966, 33) și rezultă dintr-un alb. com. *čukë* (cu *č* > *s*, ca în *sorrë*, *porosit* etc.). După Ajeti, l.c., în top. *Çukë* avem o fază fonetică mai veche decît în *Sukë*. E posibil ca tose *çukë* să fie nu atît o conservare a formei din albaneză comună cît, mai ales, un împrumut din una dintre limbile balcanice.

Ciuf, s.m. și n. „tignasse; toupet (du cheval); houppes”, nu apare în dialectele românești din sud (comp., totuși, ar. *ciuf*, adj. „încîlcit”, Papahagi, DDA, 447). În aromâna din Albania am înregistrat în toate punctele anchetate numai forma *ğiufcă* „poignée de cheveux rattachés; cheveux rattachés sur le dos”, un împrumut tîrziu din albaneză (RRL, XI, 556).

I s-a atribuit rom. *ciuf* origine onomatopeică (Schuchardt, ZRPh, XXXI, 1—5), expresivă (ILR, II, 339). Pușcariu (DR, II, 609) îl pune în legătură cu alb. *çufkë* (var. *xhufkë*) „ciucure, smoc; mătase de porumb”, explicîndu-le, împreună cu it. *ciuffo*, dintr-un v. germ. (longob.) *zupfa* „Zopf”. Dar, pentru română și albaneză, raportarea la vechea germană este extrem de nesigură (Philippide, OR, II, 706). E posibil ca *ciuf* să se fi contaminat cu *buhă*, rezultînd *ciuhă*, numele unei specii de bufniță (cf. Pușcariu, *ibid.*).

Termenul albanez derivă dintr-un **çuf-*, cu suf. *-kë* (comp. *çufër* „buisson; touffe”, *çufrrak* „touffu”, cu același radical, cf. Çabej, BUT, 1, 1961, 77); în alb. din Italia există *çofë*, *çufë*, *çufkë* „nappa, nocca, nodo a ciuffo” (Giordano). Meyer (EWA, 450) îl pune în legătură cu *çupë* „langes Kopfhaar; Mädchen” (primul sens nu este deloc cunoscut astăzi, *Fj.shq.*; FS, s. *çupë*), raportîndu-le

pe amindouă, neconvingător, la scr. *čupa* „Haarbüschel; Weib mit ungekämmtem Haar”.

Ciump, s.m. (var. *ciomp*) „bout, chicot, moignon”, cu derivatul *pociumb* „țăruiș, stîlp, butuc”. Nu există în aromână. Forma *čiun* „épine, écharde” (Mihăileanu, 121) pare îndoielnică. Așadar, existența lui *ciump* în aromâna veche e greu de probat (ef. RRL, XI, 556), mai ales că mulți termeni autohtoni cu *č*- la inițială lipsesc sau sint atestați rar în aromâna de astăzi.

Alb. *thumb* (tosc. *thump*) „bold, ghimpe, spin; virf ascuțit al unui obiect; ac de albină, de țințar etc.; limbă de clopot; clitoris” face parte dintr-o bogată familie de cuvinte (v. Çabej, SF, 4, 1966, 76 ș.u.; FS, 2071). Unele dintre acestea au la inițială *c*- (= *ts*), de ex. *emak* „cui de lemn, piron”. Unul dintre corespondentele lui *th* în albanza comună este africata *c* (cf. Treimer, ZRPh, XXXVIII, 391 ș.u.; Barić, *Albanorum. St.*, 11–12), prin urmare, dintre variantele actuale, cele cu *c*- sint mai vechi. Forma **cumb* (la Barić, *op. cit.*, 106 : *tšumb*), reconstruită pentru albanza comună, e mult mai apropiată de corespondentul românesc.

Ideea lui Çabej (*loc. cit.*) că *-b* este secundar și că, deci, trebuie reconstruită o formă mai veche **cum* nu-și află sprijin concret în română.

Cred că formele gheghe *cûmër* „pernă; buturugă care servește de scaun”, *cumërri* „soi de pește, chefal”, înregistrate de Gazulli și citate de Çabej că ar porni de la aceeași bază cu *thumb*, au pierdut pe *-b* din cauză că erau precedate de *m*, fenomen petrecut în cadrul unui proces ulterior. De altfel coexistă *thumbât* cu *thumât* „cui lung cu care se prinde gura sacului plin” și chiar *thum*, în ghega vorbită astăzi. În general, grupurile consonantice *mb*, *nd* etc. s-au simplificat în ghegă la *m*, respectiv *n*.

În toscă, afonizarea lui *-b* final s-a petrecut la o epocă foarte veche. Rom. *ciump*, cu oclisivă surdă la finală, concordă cu varianta toscă a corespondentului albanez : *thump*, dar comparația trebuie făcută cu alb. com. **cumb* sau **çumb*. E posibil ca și în româna comună să fi existat o formă **ciumb*, dacă acceptăm că *țîmburuș*, *țumburuș*, s.n. „proeminență la un obiect” (DEX) și *pociumb* derivă de la aceasta.

Ciupi, vb. „picorer, becqueter ; piquer ; cueillir ; pincer” (der. regresiv *ciup*, s.n. „bec”, cf. și alb. *qep*, *sqep* „id.”, DA), e răspîndit pe tot teritoriul dacoromân (v. citatele reproduse în DA ; totuși, ALR, I, h. 93, îl înregistrează numai în Muntenia și în Oltenia cu sensul „a pișca”). Se compară cu alb. *çupit* (*çupis*) „id.” (Philippide, OR, II, 707), de care se leagă, probabil, și adj. *çup* „care are urechi scurte ; ciut ; cu coada ciuntită” (FS). Meyer (EWA, 222) alătură vb. *çupis* de subst. *qep*, *sqep* „Schnabel”, raportate la un radical **kep-* (v. și Rosetti, ILR, 275). Cuvîntul există cu forme și sensuri asemănătoare și în unele limbi vecine : scr. *çupati*, bg. *çupja*, magh. *csipni* (cf. DA. Pușcariu (LR, I, 265) crede că termenul are origine onomatopeică (la fel se consideră și în ILR, II, 340), ceea ce e improbabil.

Ciut, adj. (var. *șut*) „écorné ; écourté ; essorillé”, ar., megl. *ciut*, *șut* „fără coarne ; fără urechi”. Ca substantiv, *ciută* (*șută* nu există) a apărut prin izolarea adjectivului din construcția *capră ciută*. Cuvîntul e cunoscut și în onomastică sub diferite derivate (Constantinescu, DOR, 242, 383). În aromâna din Albania, apare cu forma *șüt*, cu *ü*, reamenajată după corespondentul albanez. Termenul a fost răspîndit, prin păstori români și albanezi, în toate limbile învecinate : ngr. *σιούτρον*, scr., bg. *șut*, ceh. *šutá kosa*, pol. *szuty*, ucr. *šuta*, magh. *suta*, *csuta*, cu sensuri identice sau similare (Meyer, EWA, 420 ; Wędkiewicz, *Rocznik slaw.*, VII, 113 ; Russu, *Elem.*, 205). Atestarea acestui termen păstoresc și în unele dialecte retoromane : *tsch(i)ut* „agneau”, *tschutta* „brebis, agneau” (M. Iliescu, RRL, VIII, 280) e o dovadă a unei mari arii de răspîndire încă din antichitate.

În albaneză, termenul există cu formele : *shyt*, adj. „fără coarne ; fără urechi”, *shutë*, s.f. „căprioară”, la care se adaugă și var. *sutë* „id.” (*Fj. shq.*). Nume de familie : *Shyti* (în Sulova, cf. BSS, 3, 1955, 169). Și *sutë* apare în onomastică și, în plus, în demonologia populară din nordul Albaniei. În botanica populară, *sutë* are și sensul de „cap, căpățînă” (Çabej, SF, 4, 1965, 61). Așadar, în albaneza actuală nu există o formă cu *ç-* (În *Fj. shq.* și în FS nu sînt înregistrate forme cu *ç-*).

S-a considerat (Oștir, „Anthropos”, VIII, 1913, 165 ; Jokl, IJ, IV, 1916, 108 ; Capidan, DR, I, 512 și DR, II,

460) că rom. *ciut* ar proveni din alb. *të shut* (> *tšut* = *ciut*), *të* fiind articol proclitic propriu adjectivelor. Explicația aceasta a fost repetată de numeroși cercetători, dar fără un discernămint critic. Trebuie precizat că *shyt*, *shut* face parte din categoria de adjective care nu posedă articol. În textele vechi apare fără articol și, la fel, în albaneza din Italia. De altfel, o formă de articol *të* nu-și avea nici o justificare decât cel mult în cazul în care *shut* ar fi la origine un adjectiv substantivat integrat normal la genul neutru (comp. *të bardhët* „albul”, s.n.). Nu este însă aceasta situația lui *shut*. Adjectivele pe care româna le are în comun cu albaneza (*bardzu*, *sarbäd*, *mare*) nu sînt raportate la formele cu articol, deși în albaneza actuală acestea comportă articol proclitic.

Prin urmare, *ciut*, adj. și *ciută*, subst. sînt forme străvechi ale căror corespondente albaneze au sau presupun la inițială *s-* (comp. rom. *cioară*, alb. *sorrë*). În albaneza actuală există chiar *sutë* „căprioară”, substantiv care presupune un adj. *sut(*ë*). Cum uneori alb. *s* provine, după cum se știe, dintr-un mai vechi *č*, *sutë* trebuie să fi avut în albaneza străveche forma *çut(*ë*). Varianta cu *sh-* este ulterioară, dezvoltată din cea cu *s-*: *sut*(*ë*) > *shut*(*ë*).

Pentru română, dubletul *č* : *ș*-, pe care trebuie să-l fi avut și româna comună (dovadă că apare și în unele limbi care au împrumutat termenul din română), este totuși neclar. *Șut* să fie cumva lat. *exūtus*? (Giuglea, DR, V, 897). De adăugat că și pentru albaneză Çabej („Rev. Shkodra”, I, 1964, 18; Id., SF, 4, 1965, 62) pornește de la baze diferite, **kut-* și **skut-* pentru fiecare dintre cele două variante, cu *s* și cu *sh*.

Coacăză, s.f. „groseille, cassis”, cu var. *coacăță*, *coacăz* și deriv. *cocăzar*, *coacăzar*, *cocozar* (DA; ALR, s.n., III, h. 635 „agriș”). Se cunosc numeroase sinonime: *păltinele*, *pomușoară*, *rozincin(e)*, *strugurei*, *dîrmoz*, *ribizei* etc., cele mai multe dintre ele cu un sufix diminutival. În aromână: *coacăză*, *coacăz* (Papahagi, DDA).

Ar. *cocă* „tête, crâne” și megl. *cocă* „id.” s-ar explica prin alb. *kokë* „id.” (comp. și ngr. *κόξα* „caboche”), dar ar. și megl. *cocă* „orice fruct; orice lucru de mîncat” (comp. și dr. *coc*, *coacă*, *cocă* „boulette de pâte, colle de pâte”, DA, s. *cocă*) se explică prin lat. *cocum* „boabă,

simbure" (comp. și gr. κόκκος „simbure”), transmis în numeroase limbi romanice și desemnând obiecte de formă sferică (Meyer-Lübke, REW, 2009).

Cuvîntul e cunoscut și în limbile slave, în maghiară etc.; larga răspîndire a termenului a făcut pe unii să creadă că ar fi vorba de o creație proprie graiului copiilor.

Rom. *coacăză* a fost comparat cu alb. *koqë* „Saatkorn, Beere, Baumfrucht; Hautausschlag”, explicat de Meyer (EWA, 194—195) prin lat. *cocceum < *coccum*.

Alb. *koqë* este însă un plural singularizat. O formă *kokë*, vechiul singular, există încă în ghegă (cf. Bashkimi, Cordignano) și de la aceasta s-au format și diminutivele *kokërr*, *kokër* „Beere, Kern, Korn”, *kokël*, *koklë* „Würfel Zucker; Niere”, *kokërrizë* și mai vechiul *kokëzë* (la Pekmezi, *Gramm.*, 224). Deci, nu trebuie pornit de la *koqezë*, *koqëzë* (Densusianu, „Romania”, XXXIII, 74 ș.u.), ci de la *kokë* + suf. *-zë* (cf. Jokl, IJ, XI/VII, 192; Çabej, *Ling. Posnan.*, VIII, 95; Id., SF, 1, 1964, 71), derivatul fiind atestat deja și în albaneza din Italia: *kokëzë* „confetto, frutto” (Giordano).

Alb. *kokë*, cu sensul de „Beere, Baumfrucht” a evoluat ulterior la cel de „Kopf, Hinterschädel”.

Așadar, alb. *kokë*, din care derivatul *kokëzë*, chiar dacă are la bază lat. *coccum* (pl. *cocca*) sau gr. κόκκος (probabil din greacă a intrat și în latină), trebuie cercetat împreună cu rom. *coacăză*. Existența suf. diminutival *-ză* (comp. alb. *-zë*) în rom. *coacăză* a determinat pe mulți cercetători să considere termenul românesc ca împrumut din albaneză (între alții, Philippide, OR, II, 708).

È potrivit să spunem aici că și *căcărează* (var. *căcă-readză*, *căcăreață*, ultima prin substituire de sufix) „excrement în formă de globulele ale unor animale ca oaia, capra, iepurele, șoarecele” (DA, s. *căca*; termenul e atestat prima oară la 1487 ca nume de persoană: Jurj *Căcăradză*, cf. Mihăilă, DLRV, 82), ar. *căcăradză*, *găgărață* „id.”, trebuie pus în legătură cu o formă albaneză *kokërrëzë (< *kókkërrëzë, derivat din *kokë* cu suf. *-ërr* și apoi cu suf. dimin. *-zë*) evoluată la *kokërrizë* „obiect mic de formă sferică”. Explicația aceasta nu întîmpină dificultăți de ordin semantic; cît privește forma, trebuie invocată contaminarea cu vb. *căca* sau subst. col. *căcărie* (Pentru analogie, comp. alb. *kakërdhi* „sterco di capra”, format din *kakër* (< *kokër* + *kakë* „merde”) și *dhi* „capră”). V. și Capidan,

Die nominalen Suffixe im Arom., 76; Id., DR, IV, 952. Termenul a intrat din română și în greacă: *κακαράντζις* (Mihăescu, SCL, XIX, 64). Comp. totuși și gr. *σπύραδος* „căcărează”, *σπυράκι* „coș pe față”, *σπυρί* „grăunte; coș pe față”.

Copac, s.m., este sinonim cu *arbor(e)* și *lemn*, de origine latină. În dialectele din sudul Dunării apare varianta cu *č*, ca în dacoromâna veche: ar. *cupaciu* (Papahagi, DDA), megl. *cupaci* (Capidan, *Megl.*, III, 87), ir. *copăț* „tufă” (DA, s. *copac*). Varianta actuală, cu oclisivă la finală, este relativ recentă, refăcută prin impunerea alternanței *c* : *č* pentru înlăturarea omonimiei cu pluralul; așadar, în româna comună, forma *copaciu* (eventual *cupaciu*) era generală. Prima atestare în dacoromână datează de la 1491, ca nume de persoană: *Copaciu* (Mihăilă, DLRV, 90). Termenul e frecvent în toponimie: *Copaciul*, *Copăceana*, *Copăcelul* (sat la 1473, cf. Mihăilă, l.c.), *Copăcioasa* (Jordan, *Topon. rom.*, 389, 406, 469) și în antroponomastică (v. și DERD, 52).

Se compară cu alb. *kopaç* „buturugă, buștean, trunchi de arbore” (var. fem. *kopaçe*). Ideea că e un termen aparținând substratului e veche (Miklósich, SER, 10; DA; Philippide, OR, II, 708; Pușcariu, LR, I, 179; cf. și ILR, II, 340). Russu (*Elem.*, 151) raportează cuvântul la alb. *kep* „a ciopli piatra; a ciuguli”, pentru care Meyer (EWA, 185 și *Alb. St.*, III, 4) reface o formă mai veche cu *a* în radical, *kap (pentru a se justifica nepalatalizarea lui *k*), dintr-un i.e. *kopō (comp. lit. *kapóti* „a săpa, a prăși”, sl. *kopati* „id.”, gr. *κόπτω* „a bate, a lovi, a tăia” etc.). Çabej (BUT, 4, 1963, 90—91) observă însă că verbul *kep* este o variantă ghegă a lui *qep* „a coase”. Totuși, *kep* coexistă în același grai cu *qep*, de care se distinge și semantic; așadar, e îndoielnic că *kep* ar fi o simplă variantă a lui *qep*. Oricum, explicația rom. *copaciu* prin radicalul originar al alb. *kep* este foarte aproximativă. Cît privește alb. *kopaç*, explicația prin *kep* este exclusă. Să fie un împrumut din română?

Copil, s.m. „enfant”; cu accentuarea *cópil*, pl. *cópili*, are sensul de „enfant naturel”. Cu al doilea sens, termenul circulă numai în anumite zone dacoromâne (v. ALR, I, 2, h. 211), dar e atestat încă din sec. al XIV-lea

(DERD, 53). Cuvîntul există în aromână și meglenoromână : ar. *cokîlu* „băiat tînăr”, *cokîlă* „fată mare, virgină” și *cókîl*, *cókîu*, *cokîluș*, dim. „copil din flori”; megl. *cupilaș* „copil mic; flăcău” (Capidan, DR, II, 524–525). Se observă că diferența semantică („enfant” — „enfant naturel”) se exprimă printr-o diferență de accent. De adăugat că nici izoglosele lor nu coincid.

Cuvîntul e cunoscut în toate limbile balcanice : ngr. *κοπέλι* „garçon, valet”, *κόπελος* „spurius”, ser. *kôpil*, *kôpile* „bastard; flăcău zdravăn”, bg. *kôpile*, *kôpele*, *kôpelja*, *kôpeleja*, *kopelák* „spurius” (Miklosich, EWS, 129; Berneker, SEW, 564; Sandfeld, *Ling. balc.*, 93; Skok, AAS, I, 219; Gerov, *Rečnik*, s.v.; Georgiev, „Omagiu Iordan”, 326; Id., ACIB, VI, 669 : *côpil* „bâtard” intrat în română și albaneză din greacă (*κάπηλος* „cabaretier”) prin intermediul bulgarei; v. și BER, II, 613–615).

Și alb. *kopîl* are dublu sens : „băiat tînăr; bastard, slugă”. La arbăreșii din Italia, *kopîl*, -e are numai sensul de „băiat”, respectiv „fată” (Giordano). Același sens e și în albaneza din Grecia (BSS, III, 1953, 40), ceea ce e o dovadă că în albaneza comună *kopîl* avea, ca și în româna comună, numai sensul de „enfant” și că cel de „bastard, servitor” este secundar, apărut mai târziu. Pentru acest al doilea sens am înregistrat în aromâna din Albania trei sinonime de origine diferită : *copîl*, *cupîl* (cu *p* nepalatalizat, deci e împrumutat din albaneză sau din greacă), *uzmekâr* „jeune serviteur” (din turcă), *doč* „bastard” (din albaneză). Prin specificul noțiunilor de acest fel, cuvintele se organizează în serii sinonimice bogate.

Foarte probabil că rom. *côpil* (cu accentul pe prima silabă și cu *l* păstrat la plural : *côpili*) a pătruns din limbile slave (cf. DA; Al. Niculescu, AUB, 7, 1956, 39; Rosetti, ILR, 275).

Termen balcanic străvechi (cf. D. Kostič, RIEB. I, 249 ș.u.; Polák, „Omagiu Iordan”, 1958, 694), *copil* a fost explicat în diverse chipuri : prin latină (*pupillus*, *pupilla*, cf. LM; *copilis, cf. Meyer, EWA, 198), prin greacă (Giuglea, DR, X, 438), prin dacă (*kolpilos, *kolpilulos, **compil'lus*, cf. Reichenkron, *Dak.*, 112–113; *colpillus, adj., comp. gr. *κόλπος* „sîn” < i.e. *kuolpos, cf. LR, XV, 419), prin albaneză (unde ar fi un cuvînt preindoeuropean derivat al vb. *-*pelnos* = *pjell* „a rodi, a oua, a naște”, cu pref. **ko-*, cf. Oștir, „Wörter und Sachen”,

V, 1913, 220; Jokl, LKU, 6, 311 și IJ, XXIII, 227; Xhuvani, Çabej, BSS, 4, 1956, 76—77; Camaaj, *Alb. Wortbild.*, 105). Çabej (*Ling. Posnan.*, VIII, 72) presupune un vechi singular alb. *kopél (comp. v.sl. *kopelъ* „nothus”, ngr. *κοπέλι* „junger Mann; Diener”), al cărui plural în *i* (*kopil*) s-ar fi singularizat și ar fi intrat în română și în sîrbă.

Oricum, rom. *copîl* trebuie considerat un termen moștenit din substrat, explicabil, ca și corespondentul albanez, prin alb. *pjell* „a rodi, a naște”. Cuvîntul a pătruns din română și albaneză în celelalte limbi balcanice (și în unele din aria învecinată), unde s-a produs modificarea semantică de „bâtard”. Româna și albaneza au reprimit cuvîntul cu noul sens.

Çurpeu, s.m. „sarment (de vigne sauvage); clématite des Alpes”, cu var. *curpăn*, *curpene*, s.m., *curpenă*, s.f., *curfân* (DA). Din aromână sînt înregistrate: *cûrpan*, s.n., *cûrpăn*, *culpră* (aromâna din Albania), iar din meglenoromână: *cûrpăn*. Deci termenul aparține românei comune. În dacoromână, are multe derivate. Ț este folosit și în toponimie (v. Russu, *Elem.*, 153), încă din sec. al XVI-lea (cf. DERD, 62).

Corespondentul albanez este *kulpër*, cu var. *kulpërë*, *kurpër*, *kurpën*, *kurpen*, *kurpul* „clématite sauvage”, în alb. din Italia: *kurpur*, *kurpër* „vitalba” (Giordano). S-ar părea că toate aceste variante sînt la origine forme de plural ale unui sing. *kulp*, atestat în toscă (Kristoforidhi, 171; v. și Jokl, LKU, 229; Çabej, *Ling. Posnan.*, VIII, 91).

Termenul românesc a fost explicat prin albaneză (Barić, *Albanorum. St.*, 42; Jokl, LKU, 229—231 și „Litteris”, IV, 198; Capidan, DR, II, 527; Philippide, OR, II, 710; Rosetti, ILR, 276). Fonetismul *r* în albaneză, *kurpën*, nu mi se pare o probă, cum susține Jokl (și, după el, Tagliavini, IJ, XXV, 206), că termenul românesc ar fi împrumutat din albaneză, pentru că modificarea lui *l* în *r* (dacă se pornește de la un radical indo-european cu grupul *-lp-*) sau invers se putea petrece în mod independent, în contextul dat, și în română.

În legătură cu etimonul termenului albanez, Barić (*Albanorum. St.*, 42) pornește de la un străvechi alb. *kurpeŕa (cu *r* nazal intervocalic) care, derivînd din i.e.

*kūrpe (cu un suf. *-n-*) „împletit”, ar fi devenit în română *curpene*. După Jokl însă, rom. *curpen* a intrat din ghegă (*kurpen* < i.e. **k^hel-p* „a se învăti”, cu *lp* > *rp*), pentru că acest dialect nu posedă rotacismul lui *n* intervocalic. Ar însemna, în cazul acesta, că împrumutul s-a petrecut târziu, când rotacismul nu se mai producea în română sau când *-ë* final amuțise de tot în ghegă, încît *n* nu se mai găsea în poziție intervocalică. Așadar, teza lui Jokl nu se poate susține. Părerea lui Çabej („Rev. Shkodra”, 1, 1964, 12, 14; Id., ZB, II, 1964, 14) că *curpen* ar fi intrat în română la o epocă foarte veche, când *-n-* intervocalic nu suferise încă rotacismul în toscă, nu poate fi acceptată pentru că, în acest caz, ne-am aștepta ca în română cuvîntul să ne întîmpine cu rotacism ca toate elementele latine. Așadar, în ambele limbi, termenul este moștenit independent (cf. ILR, II, 340; Russu, *Elem.*, 153—154).

Cursă, s.f. „trappe; piège; embûche”, nu e cunoscut în dialectele din sudul Dunării. În aromâna din Albania am înregistrat termenii *çearc(u)* (din alb. *çark*), *laț* (< lat. *laceus, *-um*, CDDE, 145), *curđă* (< alb. *kurthë*). Nu este exclus ca în aromâna mai veche să fi existat și forma *cursă*, dispărută probabil din cauza asemănării cu alb. *kurthë* și a sinonimelor citate (RRL, XI, 557).

Cuvîntul românesc nu poate fi explicat fonetic prin corespondentul albanez actual (*kurth*, *kurthë* „cursă”) cu substituirea lui *th* prin *s*, cum susține Barić (*Albanorum. St.*, 42). Desigur că nu este imposibil ca alb. *kurthë* să fie redat în română prin *cursă*, dar, ținînd seama că în albaneză spiranta interdentală surdă *th* provine uneori dintr-o oclisivă palatală *k'*, prin intermediul africateri *ts*, *t's*, se poate reconstrui pentru albaneza comună o formă aproximativă **kurt'së*, echivalentă cu un rom. com. *curță care a devenit mai târziu *cursă* (comp. variantele paralele: *bîrță* — *bîrsă*, *coapță* — *coapsă* etc.). Semantic, trebuie acceptată raportarea la i.e. **kert-* „a împleti” (vezi ILR, II, 340), *kortām „leasă, gard” (comp. v. germ. *hurt* „împletitură”, Barić, *l.c.*). La păstorii de odinioară *cursa* nici nu putea fi altceva decît o groapă acoperită cu o leasă de nuiele.

La reconstrucția formei *curță ajunge și Diclescu (DR, IV, 464) pentru a pune cuvîntul românesc în legătură nu

cu cel albanez, ci cu gr. $\kappa\upsilon\rho\tau\acute{\iota}\alpha$ „împletitură”. Russu, *Etn. rom.*, 303 : i.e. **kyer-* „a face, a forma, a modela”, cu un sufix -s (alb. -th).

Explicația prin turcă (*kurs* „disc”, Meyer, EWA, 216) sau prin latină (*cursa* „expediție”, TDRG ; Cioranescu, DER) e greu de admis.

Droaie, s.f. „bande, trupe ; grande quantité”, e cunoscut numai în dacoromână. Corespondentul albanez actual este *drojë*, s.f. „teamă, frică” (*Fj. shq.*, FS), provenit dintr-o formă mai veche *droe*, cu *oe* (conservată în ghega de răsărit ; v. exemple din textele scriitorilor vechi la Çabej, BUT, 3, 1958, 83). În albaneza din Italia, *oe* a evoluat la *e* : *dre* (Giordano, s.v.) și la fel în unele graiuri tosce. Cuvântul albanez trebuie pus în legătură cu vb. *druaj* „a se înfricoșa” (cf. Çabej, SGJ, I, 143, cu bibliografie).

Evoluția semantică e posibilă (comp. rom. *groază* 1. „frică, spaimă” ; 2. „mulțime mare”, din sl. *groza* „spaimă, frică”, cf. Scriban, „Arhiva”, XXVIII, 71 ; comp. și alb. *trëmb* 1. „groază, frică” ; 2. „mulțime, cantitate mare” ; ar. *crimă* „păcat ; mulțime”, după gr. $\kappa\rho\acute{\iota}\mu\alpha$ „id.” ; v. alte exemple la Byck, BL, V, 46 ș.u. ; Çabej, BUT, 3, 1958, 84).

Cuvântul s-ar raporta la lat. *terror* (Meyer, EWA, 75 ; cf. și ILR, II, 341). Russu, *Etn. rom.*, 311 : *drugia, dintr-un radical i.e. **dher-* „a ține, a sprijini”, **dhereugh-*.

Druete, s.m., pl. *drueti* „lemn gros și scurt”, a fost atestat întâi de Șt. Pașca în Gorj (AAR, s. 3, III, 218). E cunoscut însă pe o arie mai întinsă : în Argeș, cu sensul de „bucată de lemn găsită pe apă ; spin, ghimpe, țăpligă care îți intră în picior când umbli desculț” (comunicat de Enescu Florica, din Cotmeana) ; în Hațeg, cu forma *dru* „lemn gros și tăiat scurt ; fig. despre un om beat tare” (R. Todoran, *Mic glosar dialectal*, 14). Pentru alte atestări, toate din Oltenia, v. Mihăilă, SCL, XXIV, 66.

A fost comparat (Pascu, *Arch. Rom.*, IX, 1925, 316 ; Philippide, OR, II, 712 ; Rosetti, ILR, 275) cu alb. *dru*, *druja*, f., *dru-ri*, *dru-ni*, m., pl. *druțë* „Holz, Baum, Stange, Pfahl, Brennholz” (Meyer, EWA, 75 ; Tagliavini, *Alb. Dalm.*, 109). La radicalul *dru-*, identic și băștinaș în ambele limbi, s-a adăugat suf. -ete (Philippide, l.c.). În

acest caz, s-ar presupune pentru româna comună un subst. *dru* „lemn, copac”, mai ales că suf. *-ete* e simțit ca diminutival în *druete*. E de amintit aici că și lat. *assis* s-a transmis limbilor romanice prin derivatul **astla* (= *astula*), *ascla* (de unde și rom. *așchie*, din aceeași familie semantică cu *druete*).

Jokl (*Rumänisches im Albanischen*, RF, II, 3, 1929, 246) a arătat că albaneza a împrumutat pl. *lemnj* „Garnwinde, Haspel”, din pl. românesc *lemne* (Contra, Çabej, RIEB, II, 173; Id., SGJ, I, 161 : *lemnj* este var. la *enemi* „id.”, din neogreacă). În mod analog, s-ar putea susține că și rom. *druete* s-ar raporta la pl. alb. *drutë*, cu interpretarea ca sufix lexical a desinenței *-të* de plural. Dar o asemenea explicație (cf. RRL, XI, 557) nu mai poate fi susținută.

Georgiev („Zbornik za filologiju i lingvistiku”, IV—V, Novi-Sad, 1961—62, 85 ș.u.; Id., *Introduzione*, 143; Id., *Trakite*, 197) explică pe *druete* prin n. top. dac. Δροβητις, *Drobeta* (oraș în Dacia), reconstituind un nume comun dac **druveta* „albero, legno”.

După cum se vede, problema dificilă este în legătură cu *-ete*, interpretat fie ca sufix propriu graiului din Oltenia (adică zonei în care și circulă mai mult termenul în discuție), fie ca sufix (*-et*) transmis direct din dacă (întilnit în nume topice de felul lui *Drobeta*), fie, în sfârșit, ca reflex al desinenței de pl. sau de neutru a alb. (*drutë* > rom. *druete*). Ceea ce este sigur este că termenul românesc nu trebuie considerat independent de cel albanez, deoarece se recunoaște un radical comun *dru* „lemn, copac”. Indiferent de originea lui *-ete*, în *druete*, trebuie spus că astăzi este interpretat ca sufix, dovadă existența variantei *dru*, *droi*. Pentru alte etimologii, v. Jokl (IF, XXXVI, 101 : termenul albanez s-ar compara cu v. sl. *drūva* „Holz”), Russu (*Elem.*, 158 : i.e. **dereu(o)* „arbore, copac”; Id., *Etn. rom.*, 311).

Este interesantă observația lui Çabej (SGJ, I, 143) privind adjectivul *i drunjtë*, *i drujtë* „lemnos” (cu art. *i*, deci e un adjectiv străvechi), derivat dintr-un **drunio-* (< **drun* + suf. *-io*) ; deci nazalitatea vocalei e veche în forma ghegă *drû* (comp. și der. col. *drunishte* „stejăriș”).

S-ar putea adăuga și o paralelă semantică româno-albaneză : rom. *lemn* „bois ; arbre”, alb. *dru* „id.” (comp. totuși v. sl. *drěvo* „arbore ; lemn”, Rosetti, ILR, 326).

Fărîmă, s.f. „miette, debris; brin, reste”, trebuie să fi fost general în româna comună, deși în aromâna de astăzi nu se mai află (comp. totuși ar. *fărămitură*, *fărnu*, vb., la Mihăileanu).

În aromâna din Albania, am înregistrat, în toate punctele anchetate, forma *sărămă* (neatestată în dicționare; Papahagi, DDA, 1096 : *sîrmă* și vb. *sîrmu*), care nu poate fi decît rezultatul contaminării lui *fărîmă* (sub forma mai veche *fărămă*) cu alb. *thërrimë*. Este singura explicație posibilă pentru *r* (apical vibrant) și *ă* accentuat din silaba a doua a cuvîntului. Deci, aromâna a avut cîndva termenul *fărămă*, propriu românei comune (cf. RR, XI, 557). Acesta a fost explicat dintr-un colectiv latin **farrimen* (< *far*, *farris*, cu suf. *-ime*, cf. Pușcariu, EW, 582; DA) sau **farrina* „fragmina” devenit, prin acomodarea lui *n* la *f*, **farrima*, prin care s-ar explica totodată și corespondentul albanez (Giuglea, DR, III, 598—599).

Mai întii trebuie să precizăm că forma albaneză comparabilă cu cea românească este *thërrimë* (cu *-ë* la finală), existentă încă în albaneza din Italia (Giordano), nu *thërrime* (cu *-e*), plural singularizat, la care se apelează mereu pentru simplul motiv că e generală în albaneza actuală. Alături de forma cu *th-*, e cunoscută în ghegă și varianta cu *f-*: *fërrime* (*thërrmoj* „a fărîma” : *fërmoj*, vb.) atestată încă în secolul al XVI-lea în textul lui Buzuku: *fërmi* (K. Ashta, „Bul. Shkodra”, I, 1964, 136). Dat fiind că există în multe cazuri o schimbare reciprocă între *th-* și *f-* la inițială, e greu să spunem care dintre cele două variante (*thërrimë* și *fërrime*) reprezintă stadiul mai vechi. Într-un caz ca *thjeshhtë*, *fjeshtri* (din lat. *filiaster*), punctul de pornire îl reprezintă varianta cu *f*, dar în cazul lui *thron*, *fron* (din gr. *θρόνος*) mai veche este cea cu *th*. În general însă, formele din latină au păstrat pe *f* la inițială, așa încît pentru *thërrmoj*, *thërrimë* e riscant să admitem ca etimonuri lat. **fragminare*, respectiv **farrimen*, mai ales dacă am considera, împreună cu Çabej (RIEB, II, 179; Id., *Ling. Posnan.*, VII, 195; Id., SF, 4, 1936, 61—33), că *thërrime* ar fi la origine un plural al lui **thërrim*, iar acesta un derivat al vb. *ther* „a tăia” (dezvoltat din **thar* < **car* < i.e. **k'or*, după Çabej, SF, 4, 1936, 56). Var. *thërrimë* este însă anterioară celei în *-e*. Legătura derivativă a lui *thërrimë* cu vb. *ther* nu poate fi pusă la îndoială, dar mecanismul acestei derivări nu e prea clar

pentru albaneza atestată (v. Xhuvani, Çabej, *Prapashtesat*, 53—54).

Ar. *sîrmă* pare un împrumut tîrziu din albaneză; în cazul acesta nu putem presupune o formă cu *s-* în româna comună, ceea ce înseamnă că *f-* din *fărimă* rămîne încă neexplicat (v. și Russu, CL, XII, 350; Id., *Etn. rom.*, 312: *sîrmă* e paralel cu alb. *ther* „a tăia”, explicabile prin i.e. **kēr-* „a vătămă, a sfărîma”).

Avînd în vedere existența unui stadiu albanez străvechi *car (= *tsar*) al vb. *ther*, ar fi posibilă o raportare la acesta a rom. *țîră* (*o țîră pîine; o țîră vin* etc., totdeauna determinat de *o*), din aceeași arie semantică cu *fărimă*.

Flúier, s.n. „flûte, chalumeau” (cu var. reg. *flúieră*, s.f., nou singular refăcut după pl. *fluiere*, Byek, Graur, BL, I, 38), apare și în aromână: *fluér, flúir, fluiără* (Papahagi, DDA). În aromâna din Albania, am înregistrat formele: *fuléru, fáléru, fléru* (RRL, XI, 557), explicabile din *fluieru* cu metateza lichidei (comp. *bărnu, cărcun, fărnu culčescu*, Capidan, *Aromâni*, 362) și, apoi, cu sincoparea lui *u* (*fleru*) din cauza lipsei de accent.

Termen păstoresc prin excelență, *fluiet* a pătruns și în limbile învecinate: ucr. *flojara*, pol. *fujara*, slovac *fujara*, scr. *frula*, magh. *furulya* (prin sîrbă?), ngr. *φλοῦέρα* (Miklosich, *Wand. d. Rum.*, 23; Meyer, EWA, 108).

Se compară cu alb. *flojére, floére, floér, flojerë, floré* „id.”, considerat de către unii lingviști împrumut din română (Capidan, DR, II, 482; Giuglea, DR, III, 587 ș.u., care explică însă termenul românesc din greacă: *φλοιάρειον* < *φλόος* „coajă de tei”; Pascu, REB, 49: *fluiet* < lat. *fluilum < *flare* „a sufla”). Descendența latină a lui *fluiet* ni se pare însă greu de demonstrat (vezi și încercările lui Meyer, EWA, 168: lat. *flâtuaría < *flare*). După Iordan (BPh, II, 170), *fluiet* ar fi cuvînt imitativ.

Termenul nu poate fi explicat nici prin mijloace interne albaneze. Încercarea lui Çabej (BUT, 1, 1962, 102—103) de a reconstrui un vechi singular **flojar, *fload* (față de alb. actual *flojere, floer*, considerat ca plural singularizat) nu rezolvă etimologia (comp. o reconstrucție asemănătoare pentru v. rom. la Giuglea, *op. cit.*, 590: *fluiár; cum se explică însă locul diferit al accentului?)

În albaneză termenul este relativ izolat (totuși, Çabej, BUT, 1, 1962, 114—115; Id., SGJ, I, 190, notează unele

derivate), pe cînd în română a dezvoltat o bogată familie de cuvinte (cf. DA), ceea ce ar reprezenta un indiciu că rom. *fluier* este băstinaș.

Alb. *fyell, fyll* „id.” pare un termen autohton (cf. Çabej, *l.c.*, care dă unele paralele indo-europene pentru a arăta că sensul actual a rezultat din restrîngerea unui sens general de „scorbura, găvan; țeavă”). E greu de stabilit însă o legătură directă a lui *fyell* cu sinonimele discutate mai sus. Sensul metaforic de „fluier al piciorului”, alb. „fyelli i këmbës” (cf. lat. *tibia*, cu ambele înțelesuri) nu ne poate spune nimic relativ la un etimon comun pentru *fyell* și *flojere*.

Gard, s.n. „clătura, enclos, clayonnage, haie sèche, palissade”, ar., megl. *gard(u)*, ir. *gárd*. În aromâna din Albania, *gardu* (cu *đ*, după alb. *gardh*).

Var. ghegă (azi literară) *gardh* a fost generală în albaneza veche; asurzirea finalelor (*garth*) este un fenomen ulterior, specific dialectului tosc. Spiranta interdentală sonoră *dh* provine, în cazul lui *gardh*, din *d* precedat de *r*; deci se poate reconstrui în albaneza comună o formă *gard, care a evoluat la *gardh*, *garth* prin faza de tranziție *garz. Alb. com. *gard poate fi apropiat de lit. *gārdas* „loc împrejmuit în care se țin oile”, got. *gards* „casă” etc. (Meyer, EWA, 120; ILR, II, 341; Russu, *Elem.*, 160), raportate la i.e. **gherdh-* „a împrejmui, a împleti” (Pokorny, IEW, 444). Forma *gard*, înregistrată de Tagliavini în ghega din Dalmația, este, foarte probabil, nu o continuare din albaneza comună, ci mai degrabă un împrumut tîrziu din graiul păstorilor români.

Presupunînd o bază comună albano-română *gard*, cu sensul de „împletitură, gard de stobori cu împletitură de nuiele”, sens păstrat încă în aspectele populare ale celor două limbi, nu există motive care să justifice împrumutul dintr-o limbă într-alta. Prin urmare, în ambele limbi avem de-a face cu un termen transmis din fondul balcanic pre-roman. Problema corespondenței fonetice alb. *dh*, rom. *d* nu se mai pune de îndată ce considerăm că și în albaneza comună a existat o formă *gard (cf. și Camaj, *Alb. Wortbild.*, 121).

Fiind un termen cu profunde semnificații pastorale, rom. *gard* nu poate fi separat de alb. *gardh*, așadar explicația prin slavă este exclusă, opunîndu-se la aceasta atît

factori fonetici cât și semantici. Se știe că alb. *dh* nu reflectă un *d* slav (de ex. *bisedë* < sl. *beseda*, *godis* < sl. *goditi*). Faptul că nici în română, nici în albaneză termenul nu a suferit metateza lichidei (ca și în cazul lui *baltă*, alb. *baltë*) e o altă dovadă împotriva explicației prin slavă (v. problema în detalii la Rosetti, ILR, 275, 348; v. și Çabej, SGJ, I, 205).

În româna comună pare să fi existat și un derivat verbal *îngărđi (-*esc*) (međl. *angărdes*, ar. *ngărdescu*, *disgărdescu*), căci *a îngărđi* înseamnă de fapt „a face gard”; ulterior, radicalul verbului a fost reamenajat sub influența v.sl. *graditi* (cf. Mihăilă, SCI, XXIV, 65). Se poate invoca aici și paralela albaneză: *gardhoj*, vb. „a îngărđi”, derivat din *gardh*.

Gata, adv. „prêt” (cu der. vb. *găta* „se tenir prêt” și *găti* „préparer”), lipsește în dialectele sud-dunărene (totuși, ar. *angătan* „în cătare, în grijă”, cf. Capidan, *Rom. balc.*, 37; Papahagi, DDA; v. și Rosetti, ILR, 277, care explică forma prin vb. *căta*, cu sonorizarea lui *c* sub influența lui *n*, ceea ce înseamnă că *angătan* trebuie separat de *gata*).

Termenul corespunde alb. *găti* „prêt”, *gadi* (Kristoforidhi, 111), alb. It. *gati*, *gadi*, *gat* „quasi, circa” (Giordano, 127), cu der. vb. *gatit*, *gatuaj*, *gatonj* „preparare, approntare”, subst. *gatojsë*, *gatojcë* „femeie pricepută în prepararea mincărurilor”, adj. *i gatshëm* „gata” (*Fj. shq.*; FS).

S-a considerat că termenul românesc a fost împrumutat din albaneză, după ce aceasta, la rîndul ei, îl împrumutase din slavă (Jokl, IF, XLIX, 254, 290). Învățatul vienez a arătat că sl. -*ovŭ* (*gotovŭ*) se reflectă printr-un *a* în albaneză, deci e posibilă reconstrucția unei forme primare albaneze *gata, din care ar fi provenit și rom. *gata*. De aci o concluzie grăbită de ordin istoric: așa-zisa simbioză albano-română ar fi continuat și după venirea slavilor, pînă prin sec. al VIII-lea. Obiecția care se poate aduce la etimologia lui Jokl este că dacă ar fi existat o formă primitivă *gata s-ar fi păstrat în albaneză, pentru că s-ar fi integrat normal în categoria adverbelor terminate în -*a* (După Jokl, alb. *gat* e un deverbale). De asemenea, trebuie arătat că sl. *o* nu devine *a* în albaneză. După Çabej (SF, 2, 1976, 65—68), alb. *găti* ar proveni, printr-o schimbare de accent proprie ghegăi, din subst. abstract *gati*, folosit

adverbial și derivat din vb. *gatis*, *gatit* (după un model în *-i* bine cunoscut: *çudî* din *çudit*, *gostî* din *gostit* etc.), iar acesta din sl. *gatiti*. Rom. *gata* ar fi un împrumut din albaneză, *gatë*, fază anterioară lui *gāt*, *gat* și creată paralel cu *gati*. E posibil un împrumut albanez așa de târziu? Și cum se explică rom. *-a* în raport cu alb. *-ë*? E. Petrovici (DR, VII, 349) crede că termenul ne-a venit direct din slavă înainte de sec. al IX-lea, când *a* se preface în *o* în limbile slave moderne. V.sl. *gotovŭ* ar fi un împrumut din got. **gatawos*, reconstruit pe baza v.isl. *gotvar*, v. engl. *geatwe* „Rüstung” (cf. Kiparski, la Graur, BL, VIII, 1940, 191).

E mult mai probabil însă că alb. *gat* aparține fondului indigen moștenit (cf. Miklosich, SER, 9; Meyer, EWA, 119; Philippide, OR, II, 713; Barić, *Hÿmje*, 69–70; Rosetti, ILR, 277; Russu, *Elem.*, 162; Id., *Ëtm. rom.*, 315).

Rom. *gata* se explică dintr-un **gat* cu adaosul unui sufix adverbial *-a* (< lat. *hac*?). E util să arătăm că *-a* adverbial (de care Hasdeu, EMR, I, 51, se întreba dacă nu cumva în română e o rămășiță tracă) apare ca element derivativ și la numeroase adverbe albaneze: *thella* (< *thellë* „adînc”), *rralla* (< *rrallë* „rar”) etc., despre care Al. Xhuvani (*Studime gjuhësore*, 196) crede că provine dintr-o scurtare a suf. adv. *-azi*: *rrallazi* > *rralla*, determinată de influența greacă, căci în greacă există adverbe în *-a* de la pluralul adjectivelor neutre: *καλά*, *λάμπά* etc.

Dar, indiferent de originea lui *-a*, trebuie remarcat faptul că româna și albaneza au un tip structural comun de derivare adverbială.

Ghimpe, s.m. „piquant, épine, aiguillon”, (der. *ghim-păriță* „Crypsis aculeata”, DEX), lipsește în dialectele din sudul Dunării, unde a dispărut probabil din cauza sinonimiei cu *spin* (< lat. *spinus*), care s-a generalizat. La aromânii din Albania am înregistrat numai termenul *skînu* (RRL, XI, 558).

Pentru româna comună reconstruim o formă **glimp*, cu *gl-*, care a evoluat la *g-*. (În olt. *glimpă*, vb. „înghimpă, înțeapă”: *tăieturile ălea-l glimpă rău*, Gregorian, *Arh. Olt.*, XVII, 264, *l'* este anorganic, interpolat probabil sub influență sîrbocroată). Var. *ghimpe* este un nou singular refăcut după pluralul *ghimpi* și cu schimbare de declinare

(Byck, Graur, BL, I, 1933, 42). În cele mai vechi citate, din sec. al. XVII-lea — al XVIII-lea, date în DA, s. *ghimpe*, apare în forma *ghimp*, ceea ce dovedește că *ghimpe* este mai nouă decât *ghimp*. Dar argumentul cel mai bun este că forma reconstruită pentru româna comună concordă întru totul cu alb. *gjimp*, *gjemb*, *gjëmb*, *gjimb* și mai ales cu varianta învechită și dialectală cu *gl-* la inițială : *glimp*, *glemb*, atestată în albaneza veche (la Buzuku, a. 1555, cf. Ashta, „Bul. Shkodra”, 1, 1964, 142) și astăzi în graiurile periferice tosce, în albaneza din Grecia, Ucraina și sudul Italiei (cf. Meyer, EWA, 140 ; Vasil Xhaçka, BUT, 2, 1958, 200). Jokl (IF, XXXVI, 141 ; Id., SAEW, 27—28) reconstruiește un alb. primitiv *glemp* (< i.e. *gle-mo < **g^hel-* „a înțepa”). Etimologia este acceptată de Russu (*Elem.*, 165 ; Id., *Etn. rom.*, 319).

Gheg nord *gem* „rămurea”, citat de Meyer, este, foarte probabil, o variantă a lui *gjëmb* (cu *gj* > *g* și dispariția lui *-b* final precedat de nazală, fenomene obișnuite în ghegă); pentru sens, comp. *glemb* „id.”, la Buzuku (cf. Çabej, BUT, 1, 1958, 61).

Ideea lui Çabej (SCL, X, 530) că rom. *ghimpe* a fost împrumutat din acel dialect albanez (recte : un grai gheg) în care transformarea *gl* > *gj* s-a efectuat de timpuriu nu se poate susține, căci nu ține seama de evoluția normală a cuvântului în română (*gl* a devenit *g'*, întocmai ca în albaneză). Prin urmare, nimic nu ne îndreptățește să considerăm cuvântul românesc ca împrumut din albaneză (cf. Philippide, OR, II, 714, 745), chiar dacă alb. *gjimp* este o variantă ulterioară celei cu *-b* la finală, *gjëmb*. În ambele limbi termenul este moștenit independent din substratul balcanic.

Ghionoaie, s.f., *ghionoi*, s.m. (sinonim cu *vîrdarie* < lat. *viridaria), e cunoscut astăzi, cu numeroase variante fonetice (cf. DA ; Băcescu, *Păsările în nomenclatura și viața pop. rom.*, București, 1961, 94), în dacoromână, numai în centrul și sudul Transilvaniei, în Muntenia și Dobrogea (cf. ALR, s.n., III, h. 705 „ciocănitore”). Cuvântul există și în dialectele din sud : ar. *ghion* „graur ; ghionoaie ; un fel de cioacă” (sens neclar, cf. Papahagi, DDA), megl. *ghion* „numele unei păsări ... care cîntă plăcut” (Capidan, *Megl.*, III). L-am înregistrat și în aromâna din Albania cu sensul „oiseau grand comme un cor-

beau, qui chante la nuit, à la montagne" (RRL, XI, 558).

Se compară cu alb. *gjon*, s.m. „otus scopis” (ar corespunde rom. pop. *ciui*, *ciof*, *știoi*, cea mai mică răpitoare din ordinul „strigelor”, cf. Băcescu, *op. cit.*, 266), asemănător semantic cu termenul din aromână (?) și meglenoromână. Sensul de „cucuvea”, cu care alb. *gjon* e notat de numeroși cercetători, nu este cel exact (cf. *Fj. shq.*). Are legătură cu n. pers. *Gjon* „Ion”?

E posibil ca în aromână și meglenoromână (în aromână și *ghioni*, întocmai ca forma articulată din albaneză) termenul să fi fost împrumutat din albaneză.

Dr. *ghionoaie*, *ghionoi* sînt derivate moționale din rom. com. *ghion (cf. Hasdeu, CB, I, 282, care glosează pe *ghion cu sensul de „cel care bate sau scobește”, punîndu-l în legătură cu *ghionoi* „dălțiță; ciocan întrebunțat la cioplitul pietrelor”). Cred că sensurile date de Hasdeu sînt, de fapt, metaforice, deci secundare (comp. și sensul de „tîrnăcop” din ALR, s.n., I, h. 27, pct. 102, 172, 769, 928).

Forma mai veche a sufixului se află în var. *géuroaie*, din Hațeg (cf. Densusianu, *Hațeg*, 41), ceea ce înseamnă că derivatul însuși este vechi.

Rom. com. *ghion, rezultat, probabil, dintr-o formă străveche albano-română *glon (dar nu apar variante vechi sau dialectale cu *gl'*, așa cum ar fi fost de așteptat), nu poate fi considerat împrumut tîrziu din albaneză din motive de ordin fonetic: alb. *g* ar fi trebuit să dea în română *j*, ca în *jumătate* (comp. alb. *gjymës*, cf. Pușcariu, LR, I, 265).

Ghiuș, s.m. „grand-père; aîeul; vieux” (der. *ghijan*, *ghijoi*, *ghiușgalău*), cuvînt aproape dispărut din dacoromână, s-a păstrat cu sens familiar, uneori peiorativ, numai prin Moldova (cf. DA). În Oltenia: *ghij*, cu sens metaforic, „știulete de porumb nedezvoltat, mic și cu boabe rare” (cf. Bureștea, *Arh. Olt.*, s.n., 1, 1981, 267). Ar. *ghiuș(u)* „grand-père; vieillard presque centenaire” are o frecvență mai mare și s-a adaptat fonetic la corespondentul albanez. Alb. *gjysh* „bunic; bătrîn”, termen viu în limba actuală, stă la baza unor derivate necunoscute românei: *gjyșhe*, *gjyșhelë* „bunică”, *shtërgjysh* „străbunic”, *tregjysh*, *katrë-*

gjysh, *pesëgjysh* (compuse cu numeralele *tre*, *katrë*, *pesë* puse înainte, pentru a denumi pe străbunicul de a treia, a patra sau a cincea generație). În albaneza veche, în graiurile conservatoare actuale din sudul țării și în dialectul arbăreșilor din Italia, termenul e atestat cu *gj-* la inițială, ceea ce probează că nu putem porni de la o formă cu *gl-*: **glysh*, **glush*, presupusă de Treimer (ZRPh, XXXVIII, 396). Același lucru îl dovedește, pentru română, forma din aromână: *ghiuș* (nu **gliuș*). De aceea, alb. *g-* din *gjysh* a fost considerat reflexul unui i.e. **s(u)-* (Jokl, LKU, 30; Barić, *Albanorum. St.*, 37; Pisani, *Saggi*, 99), prin intermediul unei africcate *ts*. Trebuie reținută însă apropierea termenului de Γύρης și γύρης πάπιος, glosă la Hesychius, făcută încă de Hasdeu (*Col. Tr.*, 1876, 1 — 17; cf. și RRL, XII, 24; ILR, II, 330). În primul caz, rom. *ghiuș* ar părea un împrumut tîrziu din albaneză (cf. Philippide, OR, II, 714), ceea ce e greu de admis, iar în cel de al doilea caz, moștenire din substrat. (Georgiev, *Trakite*, 72, 100 : trac. *gyge-* (comp. rom. *ghiuș*, alb. *gjysh*) desprins din top. compus *Gygemeros*, atestat la Plinius.)

De observat că *ghiuș*, nume de rudenie, nu are un derivat corespunzător feminin, după cum probabil nici *moașă* nu a avut, în cadrul românei comune, o formă de masculin din același radical.

Grăpă, s.f. „herse”, e răspîndit pe aproape întreg teritoriul dacoromân (sinonim cu *boroană*, v. ALR, s.n., I, h. 35, 38; ALRM, s.n., I, h. 28, unde *boroană* este înregistrat numai în zona de est a dacoromânei). În aromână nu a fost înregistrat; noi l-am întîlnit totuși într-un punct din cîmpia Myzeqe din Albania (cf. RRL, XI, 558), unde, probabil, a pătruns tîrziu, din italiană (it. *grappa*). Ar. *grop* „hameçon; croc” reprezintă alb. *grop* (Papahagi, DDA).

S-a susținut că dr. *grăpă* ar fi de origine gotică (Giuglea, DR, II, 392; Id., *Concordances*, 6—10; Id., *Uralte Schichten*, 113), ca și formele corespunzătoare (Meyer-Lübke, REW, 4760) din Romania de vest (cf. Gamillscheg, „Romania — Germanica”, I, 1934, 367), ignorîndu-se faptul că, în ciuda atîtor încercări, nu au putut fi descoperite elemente gotice sigure în română (cf. Rosetti, ILR, 245 : „în stadiul actual al cunoștințelor noastre [...] existența în limba română a unor elemente de vocabular vechi germanice poate fi

presupusă numai pentru 3—4 cuvinte, dar *nu poate fi probată*” (sublin. ns.).

S-a emis de curînd și ipoteza că v. germ. **krappa* ar fi intrat în română prin coloniști germani (cf. W.v.Wartburg, FEW, 366), ceea ce, evident, nu se poate susține (v. Maria Ilescu, RFRG, VII, 1, 1963, 143). Nici ideea că rom. *grapă* trebuie explicat, ca toate corespondentele romanice, prin latina populară, unde ar fi pătruns din germana veche (cf. Maria Ilescu, *l.c.*, după ipoteza lui Wartburg) sau prin venețiană, unde cuvîntul, tot germanic de origine, are un sens mai apropiat de cel din română (cf. Dumke, JB, XIX—XX, 82; Philippide, OR, II, 715), nu ni se pare întemeiată, din același motiv, al raporturilor românei cu vechea germanică.

Așadar, nu trebuie renunțat la ipoteza că *grapă* e un termen din substrat (cf. Pușcariu, DR, VIII, 1934, 293; Rosetti, ILR, 277; Russu, *Elem.*, 168) și că trebuie comparat cu alb. **grap* „Angelhaken, Haken, Anker” (un singular reconstruit, pentru că actualul *grep* e un plural singularizat, cf. Meyer, EWA, 129; Çabej, *Ling. Posnan.*, VII, 1958, 162). Dificultățile formale și semantice pe care le-a semnalat Giuglea se înlătură ușor. Rom. *grapă* reprezintă față de alb. **grap*, *grep*, din punct de vedere semantic, un plural „colectiv”, în sensul că denumește un obiect constituit dintr-o mulțime de elemente denumite prin alb. **grap*, *grep* (germ. Haken, Angelhaken), ceea ce însemnează că trebuie să pornim de la un plural alb. **grapë*, prin care rom. *grapă* se explică normal.

Pușcariu (*Études*, 45) încearcă și explicarea vb. dr. dial. *grăpțana*, refl. „s'accrocher, s'agripper” (v. variante în DA), dintr-un diminutiv albanez *grepth* „crochet”, „avec *th* > *ț* comme dans *thark* > *țarc*”. (Contra, Giuglea, LL, II, 1—2, 1943, 36—37). De fapt, suf. alb. dim. *th* este o variantă ulterioară a lui *-c* (= *-ts*), din care s-a dezvoltat (Xhuvani, Çabej, *Prapashtesat*, 95). Deși strict formal rom. *grăpțana* (cu suf. *-ăna*) s-ar putea explica dintr-un alb. com. **grapc(ë)*, totuși rămîne îndoielnică posibilitatea unui asemenea procedeu de derivare: un verb în română dintr-un substantiv diminutiv albanez. Soluția ar fi acceptabilă numai dacă am admite un substantiv **grapță* în româna comună, comparabil cu un v. alb. **grapc(ë)*. Totuși, în aromână există *grață* „râteau; herse” (Papahagi, DDA); să fie o variantă a lui **grapță*? Adăugăm, în sfîrșit,

că albaneza posedă un cuvânt *grapcë* „așchie mică, ciopîrțitură, scrijelitură” (vb. *grapcoj* „a mușca cu dinții ceva; a ciopîrți”, FS, 570), care s-ar putea să fie în legătură etimologică cu *grep* „undită, cîrlig, croșetă”. Rom. *grăpțana*, prin sensul „a scormoni, a rîcii” (cf. DA, s.v.), s-ar putea raporta la acest alb. *grapcë*, *grapcoj*, înregistrat în noul dicționar albanez.

Gresie, s.f. „grès; queux, pierre à aiguiser”, ar. *grease*, *greasă* (Papahagi, DDA), *greasi* (Dalametra), ir. *greșe* (Popovici, *Dial. Istr.*, 113). De adăugat și dr. reg. *greasă* (DA, s. *gresie*). În dacoromână, *gresie* este folosit în aria de sud (Oltenia, Muntenia, Dobrogea, sudul Ardealului); în jumătatea de nord a domeniului dacoromân apare sinonimul *cute*, din lat. *cos*, *cotis* (Pușcariu, LR, I, 340 și h. 31). Această repartiție geografică a lui *gresie* ar fi pentru Pușcariu o dovadă că termenul „ne-a venit de la sudul Dunării” (*ibid.*), adică din albaneză. Altfel zis, *gresie* este unul din multele cuvinte de origine balcanică folosite numai în zona de sud a dacoromânei și sinonime cu cuvinte latinești restrinse, ca întrebuintare, la aria nordică (Transilvania și Moldova).

Rom. *gresie* se compară cu alb. *gërresë*, *gresë* „răzuitoare; acțiunea de a răzui” (*Fj. shq.*), care este un derivat vechi al verbului *gërryëj* „a răzui, a scobi, a săpa (pămîntul, piatra etc.) pînă se face gaură” (cf. Jokl, SAEW, 23), cu suf. *-esë* (probabil autohton, după Jokl, sau lat. *-itia*, *-entia* sau *-atia*, după Meyer, Meyer-Lübke, Pedersen, cf. Xhuvani, Çabej, *Prapashtesat*, 37). Sufixul *-esë* este productiv și se atașează întotdeauna la rădăcini verbale. Se pare că și lat. *cos*, *cotis* (> rom. *cute*) este la origine un nume de acțiune derivat cu sufixul secundar *-t* dintr-o rădăcină verbală (comp. sanscr. *çiçāti* „il aiguișe”, cf. Ernout, Meillet, DEL, s.v.).

Prin alb. *gërresë*, *gërrusë*, *krusë* „răzuitoare” este explicat și lat. *grosa* „răzuitoare al argintarului”, cuvîntul latin fiind considerat ca împrumut „din stadiul antic al limbii albaneze” (Çabej, SCL, X, 555–556).

La seria de termeni albanezi comparabili cu rom. *gresie*, trebuie adăugați și *grih* „a ascuți”, *grihë* „gresie”, *grij* „a roade, a fărîmița, a îmbucătăți, a tăia subțire”, *gris* „a roade, a rupe, a zgîria” (FS, 573, 575), toate raportate la i.e. **gher-* „a fărîma, a roade” (Meyer, EWA, 130;

pentru *grij* < i.e. **ghren-*, **ghrend-* „a fărîma, a roade”, v. Căbej, SGJ, I, 216).

Trebuie să admitem pentru româna comună o formă *greasă* (< *gresă, cf. ar. *greasă*, ir. *greş* și dr. reg. *greasă*), care, prin schimb de declinare, a devenit în dacoromână *gresie*.

Groapă, s.f. „tombe; fosse”, cu aceeași formă și cu aceleași înțelesuri în aromână și meglenoromână. Numeroasele derivate, expresii și locuțiuni alcătuite pe baza lui *groapă* (v. DA) ne dovedesc că e vorba de un cuvînt vechi în limbă. Trebuie adăugată aici și marea lui răspîndire în toponimie (cf. Iordan, *Topon. rom.*, 28—29; *groapă*, *gropița*, *gropan*, *gropșoară* sînt atestate ca nume de locuri în sec. al XVI-lea, cf. DERD, 98).

Raportarea la alb. *gropë*, care are aceleași înțelesuri ca în română (*Fj. shq.*, FS), a fost făcută încă de Miklosich (SER, 9; AF, I, 356) și repetată în toate cercetările ulterioare (Meyer, EWA, 131, care consideră îndoielnică ipoteza că alb. *gropë* ar proveni din v.sl. *grobŭ* „groapă, mormînt”; Capidan, DR, II, 532; Skok, „Slavia”, IV, 1924, 344; Philippide, OR, II, 715—716; Rosetti, ILR, 278; Russu, *Traco-dac.*, 202; Id., *Elem.*, 178). În poloneză (*grapa*) și în ucraineană (*gropa*), folosit în toponimie denumind vîrfuri și plaiuri în Carpați, cuvîntul a intrat din română (cf. Wędkiewicz, *Rocznik slaw.*, VII, 117; Rosetti, l.c.).

Explicația prin sl. *grobŭ* (Cihac, DEDR, II; Păscu, DEM, II, 193; Georgiev, RRL, X, 1—3, 76; cf. și ILR, II, 343) nu se susține din motive fonetice (v. Russu, *Elem.*, 170).

Grumaz, s.m. și n. „cou; gorge” (var. reg. *grumadz*, *grumaj*, sg., *gurmaz*, cf. ALR, I, h. 36; ALRM, s.n., I, h. 192), ar. *gurmadzu*, *grumadzu* (Papahagi, DDA). Apare și în toponimie: *Grumazul*, *Grumăzești*, *Grumăzsoaia* (Iordan, *Topon. rom.*, 28) și în antroponimie (Constantinescu, DOR, 289). Este sinonim parțial cu *cerbice* (< lat. *cervicem*). *Grumaz* s-a specializat în unele zone ca denumire a gitului animalelor, datorită, probabil, concurenței lui *gît*, din slavă. În Transilvania domină *grumaz* „cou”, *gît* fiind foarte rar (Pușcariu, DR, IX, 445).

În albaneză există formele: *gurmas*, *gurmaz*, *grumas*, *grumaz* „gitlej” (Meyer, EWA, 135; *Fj. shq.*), *gërmac* (Giordano, 131). Varianta mai veche trebuie să fi fost *gurmaz*, *grumaz* (cu -z la finală), afonizarea finalelor în toscă fiind ea însăși un fenomen străvechi.

Grupat cu unii termeni romanici, rom. *grumaz* a fost explicat prin latină (Meyer-Lübke, „Litteraturblatt f. germ. und roman. Philol.”, XII, 240 : *grūmus*, *grūma* „Kehle”; Id., REW, 3888 ; P. Papahagi, NE, 24 : lat. *grumus* + suf. -ză; cf. și Pușcariu, EW, s.v.).

Trebuie arătat mai întâi că identitatea formală (același radical și joc al metatezei, același posibil sufix) și, inițial, și semantică a rom. *grumaz* și alb. *grumaz* ne împiedică să separăm cei doi termeni. În albaneză, nu se poate explica prin latină, căci lat. *ū* ar fi dat *ü*, ceea ce nu s-a întâmplat. Cit privește partea finală a cuvântului, să se compare cu it. *digrumare*, fr. *gourmand*.

După Capidan (DR, II, 480), termenul albanez ar fi fost împrumutat din română, lucru care nu se poate dovedi însă prin nimic, după cum nedemonstrată rămîne și afirmația altor cercetători că româna ar fi luat termenul din albaneză.

E greu de distins un sufix -az în alb. -rom. *grumaz*, deși un asemenea sufix există în albaneză ca variantă a lui -as, dar avînd cu totul altă valoare (v. Xhuvani, Çabej, *Prapashtesat*, 20). Totuși, un radical *gurm-* se poate desprinde, date fiind var. alb. *gërmac* (din *gurmaz* prin substituirea lui -az cu -ac) și, mai ales, derivatul verbal rom. *sugruma*, ar., megl. *zgrum*.

Sensul primar al rom. *grumaz* trebuie să fi fost cel de „gitlej”, pe care îl păstrează corespondentul albanez și care se întîlnește relativ frecvent în textele românești vechi (v. citatele din DA).

Grunz, s.m. și n. „grumeau, pelote”, ar. *grundă*, f. (la pl., *grunde* și *grundză*) „morceau”, *grundză*, f. pl. „tărițe” (Papahagi, DDA) și *grăndză* (cu *un* > *ăn*, comp. *frăndză* < *frundză*, Capidan, DR, II, 456); megl. *grus* „cocoloș, bulgăre mic”. În v.dr., și *grunj* „motte, grumeau”, ca toponim (DERD, 100).

Se compară cu alb. *krunde*, s.f., pl. (*krundë*, sg., la Kristoforidhi, 167) și *grundë*, sg. „tărițe” (Meyer, EWA, 132), cuvînt din fondul autohton. Dintre cele două variante

albaneze, trebuie reținută ca primară varianta *krundë* (cf. Treimer, MRIW, I, 358; Giuglea, DR, III, 596; Çabej, SF, 1, 1964, 78—79, cu bibliografie), pentru că, atît în română cit și în albaneză, este posibilă numai modificarea lui *cr-* inițial în *gr-*, nu și invers (comp. lat. *cratis* (pop. *gratis*) > rom. *gratie*, lat. *crassus* (pop. *grassus*) > rom. *gras*; alb. *krifshë* > *grifshë*). E posibil să fi intervenit și asocierea, formală și semantică, cu *grîu* (rom. com. *grănu), alb. *grurë*, *grunë*?

Pentru româna comună și albaneza comună se poate reconstrui o formă unică: *crund, alb. *krund, devenită rom. *grund, alb. *grund, într-un complex de sunete sonore (comp. gr. κρίνω „séparer, trier, distinguer”, κριτός „trié, choisi”, lat. *cerno*, *crevi* „trier, passer au crible”, *cribrum* „cribre” etc., Çabej, l.c.). În ambele limbi, s-a ajuns la un nou singular, identic cu pluralul: rom. *grunz* (din pl. lui *grund), alb. *grundë* (din pl. lui *grund); (v. și Giuglea, DR, III, 597; *grunz* din *crondus, raportat la gr. κωνδρός „grunz de sare”). E posibil ca ar. *grundă* să fi fost influențat de alb. *grundë*, cu care se identifică nu numai fonetic, dar și semantic. Pentru alte etimologii, v. Jokl, SAEW, 25; Russu, *Elem.*, 172; Id., *Etn. rom.*, 328.

Gușă, s.f. „goître, jabot; gorge; double menton”, ar. *gușe* (Papahagi, DDA; și sensul „cou”, probabil după albaneză), megl. *gușă* „gît” (Capidan, *Megl.*, III). În dacoromână, sensul „gît” apare numai în câteva puncte din Banat (v. ALRM, I, h. 52 „gît”; v. și Pușcariu, DR, IX, 445). Sensul „goître” este general în dacoromână (v. ALR, II/II, p. 22, MN (6951)).

Termenul are numeroase derivate, dintre care reținem verbele *gușui* „a sugruma”, folosit în Oltenia, și *sugușă*, acesta din urmă format, probabil, prin contaminare cu *sugruma*. *Gușă* apare frecvent, prin derivate și compuse, ca nume de loc și de persoană (cf. Iordan, *Topon. rom.*, 318).

Corespondentul albanez este *gushë*, cu aceleași sensuri ca în română (cf. *Fj. shq.*; Giordano). Foarte bogat în derivate și compuse (v. FS, 592).

Explicația prin lat. *geusia* „gitlej” (sens nesigur, cf. Philippide, OR, II, 716), dată încă de Cihac, a fost însușită, între alții, de Pușcariu (EW, 747; DA; DR, VI, 324)

și Tagliavini (*Alb. Dalm.*, 127), dar nu se susține din motive fonetice (cf. Barić, *Albanorum. St.*, 107).

Cei mai mulți cercetători atribuie termenul, pe bună dreptate, substratului (Miklosich, *SER*, 9; Philippide, *OR*, II, 716; Rosetti, *ILR*, 278; Russu, *Traco-dac.*, 204; Id., *Elem.*, 174; cf. și *ILR*, II, 343). Nu există motive care să justifice împrumutul din albaneză în română (totuși, Gaster, *RIAF*, I, 31) sau invers (totuși, Capidan, *DR*, III, 202). Termen comun albano-român, *gușă a pătruns* și în limbile învecinate (v. Russu, *Etn. rom.*, 329).

Hameș, adj., s.m. „(om) lacom”, e cunoscut numai în dacoromâna veche și provine dintr-un *hāmās (din care s-a derivat vb. *hămesi* „a flămânzi peste măsură, a fi lihnit de foame”, cu var. *hămeși* etc., cf. *DA*, s. *hămesi*), modificat după modelul derivatelor cu suf. *-eș*. În aromână nu apare; în aromâna din Albania (cf. *RRL*, XI, 559), am înregistrat termenii *mîcător*, *mîcătur*, *măcătos*, *hamēs* (împrumut tîrziu al alb. *hamēs*), *zulap* (alb. *zullap* „animal sălbatic, lacom și feroce”, comp. și gr. ζουλάπι „id.”).

Nu ne putem îndoi că dr. *hameș* trebuie raportat la alb. *hamēs*, adj., s.m. „cel care mănîncă mult, mîncău”, format din vb. *ha* „a mîncea” (ea și *kamēs* „avut, bogat” din vb. *kam* „a avea”). Aproximarea aceasta a fost făcută prima oară de Pașcariu („Conv. lit.”, XXXVIII, 464) și reluată, neconținut, în cercetările ulterioare.

Alb. *ha*, verb supletiv, aparține fondului autohton al limbii; lui *h-* i-ar corespunde aici i.e. **sk-* (Meyer, *EWA*, 144) sau chiar o laringală (cf. Hamp, *SF*, 1, 1972, 82: *ha* < *ham < **ho-*, un preverb accentuat).

Formele românești *hāmās (din care vb. *hămesi*), *hameș* (din care vb. *hămeși*), cu *h-* organic, constituie o probă evidentă că româna posedă această consoană în sistemul ei fonetic încă înainte de influența slavă (cf. Schuchardt, *Vokalismus*, III, Leipzig, 1868, 49).

S-a susținut că dr. *hameș* (din mai vechiul *hāmās) ar fi un împrumut direct din albaneză (în urmă, Polak, *Omîjiu Iordîn*, 697), unde poate fi raportat la un radical existent; *hamēs* este participiul prezent al vb. *ha*. Dar trebuie observat că nici în română cuvîntul nu e izolat. Probabil din aceeași familie fac parte vb. *hemetui* „a se

sătura", *hîmnea*, *hîmniaoia*, porecle date oamenilor hămesiți (cf. SCL, XII, 472). Oricum, explicația prin albaneză este, după părerea noastră, o dovadă a caracterului autohton al termenului.

După Georgiev (RRL, X, 75) *hameș* ar proveni dintr-o interjecție primară *ham*. Într-adevăr, cuvîntul este expresiv, dar aceasta nu se explică numai decît prin onomatopee. Se știe, de exemplu, că printre cauzele dispariției lat. *edō*, *esse* a fost și concurența cu unele verbe mai expresive (*manducare*, *mandere*), fără să fie însă onomatopee la origine (deși în orice limbă, în general, există numeroase cuvinte onomatopeice în legătură cu „a mînce”).

↳ **Jumătate**, s.f. „moitié, demie” (fam. *jumate*), ar. *ġumitate*, *ġumētā*, *ġumitic*, *jumitate* (Papahagi, DDA, 635, 699), megl. *jimitati* (Capidan, *Megl.*, III, 160) presupun o formă rom. com. *ġumetate* sau **ġumētā* (?). Corespondentul albanez este *gjymēs* (ē) și *gjysmë* (cu metateză) „jumătate”, cu care s-ar fi contaminat lat. *medietatem* (cf. Miklosich, *Rum. Unt.*, I, 269 și *Beiträge, Cons.*, II, 12, 76) sau *dimidietatem* (cf. Densusianu, HLR, I, 295–296) rezultînd rom. *jumătate*. Dar corespondența de consoane alb. *gj* : rom. *j*- (care nu se întîlnește și în cazul rom. **ghion* : alb. *gjon*, rom. *ghiuj* : alb. *gjysh*) ne obligă să pornim de la o formă mai veche avînd la inițială o consoană (probabil **dyu-*, **ġu-*, **yu-*, cf. Şiadbei, SCL, IX, 186) din care putea rezulta rom. *j*-. (Pentru termenul albanez, v. și Meyer, EWA, 143 ; Barić, *Albanorum. St.*, 36.)

Contaminarea cu termenul latin era posibilă (comp. ar. *ġumetoc(ă)* „măsură de o jumătate de oca”, DA, s. *jumătate*), dar nu absolut necesară dacă plecăm, cum propunea Jokl, de la alb. *gjymētē*, *gjymt(ē)*, adj., adv. „ciuntit ; pe jumătate” (vb. *gjymtoj* „a ciunti ; a înjumătăți ; a împuțina”), care presupune, evident, un mai vechi **gjymē* (-*tē* și -*ēs* sînt elemente de derivare adjectivală și adverbială). Dintr-un rom. com. **ġumētā* sau **ġumă* a putut deriva *ġumătate*, cu suf. -*ătate*. La același rezultat ajunge, pe altă cale, Al. Graur (BL, VIII, 216) : **ġumătā* > *în-jumătăți*, vb. din care s-a refăcut *jumătate*. După Hamp (SCL, XXVII, 1, 1976, 34), alb. *gjymēsë* < **ġumitiġā* (cu suf. -*tiġā* > -*së*). Corespondentul românesc s-ar explica prin substituția sufixului : **ġumi-tāte*.

Lete, în construcții adverbiale cu prepoziții: *a lete*, *la lete*, *în lete*, *cu lete* (Banat și n.-v. Olteniei), *îndelete*, *pe îndelete* „încet, fără grabă, ușor”, cf. DA, s.v. (din care adj. *deletnic* „laboriosus”, *Lex. Bud.*,; vb. (*în*) *deletnici*). În dialectele din sudul Dunării nu există.

Combătînd explicația prin lat. *libita*, *-orum* „Belieben”, dată de Tiktin (DRG, s. *îndelete*), Pușcariu (DR, I, 232—234 și *Études*, 372) susține că *lete* este de origine slavă: *lētē* „dans le courant de l'année, toute l'année”, ignorînd însă dificultățile de natură semantică (Rosetti, ILR, 278). Mai convingătoare ni se pare apropierea de alb. *lehtë*, gheg *letē*, adj., adv. „ușor, încet, fără grabă”, făcută întii de Weigand (BA, III, 218). Termenul albanez face parte din fondul autohton al limbii. În albaneza veche, apare cu formele: *i lē*, *e lē* (cu *ē*, ceea ce face dificilă explicația prin lat. *levis*), *i lehē* (din care derivă vb. *lehothem* „a se ușura de o povară” și *lenoj* „a ușura, a mîngîia”), alături de *tē letē*, *tē lehtë*, cu un sufix adjectival sau formă de neutru care apoi s-a generalizat și la celelalte genuri: *i (e, tē) lehtë* (cf. Çabej, SF, 2, 1964, 17—18; Id., SGJ, I, 310).

De la adv. *lete* s-a format adj. *letnic* „leneș”, atestat în *Palia de la Orăștie* (cf. Vic-ica Pamfil, CL, III, 232—233) și astăzi în graiul din Banat (Novacovici, *Cuv. băn.*, 13); după Gheție și Mareș (*Graiurile dacoromâne în sec. al XVI-lea*, EA, București, 1974, 288), *letnic* < bg. *lětnic* „prima zi a lunii martie; prima zi după Sf. Gheorghe”.

Leurdă, s.f. „ail-des-bois”, este cunoscut astăzi numai în dacoromână, dar, probabil, destul de vechi, fiind foarte răspîdit ca nume topic: *Leurdiș*, *Leurdariu* (Pașca, DR, XI, 63, 76), *Leordețul*, *Leorgioara*, *Leurda*, *Leordeni* (Iordan, BL, XV, 84; Id., *Topon. rom.*, 385, 454). Derivate comune: *leurdeasă* (= pădurice), *leurdină* „gherghină” (DA, s. *leurdă*).

Bg. *levurda* a intrat, probabil, din română (comp. și top. rom. *Levărda*, *Levorda*, cf. Bogrea, DR, III, 1087).

Termenul românesc a fost comparat încă de Cihac (DEDR, II, 718) cu alb. *hudhër*, „usturoi”, *hudër* (forme provenite din *hurdhë*, *hurdě*, cu metateza lui *r*, cf. Barić, *Albanorum. St.*, 29). Alb. *hurdhë* apare și ca nume topic în regiunea Kurvelesh (Dhrimo, SF, 3, 1974, 47).

De reținut și apropierea lui *leurdă* de alb. *lerth* „usturoi sălbatic” (FS), frecvent mai ales în albaneza din Cosova

(cf. Shefki Sejdiu, *Fitonimia shqipe e Kosovës*, Prishtinë, 1979, 164, 233).

Georgiev (RRL, X, 1–3, 80) explică termenul prin tracă, presupunînd un compus **al(l)i *urda* „usturoiul ursului”, care ar corespunde denumirii latinești a plantei: „*Allium ursinum*” (**urda* < i.e. **ʔkto-s* „urs”). *Leurdă* nu poate fi separat de alb. *hurdhë*; de aceea, e de preferat etimonul cu un component raportat la alb. *hurdhë*: **alleu-(h)urda* (**alleu* = lat. vulg. *alleum* = clas. *allium*, *allium*; **(h)urda* = alb. *hurdhë* „usturoi”, cf. Georgiev, l.c.).

Rom. *leurdă* ni se descoperă ca un compus de tip „bahuvrihi” (*allium* + *hurda*), foarte frecvent în albaneză: *bishtdhelpër* „coada vulpii”, *sugjarpër* „ochiul șarpelui”, *këmbëpulë* „piciorul găinii” etc. (Kostallari, SLF, I, 142). De aici deducția că astfel de compuse, caracterizate prin absența raportului atributiv dintre termeni (de ex. *bishtdhelpër*, lit. „coadă vulpe”), trebuie să fi fost obișnuite și în limba dacilor.

Mal, s.n. „margine de pământ situată în pantă; țărnișă; rîpă; ridicătură de pământ”, se compară cu alb. *mal* „munte; deal”. Ambele cuvinte sînt raportate la forme sigure din traco-dacă și iliră: (*Dacia*) *Maluensis*, înlocuit în timpul stăpînirii romane cu (*Dacia*) *Ripensis* (cf. Hasdeu, *Ist. crit.*, I, 308; Kretschmer, „Glotta”, XIV, 90–91), de unde observația că la daco-moesieni *mal* trebuie să fi însemnat „rîpă, țărnișă, ridicătură”. Termenul se regăsește ca radical și în numele localității *Malua*, din Dacia, în ilir. *Malontum*, *Μάλεια*, *Dimallum* (comp. alb. *Dimale* (< *dy* „doi” + *male* „munți”), localitate rurală în Ceamărie, cf. Çabej, SCL, X, 559). Pentru alte atestări antice, vezi ILR, II, 331. Regiunea de munte din nordul Albaniei e denumită *Mal(ë)si*, *Mal(ë)ci*, nume abstract colectiv format din radicalul *Mal* (Xhuvani, Çabej, *Prapashtesat*, 44). De adăugat *Malëzi* (din *mal* + *zi* „negru”) „Muntenegru”. E interesant de arătat că în albaneză există un compus adverbial *malamal* „de la un țărnișă la altul” (*Fj. shq.*, s. *mal*, unde se dă și un citat: *vjen lumi malamal* „vine apa mare, cuprinde toată albia”, lit. „vine riul de la un mal la altul”). Se observă că sensul este identic cu cel din română). Pentru comparație, pe plan indo-european, let. *mala* „mal”, sl. *molz*

(Meyer, EWA, 256 — 257). Alb. *mal* (< *mol-no) nu explică însă termenul românesc (v. și Hasdeu, EMR, III, s. *batal*).

Mal este cunoscut și în aromână cu sensul de „rive, rivage, littoral” (Papahagi, DDA). În ancheta noastră la aromânii din Albania nu l-am întâlnit (cf. RRL, XI, 559). Cu înțelesul de „deal” apare și în istroromână (cf. Pușcariu, *St. ir.*, II, 225). În sec. al XIV-lea, exista în Serbia o localitate cu numele *Mal*.

Densusianu (SFR, I, 1898, 12—14) a dovedit că *mal* nu însemnează numai „țârm(ure)”, ci și „munte, deal, dimb, ridicătură”. (Pentru sensurile multiple ale cuvântului, v. și Drăganu, *Rom.*, 115).

În toponimia dacoromână, *mal* este foarte răspândit (cf. Drăganu, *op. cit.*, 116; *Marele Dicț. geogr. al Rom.*; Iorgu Iordan, *Topon. rom.*, 32). Ca termen entopic, aproape în toate cazurile are înțelesul originar de „munte, deal, ridicătură de pământ” (cf. Iorgu Iordan, *op. cit.*, 32), înțeles pe care, ca apelativ, îl păstrează și azi, regional (cf. DR, II, 115).

Cu sensul „țârm(ure)” *mal* e înregistrat pentru regiunile de cimpie din sudul și estul teritoriului dacoromân (cf. ALR, s.n., III, h. 824 „mal”). În zonele de munte, în Banat și în Transilvania, sinonimele *țârmur(e)* și, mai rar, *margin(e)* formează arie aproape compactă, întreruptă în câteva puncte izolate în care ne întâmpină *mal* și *dungă*. Toți acești termeni înregistrați în ALR sînt generali în româna actuală, numai accepțiunile mai vîi pe care le dau vorbitorii din cele două arii lingvistice diferă. În româna comună, *mal* era general și însemna „munte, deal, ripă”. Sinonimia cu *munte* (lat. *montem*) a determinat modificarea semantică a lui *mal*. Alb. *mal* nu a fost supus unei atari concurențe sinonimice. Pentru schimbarea de sens a rom. *mal* (munte → țârm) comp. v. sl. *brěgŭ* „țârm” cu germ. *Berg* „munte” (cf. Meyer, EWA, 257). În aria transcarpatică, *mal* s-a menținut mai multă vreme cu sensul primitiv, fapt dovedit de folosirea mai vie pînă astăzi a lui *țârm(ure)*, *margin(e)*. O dovadă în acest sens sînt și numeroasele nume topice compuse păstrate în documentele maghiare din sec. al XII-lea — al XIV-lea, nume relevate mai întîi de Hasdeu (CB, I, 1879, 289—290): *Buch-mala*, *mons Baros-mal*, *Hurus-mal*, *Nyr-mal*, *Uj-mal*, *Zeg-mal* etc. Toate acestea sînt nume de localități de

munte (vezi o listă mult mai bogată de asemenea nume topice ungurești la Drăganu, *op. cit.*, 111—128). La venirea lor, ungerii au împrumutat cuvîntul românesc *mal* „munte, deal” folosindu-l la numele ungurești ca un apendice de felul germ. *-berg*, sl. *-gora* etc. Compuse cu apendice tautologic de tipul *mons-Baros-mal* arată că sensul de „munte, deal” al rom. *mal* era pe cale de dispariție. Teza lui L. Treml (*Die ungarischen Lehnwörter im Rumänischen*, I, în „Ungar. Jahrb.”, VIII, 44) că magh. *mal* este finougrie nu se poate susține (cf. Drăganu, *op. cit.*, cu bune argumente; O. Densusianu, GS, VI, 1934, 353).

Mare, adj. „grand, gros”, e cunoscut, cu numeroase derivate, în toate dialectele românești. În româna veche, *mare* este invariabil, ca și adjectivele primare vechi din albaneză.

Explicația prin lat. *mas, maris* „bărbat”, cu asocierea ideii de „mărimă” la aceea de „virilitate” în cadrul limbajului pastoral (CDDE, 158), explicație susținută de numeroși cercetători, se izbește de dificultăți formale și, mai ales, semantice. După Pușcariu (*Études*, 478, notă), trecerea de la substantiv la adjectiv s-ar justifica prin construcții de felul *vulpes mas* (comp. rom. *oaie capie* „oaie bolnavă de capie”, în care adj. *capie* provine din subst. *capie* < v. sl. *kaplja*). Dar categoria adjectivelor provenite din substantive prin intermediul unor astfel de construcții este extrem de restrînsă și nu cuprinde adjective atât de importante în limbă cum este *mare*. Chiar dacă recurgem la criteriul expresivității (Niculescu, SCL, VIII, 121), descendența lui *mare* din lat. *mas, maris* rămîne tot îndoielnică. Ideea lui Spitzer (MRIW, I, 294) de a raporta termenul la lat. *mare* „mer” reluată, cu numeroase exemple analogice romanice, de Bonfante („Bolletino dell' Istituto di lingue estere”, V, Genova, 1957, 5; cf. Rosetti, ILR, 193), întîmpină greutăți semantice și mai mari. Așadar, mult mai verosimilă este ipoteza moștenirii din substrat a acestui termen.

Reținem mai întîi structura identică a unor construcții frazeologice paralele româno-albaneze: *lucru mare*, alb. *punë e madhe*; *nume mare*, alb. *emër i madh*; *inimă (suflet) mare*, alb. *zemër e madhe*; *în drumul mare*, alb. *në rrugë të madhe* etc. (Pentru albaneză, v. FS, 1045.)

Çabej (RIEB, II, 1936, 180 ș.u.; Id., ZB, II, 1964, 22) explică adj. rom. *mare* prin forma dialectală *malle* a alb. com. *madhe*, adj. fem. „mare”. Ipoteza aceasta a fost acceptată de Pușcariu (LR, I, 178), Rosetti (ILR, 279) ș.a. De fapt, apropierea lui *mare* de alb. *madhe* o făcuseră, cu probabilitate, încă înainte, Candrea și Densusianu (*op. cit.*), Philippide (OR, II, 720) ș.a. Într-adevăr, în unele graiuri albaneze, spiranta interdentală sonoră *dh* s-a modificat în *ll*, sunet velar, dar e greu de admis ca un cuvânt românesc atât de important să fie împrumutat unei forme albaneze dialectale relativ târzii. (Nu avem nici o probă că *dh* > *ll* ar fi un fenomen dialectal prea vechi în albaneză.) Comparația trebuie făcută mai bine cu forma străveche albaneză **maze* (cu *z* > *dh*; pentru fonetism, v. Georgiev, LB, II, Sofia, 1960, 12). Sunetul *z*, neobișnuit în latină, a devenit *r* printr-o substituție directă. În felul acesta explică F. de Saussure (*Cours*, 1968, 201) rotacismul lui *s* intervocalic în latină (cf. și Pușcariu, LR, II, 253). Alte etimologii: celt. *mar* „id.” (Hannés Sköld, *Ein keltisch Lehnwort im Rumän.*, IF, XLII, 1924, 188; cf. și Meyer Lübke, *Rom. Gramm.*, I, 43); trac (sau celtic?) *-maros* „mare, înalt, prestant” (?) în antropon. Βηριμαρος, Καρσιμαρος, raportat la i.e. **mēro-*, *mōro-* (Russu, *Traco-dac.*, III), trac *Gygemeros*, compus cu *-meros* (< i.e. **mēro-*, cu *ē* devenit *a* în dacă, cf. Georgiev, *Trakite*, 72)

Mazăre, s.f. „pois chiche” (der. *măzărîche* „borceag”). Pentru alte derivate și folosirea cuvîntului în antroponimie și toponimie, v. Russu, *Elem.*, 176. În aromână, e atestat de Capidan (DR, II, 537; cf. Cavallioti, la Meyer, *Alb. St.*, IV, nr. 520) sub forma *mádzăre* și cu mențiunea „întrebuințat rar” (v. și Papahagi, DDA). Noi nu l-am întîlnit în aromâna din Albania. În punctele anchetate, ni s-a răspuns cu: *bizéle* (comp. alb. *bizele* „pisum sativum”, ngr. πιζέλι „id.”, tc. *bézelia*), *molăr* „vesceron”, care reproduce o formă albaneză dialectală de sud: *mollur* (< *modhull* „vesceron”).

Ca și alb. *modhull*, *modhullë* (var. *modull*), rom. *mazăre* a fost raportat la dac. μίζηλα „cimbrisor” și formele corupte μίζολα și μόζουλα din lista numelor de plante a lui Dioscoride (cf. Decey, *Die dakischen Pflanzennamen*, Sofia, 1928, 30; v. și Densusianu, GS, IV, 1930, 406).

Termenul românesc nu se poate explica prin albaneză, deoarece prin vocalismul *a* (față de *o* în albaneză) ni se înfățișează ca mai vechi decât corespondentul albanez, mai apropiat decât acesta de arhetipul indo-european (cf. Meyer, EWA, 284).

Al. Graur (BL, III, 1935, 47) consideră că *mazăre* provine dintr-un mai vechi **moazăre* (cu diftongul *oa*), pe care îl compară cu alb. *modhull*. Dar *o* nu se putea diftonga decât pornind de la *o* formă v. rom. **modzăre* (< **mod(z)ale*, **mod(z)ele*, care nu se poate explica prin corespondentul albanez).

Nu este exclus ca, așa cum propunea Jokl (LKU, 186), în alb. *modhull* să avem a face cu un sufix *-ull* (ca în *mjergullë* „negură, ceață” etc.), cunoscut în iliră la nume topice ca Μέτουλον, *Bargula* sau de persoane ca *Sabulus* (cf. Khuvani, Çabej, *Prapashtesat*, 101), mai ales că *o* formă *modhë* (reg. *mollëz*, cu *dh* > *ll*) există deja în albaneza actuală. Varianta fără sufix nu explică însă cuvântul românesc, care nu are aspectul unui derivat. Totuși, trebuie remarcat că *mázăre* are o structură accentuală specifică termenilor din substrat.

Comun celor două limbi este radicalul: rom. **mază-*, **madză-*, alb. *modhë-*, **modzë-*, care presupun un stadiu mai vechi identic, cu *a*: **madz-* (< i.e. **mag'h-*).

Măgar, s.m. „âne”, megl. *măgar* (cu numeroase derivate, v. Capidan, *Megl.*, III), e cunoscut în toate limbile balcanice: alb. *magar*, *gomar* (dial. *magjar*), *margaç*, bg. *magare*, ser. *magare*, *magarec*, *magarac*, (fem. *magarică*), ngr. γομάρι.

S-a luat ca formă de bază var. *gomar*, care, cu metateză, a devenit *măgar*. Meyer (EWA, 253) explică alb. *gomar* (din care *magar*) prin ngr. γομάρι. Termenul ar fi fost răspândit deci din greacă, unde ar fi intrat din arabă (*himár*, comp. și tc. *hymár*, cf. TDRG). E greu de admis însă că aceeași metateză s-a putut produce în mod independent în română, bulgară, albaneză, sîrbocroată (pentru română, vezi, totuși, Bogrea, DR, III, 460). De observat că numai albaneza posedă atât forma cu metateză, cât și pe cea inițială: *gomar*, *magar*. În albaneza veche, alături de acestea două, ne întâmpină și sinonimul *ager*, *gare* (fem. și *agërinjë*), de unde deducția lui Çabej (BUT, 4, 1960, 12; Id., SF, 3, 1964, 15) că forma primară ar fi fost **gar*

„măgar”, descendentă dintr-un i.e. **gverù-* „greu” (comp. lat. *gravis*, gr. βαρύς). De la ideea de „povară” s-ar fi trecut la aceea de „purtător de povară, măgar” (comp. it. *somaro* < *soma* „povară”). La *gar s-ar fi atașat un dublu prefix : *a-* (ca în *akull*, *avull* etc.), deci *ager* (atestat deja în albaneza veche), apoi *ma-* (cu funcție intensivă, cf. Xhuvani, Çabej, BSS, 4, 1956, 81). Din albaneză, termenul ar fi intrat în celelalte limbi balcanice.

Trebuie observat însă că pref. *ma-* este extrem de neproductiv și cu o valoare foarte confuză (din exemplele date de cei doi autori, *l.c.*, s-ar crede că nici nu prea e vorba de un prefix). În ce privește valoarea pref. *a-*, e de remarcat că nici aceasta nu e mai clară. Apoi, dacă în sec. al XVI-lea există și formele fără prefixe, însemnează că cele derivate nu sînt prea vechi. De ce limbile balcanice nu au împrumutat și forme neprefixate? Așadar, e mult mai probabil ca *ager* să aibă altă etimologie decît *magar*, *gomar*.

Măgură, s.f. (var. *măgúrá* și *măgúľă*, DLR) „éminence, colline; tumulus”. În vechile texte românești, are sensul de „munte; deal”. În toponimia actuală, termenul este foarte frecvent sub forma a numeroase derivate (Iordan, *Topon. rom.*, 33 și BL, XV, 84). De asemenea, în evul mediu e răspîndit ca nume topic în Balcani și în Carpații nordici (Drăganu, *Rom.*, 205). În aromână (Papahagi, DDA, 775, 776) apare cu formele *măgúrá* (ca dialectal în dacoromână) și *măgúľă* (în aromâna din Epir, împrumut tîrziu din greacă sau albaneză). În aromâna din Albania nu mai apare astăzi. De remarcat că nici corespondentul albanez, *magulë*, nu mai este utilizat astăzi; cel mai recent și cuprinzător dicționar explicativ (*Fjalor i gjuhës së sotme shqipe*, Tirana, 1980) nu-l înregistrează. Există în schimb forma cu metateză *gamule-*, *ja* „grămadă”, dar la Leotti, 631 : *măgúľë* „colle, collina, altura, poggio”.

Rom. *măgură* a fost raportat la corespondentul albanez mai întii de Hasdeu (CB, I, 288). Meyer (EWA, 118—119) pune alb. *magulë* și *gamulë* în legătură cu v.sl. *mogyla* și *gomila* „tumulus”, iar rom. *măgură* îl derivă din albaneză. După Berneker (SEW, Lieferung 11, 68—69), din albaneză termenul a intrat și în neogreacă : μαγούλα, μογούλα. Barić (*Albanorum. St.*, 51—52) reconstruiește pentru albaneza primitivă o formă *magullë, care a trecut normal în română la *măgură*, iar în albaneză a evoluat la *magulë*

(cu *l* palatal). Atrăgînd în discuție și cuvintele slave corespunzătoare, Barić consideră că a existat un tip comun albano-slav *ma-gŭlā (cu un prefix *ma-*), care a devenit în domeniul slav *mogyla (> *gomyla*), iar în cel albanez *magullē (din care rom. *măgură*, alb. *magulē*).

Alți învățați explică pe *măgură* din slavă (Selișcev, 187; Vasmer, SAW, 18; Georgiev, RRL, X, 76; Id., „Omăgiu Rosetti”, 287—288; Duridanov, AKI, 689), din latină (*magula*, pl. lui *magulum* „bot, gură”, P. Papahagi, NE, în AAR, II, t. XXIX, 1906—1907, 233—235) sau reconstruiesc un prototip trac (*magula, Pascu, Arch. Rom., VI, 224; *magulla, Weigand, BA, III, 210) sau gepid (*mögila, Diclescu, Gep., 182—183).

Pentru originea tracă, traco-iliră, traco-daco-iliră a termenului, s-au pronunțat numeroși alți învățați (Drăganu, Rom., 368; Giuglea, *Uralte Schichten*, 19—20; Russu, *Traco-dac.*, 130; Id., *Elem.*, 178). Este cert că *măgură* nu se poate explica prin slavă, aceasta din rațiuni fonetice (Rosetti, ILR, 279; v. și RRL, XII, 30; Mihăilă, SOL, XXIV, 62); sl. *mogyla* a dat în română *moghilă* (din care, apoi, *movilă*), iar în albaneză: *mogilē*, *gomilē*.

Totuși, ideea originii vechi slave a cuvîntului a fost reluată de Petrovici (RRL, XI, 319), care consideră că *măgură* face parte din grupul de termeni slavi (*șchiau*, *jupîn*, *stăpîn*, *stîină*, *smîntînă*, *mătură*) intrați în română la o epocă foarte veche. Ipoteza aceasta este însă greu de acceptat (Mihăilă, l.c.).

Termenul românesc nu se poate explica nici ca împrumut din albaneză, tot din motive fonetice. Aducerea în discuție a termenului albanez *mjegull*, *mjergŭll*, *njegŭll* „ceață, negură” (Rosetti, l.c.) nu este justificată prin nimic.

Mărar, s. sg. „aneth odorant” (cu var. reg. *mărariu*, *morar*, *moraréu*, cf. DLR), ar. *măral’u* (atestat la Cavaloti, v. Meyer, *Alb. St.*, IV, nr. 584; v. și Papahagi, DDA). Ar. *malađru*, *marađru*, înregistrate de Dalametra și Cipidan, sînt împrumuturi grecești (gr. μάραθρον). În aromâna din Albania, am notat numai formele *mărăiū*, *murai* (cu labializarea vocalei din prima silabă), pe care le-am considerat împrumuturi directe din albaneză (*mërajë*, *maraj*), mai ales că sînt cunoscute numai la aromânii firșeroți (cf. RRL, XI, 560). Nu este exclus ca și ar. *măral’u* să fie

un împrumut ulterior din albaneză, cu transformarea lui *ǵ* în *l'* (fenomen rar în aromână, totuși existent, cf. Philip-pide, OR, II, 70, 757). În albaneză, mai frecvent *maraj* „mărar” (FS, 1057).

Explicația lui *mărar* prin lat. *marathrium (< *marathrum* < gr. *μάραθρον*, cf. Meyer, EWA, 259) sau direct din gr. *μάραθριον* (diminutiv al lui *μάραθρον*, cf. Georgiev, RRL, X, 77) întimpină dificultăți fonetice de netrecut. Nici termenul corespunzător albanez (*maraj*(*ë*), *mërajë*) nu poate fi explicat, din același motiv, prin latină sau greacă.

Minz, s.m., fem. *mînză* „puiul iepei (pină la un an)”. În DLR, se dau aproape 60 de derivate. E cunoscut și în dialectele sud-dunărene, cu același sens: ar. *măndzu*, *mîndzu* (der. *mînzac*) „poulain” (Papahagi, DDA); megl. *mōnz* (cu der. *mănzóc*, *mănzác*; *măndzëauă*, *mănzëauă* „iapă tinăra, neînvățată la tras”, Capidan, *Megl.*, III). Ca nume propriu, e atestat încă din sec. al XV-lea: *Mîndzul*, nume de persoană, la 1443, *Mînzății*, nume de sat, la 1434 (cf. Mihăilă, DLRV, 123—124), *Măndzëști*, nume de sat, sec. al XVI-lea (Hasdeu, CB, I, 188).

Împreună cu corespondentul albanez, *mës*, *mëzi* (toscă), *máz*, *-i*, *maz*, *-i*, fem. *mëze* (ghegă) „cal tinăra de 2—3 ani” (FS; *Fj. shq.*), rom. *mînz* a fost raportat la ilir-mesap. *Menzana*, calificativ al lui Jupiter, căruia vechii mesapi îi sacrificau cai (cf. Densusianu, HLR, I, 29; H. Krahe, *Spr. Ill.*, 84) și, recent, la trac. *μεζηναί* (cf. Georgiev, *Trak. ez.*, 11; totuși, Çabej, SCL, X, 553, arată că această formă nu se poate explica prin albaneză, pentru că dispariția lui *n* în *mëz* este relativ tîrzie). Formele din tracă și iliră ne descoperă un radical *mez-*, *menz-*, la care s-au adăugat elemente derivate (foarte probabil adjectivale); Georgiev (*Trakite*, 169): *μεζ-ηναί* = mesap. *Menzana*, din *mendi-ână.

Pentru albaneza comună, trebuie considerată o formă cu finala sonoră: *menz, *manz, iar pentru româna comună o formă *măndzu, *mănz.

Cuvîntul există, cu forme și sensuri asemănătoare, și în diferite idiomuri romanice de vest (v. Meyer-Lübke, REW³, 5289). Pentru alte corespondente antice (lat. *mannus* „ponei”, basc *mando* „catîr”) sau mai noi, romanice ori germanice, v. Meyer, EWA, 276; Krahe, *Spr. Ill.*, 84, 103, 115; cf. și ILR, II, 332.

Româna și albaneza însă se grupează de o parte, raportînd cuvîntul la un echivalent iliro-trac (cf. Rosetti, ILR, 224, 278) și dezvoltînd diferite derivate inexistente pe domeniul lingvistic al României occidentale.

Din aceeași familie cu *mînz* fac parte : *mînzat*, -ă (reg. *mîndzat*, ar. *mîndzat*, *mînzat*) „vițel înțărcat, bou tînăr pînă la 2 ani” (comp. alb. *mëzat*, var. *muzat*, *mzat* (cu *ë* > *u* > zero, ca în *dhelpe*n > *dhel*pun, cf. Tagliavini, *Le parlate albanese di tipo ghego orientale*, 40) „bou tînăr; puiul bivoliței de la 1 la 3 ani” (*Fj. shq.*; Gjinari, BUT, 4, 1958, 100); *mînzar* „miel de un an; vițel înțărcat”, *mînzare*, *mîndzare*, *mîrzară* „oaie cu lapte, oaie care a fătat”, *mînzărar*, *mîrzarar* „păzitorul mînzărilor” (comp. alb. *mëzore* „mînzată”, *mëzuer* — *mëzori* „mînzat”, *mëzatore* „vacă cu lapte căreia i s-a tras vițelul” (*Fj. shq.*)). Pentru alte derivate românești, v. DLR.

Ce concluzie se poate trage pentru româna comună din compararea formală și, mai ales, semantică, a acestor cuvinte? Este posibil ca încă în româna comună *măndzu să fi avut sensul de „pui al speciilor de animale domestice mari; pui de animal domestic în perioada suptului” (cf. Giuglea — Ivănescu, SCL, X, 107; vezi reconstrucțiile indo-europene la Meyer, EWA, 276; Walde-Pokorny, II, 232, care pornesc de la radicale cu sensul de „suge, curge, picura”). Din acest sens general, privind toate animalele domestice, al rom. com. *măndzu (în sec. al XVI-lea avea și sensul de „pui de măgar”), se pot explica accepțiunile specializate ale derivatelor *mîndzat*, *mîndzare*.

Fără să fie absolut necesar intermediul unui verb (deși un verb *a mînza „a suga” nu e greu de presupus în româna comună, mai ales că în albaneză există un verb *mëzoj* „a da să sugă, a suga lapte”, *Fj. shq.*: *mëzon viçi*, *mëzon lopën* „suga vițelul, suga la vacă”; cf. Gjinari, BUT, 1, 1958, 99; comp. și alb. *mënd*, *mënt*, vb. „a alăpta, a da să sugă”), legătura etimologică a lui *măndzu „animal domestic mic care suga” cu acțiunea de „a suga” a fost suficientă pentru derivarea lui *mîndzat* „(bou) tînăr, (vițel) înțărcat”, cu suf. -*at*, probabil după modelul participiilor active (*mîncat* „cel care a mîncat” și, analogic, *mîndzat* „cel care a supt”).

Mîndzat, la origine un adjectiv cu sensul de „înțărcat, care a supt” (în DLR: *vițal mînzat*), a fost restrîns la

specia de animale domestice, bovinele, la care ideea de „pui înțărcat” reprezenta o realitate economică necesară. Apariția lui *mîndzat*, ca substantiv cu sensul de „bou tânăr, vițel înțărcat”, a determinat restrîngerea sensului lui *mîndz*, *mînz* la cel de „pui al iepei (pîină la 1—2 ani)”. Alb. *mëzat* pare împrumutat din română (cf. și Philippide, OR, II, 724, cu probabilitate) sau din aromână, deoarece în albaneză nu e posibil un asemenea derivat (Pentru valorile suf. alb. *-at*, cf. Xhuvani, Çabej, *Prapashtesat*, 23.) Totodată, trebuie observat că alb. *mëzat* circulă mai cu seamă în ariile tosce, în care așezările aromânești sînt mai compacte.

Aceeași legătură etimologică cu *mînz* (rom. com. *măndzu) „care sughe, sugător; pui de animal domestic în perioada suptului” a dus și la crearea derivatului adjectival *mînzară*, *mînzare* „care se mulge” (*oaie mînzară* „oaie care este suptă, oaie care se mulge, oaie cu lapte”, comp. *stărpări*, pl. „oi fără lapte, oi sterpe”, der. din *stearpă*), care apoi s-a substantivat: *mînzare*. (Var. *mîr-zară*, cu *mîr-*, se explică fonetic.) Dr. dial. *mulgară*, *mul-gare* (Giuglea-Ivănescu, *loc. cit.*), ar. *muldzară*, *muldzarcă* (Papahagi, DDA; comp. și băn. *muldzare*, L. Costin, *Gr. băn.*, 142), megl. *mulzarcă* „capră din al cărei lapte se hrănesc păstorii”, *mulzor*, pl. „oi cu lapte” (Capidan, *Megl.*, III) sînt vechi adjective substantivate, rezultate din contaminarea lui *mîndzare*, *mînzare* cu *mulge* (cf. și Capidan, DR, IV, 345; „dacorom. *mînzare* din *muldzare* + *mînz*”). Dacă *mînzare* e general în româna comună, în acest caz ar. *muldzară*, *muldzarcă* nu trebuie explicat dintr-un latin *mulgearia (Pușcariu, *Lat. Tî und Kî*, 63), ci așa cum am propus mai sus. (V., totuși, Giuglea, Ivănescu, *op. cit.*, 110, care apelează la un radical traco-dac **meldz-*, **melz-*).

Bulg. *mandzare* „capră care se ține printre noateni spre a fi mulsă în folosul păstorilor” e împrumutat din română (Capidan, DR, III, 208).

Alb. *mëzore* „mînzată, vacă tănără, care nu a fătat încă” este un derivat cu suf. *-ore* pe teren albanez (cf. Xhuvani, Çabej, *op. cit.*, 78) și, la fel, *mëzuer* — *mëzori* „mînzat”, cu suf. *-or* (cu reflexul gheg: *-uer*); *mëzatore* „vacă cu lapte căreia i s-a tras vițelul de la supt” e derivat din *mëzat* și păstrează o urmă din vechiul sens al acestuia: „care a supt, sugătorul”, cuvînt probabil din română.

Formele *măzat*, *mîzat* (fără nazală), înregistrate în graiul aromânilor din Albania, au fost reamenajate după pronunțarea toscă (cf. RRL, XI, 560). În același grai am notat, pe de o parte, formele *mădzor*, *mezor* „génisse de deux ans”, care reproduc alb. *mëzore* fem., (*mëzuer* — *mëzori*, masc.), iar pe de alta, *mîldzor* „id.”, rezultat din contaminarea lui *muldzară* cu *mădzor* (v. SCL, XVII, 216).

Moș, s.m. „vieux, vieillard ; grand père, aïeul ; oncle”, este cunoscut pe întreg teritoriul dacoromân. Sensul de „unchi”, folosit în Moldova, este relativ recent (cf. Sala, SCL, VI, 140—144), căci în limba textelor vechi apar numai sensurile de „bătrîn, bunic, strămoș”: „Am aflat cap și începătura *moșilor* de unde au izvorit în țară” (Ureche). Același trebuie să fie sensul și în *Moș Ajun*, *Moș Crăciun*, *Moși* „sărbătoarea morților și bilciul legat de aceasta”.

Fem. *moașă* „femeie (mai) în vîrstă, bătrînă, babă, bunică” este folosit astăzi în arie compactă numai în Maramureș ; pe restul teritoriului, apare în puncte izolate (cf. R. Todoran, DR, X/2, 278 ; ALRM, I/II, h. 286, 293). În limba veche, *moașă* apare cu acest sens în texte aparținînd tuturor provinciilor, ceea ce probează că a fost cîndva general (v. citate în DLR). Cu înțelesul vechi de „femeie bătrînă, bunică”, *moașă* și-a restrîns aria de întrebuițare din cauza sensului mai nou de „sage-femme” (de aci vb. *a moși*) pe care l-a căpătat și cu care e folosit astăzi pe tot teritoriul dacoromân (R. Todoran, l.c.) și, totodată, din cauza sinonimelor *bătrînă*, *babă*, *maică*, *bunică*.

În aromână e cunoscut *moașe*, adj. f. și subst. „vieille (femme)” : *muri moașa* (subst.) ; *aistă mîl'ere țieștă moșă* (adj.) „cette femme est vieille” ; *muiere moșe* „vieille femme” (RRL, XI, 560). Papahagi (DDA) notează la Murnu și masc. *moșu* „vieux, vieillard”, pătruns probabil din dacoromână. Rar apar și : *mușic*, *mușică*, *mușoniu* „moșuleț”, *mușescu*, adj. „băbesc” și *mușescu*, vb. „vieillir (en parlant des femmes)” (Papahagi, DDA), derivate din fem. *moașă*. De asemenea, Capidan (*Fărșeroții*, 14) consideră că numele *Mujgagă*, dat unei piețe din Muloviște, trebuie analizat în *moș* + *gagă*, ceea ce pare cam îndoielnic.

În româna comună, e posibil ca *moș*, *moașă* să fi fost la început adjectiv, ca *moașă* în aromâna de astăzi, cu sensul de „bătrîn, în vîrstă”.

În cazul acesta, masculinul *moș* ar fi un derivat regresiv de la fem. *moașă* (cf. SCL, XVII, 213; DLR, s. *moș*). Bineînțeles, interpretarea aceasta ar implica ideea unui împrumut direct din albaneză, ceea ce e greu de susținut. Alb. *moshë* „vîrstă” (< alb. com. *motshë*, din subst. *mot* „an”) e raportat de Meyer (EWA, 263), prin subst. *mot* „Jahr, Wetter”, la vb. *mat, mas* „messe” (comp. lit. *mētas* „Zeit, Jahr”, lat. *metior*; cf. și Jokl, LKU, 33; Çabej, SF, 3, 1964, 41; Id., SF, 3, 1974, 6; Russu, *Elem.*, 182). Alb. *moshë*, mai vechi *motshë*, este considerat fie un derivat cu suf. *-sh, -shë* (< i.e. **s(o)*), la nume de agent, cf. Jokl, „Slavia”, XIII, 309, 612), fie un ablativ plural în *-sh* (Spitzer, MRIW, I, 324; Id., IF, XXXIX, 109; Xhuvani, Çabej, *Prapashtesat*, 83–84). Evoluția semantică de la „an” la „vîrstă” se explică fără dificultăți.

Reconstituirea în româna comună a unei forme **mots*, care, cu metateza *tș > șt* și cu suf. *-ean*, ar fi dat naștere lui *moștean* (cf. Philippide, OR, II, 724), nu se poate susține, pentru că **mots* s-ar fi rostit normal *moč*, încît metateza devenea imposibilă.

Rom. *moș* a dezvoltat o foarte bogată familie de termeni, care, împreună cu cel de bază, au exprimat, în istoria noastră socială și economică, raporturi fundamentale privind dreptul de proprietate asupra pămîntului, stabilit pe baza filiației paterne (*moș* „străbun”, *moșnean* „șăran liber; moștenitor; băștinaș”, *moșie* „proprietate moștenită” etc.).

Cel mai interesant dintre sensurile vechi ale lui *moș* ni se pare însă cel de „proprietate moștenită”. Iată un citat dintr-un document oltenesc de la 1804: „Această moșie este trei moși, care doi moși den Bălta-de-Sus s-au vîndut, dar iarăși s-au răscumpărat, iar moșu nostru den Bălta-de-Jos nicidecum nu s-au vîndut, ei în silnicie ni să luoașe. . .” (*Problema țărănească în secolul al XIX-lea. Documente*, București, 1967, 22). Cu acest sens apare în limba veche și *bătrîn*: „Tot satul Năsoești s-au ales patru părți sau patru *bătrîni*; dintr-aceștia să ție mănăstirea. . . doi *bătrîni* din sus, . . . iar un *bătrîn* să-l ție neamul lui Solomon, . . . iar un *bătrîn* să-l ție ceilalți moșinași Dospinești și alții cîți ar mai fi tot într-acei *bătrîn*” (Moldova, a. 1731, cf. DA, s. *bătrîn*). Aceste sensuri, pe care nu le întîlnim la corespondentele albaneze, par suficiente pentru a

considera că *moș* nu e derivat regresiv al lui *moașă* și nici împrumut din albaneză.

Mugur(e), s.m. „bourgeon” (var. *mugur* pare secundară), megl. *mugure* (vb. *anmuguroș*, Capidan, *Megl.*, III, 197). În aromână, a fost înlocuit cu termeni din greacă, albaneză și bulgară. (În aromâna din Albania: *bubuče*, *burbuč*, comp. alb. *burbuqe*, *bubuqe*, ngr. *μπουμπούκι*; *bifcă*, comp. bg. *пъпка*.)

Se compară cu alb. *mugull* „mugure, vlăstar” (Hasdeu, CB, I, 294), la care se distinge un sufix *-ull(ë)* (ca în *vjedhull*, *thumbull*), transmis din iliră. Nelămurită rămîne însă problema păstrării lui *-g-* intervocalic în cuvîntul albanez, De aceea, Barić (*Albanorum. St.*, 54) analizează cuvîntul în **mu-gul* (cu un prefix **mu-* < *ma-*). Dar acest prefix este foarte slab reprezentat, derivatele cu el fiind extrem de nesigure.

Pentru diversele încercări de reconstrucție în latină sau în dacă, vezi: Cihac, I (lat. **muculus*, dim. lui *mucus* „muc”), Bugge, BB, XVIII, 1892, 181 (lat. **mergulus*), Pascu, *Arch. Rom.*, IX, 319 (lat. **mugulus*), Giuglea, DR, IV, 1554 (i.e. **mug-*, *muc-* „ramură”, păstrat în dacă cu suf. *-ulus*), Weigand, BA, III, 210 (trac. **mugull*), Russu, *Elem.*, 183 (un arhetip comun româno-albanez **mugul-*). Cele două cuvinte sînt înrudite (Philippide, OR, II, 724), dar o explicație etimologică sigură e încă greu de dat.

Murg, adj. (despre cai) „brun, roib; sur” (cf. ALR, s.n., II, h. 275, 276; DLR, s. *murg*), e cunoscut și în aromână și meglenoromână. Prin păstorii români și albanezi, termenul a intrat și în greacă, sîrbocroată, bulgară, cehă, ucraineană, rusă, maghiară (cf. Wędkiewicz, MRIW, I, 374—375; Weigand, BA, II, 138; Drăganu, *Rom.*, 87), ceea ce însemnează că e foarte vechi. În română are foarte multe derivate (v. DLR), fiind frecvent și în toponimie și antroponimie încă din sec. al XV-lea (Mihăilă, DLRV, 126; DERD, 149).

Alb. *murk*, *murgu*, cu care se compară rom. *murg*, are diferite înțelesuri, reprezentînd, de fapt, cuvinte de origini diferite. Cu sensul de „călugăr”, cu care circulă astăzi aproape exclusiv (v. *Fj. shq.*), subst. *murg* este reflexul lat. *monachus*, *monachus* (cf. Jokl, IF, 44, 39 ș.u.; Çabej,

SF, 3, 1964, 45), care a devenit mai întâi *munëg, *murëg (cu rotacismul lui -n- în toscă), apoi *mung*, *murg* (cu sin-coparea lui *ë* neaccentuat în ambele dialecte). Forma cu *n* există deja la Buzuku: *Munëgg* „Monachi” și în deriva-tele gheghe actuale: *mungeshë* „călugăriță” (tosc. *mur-geshë*), *mungar* „călugăr”, *mungade* „mănăstire” (*Fj. shq.*).

În sfârșit, adj. *murg* „întunecos, negru, sur” (Leotti) e folosit în limba actuală cu sensul figurat de „biet, sărman” (comp. *i zi* „negru” și fig. „nenorocit, nefericit”, *i bardhë* „alb” și fig. „fericit”). Termenul e cunoscut încă în unele graiuri actuale cu sensul primar (comp. și derivatele *murg-jan* „cal alb”, *murgjin* „bou negru-roșcat”, *murgash*, adj. „(despre părul animalelor) negru, brun, cenușiu-închis”, cf. FS, 1185).

Considerăm utile aceste precizări semantice ale omo-nimelor albaneze pentru că, deseori, rom. *murg* a fost raportat, din punct de vedere semantic, la unul sau altul dintre ele, deși numai adj. *murg* aparține fondului indo-euro-pean moștenit al albanezei.

Alb.-rom. *murg*, adjectiv care denumește o culoare, ar putea fi apropiat de n. top. Μοργίτσζζ (cf. Decev, *Thrak. Spr.*, 324; v. și RRL, XII, 24; ILR, II, 333, unde se indică și alte nume proprii antice demne de luat în considerație pentru etimologia lui *murg*).

Explicația termenului albanez prin română (Capidan, DR, II, 479) sau, invers, a celui român prin albaneză (Treimer, MRIW, I, 376) nu se susține pe dovezi inte-meiate. Neconvingătoare ni se par și explicațiile prin slavă (Miklosich, SER, 30), prin greacă (Philippide, ILR, 147, 216) sau prin latină (Capidan, *l.c.*).

Din adj. *murg* e derivat subst. *amurg* „crépuscule”, cu *a-* (< lat. *ad*), ca și în *aprînz* (< *prînz*) etc. (cf. Has-deu, EMR, I, 69; DA, s.v.).

Mușcoi, s.m. „mulet” (var. *mîșcoi*, *mișcoi*), e cunoscut numai în dacoromâna veche (DLR; ALR, s.n., II, h. 295 și 296, înregistrat numai în Banat). Învechit și regional, e cunoscut și fem. *mușcoaie*, *mîșcoaie* (DLR), *mășcoaie* (Bogrea, DR, I, 281). De notat și ar. *mușcu*, *mușcă* și megl. *moscă* (ALR, s.n., II, h. 295 și 296). Termenul e derivat cu suf. *-oi* din rom. com. *mușcu*, *mușcă*, atestat în limba veche cu var. *mîșc*, m., *mîșcă*, f. (DLR), aceasta

rezultînd din contaminarea lui *muşcu*, *muşcă* cu v.sl. *mīškŭ*, *mīška* (cf. Densusianu, HLR, II, 537), bg. *māška*.

Cuvîntul românesc nu poate fi explicat prin slavă, cum a propus Miklosich (SER, 31) şi, cu probabilitate, Russu (*Elem.*, 35), din cauza dificultăţilor de ordin fonetic (cf. Philippide, OR, II, 725). Se compară însă cu alb. *mushk*, -u „catîr”, *mushkë*, -a „catircă”, descendent din iliră (Bonfante, BSL, XXXVII, 141 şi, mai înainte, Meyer, EWA, 293—294, după care „*musco*- ist ein illyrisches Alpenwort” (comp. şi friul. *muss* „măgar”, ven. *musso*), dar în albaneză explicîndu-se prin v.sl. *mlъkъkъ „mulus”, *mlъdъ* (cf. şi Barić, *Albanorum. St.*, 56). E posibil ca termenul să fi existat şi în tracă (cf. ILR, II, 346).

Cred că aici trebuie notat şi *muscur*, adj. şi subst. „(oaie sau capră) de culoare albă şi cu pete negre pe bot; de culoare neagră şi cu pete albe la urechi şi pe bot; (despre cai) negru-alb, sur; (despre ciini) vinăt înspicat, cu pete de culoare deschisă”, cu der. *muscurătă*, s.f. „oaie cu lîna albă şi cu pete negre pe bot”, dim. *muscurică*, *muscurici*, s.m. „om de nimic”, *muscurină* „muscurată”, *muscuriu*, adj. „muscur”, *muscuros*, adj. „murdar” (cf. DLR, s.v.). Absenţa accentului de pe segmentul -ur- ar fi o dovadă a apartenenţei lui *muscur* la fondul autohton. Radicalul pare a fi identic cu cel din *muşcu. Rămîne însă greu de explicat *sc* > *şc* (totuşi, ar. *mūşcur*), dacă nu cumva *sc* conservă un stadiu anterior lui *şc*. Comp. şi alb. *mushkuer*, -ori „viţelul bivoliţei”, *mushkëllyer*, adj. „brun, roşu-închis”.

Ar. *muşcă* (sin. cu *mulă* < gr. *μοῦλα*, it. *mula*), pe care l-am notat incidental la firşeroţi (RRL, XI, 561; Capidan, DR, II, 541), nu poate fi identificat ca o urmă din româna comună, ci trebuie socotit ca împrumut ulterior din albaneză, mai ales că e răspîndit numai la aromânii din Albania (cf. Rosetti, *Cercetări*, 31).

Năpîreă, s.f. „vipere”, în aromâna din nord: *năpărtică* „şarpe mic şi gros” (Cavallioti), *nipîrtică*, pl. *nipîrtişi* (Dalametra); *năpărcă*, *năpărtcă*, *năpărcătă*, *năpărtă*, *năpărtcă* etc. (în aromâna din Albania, cf. RRL, XI, 561), der. *năpărticuşă*, *năpîrticuşă*, dim.; *năpărtik'edz* „devin rău; mă îngrozesc; mă mihnesc” (Capidan, DR, II, 542);

međl. *năproțcă*, *noproțcă*, *șăproțcă* (ultimul din *șarpe* + *năproțcă*, cf. Capidan, l.c.; Id., *Megl.*, III, 203).

În dacoromână, termenul are sensurile cunoscute și în aromână: „șarpe scurt și gros; viperă”. Var. dr. reg. *nopîrcă*, *nopîrțcă* (v. DLR), cu labializarea lui *ă*, se explică, probabil, prin influența lui *șopîrlă*. (Pentru analogie, međl. *șăproțcă*).

Termenii albanezi comparabili sînt: *nepërkë*, *nepërtkë* (ultimul e atestat numai la Cavallioti), gheg *nepkërë* (Hahn, *Alb. St.*, III, 85), cu metateza lui *k*. Sensul este același ca în română. Confuzia semantică „viperă — șarpe” am remarcat-o, personal, și în albaneza vorbită.

Pentru româna comună, se poate admite forma reconstruită de Capidan (DR, II, 543): **năpîrțcă*, corectată **năpârțcă*. E greu însă de acceptat ideea lui Capidan că *năpîrcă* este, la origine, rezultatul contaminării *natrix* + *+pertica*. După ILR, II, 346, cuvîntul ar trebui apropiat de vb. *năpîrlă* „a lepăda pielea (la șarpe)”, tot din fondul autohton (comp. var. dr. *năpîrlă* „viperă”).

Noian, s.n. „océan, imensité” (var. *noiam*, *loian*), neatestat în dialectele românești sud-dunărene, a fost explicat de Hasdeu (CB, I, 1879, 295) dintr-un **oian*, cu aglutinarea lui *n* la inițială din construcții ca *în* sau *un* + **oian* (cf. ar. *număr* „umăr” < *un* + *umăr*), iar **oian* din alb. *ujanë* „océan; loc cu apă” (< *ujë* „apă”).

Comparația lui *noian* cu alb. *ujanë* o regăsim la mulți alți cercetători (TDRG, s.v.; Tagliavini, *Alb. Dalm.*, 273; Pușcariu, DR, III, 387; Id., LR, I, 265; Rosetti, ILR, 280).

Trebuie arătat însă că alb. *ujanë* e atestat numai la Girolamo de Rada, vestit poet și lingvist arbăreș din Italia (1814—1903). În dicționarele albaneze, *ujanë* nu figurează, cu excepția dicționarului albanezei din Italia al lui Emanuele Giordano, unde se dau citate din De Rada. Aceasta ar fi o dovadă că *ujanë*, inexistent în albaneza vorbită, e o creație livrescă relativ recentă, a lui De Rada însuși (cf. SCL, XII, 200; Çabej, SF, I, 1967, 72) după model latino-romanic (lat. *oceanus*, it. *oceano*, fr. *océan*). Neologismul a pătruns și în albaneza actuală: *oqean* (*Fj. shq.*; FS).

Așadar, nu se poate admite că rom. *noian* provine din alb. *ujanë*.

Densusianu (GS, III, 431) pleacă de la *loian*, atestat în Vilcea, pe care îl consideră derivat dintr-o temă slavă *loj-* „a curge”; *loian*, care trebuie să fi însemnat la început „ceea ce curge din belsug” (v. citatul reprodus de D. : „s-a făcut anul acesta *loian* de vin”), a suferit apoi asimilarea lui *l* cu *n*, devenind *noian*.

Giuglea (DR, X, 108) explică termenul prin alb. *Uohë* „ploaie cu zăpadă sau cu grindină; zloată”, cuvînt de origine slavă.

Cu mai multă probabilitate se poate susține explicația lui *noian* dintr-un *noi(u)* cu suf. *-an* (Russu, DR, XI, 180; în urmă, Rosetti, ILR, 280). Pentru cuvîntul de bază se pornește de la sensul regional (Maramureș și Banat) de „rouă” (*noi de apă*, DLR, s. *noi*). Fonetismul *-ân* exclude însă ideea unui derivat străvechi. Dar dificultatea mare constă în necunoașterea originii lui *noi(u)*, pe care Russu (*Etn. rom.*, 368) îl raportează totuși la i.e. **sneu-*, **snou-*, **snā-* „a curge, lichid, umezeală”.

Pîriu, s.n. „apă curgătoare mică, riuleț, torent” (var. fonetice: *pîrău*, *părău*), cu pl. *-aie*, *-uri* (cf. DLR), e atestat ca nume comun încă din sec. al XVI-lea, în toate zonele dacoromânei. E cunoscut în toponimia minoră și în autroponomastică (cf. Iordan, *Topon. rom.*, 93; Constantinescu, DOR, 348). În documente slavo-române e folosit încă din sec. al XV-lea (DERD, 182). Deși e cuvînt important, *pîriu* nu s-a păstrat în dialectele din sudul Dunării: ar. *răcheie* (< alb. *rëké* „pîriu”, de origine slavă, cf. Papahagi, DDA), megl. *păroi* (< bg. *poroj*, cf. Capidan, *Megl.*, III, 215).

Cuvîntul a fost pus, foarte devreme, în legătură cu alb. *përrua*, art. *përroi* „id.” (Miklosich, SER, 10), înregistrat cu un singur derivat: *përrueth* „pîriiăș” (*Fj. shq.*). În unele regiuni din sudul Albaniei, finala *-ua* e rostită astăzi ca diftong, în rest, ca grup vocalic (cf. Çabej, SGJ, III, 122). Apare și în albaneza din Italia: *përrúa*, *oi* „vallone, burrone; torrente” (Giordano, 372). Pentru explicarea termenului albanez, s-au avut în vedere formele cu *-o* și cu *-n*, adică sg. art. *përroi* și pl. *përroj*, *përrenj* (*Fj. shq.*), *përrenje* (Giordano), pe baza cărora s-a reconstruit un singular **përron* (cu *ua* < *on*, ca în *krua*, pl. *kronje*, *kronj* „fîntînă”; *ftua* „gutuie” < **fton* < lat. *co-*

toneum), prin mai multe trepte de evoluție. Finala *-on* ar proveni dintr-un mai vechi *-en* (cf. Jokl, *IF*, XXXVII, 90; Id., *LKU*, 335), deci **përren*, apropiat etimologic de **k(ë)ren* (> **kron* > *krua*, cf. Jokl, *l.c.*; totuși Çabej, *SGJ*, I, 292, nu renunță la vechea ipoteză a lui Meyer, *EWA*, 207: **krōn-* (< **krān-*), comp. gr. κρήνη, κράνα, κράνω „fântină”, deci *krua* n-ar avea legătură cu *përria*). Jokl a arătat că treapta fonetică *-en* este anterioară influenței latine în albaneză, așadar în latina balcanică a pătruns varianta cu *-on*, *-ōu* (cu *o* nazalizat), *-ou*, pe care ar reproduce-o și termenul din română. De fapt, pentru română trebuie pornit de la faza cea mai veche indicată de Jokl, **per-ren*, mai exact **perrenu*, cu silabă deschisă la finală (V. și Spitzer, *MRIW*, I, 296; Rosetti, *ILR*, 280; v. și *ILR*, II, 346; Russu, *Etn. rom.*, 372) și cu o evoluție independentă de a corespondentului albanez. Nu trebuie invocată influența lui *rîu* (< lat. *rivus*), cum credea Spitzer (v. și Hristea, *SCL*, IX, 524), pentru că varianta populară cea mai răspândită este *părău*, *pîrău* (dovadă și pl. *pîraie*); var. *pîriu* reprezintă o evoluție normală (comp. *brănu* > *brînu* > *brîu*; *frenum* > *frîu* etc.). După părerea noastră, dificil de explicat rămîne prima parte a cuvîntului *pîriu*. După Georgiev („Omăgiu Rosetti”, 288); trac. *para* (probabil „riu”, în nume topice: βενδιπαρα, *Bessa-para* etc.), de unde și bg. *poroj* „pîriu”.

Pupăză, s.f. „huppe” (der. m. *pupăzoi*; sg. *pupeză*, după pl. *pupeze*, cf. Byck, Graur, *BL*, I, 19), ar *púpăză*, *púpuză* (Papahagi, *DDA*), megl. *pupeáză* (Capidan, *Megl.*, III, 214). Ar. *pupă* este un împrumut tîrziu din albaneză (*RRL*, XI, 561).

Termenii albanezi cu care se compară sînt *pupë* (Leotti), *pupëzë*, *-a* (Kristophoridhi), *pupzë*, *pupcë* (Cordignano) cu sensul „upupa”. Cu sufixul *-zë*, foarte vechi și productiv în albaneză (la autorii vechi abundă exemplele de derivate cu *-zë*), se formează, între altele, numeroase nume de plante și de păsări (cf. Xhuvani, Çabej, *Prapashtesat*, 108); *pupëzë* este unul dintre acestea, format de la *pupë* „ciucure, smoc, moț; pupăză”, acesta din lat. *upupa*. Varianta ghegă *pupcë* se explică fie fonetic din *pupëzë*, cu dispariția lui *-ë* neaccentuat și transformarea spirantei *z* în africata *c* (comp. *mullëz* > *mullcë*, *verzë* >

vercë, *gojězë* > *gojcë* etc.), fie ca derivat cu suf. *-cë* (Xhuvani, Çabej, *op. cit.*, 27).

În româna comună, cuvîntul era general, cu forma *pupădză*. Cu fonetismul *dz* e atestat în graiurile de vest ale dacoromânei, de ex. în Lăpuș (cf. Șandru, BL, III, 147). Dacă acest cuvînt e format pe teren românesc dintr-un rom. com. **pupă* (< lat. *ŭpupa*, comp. corespondentele romanice la Meyer-Lübke, REW³, 9076), cu suf. autohton *-ză*, e greu de precizat. E adevărat că corespondentele romanice pornesc de la un etimon latin cu *u-* inițial (unii consideră că *ŭpupa* a devenit **pupa* prin contaminare cu interjecția *pupupu!* prin care se imită cîntecul pupezei), dar, totodată, multe dintre aceste corespondente și-au adăugat un sufix (cf. CDDE, s. *pupă*), întocmai ca formele din română și albaneză. Dat fiind faptul că suf. *-ză* apare numai în elemente comune cu albaneza (totuși Hasdeu, EMR, III, 190: lat. *upupa* + *-ză*, ca *spetează* < lat. *spatha* + *-ză*), deci nu a fost productiv în română (cf. Densusianu, „Festgabe Ad. Mussafia”, Halle, 1905, 473 ș.u.; Id., „Romania”, XXXIII, 74—75; în *cinteză*, *sfîrlează*, derivarea e neclară, cf. Rosetti, ILR, 266), e de presupus că *pupăză* e un împrumut timpuriu din albaneză (cf. Bogrea, DR, IV, 843; Philippide, OR, II, 730; Graur, BL, V, 116) sau, mai degrabă, un derivat creat încă în latina dunăreană.

Din *pupăză* a derivat verbul *a (se) împupăza* „a se înzorzona, a se găti peste măsură și fără gust” (comp. *a se împăuna* < *păun*, *a se rățoi* < *rățoi*, cf. Capidan, DR, II, 626—627), din care, apoi, vb. *împupuța*, *împopuța*, *împopoța* (cu terminația rară *-za* trecută la *-ța* prin apropiere de sufixele *-ață*, *-eață* etc., cf. *gâlbează* > *gâlbeață*, *pavăză* > *pavăță*, *căcărează* > *căcăreață* etc.), *împoțona*, *împopoțona* (prin contaminarea lui *împopoța* cu *împopona*, cf. TDŔG; Capidan, *l.c.*; DA, s. *împopoțona*; DLŔM). Pentru *pupăză* „sorte de gâteu rond” (expr. *colac peste pupăză*), considerat calc după bg. *pupka* „id.” (cf. CDDE, s. *pupă*), comp. și alb. *pupeq* „Milchbrot” (Meyer, EWA, 358; termen atestat și de Xhuvani, SF, 3, 1976, 205).

Rață. s.f. „cane”, se compară cu alb. *rosë* „id.” (Hasdeu, *Col. Tr.*, VII, 1876, 32; Id., CB, II, 16; Philippide, OR, II, 730; în urmă, DLR, s. *rață*), pe care Meyer (EWA, 368) îl pune în legătură cu scr. *raca*, slov. *reca*, arătînd că

în română (ca și în friulană: *razze*) termenul ar fi un împrumut slav. Dar, nefiind un cuvânt general slav, împrumutul este mai degrabă invers (cf. ILR, II, 347). Din punct de vedere fonetic, corespondențele dintre română și albaneză sînt normale: *a* : *o* și *ț* : *s*, ceea ce i-a permis lui Barić (*Albanorum. St.*, 80) să reconstruiască o formă primitivă comună *rātiā (< *nātiā, comp. gr. *ῥᾶσσα* „Ente”, lat. *anas*, *anatis*, lit. *antis* etc.).

Nu e lipsit de interes să aducem în discuție și faptul că rom. *rică*, interj. „strigăt cu care chemăm (sau alungăm) rațele”, folosit în Transilvania și Banat (cf. DLR, s. *rică*¹), are în albaneză un corespondent identic: *rikë* „rață; rățușcă” (FS, 1661; Leotti, 1206, unde se arată că e folosit și ca interjecție pentru alungat rațele), despre care Çabej (SF, 3, 1965, 55—56) crede că e un derivat onomatopieic relativ recent. Meyer (EWA, s. *rosë*) compară alb. *rik* cu scr. *rička* „specie de rață”. Dată fiind existența cuvîntului în trei limbi balcanice, studierea lui comparativă se impune, chiar dacă pornim de la supoziția că e o simplă formație onomatopieică.

Rinză, s.f. „gésier; caillete (estomac des ruminants)”. Cu sensul de „stomac”, e cunoscut în toate graiurile dacoromâne (cf. ALR, II/2, MN, nr. 2212 „burtă, foale, pintece, rinză”; Id., h. 64 „stomac”; DLR, s. *rinză*). Prin Muntenia e înregistrat mai ales în expresii ca „a-i cădea rînza, a-l dura rînza” etc. Cu sensul de „pipotă” e folosit în Banat, Crișana, Maramureș și Moldova (cf. ALR, II, s.n., h. 364 „pipotă”; Rosetti, ILR, 281). Cuvîntul e răspîndit și în aromână: *arăndză* (Papahagi, DDA); în aromâna din Albania: *řândză* „estomac de l'agneau”, cu *dz* (var. cu *dz* și în Maramureș, Banat, Oltenia, cf. ALR, II/II, h. 64; ALRM, I/I, h. 66 „rinză”), ceea ce probează că e vechi, față de forma mai nouă, *řând*, provenită din albaneză (*rrënd*); totuși, *ř* (forte) în ar. *řândză* reprezintă o adaptare a cuvîntului la pronunția albaneză (RRL, XI, 561).

În istroromână: *rănză*, *rănze* (Popovici, *Dial. Istr.*, 143; Pușcariu, *St. ir.*, II, 231). Din română, termenul a intrat în ucraineană: *ryndza*, *ryńdza*, în poloneză: *ryndza* (Miklosich, *Wand. d. Rum.*, 18) și în alte limbi vecine (cf. Russu, *Etn. rom.*, 378).

În româna comună a existat deci forma *rândză*. Meyer (EWA, 365) îl consideră ca reflex al alb. *rëndës* „Lab”, acesta fiind un nume de agent format din *rëndë* „schwer” cu suf. -*ës*. Nimeni nu a tăgăduit apropierea rom. *rînză* de alb. *rëndës*, numai că acesta din urmă trebuie pus în legătură nu cu adj. *rëndë* „greu”, ci cu *rrënd*, gh. *rrá*, -*ni* „cheagul mielului” (și alb. din Italia: *rrënd* „coglio, ventricolo dei lattanti”, Giordano, 420), din care și verbele *rrëndos* și *përrënd* „mettre un coagulateur dans le lait pour faire le fromage, cailler le lait, devenir caillé”. Raportarea la aceste forme ar dovedi, după Çabej, că corespondentul albanez al rom. *rînză* trebuie să aibă un *r̄* (forte) la inițială: *rrëndës*, de unde necesitatea de a abandona ipoteza legăturii cu adj. *rëndë* „greu”, formulată de Meyer, dar respinsă de Jokl (LKU, 276 ș.u., 334) și de alți cercetători.

Pentru explicarea termenului românesc s-a pornit de la un derivat diminutival cu suf. -*zë* de la *rrën*, *rrân*: *rrëndëzë (cf. Giuglea, DR, II, 643; Çabej, SF, 3, 1965, 74). Adaosul lui *d* la o temă cu finala în -*n* nu reprezintă o dificultate. Pentru analogia derivatului, comp. fr. *caillette* (Capidan, DR, II, 516), alb. *mull(ë)zë* „cheag”, rostit și *mullës* (< *mullë* „stomac”), formate cu sufixe diminutive. Prin urmare, sensul inițial al lui *rândză* a fost de „stomac mic”, care a evoluat apoi la cel de „cheag”. Față de albaneză, româna, mai conservatoare, păstrează și sensul primar.

Cît privește româna, trebuie spus că nu interesează prea mult prezența unui *d* secundar la temă, căci suf. -*ză* trebuie să se fi rostit, inițial, -*dză* (comp. *budză*, *pupădză* etc.). Așadar, **rân-* (comp. alb. *rrën*, *rrân*) cu suf. -*ză* (-*dză*) devenea normal *rândză*.

Pentru etimologia radicalului, ideea că acesta ar reproduce lat. *rēn* pare că nu rezistă (v. Çabej, *l.c.*; Russu, *Elem.*, 191).

Sarbăd, adj. (var. *sarbed*, *sälbed*, *searbăd*), mai ales despre lapte „aigre, aigrelet, fade”, (der. *a* (*se*) *sărbezi* „devenir fade, s’aigrir”), necunoscut în dialectele din sudul Dunării, a fost apropiat de alb. *tharbët*, adj. „acru; acidulat” (sens general) (cf. CDDE, 7; Scriban „Arhiva”, XXVIII, 240; Rosetti, ILR, 281), spre deosebire de *searbăd*, *sarbăd* „pâle”, explicat prin lat. *exalbidus (cf. CDDE,

7; Vasiliu, SCL, VI, 246), cu $l > r$ sub influența omonimului autohton. Mulți cercetători nu separă însă cele două cuvinte românești, pentru care văd o origine latină unică (Hasdeu, EMR, I, 499; Șăineanu, RIAF, VI, 418; Philippide, ILR, 211, Pușcariu, EW; Mihăescu, RESEE, VI, 1968, 148).

Explicația prin albaneză a rom. *sarbăd* „aigre” a fost reluată în urmă de Çabej (SF, 3, 1966, 54). Adj. *i tharbët*, folosit mai cu seamă în toscă, nu e cunoscut în vechile texte și nici în albaneza din Italia și Grecia. Varianta primară este *i thartë* (mai vechi *i tharëtë*), generală în limba veche și în albaneza din colonii. Çabej pornește de la forma veche *thar* „tai” (*thar tamblin* „tai (=acresc) laptele”) a verbului *ther*, din care a derivat adjectivul participial în *-të*: *tharëtë*, *tharët*, *thartë* (comp. *i ngrohtë* „cald” < *ngroh* „a încălzi”, *i thatë* „uscat” < *thaj* „a usca” etc., cf. Xhuvani, Çabej, *Prapashtesat*, 90).

Trebuie observat că în recentul dicționar al albanezei contemporane (FS) sînt înregistrate: *thar*, vb. „a tăia laptele pentru iaurt”, *i tharbët*, adj. „acru” (cu articol proclitic, deci e derivat vechi), *tharet*, vb. „a se acri”, *i thartë*, adj. „acru”, *thartoj*, vb. „a acri, a acidula” etc. (v. FS, 2051—2053). Adjectivul *i tharbët* s-ar fi format, după Çabej, la fel ca *i thartë*, în plus cu un sufix, neproductiv, dar foarte vechi, *-b(ë)*. Semantic, etimologia este convingătoare. S-ar putea adăuga că și rom. *tăia* are sensul de „a se coagula, a se brînzii” (despre lapte), DEX. Laptele *sarbăd* este, de fapt, lapte *tăiat*. Din punctul de vedere al structurii lexicale însă, e greu de precizat că *-bë-* în *i tharbët* e un sufix. Oricum, trebuie admis, cel puțin în raport cu echivalentul din română, că corespondentul albanez e un derivat foarte vechi dintr-o temă autohtonă.

Scăpăra, vb. „étinceller; faire jaillir des étincelles; battre le briquet”, ar. *ascapir* (alături de *scăpîrari*, *scăpur*, *scăpăru*, *șcrupuiescu*, cf. RRL, XI, 562), megl. *scapir*; var. dr. reg. *căpăra*.

Se compară cu alb. *shkrep*, vb. „a scăpăra” (comp. și ngr. *σκραπατῶ*, Meyer, EWA, 409), la care se pot adăuga variantele: *shkrepënj* (în albaneza din Italia, cf. Giordano, 469), *shkrepëronj* (în graiul din Përmet, cf. Kristoforidhi, 332); *shkrepës* „eremene; amnar; chibrituri”; *shkreptimë* „fulger”. Nu este exclus ca în *shkrep* să avem a face cu

un prefix cu valoarea intensivă *sh-* ca în : *shkëmbej* — *këmbej* „a schimba”, *shkëpus* — *këpus* „a rupe”, *shkel* — lat. *calcare* etc. (Xhuvani, Çabej, BSS, 4, 1956, 96). Foarte probabil că și rom. *scăpăra* trebuie analizat la fel, mai ales că var. *căpăra* există deja (ex. : „mustul a început să *capere*” = „să fiarbă, să se înăsprească”, în Olt.). De altfel, prefixul a fost degajat și de cei care au explicat termenul prin lat. *caperare* „a încreți, a zbirci” (TDRG; Vasiliu, SCL, VI, 242), explicație care nu poate fi acceptată mai ales din motive semantice.

Avînd în vedere prefixul din structura lexicală a cuvîntului albanez, trebuie observat că e posibilă o legătură etimologică a vb. *shkrep* cu subst. *karpë* „stîncă”; acesta din urmă are și var. *shkrep* „stîncă, cremene” cu paralela *krep* (Xhuvani, Çabej, l.c.; FS, 1867). Pentru subst. *shkrep*, e de presupus o formă străveche cu *a* : *sh-krap (cf. Çabej, „Rev. Shkodra”, 1, 1964, 9; Camaj, *Alb. Wortbild.*, 44), var. actuală fiind un plural singularizat (cf. Çabej, *Ling. Posnan.*, VIII, 1959, 79). Un radical verbal **skrap-*, *skrəp-* a putut fi amplificat cu un sufix frecventativ *-ar*, rezultînd : *skrăpărare și apoi *scăpărare* (cu disimilarea așteptată a lui *r*). Comp. cu paralela albaneză : *shkrep* — *shkrepëronj*.

Scrum, s.n. „cendre”, există în toate dialectele, cu aceeași formă, deci e un termen propriu românei comune (comp. și der. ar. *scrumedzu*, vb.). În aromâna din Albania, *scrum* a fost adaptat la pronunția albaneză cu *ș* : *șcrum* (RRL, XI, 552).

Se compară cu alb. *shkrumb*, *shkrump*, *shkrum*, alb. Italia *shkrumë* „toute chose carbonisée, réduite en charbon” (cu derivatele verbale *shkrumboj*, *shkrumbëzoj*). Termenul există și în ucraineană (*skrum*, *zaskrumiti*), în bulgară (*škrum* și *skrum*), în greacă (σχροῦμος). S-au dat diferite explicații în legătură cu originea lui. Meyer (EWA, 409) consideră că și în română și în albaneză a intrat din turcă : *kurum* „scrum”; apropierea cu turca (comp. și magh. *korom*) o făcuse ceva mai devreme și Cihac. Den-suşianu (HLR, I, 383) pune termenul pe seama limbii cumanilor (*kurum*), observînd că atît în română cît și în albaneză a suferit modificări identice : proteza lui *s*, respectiv *sh-* și sincopa lui *u*; de aici concluzia lui că în sec. XI—XII româna și albaneza „erau în contact una cu

alta". Trebuie arătat însă că dacă adaosul inițial este identic în cele două limbi termenul trebuie să fie mai vechi, pentru că după sec. al X-lea *s* nu mai devine *sh* în albaneză. Capidan (DR, II, 458) și, după el, Pușcariu (LR, I, 257) atribuie termenului o origine mai veche, avară, din considerentul că era general în româna comună din perioada de contact cu albaneza. Çabej (SF, 1, 1966, 27—28), încercînd să-l explice prin criterii interne, reconstruiește un alb. străvechi **krum* (< **kr^{em}-*) pe care îl compară, între altele, cu lat. *cremo*, *-are*; cuvîntului i s-a adăugat un prefix cu valoare intensivă *sh-*: *shkrum*. Aceeași analiză a termenului și în ILR, II, 348 și la Russu (*Elem.*, 194: rad. i.e. **ker-* „a arde” și pref. *s-* (alb. *sh-*). (La descendența lui *scrum* din lat. *cremare* s-au gîndit, încă acum un secol, Laurian și Massim, II, 1108). Fonetismul *s-* al termenului românesc ne împiedică să considerăm pe *scrum* ca împrumut din albaneză. E adevărat că albaneza posedă, ca și româna, un prefix *s-*, *sh-* (rom. *s-*) care are, între altele, și valoare intensivă (cf. Xhuvani, Çabej, *Parashtesat*, BSS, 4, 1956, 93, 96; Em. Vasiliu, SCL, VI, 239), dar derivatul există, de regulă, alături de cuvîntul de bază, ceea ce nu este însă cazul lui *shkrumb*, rom. *scrum*. Așadar, trebuie admis că în româna comună cuvîntul s-a transmis deja prefixat. Apariția lui *b* după *m*, în alb. *shkrumb*, trebuie să se fi petrecut la o epocă foarte veche, căci procesul de afonizare a lui *b* (*shkrump*) este el însuși foarte vechi (v. totuși Çabej, „Rev. Shkodra”, I, 1964, 21, care vorbește de o vîrstă relativ recentă a lui *-b* secundar în *shkrumb*, pentru a motiva împrumutul în română).

Simbure, s.m. „noyau; pépin”, ar. *sămbure*, *sîmbure* și *sumbur(e)*, *sumbru* (Papahagi, DDA); var. ar. cu *-u*-se explică prin asimilația lui *ă* cu *u* următor sau, mai degrabă, prin contaminare cu termenul albanez corespunzător *sumbull*. De adăugat megl. *semburi*, ir. *sămbur*.

Termenul românesc a fost explicat prin latină (Laurian, Massim, II, 1187: lat. *semen*; P. Papahagi, „Dunărea”, a. II, Silistra, 1925, 83: lat. *sabulum*), prin slavă (Cihac, II: cf. v.sl. *zrŭno*, rus. *zerno*). Raportarea la alb. *thumbull*, *sumbull* a fost făcută de Hasdeu (CB, I, 309). De reținut și reconstrucțiile în tracă: **sumbula* (Pascu, DEM, I, 191), **sambulla* (Weigand, BA, III, 212).

Dintre corespondentele albaneze cu care se compară cuvîntul românesc trebuie reținută varianta *sumbullë* „nasture, gămălie, mugure, nod”, cu s- la inițială și cu -ë la finală, varianta atestată atît astăzi cît și în limba veche și în dialectul din Italia. Ideea împrumutului din albaneză în română trebuie abandonată din motive fonetice și semantice.

Alb. *sumbull(ë)* a fost explicat în legătură directă cu *thumb* „bold, spin, ac de albină, limbă de clopot, clitoris” (Meyer, EWA, 92; Pedersen, KZ, XXXVI, 332 ș.u.; Jokl, IJ, XI/VII, 190). După Çabej (SF, 4, 1966, 78), *thumbull* ar fi o formă secundară rezultată din încrucișarea lui *sumbull* cu *thumb*. În ce privește româna, celor două cuvinte, *thumb* și *sumbull*, le corespund termeni diferiți: *ciump*, respectiv *sîmbure* (cf. Treimer, ZRPh, XXXVIII, 409).

Georgiev (RRL, X, 79) a reluat vechea etimologie a lui Weigand: dac. **sāmbula*, cu un suf. *-(u)lo-* (< i.e. **sēm(u)lo-*, dim. al lui **sēm(e)n-*, cf. lat. *sēmen*, v. bg. *sēme*, bg. dim. *semka* „noyau d'un fruit; pépin, grain”). Evoluția diferită a vocalei din radical corespunde foneticii istorice albaneze, respectiv române: i.e. **ē* > dac. *ā* > alb. *o* (> *u*, în poziția lui *m*); *a + mb* > rom. *ămb*, *îmb*. În ce privește ezitarea între s- și th- la corespondentul albanez, aceasta s-ar explica prin tratamente dialectale diferite ale i.e. **s-*. Etimologia lui Georgiev este acceptată și în ILR, II, 348. Întrebarea este dacă se poate vorbi de o diferențiere dialectală albaneză atît de timpurie; *thumbull* și *sumbull* nu formează arii dialectale distincte.

Spînz, s.m. (bot.) „*Helleborus purpurascens*” (var. reg. *spîndz*, *spînt*, *spîns* și der. vb. *spînzui*, *spîntui* „a trata o vită bolnavă cu rădăcină de spînz”), ar. *spîngiu* (Papa-hagi, DDA), megl. *sprentș* (Capidan, *Megl.*, III, 272). Cu rădăcină de *spînz* se vindecă vitele mari bolnave de dalac. Prin metonimie, *spînz* denumește și boala de splină tratată cu această plantă.

Termenul a pătruns din română și în unele limbi slave (ucraineană, sîrbocroată, bulgară); încercarea de a-l explica prin slavă (Cihac, II, 357; Densusianu, HLR, I, 271; Byhan, JB, V, 331) este nejustificată. Din română, cuvîntul a intrat și în maghiară: dial. *ëspëndz* (Balogh, SCL, IX, 384).

Philippide (OR, II, 621) crede că *spînz* a însemnat la început „splină”, de aceea trebuie apropiat de ven. *spienda*, dalm. *spianza*, care au acest sens. Georgiev (RRL, X, 80), atribuindu-l fondului autohton, reconstruiește un rom. com. **spînd*, care a devenit *spînz* după plural; forma **spînd* e raportată apoi la dac. **span(d)z* (< **spandy-* < i.e. **spond(y)-*). Pentru termenul albanez, *shpendër*, învățatul bulgar pornește de la altă formă i.e.: **spond-ro-*, ambele însă dintr-un radical comun **spend* „glänzen” (Pokorny, 989).

Dar trebuie arătat că termenul corespunzător albanez apare în numeroase variante: *shpendër*, *shpëndër*, *shpëndël*, *shpênda* „elleboro” (Cordignano, 199), gheg *shpêzë*, *shpëndëx*, *shpëndërr*, *shpindërr* „Helleborus alba (viridis, nigra)” (Gazulli, 405—406). Variantele acestora reprezintă, de fapt, un plural singularizat (cf. Çabej, *Ling. Posnan.*, VIII, 93); vechiul singular *shpënd*, atestat și astăzi, este forma cu care concordă rom. com. **spænd*.

Strepede, s.m. „ciron (ver du fromage)”, ar. *streápit*, *streapide*, ar. din Albania *štrepsu*, *štrepu*, *strepsu*, *streptu*, *strepeț*, *strepaț*, *strepădz* (RRL, XI, 562), megl. *strepij*: *caș cu strepij* „fromage avec des vers” (Capidan, *Megl.*, III, 277). Formele cu *ș-* din graiul firșeroților sînt împrumuturi tîrzii din albaneză, iar cele cu *s-*, (*strepeț*, *strepădz*) ne dovedesc că termenul era general în româna comună.

Alb. *shtrep* „ver du fromage” (var. *shtrebë*, *-a* „id.” și „cacatura delle mosche”, comp. vb. *shtreb* „cacare delle mosche, sporcare”, Cordignano, 323) este, după Meyer (EWA, 137), un nou singular creat după pluralul străvechi al singularului *gjarp(ër)*, *gjarp(ën)* „șarpe”: *shtërpinj*, *shtërpenj* „alles Kriechende” (din i.e. **srpinj*, comp. lat. *serpens*; între *s* și *r* s-a interpolat *t*, ca în top. trac *Strymon*, comp. v. ind. *srávati* „a curge”, cf. Barić, *Hymje*, 35). De fapt termenul comun albano-român este **strep*, care presupune un rad. i.e. **serp-* „a se tîri”, cu *sr* > *str* după efectuarea metatezei lui *r* (v. și ILR, II, 349). Rom. *strepede* nu e împrumutat din albaneză, pentru că are *s-* la inițială și un segment final necunoscut albanezei. E posibil ca în româna comună din **strep* să se fi format **strépez* (comp. ar. *strepădz*), care a cedat însă lui *strepede*, singular refăcut după pluralul *strepezi* (cf. Byck, Graur, BL, I, 26). Ce reprezintă *-ez* e greu de spus (sufix? comp. *căreț*, *cărete*

„viermișor de brinză”, diminutive din *car(iu)* < lat. *carius, caries*). Explicația lui Țabej (*Ling. Posnan.*, VIII, 107) că *strepede* ar proveni din alb. pl. *shtrepetē* e greu de susținut. Nici etimonul latin nu e convingător: **srepidus* (Philippide, OR, II, 734), **experteridus* (Giuglea, DR, III, 603), *extrepidus* (TDRG), ivindu-se dificultăți mai ales de natură semantică.

Strugure, s.m. „raisin” (sin. învechit *auă* < lat. *uva*, păstrat încă regional, denumind o varietate de struguri, cf. Hasdeu, EMR, II, 651; mold. *poamă*), e cunoscut numai în dacoromână. În aromână și meglenoromână: *auă*.

În limba veche, *strugure* avea și sensul de „ciorchine”, cum rezultă din textul: „culége *strugurii* viei pământului, că s-au copt *aua*”, din *Noul Testament* din Bălgrad, 1648, ap. Hasdeu, EMR, II, 650; în *Lexiconul* lui Mardarie: *strugur de auo*, ap. Densusianu, GS, V, 1931, 175. Construcția veche este echivalentă cu cea de astăzi din Moldova: *strugur de poamă*; comp. și *strugur de coacăze* „une grappe de groseilles” (Damé, II, 119). *Strugure* ar fi trecut de la sensul de „grappe” la cel de „raisin” odată cu dispariția lui *auă* (Densusianu, *l.c.*, care propune ca etimon o temă **streb-*, din care lat. vulg. **strebulus, *sribulus, *strubulus*, cu sensul „sucit, întors” dezvoltat apoi ușor la cel de „ciorchine”).

Explicația prin gep. **thrubilo* „Traube” (Diculescu, *Gep.*, 178), admisă cu probabilitate de Pușcariu (DR, III, 839; dar în DR, VI, 310, Pușcariu propune ca etimon lat. *stylus* „țurțur de gheață” + **uvula*, dim.), e respinsă de Giuglea (DR, III, 869) și de Șiadbei (*Probl.*, 57–58 și SCL, IX, 193: v. gr. βουρούς „grappe de raisin”).

Strugure. este un termen autohton sigur (Russu, *Elem.*, 101). După Georgiev (RRL, X, 77–79), s-ar presupune în româna comună o formă **strug* (comp. der. *strugușor*), iar *strugure* s-ar fi refăcut după pl. *struguri*, înrudit în plan indo-european cu lat. *fragula*, (diminutivul lui *fragum* „fraise”), gr. φῶξι(φῶγός) „strugure”, reconstruindu-se un i.e. **srāg-ulo* (cu *sr* > *str*). Obiecția care se aduce este că *strugure* e masculin, deci *-uri* nu poate exprima colectivitatea, trăsătură semantică proprie neutrelor.

Adriana Ionescu (*Două cuvinte românești de substrat*, în *Studii trac.*, 100–102) raportează termenul la alb.

shtrij, *shtroj* „a întinde (pe jos), a așterne”, considerind că rom. com. *strug (> *strugure*, cu *-ure* degajat ca sufix) însemna inițial „tulpină tiritoare”. Dar *strugure* ar fi singurul exemplu de termen autohton românesc care, deși nu are un corespondent asemănător în albaneză, s-ar explica totuși printr-un radical albanez. De regulă, situația este inversă: termenii albanezi se explică prin criterii interne, nu echivalentele lor din română.

După Ion Nuță (LR, XXVIII, 1979, 505—509), *strugure* (var. *strugur*, *strugură*) e refăcut după pl. *struguri*. Forma *strug* circulă încă atit cu sensul inițial de „tulpină tiritoare, rug”, cit și cu cel de „fruct al viței de vie”: *strug de vie*; *vița strugului* (ultima sintagmă, la Cante-mir).

După Russu (*Etn. rom.*, 393), *strugure* presupune o bază **st(e)reu-g-* (< i.e. **ster-* „înțepenit, a merge țea-păn; tulpină a unei plante”), care, de la sensul de „viță de vie”, a evoluat la cel de „ciorchine (de strugure)”.

Mai potrivită pare comparația lui *strugure* cu alb. *shtrud* „fragola” (Leotti; Çabej, SF, XX, 1, 1966, 43, pune la îndoială existența acestei forme), *shtrydhëz shtrydhje*, (*lule*)*shtrydhe* „id.”, propusă de M. Rădulescu (lucrare în ms.). Pentru alb. *shtrud*, Barić (*Albanorum. St.*, 101) reconstruiește un i.e. **sräg'hu-* (comp. lat. *fragum*). O variantă cu suf. *-ull* există însă și în albaneză: *shtrudhull* (Xhuvani, Çabej, *Prapashtesat*, 101), ceea ce înseamnă că în româna comună coexistau *strug* și *strugure*. Un arhetip comun albano-român ar putea fi **srugh-*, **strugh-*, lărgit cu suf. *-ulo*. (Pentru termenul albanez, v. totuși Çabej, l.c.: *shtrud*, *shtrydhje* etc., din vb. *shtrydh* „presser, presurer”).

Strungă, s.f. „loc împrejmuit lângă stină în care stau oile; deschizătură strimță prin care trec oile la muls” (v. Giuglea, DR, II, 328 ș.u.). Nu apare în Muntenia decât rar (cf. ALR, II, s.n., h. 401), lueru firesc, fiind un termen prin excelență pastoral. Derivatele *strungar* (la oi), *strungaci*, *strungaș* circulă pe o arie mai întinsă (cf. ALRM, I, s.n., h. 262). Sensul de „strungăreață, deschizătură între dinți” e metaforic (Sala, SCL, VIII, 242—243), dar comp. și bg. *preströga* „id.” (Bernard, ACIB, VI, 1968, 733).

Termenul e cunoscut cu același sens și în dialectele din sudul Dunării, deci a aparținut românei comune. Înțeles

identic are și alb. *shtrungë*, termen general în limbă (cf. FS, 1942); în plus, sensurile : „vădră de muls; loc împrejmuit în care se țin stupii de albine”.

Răspîndit în toate limbile balcanice și chiar în limbi din vecinătatea balcanică prin păstori români și albanezi, *strungă* ni se descoperă ca un element străvechi : bg. *stręga* (var. *stroga*, *struga*, *straga*), scr. *struga*, sloven *strunga*, ngr. *στρούγγα*, ucr. *strunga*, *strunka*, pol. *straga*, slov. *strunga*, magh. *sztrunga*, *esztrenga*, tc. *ištrunga*.

Etimologia cuvîntului este foarte mult discutată. A fost explicat prin substratul traco-dac sau prin latină, prin albaneză (ca împrumut) sau prin slavă, prin greaca veche sau prin germanică. Mulți învățați pornesc de la un v.sl. **stroga* (Miklosich, SER, 47; Vasmer, *Rocznik slav.*, II, 1909, 27—28; Byhan, JB, V, 333; Weigand, BA, II, 271; Wędkiewicz, MRIW, I, 275) sau de la o încrucișare a v.germ. **stanga* cu un presupus rom. com. **rugă*, de origine latină (Giuglea, l.c.), ori de la lat. *stringere* (> **strîngă*, contaminat cu **rugă*, Meyer-Lübke, DR, IV, 643), v.gr. **στρογγα* (Drăganu, *Rom.*, 61—62).

Pentru termenul albanez, sînt de reținut încercările de a fi explicat prin criterii interne : Hahn (*Alb. St.*, Heft III, 127) : *shtrungë*, raportat la vb. *shtrëngo*; Jokl (SAEW, 89) : i.e. **strng-*, comp. lat. *stringo*, gr. *στραγγός* etc.; Çabej (SF, 1, 1966, 44) : *shtrungë* < *me shtrue* „a așterne, a întinde” (Gazulli, 36), cu suf. *-ungë*; inițial *shtrungë* însemna, după Çabej, „așternut, pat”, etimologie discutabilă, sensul primordial fiind mai degrabă acela de „loc strîmt de ieșire” (cf. Giuglea, DR, II, 327).

Rom. *strungă* este un cuvînt autohton identic la origine cu corespondentul albanez (Philippide, OR, II, 735; Pascu, REB, 82; Scheludko, BA, II, 143; Pușcariu, LR, I, 179; Rosetti, ILR, 281; Russu, *Traco-dac.*, 130; Id., *Elem.*, 200—201, cu bibliografie; cf. și RRL, XII, 27). E de admis o formă comună celor două limbi **stronga* (< i.e. **streng-* „loc strîmt”, comp. top. trac *Στρογγες*), atestat la Procopius și v.gr. *στρογγύλλος* „rotund”, cf., între alții, Reichenkron, „Festschrift J. Friedrich”, 1959, 373; RRL, XII, 24; ILR, II, 334; Russu, *Elem.*, 199; Id., *Etn. rom.*, 395). Motive fonetice (rom. *s*, alb. *sh*) exclud împrumutul direct și tîrziu din albaneză în română.

Șopîrlă, s.f. „lézard”, e cunoscut numai în dacoromână, unde stă la baza multor derivate: *șopîrlar*, *șopîrlare* (*Mat. dial.*, I, 26), *șopîrlariță*, *șopîrlită*, *șopîrlică* (nume de plante), *șopîrlioaică*, *șopîrlaie* (numele unei boli), *șopîrcă*, *șopîrcăi*, vb. (acestea din urmă prin contaminare cu *năpîrcă*, după cum *năpîrlă* < *năpîrcă* + *șopîrlă*). Apare și în toponimie: *Șopîrleni*, *Șopîrlești*, *Șopîrlita* etc.

Ar. *șap* „maladie dangereuse au museau et aux sabots des ruminants” (Papahagi, DDA) e alt cuvînt, probabil alb. *shap*, *shapth* „Aphtha epizootica”, de origine turcă (Çabej, SF, 1, 1966, 9; din contra, în ILR, II, 350, sînt incluse ar. *șap*, alb. *shap* în același grup cu rom. *șopîrlă*, alb. *shapi*).

Alb. *shapi*, -u, s.m. „ramarro” (Leotti), apare și cu var. *shapî*, -u, *zhapî*, -ni (Kristoforidhi), *çapî*, -ni (Cordignano), *xhapî* (*Fj. shq.*) ; sin. *hardhje*. Var. *zhapî* se explică printr-o diferențiere consonantică (*sh...p* > *zh...p*), iar var. cu *xh* și *ç* oglindesc modificări fonetice frecvente în albaneză (*zh* > *xh*; *xh* > *ç*). Așadar, var. *çapî* nu se explică printr-o aglutinare a articolului *të* în forma *shapî* (*të shapî* > *tșapî*), cum credea Barić (*Albanorum. St.*, 98), pentru că prezența unui articol proclitic nu poate avea nici o justificare în cazul de față.

În ghegă, termenul albanez apare cu vocala finală nazalizată: *shapî*, ceea ce însemnează că la o epocă veche terminația era consonantică: *shapin* (*n* reapare astăzi în forma articulată: *shapini*, tosc *shapiri* și ar putea fi explicat după plural *shapinj*, cu -inj, la origine un sufix recunoscut în toponimice ilire: *Delminium*, *Ulcinium*). *Shapî* ar putea fi analizat și în **shapë* + suf. -î (= *i-ni*). Acest sufix e utilizat în albaneza de nord pentru derivarea prin moțiune a masculinului unor nume de păsări și animale, de ex. *hutî-ni* (din *hutë* „vultur”), *shatî-ni* (din *shotë* „gîscă”), cf. Xhuvani, Çabej, *Prapashtesat*, 49.

Apropierea dintre rom. *șopîrlă* și alb. *shapi* a fost făcută mai întîi de Hasdeu (*Ist. crit.*, I, 309), apoi de Cihac (DEDR, II, 720). Meyer (EWA, 399) aduce în discuție diverse corespondente latino-romanice, grecești, slave, orientale (sp. *sepa* „Schlangeneidechse”, lat. *sēps* „Eidechse”, gr. σήψ „giftige Schlange, Eidechse”, tc. *zabb* „Eidechse”, scr., bg. *žaba* „Frosch” etc.). Barić (*Albanorum. St.*, 98) explică termenul românesc din alb. **șopîni*

(tosc *šopiri), derivat cu suf. *-in* din **šōp-* < **šāp-* < **ksuāp-* (cf. și Philippide, OR, II, 736).

Comun românei și albanezei trebuie să considerăm un radical cu *o*, conservat în română și devenit *a* în albaneză. Rom. com. *șopă (CADE, s. *șopîrlă*; Constantinescu, DOR, 382 : *Șopa*, *Șoplea*, nume de persoană, din *șopă, cf. alb. *shapi*) s-a amplificat cu un sufix *-îrlă* (comp. *codîrlă* etc., Pascu, *Suf.*, 267 ; Russu, *Elem.*, 204), pe care Reichenkron (*Dak.*, 154, 196) îl explică prin *dacă*.

Pușcariu (DR, X, 292) pune pe *șopîrlă* (ca și pe *năpîrcă*) în legătură cu vb. *năpîrli*.

Explicația termenului prin latină (*serpilla*, *serpillu*, Laurian, *Massimu*, II, 1169 ; *sepinula, Weigand, BA, III, 111—112 ; *sappus, *sepicula, Meyer-Lübke, REW, 7593) sau prin greacă (σῆψ, σῆπα, prin contaminare cu *șarpe*, Diculescu, DR, IV, 487) întâmpină dificultăți fonetice mai ales din partea cuvîntului albanez. După Graur (*Mélanges linguistiques*, 1936, 8), alb. *shapë* „lézard” ar avea aceeași origine cu lat. *sappus „grénouille” și gr. σῆψ.

Știră, adj. f. (pl. *știre*) „stérile (en parlant des animaux et des femmes)”, e cunoscut, cu această formă, numai în dacoromână, în puncte izolate (cf. ALRM, I, h. 309 „femeie stearpă” și ALR, II/I, h. 142/272 ; var. *șteră* (rar), *stiră* (cu *s*, la Dosoftei, ap. Drăganu, DR, II, 616), probabil sub influența lui *stearpă*, dacă nu cumva *stiră* este chiar varianta inițială. În DLR este și der. *știriță*. s.f. „vacă stearpă” (în Transilvania). Ca nume de persoană, *Știră* (Constantinescu, DOR, 460). Ir. *știrca* „femeie stearpă”, probabil din croat. *štirkinja* „eine Unfruchtbare” (I. Popovici, *Dial. Istr.*, II, 156), „vită stearpă” (cf. Petrovici, Neiescu, CL, IX, 207). De adăugat și ar. *șturcă*, adj., în construcția *iarbă șturcă* „iarbă care nu face flori” (Capidan, DR, II, 616). *Știră*, *stiră* e posibil să fi fost general în româna comună, mai ales că e cunoscut și în meglenoromână : *știravă* „(despre oaie) stearpă” (Capidan, *Megl.*, III, 286).

Din română, termenul a intrat în bulgară (*štir*, *-a*, *-o* „unfruchtbar” ; v. totuși Weigand, JB, XVI, 229, după care, dimpotrivă, rom. *știră* ar fi de origine bulgară) și în maghiară (*éster*, *ester*, *esztër*, *csira*, *stira*, *skira* „vacă stearpă” și n. top. *Stirka* „parte de hotar în Csepántelek”, cf. Drăganu, *Rom.*, 60).

Corespondentele albaneze sînt : *shtjerra -t*, *shqerra -t*, s. pl. „turmă de miei” (*Fj. shq.*, 540), *shqirrë -a*, f. „(despre animale) stearpă” (Cordignano, 201), *shtjerrë -a*, s.f. sg. „miel” (Leotti; FS), alb. It. *shtjerr -i*, s.m. „miel” (Giordano. 483), alb. Ucr. *shtirrë* „miel” (BSS, 2, 1955, 178).

Acestea sînt corespondentele albaneze pe care toți cercetătorii le iau în legătură cu rom. *știră*. Albaneza posedă însă un cuvînt care concordă perfect, și fonetic și semantic, cu rom. *știră* : *i shtirë*, adj. „slab (fizic); (miel, ied) stirpit, lepădat, născut înainte de vreme” : *dele (dhi) e shtirë* „oaie (capră) stearpă”, *kec i shtirë* „ied lepădat” (și der. *shtiak* „sterp”, *shtyranak*, *shtyranik*, *shtijak* „născut înainte de vreme”), înregistrate în *Fj. shq.* și în FS; ca substantiv : *shtirë*, s.f. „vită stearpă” (Xhuvani, SF, 4, 1980, 183).

Meyer (EWA, 416—417) stabilește o înrudire într-un plan larg : arm. *sterj* „unfruchtbar (von Tieren)”, lat. *sterilis*, gr. *στεῖρα*, got. *stairô* „unfruchtbar” etc., grupînd laolaltă pe *shtjerrë* (rom. *știră*, alb. *shtirë* nu îi erau cunoscute lui Meyer) cu *shterpë* și rom. *sterp*, pe care le explică prin iliră. Dar *shterpë* și *sterp* trebuie separate etimologic de *shtjerrë*, *shtirë* și *știră* (v. în acest sens și ILR. II, 350; Rosetti; ILR, 282).

Oricum, forma albaneză inițială trebuie să fie *shtirë*, care concordă atît cu rom. *știră*, *știră* cît și cu gr. *στεῖρα*, fem. „unfruchtbar (von Kühen und Frauen)”. În cele trei limbi balcanice, termenul are origine comună (Philippide, OR, II, 736).

Țap, s.m. „bouc”, ar., megl. *țap*, ir. *țâp*. În albaneză există formele *cap*, *cjap*, *sqap*, *thjap* (der. *caponjë* „capră cu coarne”, *caporre* „vacă cu coarne lungi”, *Fj. shq.*, 55); ultimul derivat s-ar putea compara cu rom. *țâpură* („despre vite) cu coarnele drepte și ridicate în sus”, p. ext. *fițe țâpure*; în DEX, *țâpoș* „id.”.

Termenul e răspîndit pe o arie lingvistică foarte întinsă (v. Rosetti, ILR, 282). Considerînd că în domeniul slav de nord (ucr., pol., ceh. *cap* „Ziegenbock”) și în maghiară (*csáp* „hircus”) a pătruns prin păstorii români (cf. Philippide, OR, II, 738) și că în bulgară nu există, ni se descoperă ca centru al ariei cuvîntului vechiul domeniu lingvistic iliro-mesapic, de unde s-a răspîndit în regiunile învecinate (dalm. *zapo* „capro castrato”, triest. *zap* „ca-

prone", veđl. *sapial* „capretto", scr. *cáp*, ngr. τσάπος, τσάπος, dial. ital. de sud *dzappu*, *dzappo*, *tsappu*, *zappo* „Ziegenbock"; comp. *zappus*, în „Corpus Gloss. Lat.", V, 502).

Marea răspîndire geografică a termenului a permis susținerea celor mai diverse supoziții etimologice. Unii au considerat că în română și albaneză provine din slavă, unde ar fi, la origine, o onomatopee (Pedersen, KZ, XXXVI, 337; Spitzer, MRIW, I, 293). Dar, lipsind în unele idiomuri slave (bulgară, velicorusă), e de presupus că *tsap* nu este un termen slav comun. În aria slavă de nord s-a extins din română, odată cu mulți alți termeni păstorești. Densusianu (GS, I, 242—245), pornind de la apropierea lui *țap* de pers. *čapiš*, *čapuš* „ied de un an", făcută de Rozwadowski și Vasmer (*Rocznik slav.*, II, 109 și III, 264), susține că o formă iranică *cap (din *čapiš*, *čapuš*) ar fi circulat în Europa orientală, fiind răspîndită apoi, în bună parte de păstorii români, pe o arie foarte largă (cf. și Şiadbei, SCL, IX, 1958, 188—189). În albaneză, termenul ar fi intrat din română.

Dar în albaneză apare în ambele dialecte, nu numai în ghegă, cum au crezut Densusianu și mulți alți cercetători. Dovada este că se află și la arbăreșii din Italia, care sînt tosci de origine (*cap*, *ejap* „becco, caprone", Giordano, 51).

Nici ideea că *țap* ar fi fost la origine o interjecție folosită în diverse limbi pentru chemarea animalelor (Rohlf's, ZRPh, XLV, 1925, 665; Rosetti, *l.c.*; v. și ILR, II, 351) nu convinge (Russu, *Elem.*, 207), pentru că, de regulă, numele animalului devine strigăt pentru chemarea lui, și nu invers (comp. rom. *bîr* față de alb. *berr*). Sigur este doar faptul că rom. *țap*, alb. *cap*, *ejap* sînt la origine același cuvînt care trebuie să fi avut o largă răspîndire în traco-dacă și iliră.

Țare, s.n. „parc à bestiaux; enclos; enclos où l'on enferme les agneaux pour les sevrer" (cf. ALR, s.n., II, h. 402), ar. „enclos pour un ou quelques agneaux ou pour un ou quelques chevreux; génération" (Papahagi, DDA). În aromâna din Albania am înregistrat și forma *țare(u)* „enclos où l'on enferme les chevreux; une bonne race d'agneaux, de brebis, genre, espèce, génération" (comp. *călivă* „enclos où l'on enferme les agneaux", *cutáru* „enclos

où l'on enferme les agneaux et les chevreux pour les sevrer"). De remarcat că ar. *țarc* a fost adaptat la pronunția albaneză cu *th* (alb. *thark*, dar și *cark*, comp. și gr. τσάρκος). Sensul de „generație, rasă (de miei, iezi)” se regăsește, de asemenea, la corespondentul albanez, de ex.: *ky kec është i tharkut të vjemë* „ce chevreu est de la génération de l'année dernière” (*Fj. shq.*).

De adăugat pentru română și derivatele verbale *țarcui*, *înțarca* „sevrer” (comp. alb. *cërkoj* „a mulge câte puțin o vacă ce înțarcă”, derivat din *cark*).

Sensul inițial al lui *țarc* a fost de „loc împrejmuit unde se închid miei sau iezi ca să nu mai sugă”, sens pe care îl păstrează și alb. *cark* (nu și *thark*, care însemnează numai „parc à bestiaux”, cf. *Fj. shq.*). Pentru română, sensul primordial se deduce și din derivatul verbal *înțarca*, folosit la început cu privire exclusiv la miei, iezi.

Dintre cele două forme, *cark* și *thark*, ale corespondentului albanez, mai veche este varianta cu africată la inițială, care, așa cum se știe, a evoluat ulterior la spirantă interdentală *th*, deci: *cark* > *thark*.

Și semantic varianta *cark* se dovedește a fi mai veche.

E surprinzător că Barić (*Albanorum. St.*, 11, 104) și Capidan (DR, I, 511–512 și DR, II, 552) și-au imaginat la originea rom. *țarc* o formă albaneză *të sark, cu un articol proclitic (!) „Acest *t'sark* — scrie Capidan, influențat de Barić — n-ar fi decît împreunarea articolului *të* și *sark (din *đark*): *të-sark > *tsark, după cum pe lângă *ëmbël* „dulce” avem *tëmbël*”. Mai întâi, un *sark nu putea rezulta din *thark* (mai degrabă invers), apoi articolul proclitic nu se justifică la un substantiv de felul acestuia; exemplul luat pentru analogie nu este ilustrativ, căci e un adjectiv substantivat de gen neutru cu articolul *të* normal.

Legătura etimologică cu vb. alb. *thur* „a împrejmui cu gard; a împleti”, stabilită încă de Meyer (EWA, 92), nu este exclusă. În acest caz însă, și verbul, cum admite Çabej („Rev. Shkodra”, I, 1964, 16), ar presupune în albaneza străveche o formă cu africată la inițială, provenită dintr-un *k'* indo-european.

Termen păstoresc autohton (v. și Russu, CL, XIII, 351; Id., *Elem.*, 209; cf. RRL, XII, 28–29; ILR, II, 351–352), *țarc* a pătruns și în idiomurile slave

de nord. Explicația prin iranică dată de Densusianu (GS, I, 245 ș.u.) e combătută de Rosetti (ILR, 282).

Prin alb. *thur* pare să se explice și rom. *țăruș*.

Țeapă, s.f. „pointe (d'un pieu); pal; piquant” (cu var. *țep*, s.m., folosit la plural : *țepii* ariciului; der. *țepușă*, subst., *înțepa*, vb., *țepos*, adj., *țeapăn* (?), adj. etc.). Termenul lipsește în dialectele din sudul Dunării.

A fost comparat cu alb. *thep* „virf ascuțit al pietrei, al stîncii” (Philippide, OR, II, 718; Rosetti, ILR, 282), răspîndit mai ales în dialectul gheg. Cuvîntul există însă și în albaneza din Italia (Giordano, 513), ceea ce însemnează că era general la o epocă mai veche.

În recentul dicționar albanez e înregistrat cu o familie foarte bogată : *thep* „virf ascuțit de stîncă”, *thepak* „id.”, *thepël* „așchie cu țepi”, *thepët*, adj. „țepos”, *thepis*, vb. „a face cu țepi”, *thepor*, adj. „care are țepi” etc. (FS, 2060—2061).

După Jokl (SAEW, 20), *thep* s-a dezvoltat din *cep* „unghi, colț” (la Cordignano și în FS, s.v., chiar cu sensul lui *thep*), cu transformarea africaterii în interdentală (*c* > *th*). Pe plan indo-european, Jokl compară alb. *cep* cu lat. *cippus* „par ascuțit, stîlp de lemn sau de piatră cu virf ascuțit, stîlp de mormînt”, arm. *sep* „spitzer Fels”, v. ind. *šēpa-h* „penis”, reconstruind o formă primară pentru cuvîntul albanez, **k'oipo-*. Çabej a arătat însă că albaneza posedă, alături de *thep*, și forma *gëthap*, utilizată mai ales la plural : *gëthapë-të*, pl., *gëthapët'* e *sfurkut* = *ἄγκιστρα σκορπιού* (Kristoforidhi, 15); *gëthep-i*, sg., *gëthapë-t*, pl. „cîrlig; bucată de lemn sau de fier ascuțită la capăt; cornul scorpionului” (Gazulli, 149); *gëthapë-t* „tenaglia dello scorpione” (Cordignano, 41). De la această formă, la care s-ar recunoaște un prefix *gë-*, deducția lui Çabej (*Ling. Posnan.*, VIII, 79; Id., SF, 3, 1966, 59) că *thep* este un plural singularizat și că vechea formă de singular trebuie să fi fost **thap(ë)* (v. și Camaj, *Alb. Wortbild.*, 79). Exemple similare, de substantive care și-au refăcut singularul potrivit metafonei *a* — *e*, sînt numeroase.

În albaneza străveche, lui *th* îi corespundea uneori africata *ts* (cf. Jokl, IJ, XXI/VII, 217), așadar, cuvîntul românesc *țeapă* (probabil *țapă* în româna comună) își

află un corespondent albanez primitiv mult mai apropiat fonetic, dacă nu chiar identic (v. și Çabej, ZB, II, 17 —18).

Explicația termenului prin v.sl. *čěpati* „spalten” (Cihac, II, s.v., TDRG, DLRM, DEX, iar acum, în urmă, Georgiev, RRL, X, 62; Russu, *Etn. rom.*, 62) nu se poate susține (v. și Philippide, OR, II, 718).

Urdă, s.f. „fromage blanc tiré du petit lait qui est resté après la fabrication du fromage à la pie”, este cunoscut, cu aceeași formă, în toate dialectele. De adăugat derivatele: *urdi*, vb., *urdar* „cel care prepară urda”, *urdoi* „vas pentru urdă”, *urdaș*, adj. (mere *urdașe*), *zăurdi*, vb. Ban. „a se strica laptele, a se brânzi”. (Tot aici *urdoare*, pl. *urdori*?). Termenul există și în onomastică (Drăganu, *Rom.*, 297; Jordan, *Topon. rom.*, 231; Constantinescu, DOR). Formele *urđă*, *urďă*, *urllă* din aromâna din Albania (Rosetti; *Cercetări*, 58) reprezintă o adaptare a lui *urdă* la pronunția specifică albaneză (cf. RRL, XI, 562; comp. și ngr. Epir: οῦρδα, intrat din română, cf. Mihăescu, SCL, XIX, 65; după Capidan, DR, II, 470, și alb. *urdhë* „Käseart”, înregistrat de Weigand, *Alb. Wb.*, 96, a intrat din română). În scr., bg., magh., ucr., slov., ceh., pol., termenul a fost răspândit de păstorii români (cf. Weđkiewicz, MRIW, I, 272).

Rom. *urdă* trebuie comparat, cum au arătat încă Hasdeu (*Col. Tr.*, 1874, 31) și Meyer (EWA, 455), cu alb. *udhós* „cacio, formaggio” (Leotti), cunoscut astăzi și în albaneza din Italia (Giordano, 519). Unii cercetători (Capidan, DR, II, 470 ș.u.; Giuglea, DR, III, 582) s-au ferit să facă apropierea între cei doi termeni pentru motivul că alb. *dh* ar fi trebuit să corespundă în română lui *dz*, *z*. Se știe însă că alb. *dh* provine fie dintr-o oclisivă palatală sonoră, fie din *d* precedat de *r* (comp. alb. *bardhë*: ilir. *Bardylus*). Așadar, în albaneza comună trebuie să fi existat o formă **(h)urdë* (la Barić, *Albanorum.St.*, 28: **(h)urdhë* < i.e. **kher-* „sauer”), care a evoluat la **urdhós*, *udhos* (cu *-os* ca în *hirros* „zer”). Rămîn totuși neclare căderea lui *r* și chiar valoarea lexicală (sufix?) a lui *-os*. Explicațiile prin greacă sau latină (Giuglea, DR, III, 582—586: lat. balc. **úr(o)đa* < gr. ὀρε(ρ)ώδης; Id., *Uralte Schichten*, 92; Pușcariu, DR, III, 778: lat. **urida* < *uro*, *-ěre* „a arde”) sînt mai puțin convingătoare. Weigand (JB, XVI, 233) adaugă și alb. *hurdhë*, *urdhë*,

urth „iederă” și fig. „herpes, boală de piele”. (Pentru etimologia acestuia, v. Çabej, SF, 1, 1967, 87—88; Id., „Rev. Shkodra”, 1, 1964, 17—18, unde notează înrudirea dintre rom. *urdă* și alb. *udhos*). Russu, *Etn. rom.*, 411—412: *urdă* provine dintr-o temă verbală **ur-d-* (< i.e. **uer-*) „a fierbe”; nu ia în seamă corespondentul albanez.

Vatră, s.f. „foyer; âtre; emplacement d'un village”, ar., megl. *vatră*, ir. *vâtre*, apare și ca nume de locuri și de persoane. Cu sensul comun e atestat și în limba veche (DERD, 256).

Se compară cu alb. (gheg) *vatër*, (tosc) *vatër*, *vatrë* „id.” (Miklosich, SER, 9; Hasdeu, *Col. Tr.*, 1876, 32). De notat întrebuintarea figurată în expresii de felul: *një vatër fëmijë*, rom. *o vatră de copii*; *vatra e stërgjyshërve*, rom. *vatra strămoșească*.

Termenul apare în sîrbocroată: *vatra* și în limbile slave de nord și de est: ceh., slov., ucr. *vatra*, pol. *watra*, rus. *vatruha*, cu sensul de „foc, vatră, flacăra”, unde a pătruns prin păstorii români (cf. Miklosich, *Die Fremdw. in den slav. Spr.*, Wien, 1867, 135; Id., *Wand. d. Rum.*, 11—12; Philippide, OR, II, 741). Aceasta este o dovadă că termenul este foarte vechi și, deci, autohton (cf. și Pușcariu, LR, I, 179). Aproape toți cercetătorii au pus cuvîntul românesc în legătură cu corespondentul albanez tosc, considerînd ca etimon fie lat. *atrium*, fie, mai ales, iran. *ātār* „flacăra” (Rozwadowski, *Rocznik orient.*, I, 109—110). (Pentru concordanțe consonantice traco-iraniene, v. Kretschmer, *Einleitung in die Geschichte der griech. Spr.*, 229.)

Dificultatea în cazul lui *vatră* este că, pe de o parte, apare ca un termen foarte vechi, de îndată ce s-a răspîndit atît de mult în limbile de la nord de dacoromână, iar pe de altă parte, nu poate fi luat separat de alb. tosc *vatrë*, variantă secundară în raport cu gheg *vatër*, *vatrë*; grupul *vo-* din ghegă, provenit din *o-* inițial, îi corespunde în toseă lui *va-* (sau *ve-*) în elementele moștenite sau intrate din latină, de ex.: lat., *orphanus* > gheg *i vorfën*, tosc *i varfër*; lat. *oleum* > gheg *voj*, tosc *vaj*. Procesul acesta trebuie să fi fost mai îndelungat, căci participă, probabil prin analogie, la această modificare fonetică, și unele elemente din slava veche: *ubogŭ* > gheg *i vobek*, tosc *i vapëk* „sărac” (v. Şiadbei, *Probl.*, 46; Çabej, SCL, X, 529).

Deci gheg *voțer* și tosc *vatër* pornesc de la o formă străveche unică *voțer*, *voțrë*, dezvoltată dintr-un *otër, care poate fi raportat la iran. *ātār*, avest. *ātarsš* „foc” (cu *ā* > *o* în albaneză, comp. alb. *motër*, lat. *mater*, lit. *mote*, v. sl. *mabt* etc.). Rezultă de aici că forma din română, cu *va-* la inițială (acceptînd un etimon cu rad. **at-* „foc”), nu poate fi justificată decît prin raportare la dialectul tosc al albanezei, căci româna nu introduce un *v-* la inițială. Aceasta nu însemnează însă că rom. *vatră* e împrumutat din toscă, cum credeau Jokl, Çabej și alții.

Termenul este general în dialectele românești, denumeste o realitate pastorală extrem de importantă și s-a răspîndit, prin păstorii români, pe o întinsă arie din afara zonei balcanice. Toate acestea dovedesc că a fost transmis, în forma pe care o are astăzi, din traco-dacă, în cadrul căreia trebuie să vedem și apariția trăsăturii fonetice de la inițială.

Modificarea semantică a lui *vatră* a fost normală și s-a întîmplat încă în traco-dacă : de la sensul inițial de „feu” a trecut la cel de „foyer, âtre” (comp. cu schimbarea semantică inversă a lat. *focus*, reflectată în toate limbile romanice, care a determinat dispariția lui *ignis*).

Viezure, s.m. „blaireau”, var. *viezur*, sing. refăcut după pl. *viezuri* (Byck, Graur, BL, I, 44); reg. *viezune*, cu *r* > *n* printr-o falsă regresivitate din vremea derotacizării, ca în *mazine* „mazăre”, *luceafân* „luceafăr” (S. Pop, DR, VI, 393; Pușcariu, DR, VIII, 311); reg. *îezure*, *îezune*, *îezine*, *șezune*, cu labiala palatalizată (Hasdeu, CB, I, 247). Din *viezure*, *viezune* se explică *vizurină* (comp. *Vezurini*, pl., n. top. în Hobîța-Gorj „numele unui ogaș cu tufe de alun, loc întunecat, loc de ascunzători pentru animale”), *viezuină*, *viedzurimă* (ALR, s.n., III, h. 679 „bîrlog”), *vizuină*, apoi *vizunie* „ascunzătoare de viezuri sau de alte animale ale pădurii” și vb. *vizuni* „a trăi în vizunie”. Pentru toponime, v. Iordan, *Topon. rom.*, 349 — 350. Pentru aromână, termenul e înregistrat de Mihăileanu și Capidan (*Aromânii*, 293): *vizur*, *vizure*, *yedzăre* (cu palatalizare). În aromâna din Albania a fost înlocuit cu *baldósă*, *baladósă*, s.f. (din alb. *baldosë*, *dosëbalë*, s.f. „id.”, cuvînt compus: *dosë* „scroafă”, *balë*, adj. „cu pete albe, vîrgat”, comp. pentru sens fr. *blaireau* < lat. *blarus „vîrgat”, cf. Çabej, BUT, 4, 1960, 38).

Termen general în româna comună, *viezure* (mai vechi *viedzure*) a devenit regional în aromână, așa cum se pare că a devenit și în dacoromână (sin. *bursuc*; v. ALR, I chest. 1166). Nici alb. *vjedhull* „id.”, cu care se compară cuvântul românesc (Hasdeu, *Col. Tr.*, 1877, 579; Id., CB, I, 247), nu are astăzi o răspindire generală (sin. *baldoșë*, *dosëbalë* și var. *vjedull*, cf. FS). Termenul albanez este, foarte probabil, un derivat străvechi cu suf. *-ull* al vb. *vjeđh* „a fura” (din i.e. **ueg'h* „a mișca, a duce, a căra”, Pokorny, 1118), ceea ce a determinat pe aproape toți cercetătorii să considere că rom. *viezure* e împrumutat din albaneză. Dar explicația termenului prin albaneză nu implică cu necesitate ideea împrumutului. În albaneză, derivatul e străvechi, sufixul nu mai e productiv (cf. Xhuvani, Çabej, *Prapashtesat*, 101). Așadar, cuvântul românesc e transmis direct din substrat. Pentru comparație cu albaneza, trebuie apelat totuși la varianta cu *-ë* la finală, pentru a explica trecerea lui *l* velar la *r*: *vjedhullë* (la Kristoforidhi: *viedhullë*, *viedullë*, *vietullë*).

Admițind că *dh* presupune o africată *dz*, *d'z* în albaneza străveche (v., între alții, Çabej, „Rev. Shkodra”, 1, 1964, 17), reflex firesc al i.e. **g'*, se înlătură orice nepotrivire de ordin fonetic între termenul românesc și cel albanez.

Zară, s.f. (var. *dzară*) „lapte bătut din care s-a scos untul”. În aromână sînt cunoscute formele: *đală*, *đauă*, *đară* (Rosetti, *Cercetări*, 58; cf. și RRL, XI, 563; Papahagi, DDA, 512: *đală*), împrumutate tîrziu din albaneză sau rezultate din contaminarea cu termenul albanez *dhallë*, care are același sens ca în română (*Fj. shq.*). Apropierea dintre rom. *zară* și alb. *dhallë* a fost făcută de Densusianu („Romania”, XXXIII, 1904, 84) și Weigand (BA, III, 209).

Etimologia termenului e greu de indicat. Totuși, din comparația româno-albaneză, ar rezulta o formă comună aproximativă *dzalla (Weigand, *l.c.*), admițind că alb. *dh* ar fi și în cazul acestui cuvînt reflexul unei oclusive palatale prin stadiul intermediar *dz*, *z* (cf. Çabej, „Rev. Shkodra”, 1, 1964, 17—18).

Alții separă pe *zară* de alb. *dhallë*, explicînd termenul românesc, împreună cu *zăr*, prin dac. **-zera*, **-sara*, **-zara* „apă”, partea a doua a top. compus *Germisara*, *Germizera* „apă caldă” (Philippide, OR, I, 444—447; Capidan, LL,

II, 106—108; Şiadbei, SCL, IX, 187). Identitatea cu alb. *dhallë* ar fi numai „o coincidenţă întâmplătoare” (Philippide, OR, II, 742).

Cuvînt pastoral, identic întru totul, şi ca formă şi ca sens, cu corespondentul albanez, rom. *zară* nu poate fi explicat separat de acesta.

Zgardă, s.f. „curea sau cerc care se pune în jurul gitului la ciini”. Lipseşte în dialectele din sudul Dunării. A fost explicat prin ucr. *garda* „Schmuck, Zierat” (Puşcariu, DR, II, 610; Scheludko, BA, II, 133), considerîndu-se că în româna veche *zgardă* era un colan de pietre scumpe sau de mărgelile pe care îl purtau femeile la gît; sensul de astăzi ar fi analogic. Această etimologie are dezavantajul că lasă neexplicat pe *z-* (*s-*). Totodată, trebuie observat că elementele de origine ucraineană sînt, de regulă, răspindite numai în aria de nord-est a dacoromânei.

Alb. *shkardhë* „băţ lung care se leagă cu o curea de gitul ciinelui; lanţ de legat ciinele” provine dintr-o formă mai veche **shkardë*, **skardë*, cu *rd*, identificîndu-se, formal şi semantic, cu rom. *zgardă* (sonorizarea iniţialei e normală în română). După Çabej (CL, III, Supliment, 1958, 133), cuvîntul românesc ar fi un străvechi împrumut albanez. E de acceptat etimologia lui Russu (*Elem.*, 215): alb. -rom. **skarda* < **skor-d(h)ă* „cerc”, din i.e. **(s)ker-* / **(s)kor-* „a întoarce, a răsuci, a învîrţi” (v. şi ILR, II, 354).

IV. CUVINTE AUTOHTONE PROBABILE

Afară de cele 89 de cuvinte discutate mai sus, care provin în mod sigur din substrat, există numeroase altele a căror descendență preromană e considerată numai cu probabilitate. E vorba, bineînțeles, tot de cuvinte cu paralele identice sau asemănătoare în albaneză, dar pe care cei mai mulți cercetători le socotesc de origine latină, veche greacă sau slavă, în ciuda unor dificultăți fonetice sau semantice (uneori și morfologice) greu de învins. În repertoriul care urmează, am reținut pe acelea ale căror corespondente albaneze se explică cu mai multă siguranță, prin mijloace interne, ca elemente indo-europene moștenite. Prin semantica lor, aceste cuvinte reflectă realități ale civilizației pastorale, în general, rurale străvechi, ceea ce reprezintă un indiciu de apartenență la substrat. În cadrul familiilor semantice restrinse, cele mai multe dintre ele apar ca secundare în raport cu sinonimele latinești, exprimând laturi particulare ale obiectelor. În privința bibliografiei etimologiei fiecărui cuvânt, în unele cazuri foarte bogată, precizăm că ne-am limitat la titlurile cele mai importante și mai recente, restringînd discuțiile la maximum. Am folosit și de astă dată, cu mult profit, bibliografia actuală albaneză, în special cercetările lui Çabej, pentru a stabili cu exactitate paralela româno-albaneză. În cazurile posibile, am încercat refacerea termenilor în româna comună. Cu excepția unor cazuri cu totul izolate, cuvintele discutate aici și soluțiile etimologice date nu formează o materie nouă. Am precizat însă paralelele albaneze printr-o riguroasă operație de selectare a variantelelor, am încercat desprinderea semnificațiilor inițiale, am adus argumente în plus în favoarea uneia sau alteia dintre etimologiile propuse și am surprins, la multe cuvinte,

raporturile cu echivalentele latine — aceasta fiind o condiție esențială care se impune în cercetarea fondului lexical autohton.

Abeș, adv. (reg., Banat) „zău ! într-adevăr !”, explicat de Hasdeu (EMR, I, 91) ca fiind cuvânt de substrat (cu *a-* < lat. *ad*), prin alb. *besë* „credință”; adv. „într-adevăr ! zău ! pe legea mea !” (v. și ILR, II, 335; Vraciu, LB, VIII, 20).

După Çabej (SE, II, 204—206, cu bibliografie), alb. *besë*, răspîndit în multe limbi balcanice, pare însă un derivat relativ recent din *be* „jurămintă”, cu suf. *-së*. Pentru română, aceasta ar fi o dovadă că împrumutul din albaneză este exclus (comp. ar. *besă*, cu *s*, împrumut tîrziu din albaneză).

Acă-, în dr. *acătare*, ar. *ahtare*, adj. inv., adv., se comp. cu alb. *akë-*, din componența unor pronume nehotărîte și adverbe pronominale: *akëcili* „oarecare”, *akëkush* „oarecine”, *akëku* „undeva” etc. (Meyer, EWA, 6; Gaster, RIAF, 21; Xhuvani, Çabej, BSS, 4, 1956, 69). Alți învățați îl consideră descendent din lat. *eccum-*, *ecce-*, atașat la *tare* (< lat. *talis*), paralel cu formațiile *atare*, *cutare* (Miklosich, *Beiträge*, IV, 65; Hasdeu, EMR, I, s. *acătare*; TDRG; Procopovici, DR, I, 162; Philippide, OR, II, 625; Rosetti, ILR, 159, dar alb. la p. 283, 368; Papahagi, DDA, 126). Se invocă și influența v.sl. *kotoryĭ*, *koteryĭ* „quis” (DA, s.v.).

În DA se face o distincție semantică bună: 1. „anumit, oarecare” (inv.); 2. „de seamă”. Cu primul sens, *acătare* pare un derivat din *tare* cu *acă-* (comparabil cu alb. *akë-*), iar cu sensul al doilea, o formație pe teren românesc cu *a-*; *a cătare* „vrednic de privit” (cf. *a mirare* etc.), *a cătării* (v. și DLRM, s.v.).

În albaneză, folosirea lui *akë-*, în derivatele arătate, e limitată la dialectul tosc (cf. Xhuvani, Çabej, BSS, 4, 1956, 69), cu care româna are cele mai numeroase raporturi. Originea prefixului nu este prea clară. S-ar putea să fie o unire de două particule deictice: *a-* și *kë-* (La Piana, SLA, I, 98). După Barić (AAS, I, 139), *kë-* < i.e. **quo* „cine, cineva”, iar *a-*, ca în *ai* „el; acel”, *ashtu* „așa” etc. Çabej (BUT, 4, 1960, 16; Id., SE, II, 28) pune cu dreptate problema menținerii lui *a-*: neaccentuat, acesta trebuia

să dispară într-un derivat vechi și să se conserve numai dacă derivatul e mai recent. Cred că *akē-* nu s-a redus la *kē-* pentru că este un element deictic și comportă pe inițială accentul secundar al derivatului. A intervenit, probabil, și opoziția *a : k(ē)* pentru exprimarea raportului de „apropiere” — „depărtare” (*ai : ky* „acela” — „acesta” *aty — kētu* „acolo” — „aici” etc.), toate formațiile cu *akē-* fiind echivalente semantic cu pronume și adverbe care exprimă „depărtarea”.

Arichiță, s.f. „ceea ce rămîne din zer după ce se extrage urda” (DA), se comp. cu alb. *ajkē, alkē* „smîtină, caimac; unsoarea lîinii de pe oaie” (dintr-o bază **olka* „unsoare”, cf. Çabej, BUT, 4, 1960, 15—16; Id., SE, II, 26—27).

Explicația prin lat. *alica* „bob de orz sau de grîu” (P. Papahagi, NE, 1—2) sau dim. **alricula* (>**ariche*) cu suf. *-iță* (Hasdeu, EMR, II) se izbește de dificultăți semantice.

E foarte probabil că în româna comună a existat o formă *aică* „smîtină”, pe care o găsim nu numai în aromână (cf. Papahagi, DDA), dar și în dacoromâna veche (la *Anon. Car.*: *ajke*, ap. Drăganu, *Rom.*, 143, unde e dat și ca nume topic și de persoană din documente din sec. XIII—XIV). *Arichiță* ar părea legat etimologic de *aică* și raportat astfel la alb. *ajkē, alkē*, care are o semantică pastorală mai largă.

Băiat, s.m. „copil de sex bărbătesc; adolescent”, a fost explicat ca derivat participial al vb. *băia* „a hrăni, a alăpta (copilul)” din lat. *baiulare* „a purta” (cf. DA; Rosetti, ILR, 189; v. și Cioranescu, DER, 58), verb cunoscut încă în dacoromâna de nord. Recent, Hamp (SCL, XXVII, 33—34) pornește de la sensul de „prunc; născut” al lui *băiat* din textele vechi și raportează verbul *băia* la i.e. **bher-* „a purta; a naște” (comp. alb. *bark* „burtă, pîntece”, *bars* „bortoasă”, *barrē* „sarcină”, *mbar, baj* „a însărcina”) prin intermediul unui alb. *bari-* „a naște” (<**bhor(o)-iē/o-*). Element de substrat, la Russu (*Traco-dac.*, 215; Id., *Etn. rom.*, 363). O concordanță semantică se poate stabili între rom. *băiat* și alb. *djalē* „băiat”, ultimul avînd inițial tot sensul de „cel născut, copil, prunc”, în unele graiuri cîliar sensul de „pui de animal sau de pasăre”. (Pentru alte detalii, v. Çabej, SGJ, I, 128.) Pentru expli-

cația prin substrat a vb. *băia*, de unde *băiat*, dar fără raportări la albaneză, v. și Reichenkron, *Dak.*, 89—91; Georgiev, *Lingvistica balcanică și limba română*, București, 1968, 18.

Băl, adj. „blond; alb”, cu der. *bălai*, *bălan*, *bălaș*; ar. *bal'u* „(cal sau ciine) cu pată albă în frunte” (Papahagi, DDA), megl. *bal'* „(despre oi) cu pată albă în frunte” (Capidan, *Megl.*, III), se compară cu alb. *bal-* (legat etimologic de *ballë* „frunte”), care se află la baza multor derivate ca: *balash*, *balosh* „cal sau bou cu pată albă în frunte”, *bal(o)*, *baluk* „ciine ciobănesc (sau bou) cu o pată albă” (*Fj. shq.*; Çabej, BUT, 4, 1960, 38; Xhuvani, SF, 4, 1971, 195). Termenul se raportează la i.e. **bhel-* „alb; cap” (la Procopiu, βάλας, numele calului lui Belisarius, cf. Bogrea, DR, III, 808; v. și Hasdeu, EMR, III, s. *bălan*; Çabej, *l.c.*; Id., SE, 138—140; cf. și RRL, XIII, 23; ILR, II, 328).

Borț, s. „burta femeii gravide”, der. *borțoasă* „gravidă”, *borțos* (și *boarță* „un fel de pește”, *borțoi* „id.”, cf. DA), se compară cu alb. *mbarsë*, *barsë* „id.” (cf. *barrë* „sarcină”, din **barnë* < i.e. **bhorno-*, Meyer, EWA, 28), care trebuie să fi avut în albaneza comună o formă mai apropiată de cea din română dacă îl explicăm printr-un **bartia* (Meyer, *l.c.*). Termenul românesc conservă fonetismul străvechi *o*. Çabej (BUT, 4, 1960, 45, 46) integrează corespondentele albaneze într-o familie mai largă, din care face parte și *bark* „burtă, vintre” (v. și Hamp, SCL, XXVII, 34). Pentru alte etimologii ale rom. *borț(oasă)*, v. ILR, II, 355; Cioranescu, DER, 98.

Brîncă, s.f. „erizipel; umflătură la gît; boală la vite; plantă erbacee întrebuințată ca medicament contra umflăturii de gît la porci” (DA; DLRM; pentru omonimia cu *bîncă* „mînă”, v. Petrovici, DR, X, 356), e pus în legătură cu alb. *brenğë*, s.f. „boală de vite, umflătură, diiterie; supărare, suferință” (*Fj. shq.*); comp. și gr. βράγκος „răgușeală, anghină, boală de gît” (Philippide, „Viața românească”, XVII, 1910, 39; Diclescu, DR, IV, 477). Çabej (BUT, 4, 1960, 69) consideră cu dreptate că în albaneză trebuie reconstruită o formă străveche **brenkë*, mai apropiată de cea din română (comp. și scr. *bînka* „orbalt”).

Bua sau **abua** (rostit cu hiat), „interjecție (întrebuințată mai ales ca refren în cîntecele de leagăn) cu care se îndeamnă copiii mici să doarmă” (DA). Apare în graiurile din Transilvania și Bucovina. În unele texte (v. citatele din DA) e folosit cu funcție de verb la imperativ: *aboa!* *abua-te!* *te abuă!* Hasdeu, care a cercetat sensurile cuvîntului, notează pentru comparație alb. gheg *buj* „a dormi” (EMR, I), fără să se hazardeze la o concluzie privind înrudirea celor doi termeni. Comparația e reluată, în același mod, de Capidan (DR, VII, 131) și Drăganu (*ibid.*, 33) și, în urmă, de Çabej (BUT, 4, 1960, 74; Id., SE, II, 351, 529), care precizează, pe baza diverselor atestări, sensul corespondentului albanez: „passer la nuit; dormir; habiter” și al derivatului *përbutj* „veiller sur un malade ou un mort”. După învățatul albanez, alb. *buj* (< *bunj* < *budni), cu acest din urmă sens, s-ar apropia mai cu seamă de sl. *buditi* „réveiller”, cu o descendență indo-europeană comună, și nu ar avea nici o legătură cu rom. *bua* (var. *abua* s-a ivit prin repetarea cuvîntului).

Bulz, s.n. „cocoloș; cocoloș de mămăligă caldă în care s-a pus brînză sau urdă” (DEX), a fost explicat prin lat. *bullidus < *bullā*, cu refacere din pl. *bulzi* (Giuglea, DR, III, 595). Termenul există și în aromână: *sbuldzu* „bulz, bulgăre”, *zbuldzu* „caș strecurat” (Papașagi, s.v.).

E de preferat însă comparația cu alb. *bulëzë*, *bulëz*, derivat din *bulë* „mugure” (Pușcariu, DR, III, 822 și VII, 476): *një bulëz ujë* „o picătură de apă, de rouă”; *i ka dalë një bulëz* „i-a ieșit un neg” (*Fj. shq.*). Termenul albanez de bază e de origine latină (Meyer, EWA, 53; Çabej, BUT, 4, 1960, 75). În română însă, termenul conține un suf. colectiv, nu diminutival ca în alb. *bulëz* (v. și SCL, XII, 25). Trebuie adăugate aici der. vb. *îmbulzi* și n.top. *Bulzu*, munte în Gorj cu vîrf rotund și poiene pentru pășune; de asemenea, hidronimele: *Bulzul*, *Bulzîsul*, *Bulzîșa* (v. și LB, XVII, 1974, 46; cf. și DTR, I, Olt., în ms.) și numele de sat în Bihor (Petrovici, DR, X, 532), toate acestea dovedind o vechime relativ mare a termenului.

Burdaf, s.m. și n. „sac de piele netăbăcită în care se păstrează brînză, făină, apă” (cu numeroase variante și derivate, între care: *burduhân*, subst., *burduhos*, adj.,

burduși, vb., cf. DA, unde se dau și echivalente asemănătoare din limbile slave și maghiară). Termenul se leagă, probabil, și de verbele *îmburda* „a răsturna, a trînti la pămînt” și *zburda*, pentru care v. și explicațiile lui Giuglea (DR, III, 595 : *îmburda* < *bord* „bolovan” < lat. vulg. *bolodus, *bolidus < v. gr. βῶλος „mette de terre”) și, respectiv, Pușcariu (DR, III, 838 : *zburda* < lat. *burdus* „catîr”). După Russu, *Etn. rom.*, 422, *zburda* aparține fondului autohton.

În ciuda segmentului final și a locului accentului, *burduș* s-ar compara mai bine cu alb. *burdhë* „sac” (ILR, II, 329), atestat și în dialectul albanez din Grecia (cf. Çabej, SCL, X, 556). Lat. *burdo*, *-onis*, *burdus* „catîr”, din epoca imperială, pare împrumutat (Ernout, Meillet, DEL, 78) din stadiul antic al albanezei (Çabej, l.c.).

Căpută, s.f. „parte a încălțămîntei care acoperă partea superioară a labei piciorului”, ar. *căpută* „id.”, se compară cu alb. *këpucë* „pantof, gheată” (Miklosich, AF, II, 11; Philippide, OR, II, 703), pe care Jokl (SA, 1, 1964, 52–53) îl derivă cu suf. *-zë* din var. *këputë* „Sohle; Hieb”, apoi „Kurzstrumpf, Socke” (comp. *dorcë* „mănușă”, var. lui *dorzë* < *dorë* „mină” + *-zë*), legată etimologic de vb. *këpus* „schlagen, hauen, ermüden, pflücken”. Russu (*Elem.*, 147–149) raportează termenii la i.e. *(s)kep- „a acoperi, a înveli, a ascunde”. Explicația prin lat. *capere* (Laurian, Massim, I, 431) sau prin participiul reflexului românesc, *încăpea* (TDRG; Șăineanu), este mai puțin probabilă. Alte explicații : lat. *caput* (comp. sp. *cabecear*, it. *cappuccio*, cf. M. Bojan, CL, XI, 237–242), magh. *kapta* „calapod” (Cihac, II, s.v.; DA), tc. *papuč* (Meyer, EWA, 188, pentru alb. *këpucë*) sînt puțin convingătoare.

Ceară, s.f. (reg.) „spate, spinare, grumaz, cîrcă”, se întrebuintează la singular și numai în context cu verbe tranzitive (*a purta, a pune, a ține, a duce, a lua* etc.) plus prepoz. *în*, de ex. : *ține copilul în ceară ; duce sacul în ceară*. Deci contextul este identic ca structură cu cel în care apare *cîrcă*. Termenul a fost înregistrat în Gorj (cf. CV, II, 2, 1950, 31). În DA, apare cu forma *cear*, desprinsă dintr-un citat din *Mat. folcl.* : „Dar Ioviță ce-mi făcea ? / Cu stînga la flori se da / Dreapta în *cear*’ că-i punea / Și călare mi-o

punea". Din nevoi prozodice, *ceară* e redus la *cear'*; sensul este de „grumaz, spate, șale”, nu „păr, costiță” cum greșit se presupune în DA.

Rom. *ceară*, alt cuvânt decât *șale* (< lat. *sella*), se poate compara cu alb. *shalë* „partie întériere de la cuisse; jambe”, care s-ar explica, după Çabej (SF, 1, 1966, 8, 47), nu din lat. *sella*, ci ca termen indigen, înrudit, ca și adj. *i çalë* „boiteux”, cu gr. *σκέλος* „jambé”, *σκελός* „pied ou jambe de derrière, hanche”, *κελλόν* „șold, coapsă, picior, os.” În sfera acestei înrudiri trebuie cuprins și rom. *ceară*.

Chelbe, s.f. „teigne; calvitie” (der. *chelbaș, chelbos*), a fost explicat prin lat. vulg. *calvia (< *calvus*) de Tiktin (DRG) și Pușcariu (DR, IV, 720) sau ca der. regresiv din *chelbaș*, de origine turcă (Șăineanu, *Infl. orient.*, II, 105; v. și Graur, BL, VII, 127—128: *chelbaș* > *chelbăși, chelbășie* și var. *chelboși, chelboșie*, din care adj. *chelbos* > *chelbe*). Rom. *chelbe* s-ar compara mai degrabă cu alb. *qelb* „puroi”, legat etimologic de vb. *kalb* „a putrezi”, din care și *këlbazë* (cf. Philippide, „Viața românească”, IV, 1916, 39; Id., OR, II, 704; Drăganu, *Rom.*, 84), precum și o mulțime de alte derivate (cf. FS, 1592).

Codru, s.m. „bucată mare de pîine, mămăligă, slănină etc.; bucată de pămînt; pădure mare și deasă; munte păduros” (DA), ar. *codru, codur* „vîrf de munte; pădure; piață publică; bucată de pîine etc.” (Papahagi, DDA), megl. *codru* „bucată de plăcintă; parte a satului unde se string sătenii; pădure” (Capidan, *Megl.*, III), ir. *codru* „munte”. În albaneză: *kodër, kodrë* „deal, colină; colț, unghi; loc unde se adună sătenii la sfat” (*Fj. shq.*; Çabej, SF, 1, 1964, 69). În ambele limbi, termenul a fost explicat prin lat. *quadrus* (pop. *quodrus, comp. n. pr. *Codratus, conda* = *quondam, cot* = *quot*, cf. Densusianu, HLR, I, 72, 179; CDDE, 59; Capidan, DR, I, 509—510; Rosetti, ILR, 109, 123; Çabej, *l.c.*; Cioranescu, DER, 217 etc.). Sensul vechi de „munte” al rom. *codru* și alb. *kodër* s-ar explica prin cale după sl. *gora* (cf. Pușcariu, DR, V, 757). Pentru explicația prin substrat, care e de preferat, v. Hasdeu (*Ist. crit.*, II, 64; Id., EMR, II, 289, unde se spune că n.pr. *Ardeal* e o traducere printr-un termen maghiar a unui străvechi *Codru*), Barić (*Albanorum. St.*, 40), Philippide (OR, II, 708) etc. Chiar dacă pornim de la lat.

quadrus trebuie să acceptăm că *a > o* este o modificare fonetică specifică dacă (comp. *-dava: -dova, Alutus > Olt, Patavisa > Potaisa* etc.)

Crăciun, s. „Noel”, cunoscut în toate dialectele românești, a fost explicat în ultimul timp prin alb. *kërcu, -ni* (v. alb. **kërcun*) „buturugă” (Çabej, SCL, XIII, 313; Id., SF, 1, 1964, 61; după Selișcev, 158, ar fi cuvânt slav). Româna comună ar fi avut deci termenul *crăciun* cu sensul profan de „buturugă”. Sensul creștin s-ar fi dezvoltat prin intermediul construcției *seara (noaptea) crăciunului*, paralelă cu alb. *nata e buzmit* „noaptea butucului”. În societatea pastorală, *buturuga* aprinsă este indispensabilă în nopțile de veghe ale sărbătorilor. Credința focului nestins, a *buturugii* care arde continuu în noaptea Crăciunului, este răspândită la aproape toate popoarele din Europa (cf. Papahagi, *Mic dicționar folcloric*, București, 1979, 176). La români, colindătorii, în timp ce urează, scurmă cu ciomegele (numite și „colinde”) în vatra cu *focul nestins*, de unde scot dovleac copt, castane, turte. De notat însă că alb. *kërcu* nu și-a dezvoltat un sens religios ca în română; de asemenea, lipsesc dovezi că în româna comună *crăciun* ar fi avut sensul de „buturugă”. Totuși, în aromână e folosit și cu sensul de „bûche (de Noël)”: „trî Crăciun... tu foclu yiu și-arucă niște trupuri mări di arburi țe s'cl'eamă *crăciuni*” (Papahagi, DDA, 384, unde se dau și alte citate).

Pentru explicația termenului prin lat. *creatio*, pătruns în română prin intermediul slavei meridionale, v. Rosetti, *Mélanges*, 324 ș.u.; Id., „Romanoslavica”, IV, 65 ș.u. (cu bibliografie critică) și Graur, ER, 78—80 (v. și Ciorănescu, DER, 246, cu bibliografie).

Creț, adj. (frecvent și în onomastică), a fost explicat în diverse chipuri: din latină (Densusianu, GS, I, 164; Pușcariu, DR, III, 843; DA, s.v.), din germanică (Giuglea, DR, II, 393, dar ulterior, LL, II, 1943, 32—34, din lat. *crepitus*), din slavă (Weigand, BA, III, 107). Nu este exclus să fie un element autohton (cf. Russu, CL, VII, 124; Id., *Elem.*, 101), comparabil cu alb. *krec*, adj. „(despre smochine) cu pielița plesnită din loc în loc” (Xhuvani, BUT, 4, 1960, 3). Mai recent, cu detalii, Russu, *Etn. rom.*, 298.

În limbile slave de sud (scr. *krecov*, bg. *krecavo*) a intrat, probabil, din română (cf. BER, III, 2, 4).

Cruța, vb. „a păstra, a feri, a economisi, a consuma un obiect cu prevedere, a menaja, a ierta”, este cunoscut numai în dacoromână. A fost explicat, împreună cu alb. *kursej* „a economisi” (var. *kurcej*, cf. Kristoforidhi, 174), cu care se compară termenul românesc, prin lat. *curtiare < *curtus* (Meyer, EWA, 216; Pușcariu, EW, 420; Id., LR, I, 264; Meyer-Lübke, REW, 2410; Rosetti, ILR, 284; Çabej, SF, 2, 1974, 21), explicație cam forțată din punct de vedere semantic.

Densusianu (HLR, I, 352) consideră cuvântul românesc ca împrumut din albaneză, iar Russu (*Elem.*, 151) îl atribuie substratului (Id., *Etn. rom.*, 300).

Curma, vb. „a tăia un lemn de-a curmezișul; a tăia; a fringe; a întrerupe” (DEX), cu numeroase derivate (*curm*, *curmei*, *curmătură*), dintre care unele cu rad. în -ez: *curmeziș*, adv. (sub influența lui *pieziș*? sau de la un verb *curmez? Pușcariu, LR, I, 265). Termenul există și în dialectele din sudul Dunării.

S-ar compara cu alb. *kurmoj* „a tăia în bucăți, a împărți”, un derivat din *kurm*, subst. „corp; trunchi de copac, bucată”, pe care Meyer (EWA, 216) îl explică din ngr. κορμί „Körper”. Există însă și alb. *kurmozj* „a încovoia, a cocoșa, a încovriga; a strîmba statura”. De regulă, se acceptă explicația termenului românesc prin gr. κορμός „trunchi”, κορμάζω „a tăia în bucăți” (Giuglea, DR, III, 619, 771; Rosetti, ILR, 233; v. și Cioranescu, DER, 268). Pentru explicația prin substrat, v. Russu, *Elem.*, 152—153; Id., *Etn. rom.*, 301. *Scurma* ar putea fi derivat din *curma* cu pref. s- intensiv.

Daltă, s.f., e cunoscut numai în dacoromână. Se acceptă, de regulă, explicația prin slavă, justificându-se absența metatezei lichidei (ca și la *baltă* și *gard*) prin aceea că ar fi pătruns în română înainte de sec. al VIII-lea, când diftongii cu lichide *or*, *ol* din slava comună nu suferiseră încă metateza consoanei sonante în slava meridională. Alb. *daltë* „id.” prezintă aceeași caracteristică fonetică.

S-a susținut și ideea că am avea de-a face cu un împrumut slav mai nou și că metateza s-ar fi petrecut în română

și albaneză din cauză că grupul *dl* la inițială e neobișnuit în fonetica acestor limbi (cf. Skok, „Slavia”, III, 116; Rosetti, *Mélanges*, 312; vezi, totuși, și Rosetti, ILR, 660).

După Georgiev *Bălg. etim.* 36, *daltă* aparține substratului. Origine autohtonă, preslavă, are și alb. *daltë* (Çabej, BUT, 1, 1961, 80; v. și BER, I, 316).

Ipoteza transmisiunii din tracă nu trebuie exclusă, obiectul denumit prin *daltă* fiind legat de lucrul în lemn, meșteșug străvechi al românilor (comp. cu termenii latini privind prelucrarea lemnului păstrați în română: *alveus*, *astula*, *buttis*, *dogă*, *dolo* > *dură*, *malleus*, *palus*, *scala*, *scandula*, *securis*, cf. Fischer, ILR, II, 166—167).

Daș, s.m. „miel”, atestat în Muscel de Jordan (BPh, VII—VIII, 208). Același sens are *daș* în aromână (Capidan, DR, II, 527) și în meglenoromână (Id., *Megl.*, III).

Papahagi (DDA, 459) grupează greșit pe *daș* „miel” cu *daș* „drag, iubit”, căci al doilea termen este, la origine, alb. *dash(ur)*, part. vb. *dua* „a vrea, a iubi”. *Daș* „miel” se compară cu alb. *dash* „berbece”, cu etimologie încă neelucidată. Mai de luat în seamă este cea propusă de Barić (*Albanorum. St.*, 6: *dash* din pl. *desh* < *delsh < *dele* „oaie”). Pentru alte explicații, v. Jokl, LKU, 240, 329; Russu, *Elem.*, 156. „Element autohton dubios, din cauza atestării sale insuficiente în dacoromână” (Rosetti, ILR, 276).

Dărîma, vb. „a da jos, a doborî la pămînt, a surpa, a demola, a tăia crengile unui copac” (var. *dărma*), a fost explicat, ca și alb. *dërmoj* „a fărîma, a îmbucătăți; a distruge”, din lat. *deramare, derivat din *ramus* (Cihac, I, 226; Meyer, EWA, 65 și alții).

După Çabej (RIEB, II, 179; Id., BUT, 2, 1961, 55—56 și SGJ, I, 122, 142), corespondentul albanez este derivat al subst. *dromë* „fărîmă” (*dromonj > *drëmoj* > *dërmoj*) și a avut inițial sensul de „a fărîma”. De notat că în recentul dicționar albanez *dërrmoj* (cu *rr*) cu sensul de mai sus e omonim cu *dërrmoj* „a coborî” (*dërrmuān nga mali* „coborîră din munte”, *dërrmoi nga kali* „coborî de pe cal”, FS, 327), așadar un sens prin care se completează paralelismul semantic cu rom. *dărîma*. (Nu se include aici *dërmoj* „a cerne cu dîrmonul”, din *dërmon*, subst. „dîrmon, ciur

cu găuri mari”, care, ca și rom. *dărmon*, vine din neogreacă (δερμόνι) sau din bulgară (*dărmon*), cf. și BER, I, 464.

E posibil ca rom. *dărîma* să fi avut la început, așa cum a văzut Giuglea (LL, I, 153), un sens pastoral, acela de „a tăia crengile unui copac pentru hrană la vite în timpul iernii”, sens cu care termenul circulă și astăzi (cf. sensul de bază de „a fărîma” al alb. *dërrmoj*), ceea ce trimite însă, pentru etimologie, la lat. *deramare. Totuși, legătura derivativă *dërrmoj* < *drromë* (și *dromcoj* „a fărîma” < *dromcë* „fărîmă”, Çabej, SGJ, I, 142) face improbabilă originea latină a lui *dărîma*, *dërrmoj*. Intervine aici și sensul „a coborî”. De reamintit și paralelismul: alb. *dërrmoj* — *thërrmoj*, rom. *dărîma* — *fărîma*. E interesant și sensul figurat: alb. *u dërrmuu në punë*, rom. *e dărîmut de muncă* (= e foarte obosit). Pentru originea autohtonă a termenului, v. și Russu, *Elem.*, 156; Id., *Etn. rom.*, 307.

Fluture, s.m. „papillon”, se compară cu alb. *fluturë* „id.”, care a fost explicat prin vb. *fluturoj* „a zbura” (din lat. *fluctulare, cf. Meyer, EWA, 99; Rosetti, ILR, 191 și Fischer, ILR, II, 117, același etimon pentru rom. *fluture*).

După Meyer, în română termenul ar fi intrat din albaneză. În CDDE, 99: *fluture* < lat. *flutululus < *flutare* „couler, flotter”. După Çabej (SGJ, I, 190), termenul albanez ar fi, ca și *fletë* „foaie, frunză”, *flakë* „flacăară” etc., „o creație elementară”, deci expresivă. (Aceeși explicație și pentru rom. *flutura*, vb. > *fluture* la Ciorănescu, DER, 336.) Cuvîntul are totuși o trăsătură fonetică (-ur- neaccentuat, ca în *abure*, *mugure*, *sîmbure*, *viezure* etc.) prin care se apropie de elementele de substrat.

Gărdină, s.f. „șanțuleț scobit la capetele din interior ale doagelor unui butoi, în care se fixează fundul sau capacul” (DEX), cu var. *gărdin*, *gărdin* (DA) și der. *gărdina*, *gărdini*, vb., *gărdinar*, *gărdiner* „unealtă de scobit gardina”, *gărdinuță*, *gărdineci* (cf. DA). Termenul se explică prin alb. *gardhën* „id.” (der. *gardhnuer*, -ori „gărdinar”), legat etimologic de *gardh* (cf. Jokl „Slavia”, XIII, 300; Scriban, s.v.: *gard* → *gărdină*; Çabej, SGJ, I, 205; Id.), SF, 4, 1964, 109; Id., *Ling. Posnan.*, VII, 168: *gardhën* este un plural singularizat al fem. *gardhë* „Fuge, Falz,

Fügung am Falz"). În FS, 535, *gardhë* „gardină” e sin. perfect cu *gardhen*.

Această explicație este de preferat celei date obișnuit în dicționarele românești: germ. *Gargel, Gergel, Gîrgel* „id.” (TDRG; DA; DLRM; DEX). Pentru explicația prin substrat, v. recent și Russu, *Etn. rom.*, 314, care exclude legătura etimologică cu *gard, gardh*.

Gogă, s.f. (reg.) „ființă închipuită cu care se sperie copiii; strigoi; moroi”, se compară cu alb. *gogë* „id.” (Cihac, II, 717; DA; Pușcariu, LR, I, 265; Rosetti, ILR, 277).

La Meyer (EWA, 126) *gogë* „Gespenst, Wauwau zum Kinderschrecken” se identifică cu *gogë* „Spitzname der Wlachen bei den Albanesen” (v. și Cordignano, 45; Giordano, 133: *gogë* „morte”, *gogël* „morte, strega, spauracchio”). În aromâna din Albania; *gogólu* (comp. alb. *gogól*, de origine slavă, după Selișcev, 189), cf. RRL, 558. După Philippide (OR, II, 715), în ambele limbi termenul ar fi onomatopeic, deci expresiv (v. și Spitzer, MRIW, I, 320), iar după ILR, II, 342 în română ar fi un împrumut albanez prin intermediul poveștilor. Este încă greu de explicat menținerea nediftongată a lui *o*.

Lai, adj. (despre lina oilor) „negru, pătat cu negru”, folosit rar astăzi și mai ales la feminin. Se opune lui „alb”: „Să-i facă din lînă *lăi* (negre), lînă albe”; „*Lai*a e (oaia) de tot neagră la lînă” (DA, s. *lai*); „Ori e *laie*, ori *bălaie*” (Pușcariu, DR, IV, 724). În unele regiuni, *lai* înseamnă „sur, cenușiu, vinăt” (DA). Există și în aromână, cu o frecvență mult mai mare decât în dacoromână: *lăiu* „negru; biet, sărman, nenorocit.” (comp. alb. *i zi* „negru”; fig. „nenorocit”). Se compară cu alb. *Uajë*, s.f. „oaie neagră” (*Fj. shq.*, 282), *laj, lajë* „pecora dal pelo bianco o nero”, *Uajë* „pecora, capra” (Leotti), *Uaj-ë* „caro fratello, fratello mio!” (Cordignano, 101), *Uajë* „pècora nera” (*ibid.*, 302).

A fost explicat prin latină: *labius (< *labes* „pată”, Bugge, BB, XVIII, 1892, 178—179, ap. Pușcariu, DR, IV, 45) sau *laneus* (< *lana*, cf., Wędkiewicz, MRIW, 278—279), ori *laureus* (Barić, *Albanorum. St.*, 46; Philippide, OR, II, 690). Pușcariu pornește direct de la lat. *labes*, care ar fi devenit adjectiv în română, iar Papahagi (DDA,

723) reconstruiește o formă lat. *lajus. După alții (de ex. Treimer, ZRPh, XXXVIII, 1914, 389) termenul ar fi la origine ngr. $\lambda\alpha\iota\omicron\upsilon\varsigma = \lambda\acute{\alpha}\gamma\epsilon\iota\omicron\varsigma$ „pestriț”.

Din română și albaneză, cuvântul a intrat și în unele limbi învecinate.

După părerea noastră, etimologiile propuse nu sînt pe deplin convingătoare, din cauza dificultăților fonetice sau semantice. Rom. *lai* nu poate fi separat de corespondentul albanez. Termenul este specific graiului pastoral și se opune lui *bardzu*, ceea ce ar fi o dovadă că vine, ca și acesta, din substrat.

Lehăi, vb. dr. reg. (var. *lihăi*) „a lătra; a flecări, a trîncăni; a striga în gura mare după animalele sălbatice spre a le speria” (DA, s. *lihăi*), a fost pus în legătură cu alb. *leh* „a lătra, a hămăi” (Cihac, II, 168; TDRG, s. *lehăi*; Philippide, OR, II, 719; Reichenkron, *Dak.*, 139, care arată că *h* este organic: i.e. *sk; cf. și ILR, II, 344).

Mătură, s.f. „uncaltă făcută dintr-un mănunchi de nuiele, paie etc. cu care se curăță o suprafață”, este cunoscut în toate dialectele românești: ar., megl. *metură*, ir. *meture*. Explicația prin sl. *metla* (bg., rus., scr. *metla*), susținută de numeroși cercetători (în ultimul timp, Petrovici, RRL, XI, 1966, 320), întîmpină dificultăți fonetice ($l > r$; $\tau > u$), iar cea prin lat. *metula ($< meta$), dificultăți semantice. De aceea, e de reținut comparația cu alb. *netull*, -a, *netëll* „id.” (Cordignano) făcută, între alții, de Capidan (DR, VII, 128), Pușcariu (LR, I, 177, 286), Russu (*Elem.*, 180), Mihăilă (SCL, XXIV, 62), termen care, ca și corespondentul românesc, nu se poate explica mulțumitor nici prin slavă, nici prin latină. Prin absența accentului de pe segmentul *-ur-*, specifică unui mare număr de cuvinte de origine traco-dacă, și *mătură* s-ar încadra în fondul lexical din substrat. De notat că în ambele limbi termenul comun denumește și planta (*Sorghum vulgare*, *Sorghum saccharatum*) din care se fac mături.

Mire, s.m. „nume purtat de bărbat în ziua (sau în preajma zilei) căsătoriei sale” (DLR); sinonim, în partea sudică a dacoromânei, cu *gînere*, *june*, termeni latini. Femininul *mireasă* este general pe teritoriul dacoromân

(cf. Scurtu, *Termeni de înrudire în limba română*, EA, 1966, 157—163). În dialectele din sudul Dunării, *mire* nu apare; totuși, la Papahagi, 777, este înregistrat ar. nord *măireasă* „mireasă”, adaptat la pronunția specifică unor graiuri albaneze de nord: *mirë* > *maîrë*, *shtëpi* > *shtëpai*, *shpai*. Etimologia latină: *miles* „soldat” e susținută de numeroși cercetători (Papahagi, NE, 236; Spitzer, RIEB, I, 270; Skok, ASPH, XXXVII, 85, prin cale., după scr., bg. *vojno*, *vojino* „Gemahl” < *vojnũ* „soldat”, ap. Rosetti, ILR, 193; Pușcariu, LR, I, 357), etimologie neconvingătoare după Al. Graur (BL, V, 105). Termenul s-a explicat și prin cumanul *mir* „prinț” (Philippide, OR, II, 377—378) și prin gr. *μεῖραξ* „jeune homme, adolescent” (Diculescu, DR, IV, 492). Nu trebuie ignorată însă etimologia lui Hasdeu (*Col. Tr.*, 1873, 110): alb. *i mirë* „bun, frumos, plăcut” (comp. zendo-afgan. *mîreh*), acceptată de Șăineanu (*Semasiologia*, 16), apoi în ILR, II, 345, în DLR, s. *mire* etc. Recent, Russu (*Etn. rom.*, 354) explică termenul prin i.e. **merio-* „om tânăr” (comp. v. ind. *marya-* „bărbat, tânăr, ibovnic”, gr. *μεῖραξ* „băiat, fată” etc.). Exclue însă orice comparație cu alb. *i mirë*. În română și în albaneză sînt însă și alți termeni, comuni, prin sensuri, în legătură cu căsătoria: *nevastă nouă* „mireasă” (în Transilvania): alb. *nuse a re* „id.”; *a lua de nevastă (de bărbat)*: alb. *marr për grua (për burrë)* „id.”; *ginere*, termen latin, are dublă semnificație în unele regiuni: „mire” și „soț al fiicei”, ca și corespondentul albanez *dhëndër*; *a se cununa*, derivat din *cunună*, are același sens ca și alb. *kurorëzroj* (< *kurorë* „cunună”); *nevastă cu cunună* „soție legală”: alb. *grua me kurorë* „id.” (v. și Candrea, *Raporturi între limbă și cultură*, curs litogr., 1929—1930, 240 ș.u.).

Mură, s.f. „stomac de animal rumegetor; stomacul păsărilor, pipotă, rînză; intestinele animalelor rumegetoare” (DLR, s. *mură*; Mușlea, DR, V, 619—621), ar. (*a*)*mură* (Papahagi). Se compară cu alb. *mullë* „stomac” (Capidan, DR, II, 455; III, 138), din care der. *mullëz*, *-a* „cheag”. Din albaneză și română, termenul a intrat și în alte limbi balcanice: gr. *μούλα* „Magen”, bg. *mura* „Labmagen”. Explicația alb. *mullë* prin lat. *mūla (cf. v.fr. *mule* „Magen, Tasche”, *mulette* „Fleischmagen der

Falken", Meyer-Lübke, REW, 5724; v. și Meyer, EWA, 289) întâmpină dificultăți fonetice.

Murză, s.f. (reg., Transilv.) „intestinul gros”, poate fi raportat la alb. *mullëz*, -a „ultima cavitate a stomacului rumegător; stomac de miel folosit pentru cheag; zeama în care a stat „mura” ca să se moaie și care servește de cheag; cheag” (*Fj. shq.*), derivat diminutival din *mullë* „stomac” (Xhuvani, Çabej, *Prapashtesat*, 109).

În DLR, *murzâ*¹ „zeamă sărată” și *murzâ*² „intestinul gros” trebuiau unificate sub un singur titlu și comparate cu același alb. *mullëz*.

Negură, s.f. „ceață deasă; întunecime, beznă” (DLR), e considerat de obicei, ca și alb. *njegull(ë)* „id.”, descendent al lat. *nëbula* (cu var. neatestată *negula). Çabej (SF, 3, 1964, 38) crede că alb. *njegull*, atestat încă din sec. al XVI-lea (*niegull*, la Buzuku, a. 1555), nu e de origine latină, ci o variantă ghegă a lui *mjegull*, *mjergull* „brouillard” (în albaneza din Dibra: *mj* > *nj*, deci *mjegull* > *njegull*; totuși, raportul invers la Jokl, SAEW, 57).

Originea autohtonă a alb. *mjegull* e neîndoielnică (Çabej, *l.c.*, cu bibliografie). Rom. *negură* ar fi, după Çabej (v. și SF, 4, 1964, 107), un împrumut albanez dialectal, influențat probabil și de lat. *nebula* (v. totuși obiecțiile noastre în SCL, XXIII, 305).

Oacăr(ă), adj. „(oaie) albă cu pete negre pe bot” (v. și alte sensuri în DLR). Astăzi mai e cunoscut în Transilvania (cf. Viorica Pamfil, CL, III, 232). În aromână: *oacăru*, -ă (Dalamatra, Papahagi). Explicația prin lat. *obaquilus (Densusianu, GS, VI, 317–319; Candrea, GS, VII, 291) sau prin gr. ὄρφνος (< ὄρφα „eine gelbliche Erdfarbe”, Diculescu, DR, IV, 441) întâmpină dificultăți fonetice.

Termenul poate fi pus în legătură cu alb. *vakër*, adj. „(oaie) cu botul și cu picioarele negre”, cunoscut numai în dialectul tosc. În FS, s.v., e înregistrat însă ca general albanez. Cum alb. *va-* (gheg *vo-*) este reflexul unui *o-* (*vaj*, *voj* < lat. *oleum*, *varfër*, *vorfën* < lat. *orphanus*, gr. ὄρφανος), înseamnă, după Çabej (SF, 2, 1967, 7–8), că *vakër* este un împrumut din aromână. Credem însă că

împrumutul, dacă e să-l acceptăm, trebuie pus, din rațiuni fonetice, pe seama românei comune.

Păstaie, s.f. „fruct al plantelor leguminoase format dintr-o teacă în care sînt închise semințele; teacă de fasole, de mazăre etc.”, se compară cu alb. gheg *bishtajë*, *pištajë*, s.f. „id.”, derivat din *bisht* „coadă” cu suf. *-ajë* (Xhuvani, Çabej, *Prapashtesat*, 9—10). Ar. *pistal'e*, *păstâl'e* „id.” (Papahagi), cu *l'*, se opune însă derivării din albaneză, dacă nu cumva *l'* este secundar, introdus mai târziu prin analogie.

Explicația termenului prin lat. **pistalia*, din *pistare* „piler, broyeur” (CDDE, 204; Graur, BL, V, 109), **quassitalia* < *quassare* (Pușcariu, DR, III, 679) sau *pyxitalia* < *pyxis* (Giuglea, DR, X, 60) întîmpină dificultăți de ordin semantic. Dar și ideea împrumutului din ghegă (Çabej, BUT, 4, 1960, 58—59) e greu de admis. Totuși, cele două cuvinte nu pot fi separate etimologic (v. și Russu, *Elem.*, 185—186, Id., *Etn. rom.*, 369; Vraciu, LB, VIII, 22). Nucleul etimologic trebuie să fie *bisht* „coadă”, care a dezvoltat în albaneză o familie lexicală foarte bogată (cf. FS, 150—153).

Pielm, s. „făină de cea mai bună calitate; pospai; făină de grîu care se amestecă cu cea de porumb pentru ca aluatul să fie mai legat” (der. *a împielma* „a amesteca făina de grîu cu cea de porumb; a amesteca”, cf. DA; *a pielmui*, cf. TDRG, s. *pielm*). Tiktin pune cuvîntul în legătură cu formele romanice: retorom. *pelma* „prăjitură subțire”, lomb. *pelma* „fagure de miere”, andal. *pelma* „bulgăre, grămadă”, span. *pelmazo* „întărit, legat bine”, explicîndu-le pe toate din gr. *πέλμα* „talpă, pingea”. Jokl (IJ, XX/VII, 138) leagă rom. *pielm* de alb. *pjalm* „făină de bună calitate; praful fin; zăpadă fină spulberată de vînt; spoială subțire de făină, pospai” (v. sensurile în FS, 1490 și la Çabej, SF, 2, 1965, 16—17, care precizează că împrumutul în română s-ar fi făcut sub forma ghegă *pjelm*). Dar dacă pentru amîndouă variantele albaneze reconstruim o formă primitivă **pelm* (comp. lit. *pelenai* „cenușă”, let. *pelni* „id.”, Schmidt, KZ, L, 1922, 243, 248, ap. Çabej, *l.c.*), nu e nevoie să apelăm la o variantă dialectală albaneză pentru termenul românesc, căci și acesta presupune la origine o formă străveche **pelm*.

Pururi, adv., a fost raportat de Capidan (DR, I, 563) la alb. *përherë* (< *për* + *herë*) „întotdeauna, mereu”, presupunându-se fazele de evoluție: **părere* > **purere* > *purure*, deci cu *-re* aparținând la radicalul cuvântului.

Explicația termenului prin albaneză (în ultimul timp, Russu, *Elem.*, 189; Id., *Etn. rom.*, 374, cu bibliografie) e totuși greu de acceptat, pentru că alb. *përherë* este un compus analizabil (deci relativ recent), cu pref. *për-*, extrem de frecvent (pentru valorile lui *për-*, v. Xhuvani, Çabej, BSS, 4, 1956, 88—90). Recent, B. Boretzky (*Zur Herkunft von rumänisch pururi* „immer”, în „Kurier der Rumänischstudenten”, 10, Bochum, 1978), propune explicarea termenului prin alb. *përorë*, un compus cu *orë* „oră, timp” din latină. Dificultățile sînt însă, de data aceasta, mult mai mari decît în cazul explicației prin *përherë*. Adriana Ionescu (*Două cuvinte românești de substrat: purure(a); strugure*, în *Studii trac.*, 1976, 97—162) este mai aproape de adevăr: *pururi* este la origine substantiv derivat cu suf. autohton *-ure* și raportat la dac. **por-*, **par-* (i.e. **per-* sau **par-*); un rad. **por-* „timp, durată” e cunoscut în limbile indo-europene.

Sarieă, s.f. „haină țărănească lungă și mițoasă pe dinafară”, cunoscut și în aromână, se compară cu alb. *sharkë* „id.”, împreună cu care a fost explicat prin lat. **sarica* = *sērica* (Meyer, EWA, 400, unde se notează aceeași origine și pentru v.sl. *sraka*, lit. *szarkas*, ngr. *σίαρκα*) sau prin ngr. *σάρικα* „haină de iarnă” (Rohlf, EWUÇ, 1913, ap. Rosetti, ILR, 233; v. și Fischer, ILR, II, 137). După Çabej (*Ling. Posnan.*, VII, 1958, 181; Id., SF, I, 1966, 11), în română și greacă, termenul s-ar explica prin alb. *sharkë* (alb. *sh* → gr. *σ*), care are multe sinonime: *delesh* (< *dele* „oaie”), *bërruc* (< *berr* „oaie”), *lëkurçe*, (< *lëkurë* „piele”). Var. rom. *jarcă* „cojoc uzat, rupt” (Bogrea, DR, IV, 825) se poate raporta la var. alb. *zharg* (cf. SCL, XII, 199). Fiind un termen păstoresc, posibilitatea ca *sarieă* să fi provenit din substrat nu trebuie exclusă, mai ales că alb. *sharkë* nu se poate explica prin latină sau greacă.

Scorbură, s.f. „scobitură mare în trunchiul unui copac putrezit pe dinăuntru; trunchi găunos; gaură, scobitură” (DEX), poate fi comparat cu alb. *korbull*, *-a*, f. „scorbură”;

ciubăr" (der. *korbullac*, -i „trunchi scobit în care se păstrează porumbul”, *korbullak*, -u „stup de albine primitiv”, Haxhihasani, BSS, 3, 1955, 179). Termenul albanez (neînregistrat de Meyer, nici de Çabej) cu care rom. *scorbura* este, evident, înrudit, nu se poate explica decât cu dificultăți din lat. *scorbula (< *scrōbis*). După Reichenkron (*Dak.*, 149) *scorbura* este termen dac cu un sufix de origine latină. Etimologia acceptată în ILR, II, 154 : „*scrōbis* > rom. *scorbura*, refăcut din pl., cu specializare de sens” (v. și TDRG și, ulterior, Giuglea, LL, II, 1943, 24—28), devine mai puțin sigură de îndată ce luăm în discuție și alb. *korbull*.

Spuză, s.f. „cenușă fierbinte”, ar. *spuză*, *sprună* „id.” (< lat. *pruna* „cărbune aprins”, contaminat cu *spuză*, cf. Philippide, OR, II, 451, 486), *sprunedzu*, vb., megl. *spuză*, *spruză* (comp. ar. *sprună*, dar și ngr. σπρωζα „braise”, Pascu, REB, 81). Se compară cu alb. *shpuzë* „id.”, pe care Meyer (EWA, 415) îl explică prin lat. *spodium*. Aceeași etimologie și pentru rom. *spuză* apare la numeroși cercetători (între alții, Meyer-Lübke, REW, 8166; Capidan, DR, II, 549; Philippide, OR, II, 655; recent, Çabej, SGJ, IV, 286). După Graur (BL, V, 11) „*spuză* ne vient pas du *spodium*”, iar Rosetti (ILR, 281) îl reține în lista termenilor moșteniți din substrat (v. și ILR, II, 349, unde se observă corespondența s : sh între termenul românesc și cel albanez ca indiciu specific al elementelor moștenite din substrat).

Spuză face parte din aceeași sferă semantică cu *scrum* și stă pe același plan cu acesta în raport cu termenul general, de origine latină, *cenușă*.

Stăpîn, s.m., termen pastoral la origine, trebuie să fi însemnat în româna comună exclusiv „baci; proprietar de turme”; megl. *stăpøn*, (ar. *stopan*, folosit rar, e relativ recent, în schimb *stăpuescu*, vb. „a stăpîni”, pare mai vechi). A fost explicat (Rosetti, *Mélanges*, 406—407) prin v.sl. *stopanŭ*, *stopaninŭ* „dominus” (apare numai în limbile slave de sud : bg. *stopan*, *stopanin* „stăpîn, proprietar”, scr. *stopanin* „stăpînul casei”). Din bulgară, termenul a intrat și în albaneză : *stopan* „baci, șef al ciobanilor” (*Fj. shq.*). După cum se știe, de la v.sl. *stopanŭ* la rom. *stăpîn* sînt dificultăți fonetice (și chiar semantice) peste

care nu se poate trece (modificarea lui *o*, precum și a lui *a* accentuat în poziție nazală). Ideea că ar fi pătruns din slavă la o epocă veche, când schimbările fonetice în discuție erau posibile, nu dovedește nimic, ea însăși fiind nedovedită. De aceea, originea autohtonă, în general preslavă, a termenului, presupusă de unii cercetători, nu trebuie exclusă (Barić, *Albanorum. St.*, 93, propune un etimon **hospitanus*, din *hospitium*, care nu poate fi admis; Pascu, *REB*, 81 : trac. **stapanus* < **stap-*, **sta-*; Philippide, *OR*, II, 451–452; Pușcariu, *LR*, I, 286). Dovada temeinică pentru originea preromană a lui *stăpîn* o constituie alb. gheg *shtëpă*, *shtëpani* „fromager”, din care un derivat *sh(të)pleshë*, *shtëpreshë* „fromagère, menagère”, ultima variantă, cu rotacism, ceea ce înseamnă că a existat și în toscă o formă **shtëpëri* (cf. Çabej, „*Rev. Shkodra*”, I, 1964, 12–13; Id., *SF*, 1, 1966, 41). Nazalizarea și rotacismul, precum și modificarea lui *s* în *sh* sînt fenomene vechi, improprii împrumuturilor slave în albaneză (cf. Camaaj, *Zur Entwicklung der Nasalvokale der slavischen Lehnwörter im Albanischen*, în *Die Kultur Südosteuropas. Ihre Geschichte und ihre Ausdrucksformen*, Wiesbaden, 1964, 18–25). Ipoteza lui Jokl că aceste fenomene ar fi avut o acțiune mai îndelungată în albaneză, cuprinzînd și elemente slave (susținută în ultimul timp de Rosetti, *ILR*, 710 și de Çabej, *l.c.*) se bazează pe exemple puține și neconcludente. După Çabej, alb. *shtëpă*, *-ni* ar fi intrat din slavă, ca și rom. *stăpîn*, la o epocă veche, cînd fenomenele fonetice în discuție erau încă active. La ce ar fi fost utilă, în acest caz, pătrunderea din nou a termenului slav la o epocă tîrzie? Așadar, e mult mai probabil că rom. *stăpîn* și alb. *shtëpă*, *-ni*, termeni pastorali prin excelență, aparțin fondului străvechi preroman. Între *domn* (< lat. *dominus*) și *stăpîn* a fost la origine o deosebire semantică foarte clară. În româna veche, *stăpîn* e folosit frecvent cu sensul de „proprietar de turme”, sens cu care nu apare niciodată sinonimul latin *domn* (v. pentru sensurile inițiale ale lui *domn* I. A. Candrea, *Raporturi între limbă și cultură*, București, 1938, curs litografiat, 28–30; Al. Grecu (P. P. Panaitescu), *SCL*, I, 240).

Sterp, adj. „steril (despre animale și oameni); neroditor”, cunoscut și în dialectele din sudul Dunării, a fost explicat prin lat. **exstirps*, **exstirpis*, **exstirpus* (recent,

Coteanu, ILR, II, 298) sau prin gr. στέριφος (Giuglea, DR, X, 443—445). Aceeași explicație e dată, de regulă, și pentru alb. *shterpë* „id.” Meyer (EWA, 416—417) raportează alb. *shterpë*, ca și *shtjerrë*, *shqerrë*, la un rad. *ster- (comp. lat. *sterilis*, arm. *steri* „unfruchtbar” etc.).

Termenul românesc are numeroase derivate, dintre care : *stîrpi*, vb., *stîrpari*, pl. „oi sterpe” (format, probabil, sub influența lui *mînzare* „oaie care a fătat, oaie cu lapte”), *stîrpiciume*, *stîrpitură* etc. Pentru sensul „a seca” al vb. *stîrpi* (ar. (a) *străkescu*), comp. alb. *shterpoj* (ex.: *shterpuan kronjet* „au secat fintinile”, *Fj. shq.*, 544), derivat din *shterpë*.

Dat fiind că e vorba de un termen cu sens, inițial, pastoral și că explicația prin latină sau greacă întîmpină unele dificultăți fonetice, posibilitatea de a fi atribuit substratului, întrevăzută de unii cercetători (mai recent, Russu, *Elem.*, 198), nu este exclusă.

Stîină, s.f. „așezare păstorească de vară la munte unde se adăpostesc oile și ciobanii și unde se prepară produsele din laptele oilor” (DEX); în aromână, *stîină* e sinonim cu *cășeare* < lat. *casearia* „stîină” (cf. Papahagi, DDA, 1118, care crede că ar. *stîină* e un dacoromânism). Alb. *stan* „id.” e un împrumut recent din sîrbă (Meyer, EWA, 319). Termenul românesc a fost atribuit substratului de Hasdeu (*Col. Tr.*, 1874, 105) și Philippide (OR, I, 443; Id., OR, II, 734; Pascu, REB, 82), fiind comparabil cu sanscr. *sthāna-* „Standort”, zend. *stāna-* „loc pentru vite”, toate reducibile la un rad. *sta- „a sta” lărgit cu suf. -n (v. și Reichenkron, *Dak.*, 150; ILR, II, 356; Mihăilă, SCL, XXIV, 66).

Jokl (LKU, 247 ș.u.) explică alb. *shtazë*, *shtëzë* „animal” tot prin rad. *stā-, din care *sta-n și *stan-zë, cu suf. colectiv -zë, arătînd că, inițial, *shtazë* însemna „loc de adăpost pentru animale” (comp. pentru evoluția semantică exemple din maghiară : *áll(a)ni* „a sta” — *állat* „animal”, din rusă : *statî* „a sta” — *statokû* „vită mare” etc.).

Legătura pe care Pușcariu (DR, III, 382; Id., LR, I, 176, unde reconstruiește o formă tracă *stana) o stabilește între *stîină* și alb. *shtazë*, explicat de Jokl, este convingătoare. Se poate adăuga și faptul că *strunga* și *țarcul*, fără de care nu poate exista *stîina*, sint denumite prin termeni autohtoni siguri.

Explicația prin slavă (Rosetti, *Mélanges*, 408—411), după cum se știe, e foarte dificil de susținut.

Traistă, s.f. „sac de pinză groasă, cu baiere”, figurează în numeroase expresii și locuțiuni populare, în nume de plante; var. *traistră*, *taistră*, *trainstă*, *tainstră*, *straiștă*, *straiță*, *traiță*, *traștie*, *trastie* (cf. DLR, ms.); ar. *trastir*, *trastu*, *tastru*; megl. *trastu*. Se compară cu alb. *trastë*, *trajstë*, *trastje*, *strajcë*, *stracë* „id.” Capidan (DR, II, 552) și Philippide (OR, II, 737) acceptă etimologia dată de Meyer (IF, II, 441): gr. *τράγιστρον* „porția de mîncare ce se dă unui cal”, care a evoluat, prin metonimie, la sensul de „sac, traistă, torbă”. Ar. *trastu*, *tastru* vine din albaneză (Meyer, EWA, 434) sau din ngr. *τράστος*, *τράστον*, *τράστρον* (cf. Papahagi, DDA, s.v.).

Termenul albanez pare relativ nou după aspectul fonetic, în schimb cel românesc nu, iar explicația acestuia prin greacă e forțată. Este atribuit substratului de către Hasdeu (*Col. Tr.*, 1874, 151; Id., CB, I, 304—305).

Țiră, s.f., în loc. adj. și adv. o *țiră* = puțin, nițel; der. *țirică*, *țiricuță*, *țirișoară*, *țirucă* (cf. TDRG, DEX). S-ar putea compara cu alb. *cërre*, -ja „picătură, fărîmă, țiră”: *s'kemi asnjë cërre vaj* „nu avem nici o țiră undelemn” (la Vlora, cf. Muho, SF, 3, 1971, 187). Vezi, totuși, *fărîmă*. Reichenkron (*Dak.*, 165) pune termenul în relație cu alb. *ther-* (în *thërrimë*), din i.e. **ker-*.

Vătui, s.m. „ied”, sens cu care termenul este răspîndit pe aproape întreg teritoriul lingvistic dacoromân (v. Sala, SCL, VIII, 77—80, unde se notează și unele sensuri secundare, precum și variantele fonetice). Cuvîntul există în româna comună: ar. *vitul'u* „ied de un an” (Papahagi, 1269), megl. *vitul'*, *vitui* „ied înțărcat” (Capidan, *Megl.*, III, 329).

Se compară cu alb. *ftujë* „ied de un an” (var. *ftulë* *vëtulë*, der. *ftujak*) și a fost explicat prin lat. **vitulus* < *vitulus* (cf. Meyer, EWA, 113), explicație acceptată de numeroși cercetători, în ciuda faptului că, în afara unei reconstrucții forțate, apar dificultăți semantice. Mai probabilă este degajarea unui radical alb. *vjet*, *vit* „an” (< i.e. **uet-* „an”), cum au presupus Tiktin (DRG, s. *vătui*), Weigand (JB., XVI, 230) etc.; după Graur (SCL,

VII, 276), dat fiind și derivatul *vătărog*, înregistrat de Tiktin, termenul românesc ar fi independent de cel albanez. Pentru explicația prin substrat, v. și Russu (*Elem.*, 211; Id., *Etn. rom.*, 418).

De la română la albaneză, deosebirile sînt însă mari: absența diftongului *ie* în *vătui* (în cazul că se pornește de la alb. *vjet*), sufixul albanez *-ujë* nu poate proveni dintr-un *-uleus*, *-ulius* (cf. Philippide, OR, II, 658), la acestea adăugîndu-se și echivalentul ngr. βετούλι (cf. Çabej, BUT, 1, 1962, 112), probabil împrumut din albaneză sau din aromână. De aceea, e de preferat ideea că în ambele limbi termenul s-a format independent de la o bază comună **uet-*.

V. ANALIZA MORFOLOGICĂ ȘI FONETICĂ

Se observă din repertoriul lexical întocmit de noi că româna a păstrat din traco-dacă în special substantive. Acestea denumesc, în general, obiecte concrete, ceea ce explică faptul că influența suferită de latina carpato-dunăreană din partea limbii populației indigene a afectat, în esență, laturile concrete ale vocabularului. Și cuvintele, mai puține la număr, care aparțin altor categorii morfologice, au caracter concret: *ciut* (*șut*), *hameș*, *mare*, *murg*, *sarbăd*, *știră* (fem.) sînt adjective, *bucura*, *ciupi*, *scăpăra* sînt verbe, *gata* e adverb, iar *bîr*, interjecție. Din punctul de vedere al românei comune, trebuie reconsiderate adjectivele *bardzu*, *bucuru*, *moașă* (?). În paginile precedente sînt date, la fiecare cuvînt discutat, detalii de morfologie, ca de pildă acela că *gresie* a suferit o schimbare de declinare (rom. com : *greasă*), sau că substantivele în *-ur(e)* (*balăure*, *brusture*, *mugure* etc.) aparțin la două declinări prin jocul desinenței, *-e* sau $\emptyset$. Situația lor este asemănătoare cu a corespondentelor albaneze : comp. *viezur*, *viezure* cu alb. *vjedhull*, *vjedhullë*. Evident, în româna comună, respectiv în albaneza comună, aceste substantive aveau finală exclusiv vocalică, deci o singură variantă morfologică.

Din punctul de vedere al clasificării substantivelor pe genuri, observația cea mai interesantă privește repartizarea, la masculin sau la neutru, a numelor terminate astăzi în consoană. Sînt de genul neutru următoarele : *bîlc*, *brîu*, *cătun*, *cioc*, *fluiet*, *gard*, *mal*, *noian*, *pîrîu*, *scrum* și *țarc*. Se observă că toate sînt nume de inanimate. Ca și elementele din latină, cele monosilabice fac pluralul în *-uri*, cele bisilabice, în *-e* : *cătune*, *fluiere*, *noiane*, *pîraie* (dar și dubletele : *cătunuri*, *noianuri* ; *brîie*). De remarcat

că și unele dintre corespondentele albaneze au determinări feminine la plural: *male të natla* (rom. *maluri înalte*), *katunde të bukura* (rom. *cătune frumoase*), de unde concluzia că neutrul românesc trebuie explicat, ca mod de organizare, laolaltă cu cel albanez.

De gen masculin sînt numele de ființe (inclusiv părți ale corpului): *baci, balaur, copil, ghiuj, grumaz, măgar, mînz, moș, mușcoi, strepede, țap, viezure* și numele de plante (inclusiv părți ale plantelor): *brad, brusture, buc, bung, ciump, copac, curpen, dru(ete), ghimpe, mărar, mugure, sîmbure, spînz, strugure*. Se adaugă la acestea *abur*.

După structura silabică, cuvintele autohtone sigure se grupează astfel: 21 sînt monosilabice (*brad, brîu, buc, ciuf* etc.), 43 sînt bisilabice (*abur, argea, baltă, barză, brînză* etc.), 23 trisilabice (*câlbează, căpușă, fărîmă, măgură, năpîrcă* etc.), 2 tetrasilabice (*ghionoaie* și *jumătate*).

În româna comună, structura silabică a acestor cuvinte este diferită, întrucît e de presupus că cele terminate astăzi în consoană aveau silabă deschisă la finală, deci vocala *-u*: *bardzu, brănu, malu, mândzu* etc. (bisilabice) și: *cîtunu, copilu, grumadzu, sarbădu* etc. (trisilabice). Situația aceasta ne întîmpină încă în unele dialecte.

Mai potrivită este însă analiza silabică a alomorfelelor de radical. Procedînd astfel, constatăm că deosebirile de la o fază la alta a limbii sînt nesemnificative. Dacă avem în vedere și bazele derivatelor și ale cuvintelor care au suferit modificări morfologice (*bunget, ghionoaie, gresie, mușcoi, strepede, șopîrlă*), observăm că numărul cuvintelor cu radical monosilabic este de 56, deci mai mult de jumătate din totalul cuvintelor autohtone. Așadar, elementele de origine traco-dacă se integrează și din acest punct de vedere fondului lexical latin, în care domină radicalele monosilabice.

Aceeași constatare se poate face și din examinarea silabelor inițiale sau, în general, a tranșei sonore inițiale cuprinse în limitele posibile ale unei silabe. E vorba, deci, de secvența cea mai rezistentă din structura fonetică a cuvîntului. Cele mai multe cuvinte se identifică, din acest punct de vedere, cu cele de origine latină, adică se pot degaja segmente inițiale care fie că nu apar (cu rare ex-

cepții) în elementele nelatine, fie că sînt izolate la elementele de origine traco-dacă. În această analiză nu avem în vedere decît fondul lexical indigen, nu și pe cel neologic.

arg- (*argea*). numai în elemente latine: *argint*;

bal- (*baligă, baltă*) apare foarte rar în elemente nelatine (reg. *bălie*, din ucr., *tálmus*, din magh.);

brân- (*brînză, brînu, brîncă* „erizipel”, *brîndușă*) apare numai în cuvinte latine (*brîncă* „mîină”);

buc- (*buc, bucura*, compară cu *bucă, bucată*, din latină) e rar în elemente nelatine (*bucluc*, tc.);

bung- (rom. com. *bung*) nu apare la alte cuvinte (dar *bunghini*, vb., cu origine necunoscută);

bardz- este specific în rom. com. *bardzu*;

budz- este izolat în rom. com. *budză*;

călb-, *gălb-* (*călbează, gălbează*) e întilnit în elemente latine (*galben*, cu derivatele);

flu- (*fluier, fluture*); în general, *fl* + vocală apare numai în elemente latine: *flacăra, flămînd, floare, floce, florii* etc. (dar: *flăcău, fleci*, vb., *fleşcăi, fleoancă, fleoartă, fluștura*, unele cu origine necunoscută, altele derivate din onomatopee). Și grupul *fr-* e propriu cuvintelor latine: *fragă, frasin, frate, freamăt, freca, frig, frige, frîu, frunză* etc. (foarte rar în elemente nelatine: reg. *frențe*, pl., din magh., *frică*, gr.);

gard-, secvență specifică în *gard, gardină*;

ghiuj-, izolat în *ghiuj*;

gru-, în *grumaz, grunz* și în *grui* (lat. ?) (dar și: *grunguni*, vb., onomat. și *grumb*, adj. înv., din v.sl.);

mă- (cu *ă* acc.), în *măgură, mătură* (*mălură*? cu origine necunoscută; *măre, mări*, interj., comp. alb. *more*) și în elemente latine: *măduvă*;

madz-, izolat în rom. com. *madzăre*;

mînz-, izolat în *mînz, mînzare, mînzat*;

mug-, izolat în *mugure*;

murg- apare numai în adj. *murg*;

pup-, în *pupăză* și *pupa*, vb., din latină;

rînz-, izolat în *rînză*;

săm-, *sîm-*, în *sîmbure* (și *sămînță, sămăna*, din latină); *sîmbră* (magh. ?), *sîmbătă* (v.sl. ?) au etimologii discutabile;

spînz- apare în *spînz* și *spînzura*, vb., din latină;

urd-, în *urdă* și *urdina*, vb. (lat.);

vie- (*viezure*) apare numai în elemente latine : *vierme*, *viers*, *viespe*¹).

Din această analiză, care nu e completă, rezultă că cuvintele din fondul autohton au la inițială structuri fonetice specifice, pe care, în general, nu le remarcăm la cuvintele intrate mai târziu în limbă, din slavă sau din alte idiomuri cu care româna veche a venit în contact. Cele mai multe dintre grupurile inițiale degajate mai sus se întilnesc și la cuvinte moștenite din latină.

În privința accentului, notăm câteva observații mai importante.

Cuvintele românești comportă același accent ca cele albaneze corespunzătoare. Bineînțeles, fac excepție derivatele : *bunget*, *druete*, *mușcoi*, *ghionoaie*, care au accentul pe sufix. La fel, *jumătăte* (comp. alb. *gjýmēs*). În *câlbează* accentul e ca la forma secundară a corespondentului albanez : *këlbázë* < *kálbëzë. De notat că în *copil* avem o variație de accent însoțită de variație semantică : *copíl* și *cópil*. În albaneză, termenul are accent numai pe inițială.

Cea mai interesantă observație se referă însă la finala *-ure*, caracteristică multor cuvinte, toate de genul masculin : *abure*, *balature*, *brusture*, *mugure*, *strugure*, *sîmbure*, *viezure*, *fluture*.

Se pot adăuga aici și femininele *mazăre*, *măgură*, *mătură*, *negură*, *scorbura*, și adv. *purure*, cuvinte trisilabice și cu accent pe inițială. Acest segment este neaccentuat, deși pare să fie, la origine, un sufix. De remarcat că dintre celelalte masculine în *-ur(e)*, aparținând fondului indigen, numai cele de proveniență latină, indiferent de segmentul inițial din care provine *-ur(e)*, au aceeași normă accentuală : *áur*, *fáur*, *láur*, *stáur*, *bárbur*, *máscúr*, *bóur*, *váltur*, *mártur*, *gráur*, *iépure* și adj. *sîngur*, *fúmur* (comp. cu *ghiaúr*, *chiabúr*, *cusúr*, din turcă, dar *prápur*, din slavă). În albaneză, corespondentul lui *-ur(e)*, sufixul *-ull(ë)*, este, de asemenea, neaccentuat : *brúshtull*, *shtrúdhull*, *módhullë* etc. și s-ar explica, cel puțin în cuvintele indigene

---

¹ Pentru grupurile inițiale din latină, v. Em. Benveniste, *Répartition des consonnes et phonologie du mot*, TGLP, VII, 1939, 27—35 ; pentru grupurile inițiale din română, v. Liliana Ionescu, *Observații asupra originii grupurilor consonantice inițiale din limba română*, in „Omăgiu Rosetti”, 399—401.

(*avull, mugull, thumbull* etc.), ca o transmisiune din iliră (comp. ilir *-ulo* în topon. Μέτουλον, *Bargula*, n. pers. *Sabulus*¹).

Așadar, cuvintele autohtone românești au particularități fonetice și morfologice prin care se identifică cu corespondentele albaneze. Prin aceleași particularități, ele se apropie de elementele moștenite din latină.

---

¹ Cf. Xhuvani, Çabej, *Prapashlesat*, 101 (cu bibliografie); pentru română, cf. Adriana Ionescu, *Résumés*, 156—157; Id., *Studii trac.*, 97—104, care reconstruiește în traco-dacă un sufix **-ulis, *-ules*.

VI. SEMANTICA

Cuvintele românești din substrat comparabile cu corespondentele albaneze se pot clasifica, după sensurile actuale, în felul următor¹ :

1. Omul

- 1.1. Vîrstă : *copil, ghiuj, moș.*
- 1.2. Părți ale corpului : *buză, ceafă, ciuf, grumaz, gușă, rînză.*
- 1.3. Îmbrăcăminte : *brîu, căciulă.*
- 1.4. Alimente : *brînză, urdă, zară.*
- 1.5. Locuință : *arcea, cătun, gard, vatră.*

2. Natura

- 2.1. Atmosferă : *abur.*
- 2.2. Configurația terenului : *ciucă, groapă, mal, noian, măgură.*
- 2.3. Ape : *baltă, bîlc, pîrîu.*
- 2.4. Vegetația
  - 2.4.1. Arbori (generalități, specii) *brad, bung(et), copac, druete.*
  - 2.4.2. Arbusti (cu fructe necomestibile) : *curpen.*

---

¹ Am clasificat aici numai termenii autohtoni siguri. Pentru schema generală a clasificării (pe care am adecvat-o la un fond limitat de cuvinte), vezi R. Hallig și W.v. Wartburg, *Begriffssystem als Grundlage für die Lexikographie*, Berlin, 1952. Modelul de clasificare propus a fost utilizat, între alții, de I. Fischer, pentru vocabularul de origine latină al românci, în ILR, II, cap. *Lexicul*, 110—173, iar pentru vocabularul latin din albaneză, de Harald Haarman, *Die lateinische Lehnwortschatz im Albanischen*, Helmut Buske Verlag, Hamburg, 1972. O clasificare semantică mai generală a fondului autohton românesc au întocmit Th. Capidan, *Limbă și cultură*, 196—197 și, în urmă, I. I. Russu, *Elem.*, 104 ; Id., *Etn. rom.*, 243—245.

- 2.4.3. Legume : *mazăre, mărar.*
- 2.4.4. Plante erbacee (necultivate) : *brusture, leurdă, spînz.*
- 2.4.5. Părți ale plantelor, fructe : *ciump, coacăză, ghimpe, mugure, sîmbure, strugure.*
- 2.5. Fauna
- 2.5.1. Animale domestice : *bîră (?) , măgar, mînz(at), mușc(oi), țap.*
- 2.5.2. Animale sălbatice : *viezure.*
- 2.5.3. Însușiri ale unor specii de animale, fiziologie, boli : *baligă, bardzu, călbează, ciut, murg, știră.*
- 2.5.4. Strigăte adresate unor specii de animale domestice : *bîr.*
- 2.5.5. Reptile : *balaur, bală(?) , năpîrcă, șopîrlă.*
- 2.5.6. Insecte, viermi : *căpușă, strepede.*
- 2.5.7. Păsări de curte : *rață.*
- 2.5.8. Păsări sălbatice : *barză, cioară, ghionoai, pupăză.*
- 2.5.9. Părți ale corpului păsărilor : *cioc.*
3. Raportul dintre om și natură
- 3.1. Agricultură (unelte, plante cultivate, forme ale produselor) : *buc, grapă, gresie* ; cf. 2.4.3.
- 3.2. Păstorit (ocupații, animale, produse, obiecte, boli etc.) : *baci, bască, fluier, sarbăd, strungă, țarc, țeapă, zgardă* ; cf. 1.2., 1.4., 1.5., 2.5.1, 2.5.3., 2.5.4, 2.5.6.
- 3.3. Vinătoare (instrumente) : *cursă.*
- 3.4. Forme ale obiectelor (transformate) : *fărîmă, grunz, scrum.*
- 3.5. Însușiri, calități, circumstanțe : *gata, hameș, lete, mare.*
- 3.6. Măsură, cantitate : *droaie, jumătate.*
- 3.7. Acțiuni, stări : *bucura, ciupi, scăpăra.*

Tabloul grupurilor semantice în care se organizează cele 89 de cuvinte provenite cu siguranță din substrat nu se modifică decît foarte puțin prin adăugarea celor cca 40 de cuvinte, cu paralele în albaneză, pe care numai cu probabilitate le atribuim fondului străvechi preroman. După cele trei mari categorii degajate mai sus, acestea se grupează astfel :

1. băiat ; ceară ; căpută, sarică ; bulz, arichiță ;
2. negură ; codru ; păstaie, scorbură ; daș ; vătui ; băl, borț (oasă), creț, lai, oacără, sterp ; mură, murză ; brîncă, chelbe ; fluture ;
3. stăpîn, stîină ; burduf, daltă, gardină, mătură, pielm, spuză, țăără ; pururi, abeș ; crăciun, gogă ; bua, cruța, curma, dărîma.

Se observă din această grupare că apare în plus o singură clasă de cuvinte, cele care denumesc superstiții, credințe : *crăciun* și *gogă*.

În româna comună, grupurile semantice și sensurile reale ale cuvintelor sînt, în linii mari, la fel cu cele de astăzi. Deosebirile, care nu sînt prea mari, se relevă prin comparația cu albaneza și, în general, prin studiul etimologic al cuvintelor respective, deci prin reconstrucție semantică. Astfel, *bung (din care der. col. *bunget* ; în Mehedinți, n.top. *Bungu*, *Bunga*) e posibil să fi însemnat „stejar” (comp. alb. *bung* „specie de stejar”), *bucur* (adj. presupus din onomasticele *Bucur*, *Lacul Bucura*, *București* etc.) avea, probabil, sensul de „frumos” ca și alb. *i bukur* ; *bardzu* „alb” (dial. *barz*, *bardzu* „pestriț ; alb” despre lînă, păr, pene ; subst. *barză* s-a dezvoltat numai în dacoromână dintr-o sintagmă de felul *pasăre barză*, cu dispariția determinatului și substantivizarea adjectivului) ; sensurile de „bastard ; slugă” ale lui *copil* sînt secundare și, probabil, tîrzii ; *copaciu* avea, probabil, înțelesul de „lemn, trunchi tăiat” ; *grumaz* însemna, inițial, „gitlej”, ca alb. *gurmaz* și ca în româna veche.

Operația de restabilire semantică se poate extinde și asupra altor cuvinte, pentru că, practic, aproape fiecare dintre cuvintele din fondul autohton a suferit modificări semantice (lărgiri și, mai rar, restrîngeri de sens) ; sensurile de bază însă s-au conservat (unele numai dialectal sau în textele vechi) în marea lor majoritate.

Termenii albanezi se pot clasifica în trei categorii din punctul de vedere al sensurilor considerate în raport cu ale corespondentelor românești. Avem în vedere numai termenii din prima listă.

a. Sînt identici semantic cu paralelele românești : *avull*, *baç*, *bajgë*, *bashkë*, *bredh*, *brez*, *brushtull*, *bung*, *buzë*, *byk*, *çok*, *çufkë*, *çukë*, *çupis*, *dru*, *flojere*, *gardh*, *gati*, *gropë*, *gushë*, *gjimp*, *gjymës*, *gjysh*, *hamës*, *katund*, *këlbazë*, *këpushë*, *kësulë*, *kopil*, *kulpër*, *kurthë*, *i le(htë)*, *i madh*,

magar, magulë, mërajë, mëz, mëzät, mugull, murg, mushk, nepërkë, përrua, pupëzë, rosë, sorrë, shapi, shkardhë, shkrep, shkrum (b), shpend (ër), shtrep, shtrungë, shyt, cap, cark, i tharbët, thërrime, urdhë (udhos), vatrë, vjedhull, dhallë.

b. Au sensuri puțin diferite față de termenii românești corespunzători: *baltë* „noroi, mocirlă”, *i bardhë* „alb”, *berr* „vite mărunte”, *bollë* „șarpe mare” (*bullar* „șarpe de apă”), *grep* „cîrlig, undiță”, *gresë* „răzuitoare”, *gjon* „otus scops, ciui, ciof, știoi”, *hudhër* „usturoi”, *kokëzë* „confetto, frutto” (din *kokë* „Beere, Baumfrucht”), *kopac* „buturugă, buștean, trunchi de arbore”, *krundë* „tărițe”, *mal* „munte”, *modhull* „mazăre; mazărice; neghină”, *moshë* „vîrstă”, *pellg* „groapă mare cu apă”, *qafë* „gît”, *rrëndës* „cheag”, *thep* „vîrf ascuțit” (și *gëthapë* „cîrlig”), *thumb* „bold, ghimpe, spin”, *ujanë* „ocean, oc cu apă”.

c. Termeni cu sensuri mai îndepărtate față de ale corespondentelor românești: *i bukur* „frumos”, *brenza-t* „interius, viscera” (din *brenda* „înăuntru”), *droe* „frică, groază”, *sumbullë* „nasture, gămălie, nod”, *shtrud* (și *shtrudhull, luleshtrydhe*) „fragola”, *shtjerra-t* „turmă de miei” (dar și *shtirrë* „știră, stearpă”).

Se observă că cel mai bogat grup este cel de sub *a*, al cuvintelor identice ca sens cu corespondentele din română. Distanța dintre sensurile termenilor de sub *b* și, mai ales, ale celor de sub *c*, în raport cu sensurile corespondentelor românești, nu este de natură să împiedice reconstrucția unor sensuri comune în substrat și, prin urmare, identificarea unor radicale comune, indo-europene.

Nu trebuie trecut însă peste observația că o bună parte dintre acești termeni au sensuri mai generale decît corespondentele românești. De exemplu, *i bardhë* „alb” nu are restricția semantică a rom. *bardzu*; la fel, *hudhër* „usturoi” în raport cu *leurdă* „usturoi sălbatic”, *kokëzë* față de *coacăză*, *moshë* față de *moș* (sau *moașă*) etc. O specializare semantică se poate surprinde și în cazul lui *grapă, gresie, balaur, copac, mal, mazăre, ceafă, țepă, ciump* privite în comparație cu echivalentele albaneze.

Aceasta ar fi o dovadă că termenii românești au caracterul unor „împrumuturi”, căci se află față de corespondentele albaneze într-un raport similar cu cel pe care îl stabilesc cu sinonimele moștenite din latină.

Revenind la clasificarea semantică propusă pentru termenii din română, constatăm că multe dintre categoriile obținute se pot include în grupul cel mai numeros, acela al termenilor păstorești. Astfel, cuvintele care denumesc părți ale corpului (*ceață, ciuf, grumaz, gușă, rînză*) par să fi fost la origine în legătură exclusiv cu corpul animalelor; obiectele de îmbrăcăminte denumite prin *brîu, căciulă (sarică)* sînt proprii oierului: *argea, cătun* se referă la locuințele primitive de munte, după cum *vatră* și *gard* implică, inițial, mai ales așezările sezoniere ale păstorilor transhumanți; termenii care denumesc alimente sînt, în totalitate, păstorești (*brînză, urdă, zară; bulz, arichiță*). *Buc* face aluzie evidentă la prelucrarea cînepii, *grapă* la cultivarea cerealelor, iar *gresie* la cositul finului, deci toate trimit la formele unei agriculturi primare impuse de păstorit. Animalele, păsările, plantele, configurațiile terenului etc., denumite prin termenii din categoriile respective, constituie, în general, mediul înconjurător al crescătorilor de vite din zonele muntoase. Se poate spune, în concluzie, că aproape nici unul dintre termenii care compun fondul lexical autohton comun cu albaneza nu depășește, prin conținutul său semantic, sfera de viață elementară a păstorilor de odinioară.

La aceeași concluzie privind semantica generală a cuvintelor din substrat ajungem și prin operația de raportare a acestora la sinonimele latinești păstrate în română. Se poate întocmi o listă destul de lungă de astfel de echivalente din care se constată că între termenul autohton și cel latinesc se stabilește un raport ca de la particular la general, raport rezultat, în cele mai multe cazuri, prin specializarea semantică „pastorală” a sinonimului autohton. De exemplu, din paralela sinonimică *alb* (< lat. *albus*) — *bardzu*, se observă că termenul latin s-a impus ca general, pe cînd cel traco-dac s-a specializat pentru exprimarea însușirii de „alb” privind exclusiv animalele domestice. La fel, *lînă* (< lat. *lana*) denumește generalul, pe cînd *bască* „lîna de pe o singură oaie” exprimă un aspect particular. *Brînză* și *urdă* sînt, în româna comună, anumite sorturi de *caș* (general încă în aromână), iar *zară* un anumit fel de *lapte* (< lat. *lactem*); *sarbăd* însemnează *acru* cu referire expresă la *lapte*, *strepede* desemnează numai *viermele* din *brînză*, *baci* se cuprinde ca particular în sfera semantică generală a lui *păstor* (< lat. *pastor*,

-oris) ori *păcurar* (< lat. *pecorarius), iar *murg* privește culoarea *neagră* numai a animalelor și, la fel, *lai*.

Și din perechile care urmează se observă că termenul latin acoperă o suprafață semantică mai mare, iar cel autohton se subordonează acestuia ca specia genului, se include în sfera lui semantică: *baltă* „lac mocirlos; apă stătătoare” — *lac, apă*; *argea* „colibă sub pământ” — *casă* „colibă; locuință”; *cătun* „sat mic” — *sat* (prin evoluția semantică a lui *fossatum*, dacă acceptăm această etimologie); *balaur* „șarpe uriaș” — *șarpe*; *dru(ete)* „bucată de lemn” — *lemn*; *pîrîu* „riu mic, torent” — *riu*; *lete* (der. *letnic* „leneș”) — *ușor*; *bîlc* „vale mlăștinoasă” — *vale*; *curpen* — *viță*; *leurdă* „ai sălbatic” — *ai*; *mușcoi, măgar* — *cal*.

Nu este exclus ca și în paralelele care urmează termenul autohton să se caracterizeze prin anumite restricții semantice în raport cu perechea latină: *copil* — *fiu, făt, fecior*; *ghiuș* — *auș, bătrîn*; *brîu* „brăciri late” — *brăcire, curea*; *scrum* — *cenușă*; *abur* — *suflare, suflet*; *gresie* — *cute*; *bucur* — *frumos*; *ghimpe* — *spin*; *copac* „trunchi tăiat” — *lemn, arbore*; *grumaz* — *cerbice*; *cursă* — *laț*; *mal* „rîpă, deal, țărnișă” — *munte*. *Vatră* însemna inițial „foc”, deci avea un sens principal în raport cu cel de astăzi, dar a devenit secundar de îndată ce *focus* a luat locul lui *ignis*, iar *vatră* pe al lui *focus*.

Chiar cuvintele care, printr-o vecinătate semantică imediată, se atrag în perechi sau în grupuri mai largi ne descoperă același tip de raport, în care termenul de substrat se subordonează celui latin. Acesta pare a fi cazul unor perechi și grupuri de felul: *cioc* — *rost, gură*; *ciut* — *cornut*; *șap* — *berbece (oaie, capră, miel)*; *buză, ceafă, ciuf, grumaz, gușă, rînză* — *cap, corp, piept, picior* etc.; *mugure* — *floare, frunză*. Exemplele pot continua.

Se observă, așadar, că termenii autohtoni din română, considerați în raport cu perechile sinonimice conservate din latină, se comportă ca elemente rezultate dintr-o veritabilă influență pe care a suferit-o latina orientală impusă în spațiul carpato-balcanic.

Din idiomul matern pe care localnicii erau nevoiți să-l abandoneze în procesul însușirii și practicării treptate a latinei, aceștia au reținut, în general, elemente secundare, proprii limbajului pastoral, considerat în înțeles larg, adică limbajului care reflecta un specific de civilizație

autohton. Aceasta este concluzia care rezultă din cercetarea faptelor reale de care dispunem astăzi. E posibil însă ca unele cuvinte din limba traco-dacilor reflectând alte realități decît cele arătate aici să fi dispărut mult mai tîrziu. Nu trebuie ignorat faptul că, laolaltă cu fondul latin moștenit, cel din traco-dacă exprimă însuși modul de viață pe care vicisitudinile istoriei de după 275 e.n. l-au impus populației romanizate din Dacia.

VII. RĂSPÎNDIREA DIALECTALĂ

Se știe că în dialectele românești din sudul Dunării se găsesc mai puține elemente autohtone comune cu albaneza decît în dacoromână. Numărul cel mai redus de astfel de cuvinte se află în istroromână ; în meglenoromână sînt aproape de două ori mai multe decît în istroromână, dar mai puține decît în aromână. Constatarea aceasta pare surprinzătoare, pentru că ne-am aștepta ca, dimpotrivă, dată fiind conviețuirea de lungă durată pe același teritoriu sau pe teritorii învecinate a ramurilor de români sudici cu albanezii, concordanțele lexicale străvechi dintre dialectele românești sud-dunărene cu albaneza să fie mai numeroase și mai frapante decît cele dacoromâno-albaneze. Istoria relațiilor dintre cele două limbi ne oferă o situație asemănătoare și din punctul de vedere al nivelului dialectal al albanezei : concordanțele dintre dialectul tosc și română sînt mai numeroase decît cele dintre dialectul gheg și română, deși toșca se vorbește în partea de sud a Albaniei, deci pe un teritoriu mai depărtat de cel românesc decît teritoriul gheg. Faptul acesta se explică prin aceea că, foarte probabil, albanezii tosci locuiau odinioară într-o regiune situată undeva mai la nord-est de actuala Albanie, în vecinătatea ariei traco-romane, dacă nu chiar în interiorul acestei arii.

Explicația absenței unor elemente autohtone în dialectele din sud (în mod special în aromână) s-a dat printr-o alternativă construită din ipoteze : sau elementele respective nu au existat niciodată în aceste dialecte sau au existat cîndva, dar au dispărut cu vremea, fiind înlocuite cu împrumuturi ulterioare din limbile vecine. Prima ipoteză presupune caracterul dialectal al acestor cuvinte în româna comună, iar cealaltă are în vedere unele conse-

cințe ale bilingvismului sau, după cum vom vedea mai jos, ale suprapunerilor lexicale (în cazul special al aromânei).

Iată, mai întâi, tabloul repartiției actuale a acestor cuvinte în cele patru dialecte românești¹ :

<i>dacoromână</i>	<i>aromână</i>	<i>megleno-română</i>	<i>istroromână</i>	<i>rom.com.</i>
abure	abure	—	—	abure
arcea	—	—	—	arcea
baci	baci	baci	bâte	baciu
balaur	balaur	bălaură	—	balauru
5 balegă	baligă	baligă	balegă	balegə
baltă	baltă	baltă	bâte	baltə
barz(ă)	bardzu	bardză	—	bardzu
bască	bască	bască	—	bascə
bîle	—	—	—	bəlcu
10 bîr	—	—	—	bərə
brad	brad	brad	—	bradzu
brînză	brîndză	bronză	—	brəndzə
brîu	brăn	brøn	brăv	brənu
brusture	bruștură	—	—	brust(ure)
15 buc	—	—	—	bucu
bucura	bucur	bucur	—	bucuru
bunget	—	—	—	bungu
buză	budză	buză	—	budzə
căciulă	căciulă	căciuă	—	cəciulə

¹ Pentru aromână, termenii au fost controlați în următoarele lucrări lexicografice : Șt. Mihăileanu, *Dicționar macedoromân*, București, 1901 ; I. Dalametra, *Dicționar macedoromân*, București, 1906 ; G. Pascu, *Dictionnaire étymologique macédo-roumain*, I—II, Bucarest, 1925 ; T. Papahagi, *Dicționarul dialectului aromân (general și etimologic)*, ed. a II-a, București, 1974 ; Al. Rosetti, *Cercetări asupra graiului românilor din Albania*, București, 1930 ; Gr. Brâncuș, *Elementele lexicale autohtone în dialectul aromân*, SCL, XVIII, 5, 1967, 491—505 ; v. și RRL, XI, 6, 1966, 549—565. Pentru meglenoromână : I. A. Candrea, *Glosar megleno-român*, in GS, III, 175—209 ; 331—412 ; VI, 103—192 ; VII, 194—230 ; Th. Capidan, *Meglenoromânii*, III, București, 1935. Pentru istroromână : Arthur Byhan, *Istrorumänisches Glossar*, in JB, VI, 1899, 174—396 ; Iosif Popovici, *Dialectele române din Istria*, Halle, 1909 ; S. Pușcariu, *Studii istroromâne*, II, București, 1926. Pentru toate dialectele, am utilizat și materialul înregistrat în atlasle lingvistice românești.

20	călbează căpușă cătun ceafă cioară	gălbadză căpușe cătun ceafă cioară	— capușă cătun — cioară	-- — cătun ciafă ciorę	călb(e)adză căpușə cătunu ceafə ciorə
25	cioc ciucă ciuf ciump ciupi	cioc ciucă ciuf — —	— ciucă țufcă — —	— — — — —	ciocu ciucə ciufu ciumpu ciupi
30	ciut coacăză copac copil curpen	ciut coacăză cupaciu cokilu curpăn	ciut — cupaci cupilaș curpăn	— — copăț — —	ciutu coacădzə copaciu copilu curpenu
35	cursă droaie druete fărimă flurier	curșă — — fărămă fluer	— — — — florcă	— — — — —	curșə droae dru fərəmə fluieru
40	gard gata ghimpe ghionoaie ghiuț	gardu — — ghion ghiuș	gard — — ghion —	gard — — — —	gardu gat(a) glimpe ghion(oaie) ghiuțu
45	grapă gresie groapă grumaz grunz	grapă greasă groapă grumadzu grundză	— — groapă — —	— greșe grope — —	grapə greasə groapə grumadzu grundu
50	gușă hameș jumătate lete leurdă	gușe — giumitate — —	gușă — jumitati — —	gușe — — — —	gușə haməsu giume(tate) lete leurdə

55	mal mare mazăre măgar măgură	mal mare madzăre măgar măgură	— mari măzăriele măgar —	mâl măre — — Măgură	malu mare madzăre măgaru măgură
60	mărar mînz moş mugure murg	măral'u măndzu moş — murgu	mônz moş mugure murg	— — moş —	măraru măndzu moşu mugure murgu
65	muşcoi năpircă noian pîriu pupăză	muşcu năpirtică — — pupăză	muşcă năproţcă — — pupeză	— — — — —	muşcu năpircă noianu păr(n)u pupăză
70	raţă rînză sarbăd scăpăra scrum	— arăndză — ascapir scrum	— — — scapir scrum	răţe rânze — — —	raţe răndze sarbedu scăpăra scrumu
75	sîmbure spînz strepede strugure strungă	sămbure spingiu strepădz — strungă	somburi spingiu strepîj — strungă	sîmbur — — — strungă	sămburu spîndu strep(edzu) strug(ure) strungă
80	şopîrlă ştiră ţap ţarc ţepă	— şturcă ţap ţarcu —	— ştirăvă ţap — ţapă	— — ştirca ţap ţarc ţepe	şop(rlă) ştiră ţapu ţarcu ţ(e)apă
85	urdă vatră viezure zară zgardă	urdă vatră viezure zarră —	urdă vatră — — —	— vătře — — —	urdă vatră viedzure dzară zgardă

Am alcătuit acest tablou pornind de la lista elementelor de substrat sigure cunoscute în dacoromână. Am refăcut în ultima coloană din dreapta formele probabile din româna comună. Din cele 89 de cuvinte lipsesc în aromână 23, în meglenoromână 41, iar în istroromână 64 sau, calculând invers, observăm că din 89 de termeni există în aromână 66, în meglenoromână 43, iar în istroromână 25. Se observă din compararea acestor cifre că de la un dialect la altul numărul cuvintelor care lipsesc este în raport invers proporțional cu vitalitatea dialectului. Cu cât acesta e mai izolat, folosit de un număr mai mic de vorbitori și supus unor influențe externe mai puternice cu atât numărul cuvintelor care lipsesc este mai mare. Cazul extrem îl reprezintă istroromâna. De fapt, situația este similară cu a cuvintelor latine conservate în cele patru dialecte.¹

Un număr de 22 de cuvinte se află numai în dacoromână: *argea, bîlc, bîr, buc, bunget, ciump, ciupi, cursă, droaie, dructe, gata, ghimpe, hameș, lete, leurdă, noian, pîriu, sarbăd, strugure, șopîrlă, zară și zgardă*. Altele se găsesc numai în dacoromână și aromână: *abure, brusture, călbează, cioc, coacăză, fărîmă, ghiuj, grapă, grumaz, grunz, mărar, viezure*, iar în numeroase cazuri se asociază la aceste două dialecte și meglenoromâna: *balaur, barz(ă), bască, brad, brînză, bucura, buză, căciulă, căpușă, ciucă, ciuf, ciut, copil, curpen, fluier, ghion(oaie), jumătate, mazăre, măgar, mînz, murg, mușc(oi), pupăză, scăpăra, scrum, spînz, strepede, urdă*. Unul singur există numai în dacoromână și meglenoromână: *mugure*, iar numai în dacoromână și istroromână se află *rață*.

În privința aromânei, în tabel figurează și *bălaur* (dedus din *bularu*), *fărîmă* (comp. *sărîmă* la firșeroți și der. *fărimitură*), *grapă* (în cazul că nu e ital. *grappa*), *ceafă* (la firșeroți: *keafă*, reamenajat fonetic după alb. *gafë*), *bruștură* (cu ș după alb. *brushtull*), *ghiuș* (cu ș după alb. *gjysh*), *curdă* și *zarră* (cu reamenajare fonetică după albaneză). Pentru nici un dialect nu am inclus în tabel, ca unități lexicale independente, cuvintele: *barză* „cigogne”, *bîră*, *mînzat*, *mînzare*, de presupus că au existat în româna comună alături de cuvintele de care sînt legate lexical.

¹ Vezi tabelele întocmite de I. Coteanu, *Premise pentru stabilirea vocabularului străromânei* (II), SCL, XVI, 6, 1965, 773 ș.u.

Se înțelege de la sine că numărul redus de elemente autohtone în meglenoromână și, mai ales, în istroromână, așa cum se reflectă acesta în tabloul nostru, se explică, între altele, și prin aceea că, lipsind lucrări lexicografice exhaustive privitoare la dialectele respective, nu au putut fi relevate încă toate elementele moștenite din substrat.

Observația că în aromână lipsesc unele elemente de substrat care se găsesc în dacoromână a fost făcută de multă vreme. Astfel, încă în 1910, Pușcariu nota că în acest dialect lipsese nu numai rotacismul, ci și cuvintele: *mugur, pîrîu, gata, ghiuj, măgar, strepede, ceafă, bung, ghimpe, gresie, balaur, cursă, viezure, zară, hameș*, precum și unele trăsături gramaticale și lexico-semantice pe care le are în comun cu albaneza numai dacoromâna, nu și aromâna¹. După Pușcariu, e greu de admis că aceste cuvinte ar fi existat în aromână. El credea la început că elementele autohtone românești sînt împrumuturi directe din albaneză efectuate înainte de sec. al VII-lea și că absența din aromână a unora dintre ele trebuie explicată prin aceea că „numai o parte a strămoșilor noștri locuiau în apropierea albanezilor”², deci aromânii nu le-au avut niciodată.

Chestiunea aceasta a preocupat în mod deosebit pe Th. Capidan, care a folosit observația că în aromână lipsesc unele cuvinte autohtone (lista întocmită de el diferă foarte puțin de cea a lui Pușcariu) ca argument de seamă pentru cunoscuta sa teorie a localizării ramurilor de români în evul mediu. „După despărțirea lor de dacoromâni — serie Capidan — strămoșii aromânilor de azi n-au stat în imediata apropiere cu albanezii”. Ei „se găseau în regiuni așezate în răsăritul Peninsulei, care erau ceva mai departe de albanezi. Aceste regiuni nu puteau fi decît acelea din Haemus, Tracia, Rodope, atestate... de majoritatea cronicarilor bizantini”³.

Rezolvarea problemei elementelor autohtone care lipsesc din dialectele sudice, prin criteriul vecinătății istorice, parțiale și mai îndepărtate, cu populația de limbă albaneză, nu poate fi valabilă decît cu condiția să acceptăm că aceste

¹ S. Pușcariu, *Cercetări și studii*, București, 1974, p. 90.

² *Ibid.*, 162; *Id.*, LR, I, 269—270.

³ Capidan, *Aromânii*, 30, 169—170.

elemente nu sînt moșteniri independente din substrat, ci împrumuturi din albaneză. Dar, așa cum am arătat deja, în cazul cuvintelor autohtone din dacoromână care lipsesc din aromână (observația e valabilă pentru întregul fond lexical autohton), nu avem dovezi că ar fi vorba de o influență albaneză, și nu de transmisiuni directe din traco-dacă.

Prin urmare, concluziile privind felul cum erau dispersate grupurile de români în perioada de dinainte de separația dialectală a românei comune apar neîntemeiate dacă se sprijină pe prezența sau absența elementelor de substrat considerate în raport cu corespondentele lor albaneze.

Revenind la teza lui Pușcariu, trebuie arătat că mai tirziu el atribuie direct substratului elementele comune cu albaneza, explicînd absențele din aromână prin cunoscuta teorie a ariilor marginale a lui Bartoli : „Cronicari bizantini vorbesc de români așezați la nordul Peninsulei Balcanice, lângă Dunăre. Aici ei formau însă o arie centrală în spațiul sud-estic al neamurilor sud-est-europene. Aripile laterale ale acestui spațiu le formau limbile vorbite la periferia lui, în Dacia și pe malul Mării Adriatice. Iată cum se explică faptul surprinzător că *dacoromânii îndepărtați*, nu *aromânii învecinați*, au atîtea elemente comune cu albanezii... Asemănările dintre limba română din Dacia și cea albaneză nu vin dintr-un contact direct și nu sînt împrumuturi directe, ci se explică ca forme arhaice conservate în arii laterale în timpuri străvechi”¹. Teza aceasta e ingenioasă, dar, din păcate, nu putem dovedi că „centrul” substratului românesc era situat la sud de Dunăre, fie și în imediata vecinătate a fluviului. Trebuie obiectat, de asemenea, că albaneza și româna sînt idiomuri genealogic diferite, prin urmare poziția lor în raport cu un astfel de „centru” comun nu poate fi identică. Nici ideea că „repartizarea dialectală a cuvintelor românești autohtone în ansamblu [...] poate să stea în legătură cu intensitatea variabilă a forței substratului în diferitele zone ale limbii române în epoca ei de formare”² nu poate fi dovedită, deși nu este exclus, așa cum vom vedea mai departe, că încă din

¹ S. Pușcariu, LR, II, 325.

² I. I. Russu, *Elem.*, 106 ; Id., DR, I, Freiburg, 194.

perioada românei comune unele dintre cuvintele în discuție să fi circulat pe arii restrinse.

Cel mai sigur este să admitem că dialectele din sud au pierdut în cursul evoluției lor o parte din termenii autohtoni. „Faptul că unii din acești termeni — serie Al. Rosetti — nu sînt cunoscuți în aromână [...] și în meglenoromână [...] poate fi explicat prin pierderea lor eventuală [...] sau prin aceea că ei nu au fost încă relevați de cercetători în dialectele sud-dunărene”¹. La fel se exprimă și Russu: „Se poate afirma că dintre cuvintele autohtone cele mai multe, dacă nu toate, erau generale în romanitatea carpto-balcanică, pierzîndu-se o bună parte din lexicul dialectelor aromân, meglenoromân și istroromân în cursul evului mediu, după cum au fost uitate, dispărînd, numeroase cuvinte moștenite latinești, înlocuite prin elemente slave”².

Problema înlocuirii tîrzii a unor cuvinte autohtone din aromână prin corespondentele albaneze fusese pusă de multă vreme de L. Spitzer ³, care observase că, de exemplu, *zară* și *ceafă* au fost înlocuite prin *ðallă* și *kęafă*, de proveniență albaneză (*ðhallë*, *qafë*).

Am verificat această observație în mod practic prin ancheta pe care am făcut-o în 1966 în cinci localități din Albania cu graiuri aromânești relativ diferite, anchetă întreprinsă cu scopul expres de a cerceta soarta cuvintelor autohtone în aromână⁴. Concluzia la care am ajuns este că numărul de cuvinte autohtone care lipsesc în aromâna din Albania este aproape dublu față de cel dat de Capidan. Cu toată insistența, nu am putut descoperi, în localitățile anchetate, următoarele cuvinte: *baci*, *baltă*, *bîle*, *cioară*, *ciuf*, *ciump*, *coacăză*, *druete*, *leurdă*, *mazăre*, *măgură*, *mușcoi*, *știră*, care vin în plus față de cele din listele de astfel de absențe întocmite de Pușcariu și Capidan. (E adevărat însă că unele dintre acestea nu au fost urmărite de cei doi cercetători.)

Dacă în decurs de aproape o jumătate de secol de la ancheta lui Capidan la cea întreprinsă de noi au dispărut

¹ Al. Rosetti, ILR, 267.

² Russu, *Elem.*, 106; Id., DR, I, Freiburg, 194.

³ Leo Spitzer, MRIW, I, 294—295.

⁴ Cf. RRL, XI, 6, 1966, 549 ș.u.; v. și SCL, XVIII, 5, 1967, 491 ș.u.

atit de multe elemente de substrat aceasta nu poate fi decit o dovadă că aromâna nu diferea, inițial, aproape prin nimic față de dacoromână în ce privește conservarea fondului lexical autohton. Așadar, elementele care lipsesc astăzi în aromână au existat cîndva și în acest dialect dar, din diverse cauze, interne și externe, proprii aromânei, ele au dispărut cu vremea. Transcriem aici concluziile din studiul citat: „Unele cuvinte au dispărut (*baci*, *bucur*, *ghimpe*) sau și-au modificat sensul (*bardzu*) din cauza sinonimiei cu elemente de origine latină. Influențele, în special cea albaneză, au jucat un rol covârșitor în desfășurarea acestui proces. Bilingvismul aromânilor din Albania (copiii își însușesc albaneza odată cu graiul matern) are efecte dintre cele mai interesante. Unele cuvinte și-au modificat aspectul fonetic adaptîndu-se la rostirea albaneză (de ex. *șcrum*, *șăit*, *șare* etc.), altele, dimpotrivă, opun o reacție față de fonetismul albanez (de ex. *bască*). Unele au dispărut cu totul pentru că au dispărut și termenii albanezi corespunzători (de ex. *bung; alb. *bung* este extrem de rar astăzi), altele, din contră, au dispărut din cauza identității sau asemănării formale prea mari cu corespondentele albaneze (de ex. *baltă*). Unele s-au adaptat semantic la elementele corespunzătoare albaneze (de ex. *ceafă*), altele au suferit contaminări cu termenii albanezi (de ex. *sărămă*)... Un rol important în dispariția unor termeni autohtoni din aromână l-au avut și alte limbi balcanice, ca greaca, turca și bulgara”.

În legătură cu ultima idee enunțată, am urmărit în dicționarul lui T. Papahagi cuvintele aromânești sinonime cu cele autohtone și am observat că pentru cele dispărute sinonimele sînt aproape toate relativ noi, împrumuturi tîrzii din limbile vecine cu care aromâna a venit în contact. În ansamblul graiurilor aromânești, numărul sinonimelor este, în unele cazuri, foarte mare. Uneori, coexistă termenul autohton cu sinonimul latinesc alături de împrumuturile tîrzii sau de creațiile proprii, de exemplu *curșă* (cu ș după alb. *kurthë*) și (*a*)*lațu* (latin), alături de *bată* (cf. vb. *bate*), *bateă*, *avrôhe* (gr.), *pașidă* (gr.), *γρίπ* (gr.), *căpane* (tc.), *princă* (bg.), *stăpiță* (bg.), *scândilie* (gr.). La fel, *moșu* „vieux” și *ghiuș* „bunic” (cu ș după alb. *gjysh*), sinonime parțiale, coexistă cu *bitîrnu*, *papū* (lat. *pappus*, dar și gr. *παππος* „grand-père”), *geagiu* (alb.), *plăcu* (alb.), *behlu* (bg.).

Era firesc ca aromâna, ai cărei vorbitori se caracterizează, în ansamblul popoarelor balcanice, printr-o poziție (socială, economică, politică, culturală) inferioară acestora, să împrumute, ca idiom fără perspectiva dezvoltării pe un teritoriu propriu, o mulțime de elemente din limbile vecine. Aceste influențe puternice au fost determinate și de faptul că formele de viață, preponderent pastorale, ale românilor au coincis, în bună măsură, cu ale celorlalte popoare din Peninsula (în special albanezii), în mijlocul cărora continuă să trăiască și astăzi. Terminologia pastorală aromânească a fost supusă astfel unor continue prefaceri și substituiri. În marea majoritate a cazurilor nu e vorba atât de împrumuturi de cuvinte cu conținuturi semantice noi, cât mai ales de înlocuiri de termeni¹ considerați exclusiv din punctul de vedere al expresiei fonice. Faptul acesta se poate constata ușor din lista de paralele sinonimice pe care am întocmit-o. Nu am specificat dacă termenul de bază s-a menținut sau nu, pentru că ne interesează în mod special termenii noi, care *nu aduc* informații semantice suplimentare.

- balaur* : *mostru* (it.), *lamhé, lame* (gr.) *săpît* (gr.), *bulear* (alb.)
baltă : *blată* (bg.), *habină*
barză : *lelic, lulec, ululec* (gr., alb., tc., bg.), *stîrcu* (bg.)
brad : *iehlă* (bg.)
buc : *grîște* (bg.), *skivală* (gr.), *coțală*
bucurie : *harauă* (gr.)
bucura : *hărisescu, hărsescu* (gr.)
bung : *đușcu* (alb.), *cealic* (tc.)
căpușă : *căcimor* (alb.), *cîrlej* (bg.)
ceafă : *zercă* (alb.), *cășingic, nucă* (lat.?), *putil*
cioc : *cărăntane, dintană* (tc.), *ciuplitane*
ciuf : *cîrcme* (tc.)
ciut : *cărșut* (bg.)
coacăză : *brăgână*
cepil (din flori) : *baștu* (alb.), *dociu* (alb.), *luțu* (alb.), *lud* (bg.)

¹ Problema înlocuirii unor termeni latini din română sau din alte limbi romanice cu termeni de altă origine a fost pusă de Meyer-Lübke, *Rumänisch und romanisch*, București, 1930, AAR, s III, t.V ; v. și Pușcariu, LR, I, 207, 339—340 și, mai recent, I. Fischer, SCL, XVI, 4, 1965, 441 ș.u., care se ocupă de cuvintele panromanice absente din limba română.

<i>curpen</i> :	<i>climătărreauă, clivătăreauă</i> (gr.)
<i>gard</i> :	<i>ploc</i> (alb.)
<i>gata</i> :	<i>étim, etmu</i> (gr.), <i>lesta</i> (gr., it.), <i>hăzîrcu, hăzîre</i> (tc.), <i>hîrlu</i>
<i>gâlbează</i> :	<i>duşmană</i> (tc.), <i>mitil</i> (bg.)
<i>ghimpe</i> :	<i>guvujdel</i> (bg.)
<i>gresie</i> :	<i>acone</i> (gr.)
<i>grapă</i> :	<i>zvarnă</i> (bg., alb.)
<i>groapă</i> :	<i>endec</i> (alb., tc.), <i>γurniţă</i> (alb.)
<i>hameş</i> :	<i>hărbut</i> (alb.), <i>lemarγu</i> (gr.), <i>hîrtu, limos</i> (gr.), <i>tâmah</i> (tc.), <i>ásot</i> (gr.)
<i>jumătate</i> :	<i>dis, disă</i> (alb.), <i>mişiu</i> (gr.)
<i>mazăre</i> :	<i>afcu</i> (gr.), <i>bizéle</i> (alb., gr., tc.), <i>kekiră</i> (alb.), <i>arucuteţă</i> .
<i>măgar</i> :	<i>cîciu</i> (tc.), <i>γumar</i> (alb.), <i>dîngă, dînglîră</i> (gr. ?), <i>tar</i> (tc.), <i>şoñiû, uciu</i>
<i>măgură</i> :	<i>măgâlă</i> (gr.)
<i>mărar</i> :	<i>maladru</i> (gr.)
<i>muşure</i> :	<i>cleciu, bubuke</i> (gr., alb.), <i>ţipur</i> (gr.)
<i>pîrîu</i> :	<i>pivoñiû, puvoñiû</i> (sl.), <i>râkeie</i> (alb.)
<i>raţă</i> :	<i>bibă</i> (gr.), <i>papă, papeă</i> (gr.), <i>rosă</i> (alb.)
<i>sîmbure</i> :	<i>cocală</i> (gr.)
<i>şopîrlă</i> :	<i>ciupîlar</i> (tc.)
<i>ştiră</i> :	<i>marmară</i> (gr.)
<i>ţare</i> :	<i>cutaru</i> (scr., alb.)
<i>ţeapă</i> :	<i>ciupor</i> (bg.), <i>cîrnîcociu</i>
<i>zară</i> :	<i>armă, armiră</i> (gr.), <i>dală</i> (gr.)

Lista nu e completă. (Pentru alte sinonime, v. RRL, XI, 6, 1966, 549 ş.u.)

Paralelele sinonimice din acest tabel dovedesc că în aromână a existat un fond lexical autohton aproximativ egal ca număr cu cel din dacoromână. Situaţia de bilingvism (sau chiar de multilingvism) îndelungat a aromânilor explică suprapunerile de termeni, adică starea de coexistenţă (chiar în aceeaşi variantă a limbii) a paralelelor sinonimice.

Caracterul „oficial” al limbilor balcanice pe care aromânii au fost nevoiţi să şi le însuşească pentru a putea convieţui cu populaţiile respective explică dispariţia unora dintre elementele lexicale autohtone intrate în dublete sinonimice cu cuvintele împrumutate. Aceasta s-a putut întâmpla cu atât mai mult cu cât au existat, de-a lungul

istoriei, asemănări foarte mari între modul de viață (aici și ocupația principală : păstoritul) al aromânilor și al celorlalte popoare din conglomeratul etnic din Balcani.

Cercetări similare ar putea fi întreprinse și asupra fondului autohton din meglenoromână și istroromână, dar, din păcate, pentru aceste dialecte nu dispunem încă de dicționare complete.

Repartiția cuvintelor autohtone nu este uniformă nici în dacoromână. În afară de faptul că unele dintre ele nu mai circulă în limba de astăzi, sînt altele care apar în arii restrinse. Trebuie precizat că și într-un caz și în altul e vorba de un număr redus de cuvinte și nu dintre cele foarte importante. Astfel, *bască* e cunoscut numai într-un text vechi; *bung*, *bucur* adj., *ghion* erau proprii românei comune dar astăzi sînt cunoscute fie numai în onomastică (*Lacul Bucura*; *Bunga*), fie numai sub forma derivatelor (*bunget*, *ghionoaie*); *arcea* e învechit și aparține mai cu seamă limbii folclorului, după cum învechit e și *hameș*; *barză* (și adj. *barz*, *bardzu*), *bîlc*, *buc*, *ciump*, *drucete* (și *drui*), *ghiuj*, *gresie*, *lete*, *leurdă*, *mușcoi*, *știră*, *zară* etc. au caracter regional, după cum am arătat deja în cuprinsul articolelor consacrate acestor cuvinte.

Trebuie observat că isoglosele acestor termeni nu configurează o arie unitară în cuprinsul dacoromânei actuale, ceea ce ne împiedică să avansăm ipoteza caracterului dialectal, cel puțin pentru unele dintre acestea, în româna comună. Deși proiectarea în trecut a unei situații lingvistice actuale este, metodologic, plină de riscuri, totuși nu este exclus ca unele cuvinte autohtone care coexistă cu sinonime latinești să se fi delimitat geografic încă de la început. Astfel, e posibil ca *gresie* să fi circulat și în româna comună numai în zona de sud, iar *cute* (< lat. *cos*, *cotis*) numai în aria nordică¹. Acceptînd ca simplă ipoteză de lucru faptul că și sinonimele de origine latină sînt dialectale, s-ar putea spune, cu foarte puțină siguranță, că se continuă o situație străveche și în cazul perechilor *ghiuj* (în Moldova și Bucovina) și *auș* (< lat. *avus*; în partea de sud-vest a țării), *leurdă* (mai des în sudul și estul țării) și *ai de pădure* (care circulă în Transilvania). O asemenea ipoteză nu mai poate fi însă susținută în cazul perechilor de termeni specializați semantic: *bască* și *lînă*, *barz(u)*

¹ Cf. Pușcariu, LR, I, 340 și h. 31.

și *alb*, ca și al perechilor constituite din sinonime intrate mai târziu în limbă: *mușe(oi) — catîr*.

În concluzie, putem spune că, în general, lexicul traco-dac al românei de astăzi era răspîndit pe întregul teritoriu pe care se vorbea româna comună, atât la nordul cât și la sudul Dunării. Un număr însemnat de cuvinte autohtone a dispărut din dialectele din sudul Dunării.

Foarte puține au devenit arhaice sau dialectale în dacoromână.

Cercetarea raporturilor de sinonimie cu termeni intrați mai târziu în limbă (din greacă, albaneză, turcă, sirbo-croată, bulgară, italiană) ne îndreptățește să credem că în variantele sudice ale românei numărul elementelor de substrat era mult mai mare decît astăzi, aproape egal cu cel din dacoromână. Dispariția multora dintre aceste elemente este o consecință a bilingvismului și a poziției dialectelor românești sud-dunărene în raport cu poziția celorlalte idiomuri balcanice.

Studiul răspîndirii actuale pe teren a elementelor autohtone nu ne poate servi pentru conturarea unor eventuale arii dialectale în româna comună și nici pentru identificarea unor zone în care acțiunea substratului traco-dac asupra latinei să se fi produs cu o intensitate mai mare decît în altele din cuprinsul României orientale.

Probabilitatea ca unii termeni autohtoni să fi fost dialectali în faza străveche a românei poate privi în exclusivitate pe cei care coexistă cu sinonime de origine latină.

VIII. POZIȚIA ÎN ANSAMBLUL LEXICAL

După Al. Graur¹, fac parte din fondul principal al lexicului românesc actual următoarele cuvinte atribuite substratului : *abur, brad, bucura, buză, cioară, copac, copil, gard, găti, ghimpe, groapă, jumătate, mal, mazăre, mînz, moș, mugur, murg, spuză, șopîrlă, țap, țarc, vatră*. La acestea trebuie adăugate și cele pe care Al. Graur le consideră de altă origine (latină, slavă, greacă) sau cu etimologie necunoscută, dar care sînt, de fapt, cuvinte autohtone sigure : *baltă, brînză, brîu, căciulă, cioc, ciupi (vb.), fărîmă, fluier, mare (adj.), măgar, rață, scăpăra, strungă, țeapă*.

Așadar, din cele 89 de cuvinte care constituie repertoriul nostru, 37 sînt înscrise în listele fondului principal de cuvinte stabilit de Al. Graur pentru româna actuală, ceea ce reprezintă 2,60% din totalul de 1419, adică 1 la 38.

Dacă ținem seamă de faptul că româna a conservat din latină aproximativ două mii de cuvinte², dintre care 827 fac parte din fondul principal, observăm că raporturile sînt aproape la fel pentru cuvintele din substrat : 89 de toate, dintre care 37 în fondul esențial al vocabularului actual, deci un raport de 1 : 2,40.

Am calculat numai cuvintele care aparțin în mod sigur substratului. Dintre cele probabil autohtone figurează în listele lui Al. Graur : *băiat, burduf, burtă, codru, creț, curma, dărîma, fluture, mătură, negură, (petec), stăpîn, stîină, traistă, zburda, zgîria*, toate cu corespondente paralele în albaneză.

¹ Al. Graur, *Încercare asupra fondului principal lexical al limbii române*, EA, 1954, 48—55.

² După statistica lui D. Macrea, întocmită pe baza DLRM, numărul acestora este de 1 849 (cf. D. Macrea, *Probleme de lingvistică română*, București, EȘ, 1961, 32).

Dacă adăugăm la acestea și pe cele care în listele menționate poartă indicația că sînt necunoscute din punct de vedere etimologic, dar care, în marea lor majoritate, aparțin substratului, deși nu au corespondente identice sau asemănătoare în albaneză, observăm că aportul substratului traco-dac la formarea fondului principal lexical al românei se exprimă printr-o cantitate deloc neglijabilă. Notăm dintre acestea numai cîteva, pe cele de care nu ne îndoim că provin din idiomul preroman vorbit în regiunile noastre : *băga, găsi, încureca, mălai, mișca, mușcu, păpușă, pînză, răbda, vătămă*.

Pentru limba mai veche, se admite un statut similar lui *baci*¹ (cf. alb. *baç*) ; așadar, 38 de toate.

Claudia Tudose², care a studiat vocabularul de bază al românei din sec. al XVI-lea — al XVIII-lea, adaugă și cîteva derivate : *bucurie* (alături de vb. *bucura*), *găti* și *găta* (în plus față de adv., adj. *gata*), *îngropa* (*groapă*), *moșie* (*moș*).

E potrivit să arătăm aici că multe dintre cuvintele autohtone au, ca și cele latinești, atestări foarte vechi. Mihăilă (DLRV) a observat că pînă la 1520 sînt atestate următoarele : *baci, baltă, bălan, bălaur, brad* (cu der. *brădel, brădățel, brăduleț, brădet*), *brîndză, brustur, budză* (cu der. *budzat*), *cioară, copaciu* (der. *copăcel*), *copil, creț* (și *crețesc*), *crăciun, curmătură, curmezis* (?), *ciocîrlie* (?), *curpinel* (de la *curpen*), *gard, groapă, grumadz, jumătate, mal* (și dim. *mălurele*), *mare* (adj.), *măgură* (și dim. *măgurele*), *mîndz* (și *mîndzat*), *moașă* (și *moș*), *murg, pîrlu, rățoi, stîină, strungă, șopîrlă, ștează* (?), *viețzure*, deci cea 30 de cuvinte (v. și p. 202—203 a cărții citate, unde autorul confruntă lista sa de 21 de cuvinte (diferită de a noastră) cu listele fondului lexical autohton întocmite de Russu, Rosetti și în ILR, II). Trebuie remarcat că o mare parte dintre aceste cuvinte sînt nume proprii.

Într-un dicționar mai recent (DERD) sînt înregistrate cuvintele care apar pînă la 1600. Față de DLRV, apar în plus : *barză*, s.f., *bălegos, bucurie* (și ca antroponim, cum e frecvent în albaneză), *bunget, burduh, călbează* (și var. cu *g-*), *cătun, ciută, colru, fluture, ghionoxie, gușă, îndelete,*

¹ Al. Graur, *op. cit.*, 109.

² Claudia Tudose, *Vocabularul fundamental al limbii române vechi*, în „Sistemele limbii”, EA, 1970, 119 ș.u.

leurdă, mazăre, noian, pupăză, sîmbur, țeapă, urdă, vatră. Și aici, marea lor majoritate figurează (prin numeroase derivate) ca antroponime și toponime. Transferul în onomastică e o dovadă de vechime a acestor cuvinte.

Așadar, cca 50 de cuvinte apar în documente vechi, de pînă la 1600 (nu se includ aci textele religioase din secolul al XVI-lea).

E interesant de observat că în lexicul fundamental al aromânei, așa cum rezultă din cercetările lui I. Coteanu¹ întreprinse pe baza textelor lui P. Papahagi și a *Dicționarului* lui T. Papahagi, 21 de cuvinte, dintr-un total de 905, provin din substrat. Pentru comparație cu dacoromâna, considerăm utilă înșirarea acestora: *ascapir*, *baligă*, *baltă*, *brîn*, *budză*, *căciulă*, *cioc*, *gumar* „măgar”, *șumitate*, *mare* (adj.), *moașe*, *murg*, *nipîrtică*, *ngrop* (< *groapă*), *nșap* (< *țeapă*?), *serum*, *șut*, *șap*, *șarc*, *urdă*, *vatră*. Evident, nu am ținut seamă de faptul că în unele cazuri etimologiile acceptate de I. Coteanu sînt altele decît cele din repertoriul nostru.

Stabilind vocabularul fundamental al românei comune², I. Coteanu ia în seamă numai cuvintele latinești, în total 610. S-ar fi impus în această listă și elementele de substrat, pentru că, cu excepția cîtorva (*baligă*, *năpîrcă*, *serum*, *șut*, *urdă*), toate celelalte (16 la număr), considerate fundamentale pentru aromână, au aceeași importanță și în dacoromână³ potrivit listelor lui Al. Graur. Mai tirziu, autorul revine însă, afirmînd că, „în principiu, cuvinte ca drom. *balegă*, *baltă*, *barză*, *brusture*, *căciulă*, *cătun*, *ciut*, *colibă*, *curpăn*, *fluier*, *mînz*, *moș*, *murg*, *pupăză*, *șap*, *șarc*, ale căror corespondente aromânești sînt utilizate în mod curent, ar putea fi considerate ca partea cea mai rezistentă a fondului lexical din substrat. Prin urmare, în româna comună, ele au fost, după toate probabilitățile, printre cuvintele cele mai uzuale”³.

Pentru a arăta în ce constă contribuția substratului la fondul esențial al românei comune, trebuie să avem

¹ I. Coteanu, *Premise pentru stabilirea vocabularului străromânei*, I, SCL, XVI, 5, 1965, 579 ș.u.

² I. Coteanu, *op. cit.*, II, SCL, XVI, 6, 1965, 773 ș. u.

³ I. Coteanu, în ILR, II, 309. Dintre acestea, la Al. Graur, *op. cit.*, figurează numai *baltă*, *căciulă*, *fluier*, *mînz*, *moș*, *șap* și *șarc*; *colibă* nu este moștenit din substrat.

în vedere însă realitatea pe care ne-o oferă dacoromâna, care, așa cum se știe, în materie de vocabular e mai conservatoare decît aromâna, meglenoromâna și istroromâna. Am arătat¹ că dispariția multor elemente de substrat din dialectele sudice se explică prin cauze diverse, în special prin sinonimia cu elementele datorate influențelor din partea limbilor vecine.

Vocabularul fundamental al românei comune trebuie raportat la un lexic comun de tip rural, care reflectă, în bună măsură, realități specifice păstoritului și unei agriculturi rudimentare. Frecvența cuvintelor autohtone poate fi determinată de varietatea contextuală pe care o pot realiza în cadrul acestui tip de limbaj rural, iar capacitatea de derivare se precizează atît prin degajarea sufixelor și prefixelor de origine latină din structura derivatelor, cît și prin posibilitatea de transfer în cadrul numelor proprii (toponime și antroponime). În privința circulației termenilor, se poate presupune că aceasta e limitată la arii mai mult sau mai puțin restrinse numai pentru aceia care coexistau și în româna comună cu sinonime totale latinești. Gradul de importanță a termenilor în ansamblul vocabularului de tip pastoral, ca și aria lor de răspîndire pot fi determinate, cu aproximație, și din prezența, respectiv absența lor în limbile vecine cu care româna a venit în contact în epocile străvechi.

Într-o statistică întocmită pe baza *Dicționarului* lui I. A. Candrea, D. Macrea² a constatat că la 54 de elemente autohtone comune cu albaneza există 195 de derivate și variante, ceea ce reprezintă un raport aproximativ de 4 : 1. Sînt de reținut concluziile autorului : „Există însă, în statistica noastră, un grup, puțin numeros, de elemente ale căror derivate întrec, proporțional, chiar pe cele latine, fiind anume de patru ori mai multe decît cuvintele de bază : cele „comune cu albaneza” (54 cuvinte de bază și 195 derivate pe teren românesc și variante), ceea ce credem a fi o importantă indicație că, dacă unele din aceste cuvinte pot fi și de origine albaneză, cele mai multe sînt, fără îndoială, moștenite din graiul strămoșilor noștri autohtoni”³.

¹ Vezi RRL, XI, 6, 1966, 549—565.

² Dimitrie Macrea, *Fizionomia lexicală a limbii române*, DR, X, 1943, 362 ș.u.

³ *Ibid.*, 367.

Pentru derivatele de la cuvintele din fondul principal, Al. Graur a observat că la un cuvânt de bază revin în medie aproximativ cinci derivate¹.

Noi am făcut o nouă statistică a derivatelor (nu și a variantelor) celor 89 de cuvinte de bază studiate, utilizând în acest scop materialul înregistrat în DA, DLR, DEX și în unele glosare dialectale. Am reținut în exclusivitate derivatele *directe* ale cuvintului de bază, adică numai pe cele care, la analiza lexică, nu ne descoperă un cumul de sufixe. Nu am inclus derivatele din dialectele din sudul Dunării. Evident, materialul folosit de noi este departe de a fi complet, aceasta din cauză că lipsește un dicționar exhaustiv al românei.

În statistica noastră, numărul derivatelor directe, indiferent de originea sufixelor și a prefixelor cu care s-au format, este de 535, revenind în medie câte șase derivate la un cuvânt de bază.

Am desprins apoi, într-un grup aparte, pe cele alcătuite exclusiv cu elemente derivative latinești sau autohtone. Precizăm că am inclus între acestea și sufixele cu origine incertă: *-iu*, *-uc*, *-ui*, *-uț* (posibil latinești), precum și *-uș*, autohton. Analiza lexică am făcut-o, evident, din punctul de vedere al dacoromânei contemporane, cu excepția cuvintelor *bunget*, *ghionoaie* și *mușcoi*, pentru care am pornit de la *bung*, *ghion* și *mușc*, dat fiind aspectul lor clar de cuvinte derivate. Totalul derivatelor cu elemente latinești este surprinzător de mare: 356, revenind în medie patru derivate la un cuvânt de bază². Figurează în listele noastre câteva cuvinte complet izolate, fără nici un derivat: *bască*, *bîlc*, *droaie*, *gresie*, *noian*, *strepede*, sau cuvinte care au derivate dar nici unul cu elemente latinești: *arcea*, *ghiuj*, *lete*, *știră*. Cu derivate foarte puține sînt și *bung*, *ciump*, *coacăză*, *cursă*, *ghion*, *leurdă*, *mărar*, *mușc*, *spînz*, *zară*. În grupul celor 356, se situează, în ordinea productivității: *mînz* (15), *copil* (14), *buză* (12), *mare* (11), *baltă*, *brad*, *groapă*, *mazăre*, *rață* (cîte 9), *moș*, *murg* (cîte 8), *brînză*, *brîu*, *căciulă*, *cioară*, *grumaz*, *măgar* (cîte 7), *baligă*, *ciut*, *curpen*, *fărîmă*, *mal*, *pupăză*, *rînză*

¹ Al. Graur, *op. cit.*, 108.

² Rezultate asemănătoare a obținut și Adriana Ionescu (v. *Rezumatul tezei de doctorat*, 1979) urmărind derivatele unui grup restrîns de termeni (cca 30) în textele vechi.

(cite 6), *căpușă, ghimpe, grumaz, năpîrcă* (cite 5), *abure, brusture, bucura, fluier, gard, groapă, sarbăd, scăpăra, strungă, șopîrlă, țarc, urdă* (cite 4). Așadar, 285 de derivate la 40 de cuvinte, în medie 7 derivate la un cuvînt. Celelalte au sub patru derivate.

Rezultă de aici că, în general, fondul lexical autohton al românei are o putere de derivare mai mare sau cel puțin egală cu a elementelor latine. Fiind vorba de sufixe și prefixe de origine latină (inclusiv autohtone), e posibil ca aceste derivate să se fi creat de timpuriu, în perioada românei comune.

Existența acestora dovedește importanța deosebită în ansamblul vocabularului a cuvintelor de la care s-au format. Nu este exclus ca în româna comună numărul cuvintelor din substrat care făceau parte din vocabularul fundamental să fi fost cu mult mai mare decît astăzi. Putem aprecia totuși că și în româna comună aveau o poziție mai puțin importantă în special cuvintele care și astăzi au o capacitate de derivare zero sau foarte scăzută (cca 20). Multe dintre acestea sînt și astăzi dialectale sau au dispărut cu totul din dialectele vorbite în sudul Dunării.

Așadar, aproximativ 70 de cuvinte autohtone aparțineau, foarte probabil, lexicului fundamental al românei comune.

Numărul mare al derivatelor este și o dovadă a forței de rezistență, pînă astăzi, a cuvintelor de bază și, mai ales, o dovadă că aceste cuvinte nu sînt împrumuturi relativ tîrzii din albaneză, ci moșteniri directe din substrat.

CONCLUZII

1. În stadiul actual al cercetărilor se admite cu certitudine că româna a conservat din substratul traco-dac cca 90 de cuvinte. Acestea au în albaneză corespondente identice sau foarte asemănătoare, care, din punct de vedere etimologic, pot fi raportate în mod direct la radicale indo-europene. În afara acestui fond lexical pentru care nu există îndoieli privind originea lui preromană, aproximativ 50--60 de cuvinte (numărul acestora poate fi chiar mai mare) se pot atribui numai cu probabilitate substratului. Unele trăsături (în special de ordin fonetic) ale acestora din urmă, precum și posibilitățile lor de a fi puse în legături etimologice cu elemente latine, grecești sau slave fac îndoielnică proveniența lor din substrat. Aceeași nesiguranță privind etimologia ne întâmpină și la corespondentele albaneze ale acestor cuvinte.

2. Pentru cercetarea vocabularului autohton al românei am pornit de la situația lui în faza actuală a limbii, potrivit principiului metodologic că istoria unei limbi se studiază cu mai mult succes plecând de la prezent înspre trecut pentru a distinge elementele constitutive presupuse.

Comparația cu albaneza este metoda cea mai sigură pentru descoperirea și cercetarea moștenirii autohtone din română. Evident, descoperirea și descrierea elementelor comune românei și albanezei sînt operații ușoare; dificultățile apar la interpretarea lor etimologică.

Folosirea acestei metode impune cercetătorului cunoașterea științifică temeinică a ambelor limbi confruntate.

Elementele comune românei și albanezei trebuie reconstruite prin studiul variantelor și al evoluției lor fonetice, gramaticale și lexico-semantice, în fazele primare, adică în româna comună, respectiv albaneza comună. Prin

această reconstrucție, deosebirile de la o limbă la alta se reduc mult. Formele obținute pot fi raportate fără dificultăți la tipuri preromane comune. De aici rezultă o concluzie foarte importantă privind în mod special albaneza, anume că fondul lexical indo-european al acestei limbi în laturile pe care le are în comun cu româna se identifică cu substratul românesc. Concluzia aceasta, obținută prin confruntarea elementelor comune reale ale celor două limbi, coincide cu cea care rezultă din studiul direct al caracterelor indo-europene ale albanezei, adică albaneza se descoperă ca idiom de structură tracă (mai recent, Barić, Gabinski), daco-moesiană (Georgiev) sau ca o sinteză traco-iliră (Jokl, Capidan), ori idiom ilir cu influențe trace (Çabej, Rosetti). Deci se poate vorbi, în toate cazurile, de o componentă tracă între elementele constitutive ale acestei limbi. Aceasta nu exclude ipoteza ca unele dintre elementele comune româno-albaneze să fi fost cunoscute în antichitatea preromană nu numai în tracă, ci și în iliră, precum și în alt idiom care se vorbea în Peninsula Balcanică, așa cum este cazul termenilor antici la care se raportează rom. *mal*, alb. *mal*, rom. *mînz*, alb. *mës*, *mëz* etc. Trebuie arătat, de asemenea, că neatestarea în traco-dacă (cu excepțiile bine cunoscute) a termenilor moșteniți în română nu este o dovadă că aceștia nu existau în graiul populației preromane din aria noastră. Mai mult, se poate spune chiar că circulația și extensiunea geografică a acestor termeni de civilizație preponderent pastorală trebuie să fi fost la fel ca în evul mediu târziu, cînd o mulțime dintre ei pătrund din albaneză și, mai ales, din română, în toate limbile balcanice, iar numai din română în graiurile slave de nord și de est, precum și în cele maghiare.

3. Presupunem că în româna comună aproape toate elementele moștenite din substrat erau răspindite pe întregul teritoriu de limbă română, atît la nordul cit și la sudul Dunării. Această dispersiune geografică generală corespunde unor realități de istorie socială și politică, anume că în anii penetrației cuceritorilor romani la nordul fluviului Dacia se afla, sub regele Decebal, într-un intens proces de unificare politică (și, implicit, lingvistică), proces pe care, sub alte forme, l-a continuat stăpînirea romană. Așadar, unificarea statală de tip roman și unificarea lingvistică prin latină au găsit în Dacia un teren favorabil,

realizându-se într-o perioadă nu foarte îndelungată. Iată de ce e de presupus că influența autohtonă asupra latinei, petrecută în condițiile speciale de bilingvism, a avut un caracter în general uniform. Chiar dacă unele cuvinte aveau întrebuintare regională, ele au devenit generale prin latină, care, în zona carpato-dunăreană, nu avea, după cum se știe, deosebiri dialectale importante, era o „lingua franca” utilizată de coloniști veniți din diferite părți ale imperiului. Creștinismul a jucat un rol fundamental în menținerea unității limbii latine din Dacia.

Dispariția în cursul istoriei a unui mare număr de elemente autohtone din dialectele românești din sudul Dunării a fost determinată de poziția „inferioară” pe care au avut-o aceste dialecte (derivată din poziția inferioară din punct de vedere social, politic, economic a vorbitorilor lor) în raport cu idiomurile balcanice cu care au venit în contact. Bilingvismul (sau multilingvismul) românilor balcanici s-a soldat cu un fenomen de „substituire” a elementelor indigene prin elemente împrumutate (grecești, albaneze, turcești, bulgărești etc.), fenomen posibil dat fiind faptul că dispariția unui cuvânt nu înseamnă întotdeauna și dispariția noțiunii pe care o exprimă.

4. Din cercetarea semanticii termenilor din substrat rezultă că aceștia, ca și corespondentele albaneze, au un profund caracter popular. Prin această trăsătură generală, ei se integrează fondului lexical moștenit din latină, care, după cum se știe, are un mai pronunțat caracter popular în română decât în celelalte limbi romanice. Acești termeni se referă cu precădere la păstorit și la formele primare de agricultură impuse de păstorit, în general sînt termeni care exprimă mediul elementar de viață al crescătorilor de vite. Fiecare dintre termenii analizați de noi reprezintă realități fundamentale ale vieții populației preromane din zona noastră. Caracterul rustic al elementelor din substrat concordă cu rusticitatea vocabularului latin moștenit de română. Totodată, trebuie subliniat că vocabularul latin și cel traco-dac, așa cum s-au transmis românei, reflectă rusticitatea vieții daco-romanilor de după a. 275, determinată în special de invaziile popoarelor migratoare.

Acești termeni formează cupluri semantice cu cei moșteniți din latină, caracterizate prin relații de sinonimie (mai apropiată sau mai depărtată), relații tolerate și

conservate în ansamblul vocabularului prin aceea că între cuvântul latin și cel din substrat s-a stabilit un raport ca de la general la particular : *lapte* și *zară* ; *caș* și *brînză*, *urdă* ; *ai* și *leurdă* ; *șarpe* și *balaur* ; *vierme* și *strepede* etc. Observația aceasta vine în sprijinul ideii că elementele de substrat, care, față de cele latine, au poziția unor „împrumuturi”, sînt, de fapt, rezultatul unei influențe pe care a suferit-o latina în Dacia. Această influență traco-dacă asupra latinei, care a fost pe deplin posibilă dată fiind calea orală, colocvială pe care s-a impus latina în Dacia, trebuie să fi fost activă încă multă vreme după anul 275, pînă tîrziu către sec. al VI-lea, cînd se presupune că așa-numiții daci liberi, din părțile de nord-vest și de est ale provinciei romane, sînt asimilați complet în masa geto-dacilor romanizați.

5. Influența autohtonă nu trebuie pusă pe același plan cu influențele ulterioare exercitate asupra românei : slavă, maghiară, turcă etc., pentru că ea reprezintă elemente de continuitate lingvistică în procesul de confruntare a celor două sisteme : latin și traco-dac, încheiat, după o lungă perioadă de bilingvism a populației indigene, prin înlocuirea unuia cu a celuilalt. În acest proces, latina a asimilat o cantitate anumită de elemente din traco-dacă. Așadar, pentru populația indigenă romanizată faptele de substrat nu erau elemente străine (ca, de exemplu, cele slave în momentul însușirii lor de către români), ci cuvinte din propria ei limbă, pe care o abandona încetul cu încetul, restrîngîndu-i cadrul situațional de întrebuițare. O problemă interesantă care ar trebui studiată este în legătură cu modificările speciale survenite în semantismul cuvintelor latine din română (eventual și albaneză), modificări explicabile prin calc după cuvintele traco-dace. Sugestii în acest sens ne oferă unele cercetări ale lui Hasdeu.

6. Elementele pe care româna le are în comun cu albaneza nu se explică în română prin împrumut albanez. Există dovezi suficiente că aceste elemente sînt transmisiuni directe din substratul traco-dac. Ele au intrat mai întîi în latină, așadar, din punctul de vedere al românei comune, aceste cuvinte nu reprezintă un grup separat de fondul latin, pentru că în română ele au fost moștenite ca elemente „latine”, evoluînd după aceleași legi fonetice ca cele latine propriu-zise. Nu putem dovedi că aceste elemente, fie și numai unele dintre ele, au pătruns tîrziu,

în timpul perioadei românei comune, din albaneză. Cuvintele comune din ambele limbi vin din același izvor, din traco-dacă. La acest nivel preroman trebuie văzută înrudirea dintre română și albaneză, înrudire care se exprimă nu numai prin elemente de vocabular, ci și prin numeroase fapte de fonetică și morfo-sintaxă.

Este imposibil ca un număr atât de mare de fapte (fonetice, gramaticale, lexico-semantice) identice sau asemănătoare în cele două limbi să se explice printr-o simplă influență dintr-o singură direcție. Numai acțiunea substratului poate justifica existența fondului lingvistic albanoromân comun.

Ideea că între cele două limbi deosebiriile sînt mult mai numeroase decît asemănările, lansată de Meyer-Lübke și Philippide și reluată astăzi de Russu, Ivănescu și alții, este lipsită de orice temei. În primul rînd, cele două limbi sînt, genealogic, diferite, așadar comparația dintre ele nu trebuie făcută, teoretic vorbind, din perspectiva a două limbi care aparțin aceleiași familii (ca, de ex., limbile romanice, slave etc.). În al doilea rînd, comparînd totuși sistemul albanezei comune cu al românei comune (din aceasta din urmă reținînd în exclusivitate aspectele ei nonromanice), remarcăm, dimpotrivă, că deosebirile aproape nici nu contează în raport cu ansamblul trăsăturilor comune.

În stadiul actual al cercetărilor e greu de admis că geto-dacii vorbeau alt idiom decît traca. Eforturile unor remarcabili lingviști de a interpreta relictetele de limbă din această zonă în sensul distingerii daco-moesienei de tracă nu au dus la rezultate pe deplin convingătoare. Cu siguranță că au existat unele diferențe dialectale; albaneza poate fi luată și de astă-dată ca termen de comparație prin unele dintre trăsăturile ei foarte vechi cu caracter dialectal. Dar chiar în română anumite trăsături dialectale (rotacismul lui *n* intervocalic în nord-vestul dacoromânei, pronunțarea ca *ʃ* a lui *č* în româna din sudul Dunării) care caracterizează româna comună par să continue o situație mai veche, proprie graiurilor preromane care se vorbeau în aria carpato-balcanică. De aceea e mai potrivit, cel puțin pentru stadiul de acum al cercetărilor, să denumim limba de substrat a românei cu termenul *traco-daca* (al doilea component desemnînd varianta dialectală — *daca* — a limbii comune, care era *traca*). Dealtfel, și latina car-

pato-balcanică dezvoltase cel puțin două arii dialectale, așa cum pare să rezulte din studiul comparativ al elementelor latine din română și albaneză.

7. În totalitatea lor, elementele din substrat (fonetice, morfosintactice și lexicale), cele comune cu albaneza ca și cele care nu au corespondente în albaneză, au contribuit la conturarea fizionomiei particulare a românei în raport cu a celorlalte limbi romanice. Modificările latinei din toate zonele României trebuie puse, cel puțin în parte, pe seama acțiunii substratului. În româna comună, aceste elemente, ca și cele din latină, trebuie să fi fost mult mai numeroase decât astăzi.

În ansamblul vocabularului românesc, transmisiunile din substrat au aceeași importanță ca elementele latinești. Această concluzie rezultă din cercetările privind trăsăturile semantice ale acestor cuvinte, frecvența, aria generală de circulație și forța lor de derivare.

8. Pentru lunga istorie a românilor, moștenirea lingvistică traco-dacă este cea mai importantă dovadă a vieții lor neîntrerupte în Dacia. Toponimia majoră de pe teritoriul României și elementele de vocabular preromane, atât cele comune cu albaneza cât și cele care există numai în română, nu se explică prin influență târzie albaneză, petrecută în sudul Dunării, ci ca rezultat al bilingvismului geto-dacilor în procesul romanizării lor.

Vocabularul reprezintă numai unul dintre aspectele sub care s-a manifestat acțiunea substratului traco-dac. Tot prin comparație cu albaneza trebuie studiate faptele de fonetică (vocala *ă*, rotacismul lui *n* intervocalic, laringala *h* etc.), de morfologie (genul neutru etc.), de sintaxă, frazeologie etc. Trebuie adăugate aici particularități de etnografie, folclor etc., domenii nestudiate încă prin mijloacele comparatisticii balcanice.

BIBLIOGRAFIE*

- AAR — *Analele Academiei Române*, București, 1881 ș.u.
 AAS — *Arhiv za arbanasku starinu, jezik i etnologiju*, urednik H. Barić, 3 volume, Belgrad, 1923—1926.
 ACIB — *Actes du premier congrès international des études balkaniques et sud-est européennes*, VI. *Linguistique*, Editions de l'Académie bulgare des sciences, Sofia, 1968.
 AKI — *Akten des internationalen albanologischen Kolloquiums Innsbruck 1972, zum Gedächtnis an Norbert Jokl*, hgg. v. Hermann M. Ölberg, Innsbruck, 1977.
 ALR — *Atlasul lingvistic român*: partea I, de Sever Pop (vol. I, Cluj, 1938; vol. II, Sibiu-Leipzig, 1942); partea II, de Emil Petrovici (vol. I, Sibiu-Leipzig, 1940).
 ALRM — *Micul Atlas lingvistic român*, publicat de Muzeul Limbii Române din Cluj: partea I, vol. I, de Sever Pop, Cluj, 1933; partea II, vol. I, de Emil Petrovici, Sibiu, 1940.
 ALR, s.n. — *Atlasul lingvistic român*, serie nouă, sub direcția acad. Emil Petrovici, I—V, București, 1956—1966.
An. Etn. — *Anuarul Muzeului Etnografic al Transilvaniei*, Cluj, 1957 ș.u.
Arch. Rom. — *Archivum Romanicum. Nuova rivista di filologia romana* diretta da Giulio Bertoni, Firenze-Genova, 1917 ș.u.
Arhiva — *Arhiva*. Organul Societății științifice literare, Iași, 1889 ș.u.
Arh. Ol. — *Arhivele Olteniei*. Publicație trimestrială sub dir. d-lui Ch. Laugier, Scrisul românesc, Craiova, 1922 ș.u.; serie nouă, Academia R.S.R., Craiova, 1981.
 ASPn — *Archiv für slavische Philologie*, hgg. v. V. Jagić, Berlin, 1876 ș.u.
 AUB — *Analele Universității București* [pină în 1955: *Revista Universității „C. I. Parhon”*], Seria științe sociale, filologie, București, 1954 ș.u.
 BA — *Balkan-Archiv*, hgg. von Gustav Weigand, Leipzig, 1925 ș.u.
 Barić, *Albanorum. St.* — H. Barić, *Albanorumänische Studien*, I. Teil, Sarajevo, 1919.
 Barić, *HËmje* — Henrik Barić, *HËmje në historin e gjuhës shqipe*, Shtëpia botuese „Mustafa Bakija”, Prishtinë, 1955.
Bashkimi — *Fjaluer i rii i shqypes*, Bashkimi, Shkodër, 1903.
 BB — *Beiträge zur Kunde der indogermanischen Sprachen*, hgg. A. Bezzenger, Göttingen, 1877 ș.u.

---

* Am reținut aici numai titlurile bibliografice redade prin abrevieri în cursul expunerii noastre: dicționare, cărți fundamentale și publicații periodice.

- BER — *Bългарski etimologhičen rečnik*, tom I (A — 3), tom II (H — крeня), Redaktor : V. I. Georgiev, Bългарska Akademiia na naukite. Institut za bälgarski ezik, Sofia, 1971, 1979.
- Berneker, SEW — Erich Berneker, *Slavisches etymologisches Wörterbuch*, Heidelberg, 1908—1914.
- BL — *Bulletin linguistique*, p.p. A. Rosetti, București — Paris, 1933 ș.u.
- Bogdani, *Cuneus Prophetarum* — Emzot Pjeter Bogdani, *Cuncus Prophetarum de Christo salvatore mundi et ejus evangelica veritate italice et epirotice contexta...*, Patavii, MDCLXXXV, ed. de Al. Mark Harapi S.J., Shkodër, 1940.
- BPh — *Buletinul Institutului de filologie română „Alexandru Philippide”*, Universitatea din Iași, Director : Iorgu Iordan, Iași, 1931 ș.u.
- BSL — *Bulletin de la Société de linguistique de Paris*, Paris, 1899 ș.u.
- BSS — *Buletin për shkencat shoqërore*, Instituti i shkencave, Tirana, 1953—1956.
- Bul. Shkodra — *Buletin shkencor i Institutit Pedagogjik dymjeçar të Shkodrës* [continuare la *Rev. Shkodra*], Shkodër, 1965 ș.u.
- BUT — *Buletin i Universitetit shtetëror të Tiranës*, Seria shkencat shoqërore [continuare la BSS], Tirana, 1957—1963.
- Buzuku — „Meshari” i Gjon Buzukut (1555), botim kritik punuar nga Eqrem Çabej, I—II, Universiteti shtetëror i Tiranës, Tiranë, 1968.
- Byzantion — *Byzantion*. Revue internationale des études byzantines, Paris—Liège—Bruxelles, 1924 ș.u.
- Çabej, SE — Eqrem Çabej, *Studime etimologjike në fushë të shqipes*. II (A—B), Akademia e shkencave e R.P. të Shqipërisë, Tiranë, 1976.
- Çabej, SGJ — Dr. Eqrem Çabej, *Studime gjuhësore*, I—VI, Rilindja, Prishtinë, 1976.
- CADE — I.-A. Candrea și Gh. Adamescu, *Dicționarul enciclopedic ilustrat*, „Cartea Românească”, București, 1931.
- Camaj, *Alb. Wortbild.* — Martin Camaj, *Albanische Wortbildung. Die Bildungsweise der älteren Nomina*, Otto Harrassowitz, Wiesbaden, 1966.
- Camarda, *Gr.comp.* — Demetrio Camarda, *Saggio di grammatologia comparata sulla lingua albanese*, Livorno, 1864.
- Capidan, *Aromânii* — Th. Capidan, *Aromânii. Dialectul aromân*, Academia Română, Studii și cercetări, XX, București, 1932.
- Capidan, *Fărșeroții* — Th. Capidan, *Fărșeroții. Studiu lingvistic asupra românilor din Albania*, în DR, VI, 1929—1930, p. 1—210, republicat în volum la ed. Cartea românească, București, 1931.
- Capidan, *Megl.* — Th. Capidan, *Meglenoromânii*, I—III, Academia Română, Studii și cercetări, București, 1925, 1928, 1936.
- CDDE — I. A. Candrea — Ov. Densusianu, *Dicționarul etimologic al limbii române. Elementele latine (a — putea)*, Socec, București, 1907—1914.
- Cihac (DEDR) — A. de Cihac, *Dictionnaire d'étymologie daco-romane*, I. *Éléments latins, comparés avec les autres langues romanes*; II. *Éléments slaves, magyars, turcs, grecs-modernes et albanais*, Francfort A.M.—Berlin — Bucarest, 1870, 1879.
- Cioranescu, DER — Al. Cioranescu, *Diccionario etimológico rumano*. Universidad de La Laguna, 1958—1966.
- CL — *Cercetări de lingvistică*, Cluj, 1956 ș.u.
- Col.Tr. — *Columna lui Traian, revistă pentru istorie, lingvistică și psihologie poporană*, dir. B. P. Hasdeu, București, 1870 ș.u.

- Constantinescu, DOR — N. A. Constantinescu, *Dicționar onomastic românesc*, EA, București, 1963.
- Conv. lit. — *Convorbiri literare*, Iași—București, 1867 ș.u.
- Cordignano — P. Fulvio Cordignano, *Dizionario albanese-italiano e italiano-albanese (il nuovo „Jungo“)*, Parte albanese-italiana, Ulrico Hoepli, Milano, 1934.
- Costin, Gr. bân. — Lucian Costin, *Graul bănățean. Studii și cercetări*, I—II, Timișoara — Turnu-Severin, 1929, 1934.
- DA — Academia Română, *Dicționarul limbii române*, A—C, F—L (lojnică), Socec și Sfetea, București, 1913 ș.u.
- Dalamestra — I. Dalamestra, *Dicționar macedo-român*, București, 1906.
- Damé — Frédéric Damé, *Nouveau dictionnaire roumain-français*, Imprimerie de l'état, Bucarest, 1893.
- Damé, Termin. — Fr. Damé, *Încercare de terminologie poporană română*, Socec, București, 1898.
- DC — *Dicționarul limbii române literare contemporane*, I—IV, Academia Republicii Populare Române, București, 1956.
- Decev, Thrak. Spr. — D. Decev, *Die thrakischen Sprachreste*, Wien, 1957.
- Densusianu, Hațeg — Ovid Densusianu, *Graul din Țara Hațegului*, Socec, București, 1915.
- Densusianu, ILLR — Ov. Densusianu, *Histoire de la langue roumaine*, I : Les origines, Leroux, Paris, 1901.
- DERD — *Dicționarul elementelor românești din documentele slavo-române*, EA, București, 1981.
- DEX — Academia RSR, Institutul de lingvistică, *Dicționarul explicativ al limbii române*, EA, București, 1975.
- Diculescu, Gep. — Constantin C. Diculescu, *Die Gepiden. Forschungen zur Geschichte Daziens im frühen Mittelalter und zur Vorgeschichte des rumänischen Volkes*, I, Leipzig-Halle, 1922.
- DLR — Academia RSR, *Dicționarul limbii române*, serie nouă, (literele M, N, O, P—Pog., R, Ș), EA, București, 1965 ș.u.
- DLRM — Academia RPR, *Dicționarul limbii române moderne*, EA, București, 1958.
- DR — *Dacoromania*, buletinul „Muzeului limbei române” condus de Sextil Pușcariu, Cluj, 1920 ș.u.
- Dragomir, Vlahii — Silviu Dragomir, *Vlahii din nordul Peninsulei Balcanice în evul mediu*, București, 1956.
- Drăganu, Rom. — N. Drăganu, *Românii în veacurile IX—XIV pe baza toponimiei și a onomasticeii*, Academia Română, București, 1933.
- DR, Freiburg — *Dacoromania*, Jahrbuch für östliche Latinität, herausgegeben von Paul Miron, Verlag Karl Alber, Freiburg/München, I, 1973—
- Dunărea — Dunărea*. Revistă științifico i literară, Silistra, 1924.
- Ernout-Meillet, DEL — A. Ernout et A. Meillet, *Dictionnaire étymologique de la langue latine*, ed. III, Paris, 1951.
- Et. rom. — *Etudes romanes*, II (Bulletin de la Société roumaine de linguistique romane — XII, 1977, 1978), Universitatea din București, 1978.
- FEW — Walter von Wartburg, *Französischen Etymologisches Wörterbuch. Eine Darstellung des galloromanischen Sprachschatzes*, Bonn, 1929.
- Fj. shq. — *Fjalor i gjuhës shqipe*, Instituti i shkencavet, Tiranë, 1954.
- FS — *Fjalor i gjuhës së sotme shqipe*, Akademia e shkencave e RPS të Shqipërisë, Tiranë, 1980.

- Gazulli — D. Nikollë Gazulli, *Visaret e kombit*, XI, *Fjalorth i ri. Fjalë të rralla të përdoruna në Veri të Shqipnis*, Shtypshkroja „Gurakuqi”, Tiranë, 1941.
- Georgiev, *Bălg. etim.* — Vladimir Georgiev, *Văprosi na bălgarskata etimologija*, Sofia, 1958.
- Georgiev, *Introduzione* — Vladimir I. Georgiev, *Introduzione alla storia delle lingue indeuropee*, Edizioni dell’Atenco, Roma, 1966.
- Georgiev, *Trak. ez.* — Vladimir Georgiev, *Trakiiskiial ezik*, Izdanie na bălgarskata Akademiia na naukite, Sofia, 1957.
- Georgiev, *Trakite* — Vladimir I. Georgiev, *Trakite i tehniat ezik*, Bălgarska Akademiia na naukite. Institut za bălgarski ezik, Sofia, 1977.
- Gerov, *Rečnik* — Najden Gerov, *Rečnik na bălgarskiia ezik s tălkuvane rečite na bălgarski i na ruski*, I—III, Plovdiv, 1895—1904.
- Giordano — Emanuele Giordano, *Dizionario degli albanesi d’Italia*, edizioni Paoline, Bari, 1963.
- Giuglea, *Concordances* — G. Giuglea, *Concordances linguistiques entre le roumain et les parlers de la zone pyrénéenne*, Cluj, 1937.
- Giuglea, *Uralte Schichten* — G. Giuglea, *Uralte Schichten und Entwicklungsstufen in der Struktur der dakorumănischen Sprache*, Sibiu, 1914.
- Glotta — *Glotta. Zeitschrift für griechische und lateinische Sprache*, hgg. v. Paul Kretschmer, Göttingen, 1909 ș.u.
- Graur, ER — Al. Graur, *Etimologii romănești*, EA, 1963.
- GS — *Grai și suflet, revista Institutului de filologie și folclor*, publicată de Ov. Densusianu, I—VII, București, 1923—1937.
- Hahn, *Alb.St.* — Johann Georg von Hahn, *Albanesische Studien*, I—III, Wien, 1853.
- Hasdeu, CB — B. P. Hasdeu, *Cuvente den bătrîni*, I—II, București, 1878—1879.
- Hasdeu, EMR — B. Petriceicu-Hasdeu, *Etymologicum Magnum Romaniae*, I—III, ed. Gr. Brăncuș, Minerva, București, 1972—1976.
- Hasdeu, *Ist. crit.* — B. P. Hasdeu, *Istoria critică a romănilor. Pămîntul Țărei Romănești*, ed. II, vol. I—II, București, 1875.
- IF — *Indogermanische Forschungen. Zeitschrift für indogermanische Sprach- und Altertumskunde*, Strassburg-Berlin, 1892 ș.u.
- IJ — *Indogermanische Jahrbuch*, hgg. v. A. Thumb und W. Streitberg, Strassburg-Berlin, 1914 ș.u.
- ILR — Academia RSR, *Istoria limbii romăne*, II, EA, București, 1969.
- Jordan, *Topon.rom.* — Iorgu Jordan, *Toponimia romănească*, EA, 1963.
- Ivănescu, ILR — G. Ivănescu, *Istoria limbii romăne*, Junimea, Iași, 1980.
- Izvoare* — *Izvoare privind istoria Romăniei*, I, Academia Republicii Populare Romăne, București, 1964.
- JB — *Jahresbericht des Instituts für rûmănische Sprache (rumănisches Seminar)*, hgg. von Gustav Weigand, Leipzig, 1894 ș.u.
- Jokl, LKU — N. Jokl, *Linguistisch-kulturhistorische Untersuchungen aus dem Bereiche des Albanischen*, Berlin—Leipzig, 1923.
- Jokl, SAEW — Dr. Norbert Jokl, *Studien zur albanesischen Etymologie und Wortbildung*, Wien, 1911.
- Južn. Filolog.* — *Južnoslovenski Filolog*, dir. A. Belić, Belgrad, 1913 ș.u.
- Krahe, *Spr. Ill.* — Hans Krahe, *Die Sprache der Illyrien*, I, Wiesbaden, 1955.
- Kristoforidhi — Konstantin Kristoforidhi, *Fjalor shqip-greqisht*, ed. Al. Xhuvani, Universiteti shtetëror i Tiranës, 1961.

- KZ — *Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung auf dem Gebiete des Deutschen, Griechischen und Lateinischen*, hgg. von Th. Aufrecht und Adalbert Kuhn, Berlin, 1852 ș.u.
- La Piana, SLA — M. La Piana, *Studi linguistici albanesi*, I, *Prolegomeni allo studio della linguistica albanese*, Palermo, 1939.
- LB — *Linguistique balkanique (Balkansko ezikoznanie)*, Bălgarska Akademiia na naukite, Sofia, 1959 ș.u.
- Leotti — Angelo Leotti, *Dizionario albanese-italiano*, Istituto per l'Europa Orientale, Roma, 1937.
- Lex. Bud.* — *Lesicon românesc — latinesc — unguresc — nemțesc, care de mai mulți aulori în cursul a trizeci și mai multor ani s-au lucrat*, Buda [Budapesta], 1825.
- Ling. Posnan.* — *Lingua Posnaniensis*, Posnań, 1949 ș.u.
- LL — *Langue et littérature*, Bulletin de la section littéraire, réd. p. Th. Capidan et D. Garacostea, Académie Roumaine, București, 1940 ș.u.
- LM — A. T. Laurian și I. C. Massim, *Dictionarul limbei române*, I—II, Societatea Academică Română, București, 1871—1876 ; III : *Glosariu care cuprinde vorbele din limba română străine prin originea sau formelor, cum și cele de origine înduioasă*, București, 1871.
- LR — *Limba română*, București, 1952 ș.u.
- Mat. dial.* — *Materiale și cercetări dialectale*, Academia Republicii Populare Române, Filiala Cluj, București, 1960.
- Meyer, *Alb. Stud.* — Gustav Meyer, *Albanesische Studien*, Viena, 1883—1897 : I. *Die Pluralbildungen der albanesischen Nomina* ; II. *Die albanesischen Zahlwörter* ; III. *Lautlehre der indogermanischen Bestandteile des Albanesischen* ; IV. *Das griechisch-südrumänisch-albanesische Wortverzeichnis des Kavalliolis* ; V. *Beiträge zur Kenntniss der in Griechenland gesprochenen albanesischen Mundarten* ; VI. *Beiträge zur Kenntniss verschiedener albanesischen Mundarten*.
- Meyer, EWA — Gustav Meyer, *Etymologisches Wörterbuch der albanesischen Sprache*, Strassburg, 1891.
- Meyer, *Ngr. St.* — G. Meyer, *Neugriechische Studien*, I—III, Sitzungsbd. der kais. Akad. d. Wissenschaft. in Wien, phil.-hist. Kl. bd. CXXX und CXXXII, Viena, 1894—1895.
- Meyer-Lübke, *Rom. Gramm.* — W. Meyer-Lübke, *Grammatik der romanischen Sprachen*, I—IV, Leipzig, 1890—1902.
- Mihăescu, *Lat. dun.* — H. Mihăescu, *Limba latină în provinciile dunărene ale imperiului roman*, EA, 1960.
- Mihăilă, DLRV — G. Mihăilă, *Dicționar al limbii române vechi (sfârșitul sec. X — începutul sec. XVI)*, EER, București, 1974.
- Mihăileanu — St. Mihăileanu, *Dicționar macedo-român*, București, 1901.
- Miklosich, AF — F. Miklosich, *Albanische Forschungen*, I—III, Wien, 1870, 1871.
- Miklosich, *Beiträge, Cons.* — Franz Miklosich, *Beiträge zur Lautlehre der rumunischen Dialekte*, II : *Consonantismus*, Wien, 1883.
- Miklosich, EWS — Franz Miklosich, *Etymologisches Wörterbuch der slavischen Sprachen*, Wien, 1886.
- Miklosich, *Rum. Unt.* — Fr. Miklosich, *Rumunische Untersuchungen*, I, C. Gerold, Wien, 1881.
- Miklosich, SER — Fr. Miklosich, *Die slavischen Elemente im Rumunischen*, Viena, 1862.

- Miklosich, *Wand. d. Rum.* — Fr. Miklosich, *Über die Wanderungen der Rumunen in den dalmatinischen Alpen und den Karpaten*, Wien, 1879.
- MRIW — *Mitteilungen des rumänischen Instituts an der Universität Wien*, hgg. v. W. Meyer-Lübke, I, Heidelberg, 1914.
- Novacovici, *Cuv. băn.* — Emilian Novacovici, *Cuvinte bănățene*, I—II, Oravița, 1924—1926.
- Omagiu Jordan — Academia RSR, *Omagiu lui Iorgu Jordan cu prilejul împlinirii a 70 de ani*, EA, 1958.
- Omagiu Rosetti — Academia RSR, *Omagiu lui Alexandru Rosetti la 70 de ani*, EA, 1965.
- Papahagi (DDA) — Tache Papahagi, *Dicționarul dialectului aromân (general și etimologic)*, ed. a II-a, EA, București, 1974.
- Papahagi, NE — Pericle Papahagi, *Notițe etimologice*, în AAR, Memoriile secțiunii literare, seria II, tom. XXIX, 1906—1907, p. 201—248.
- Pascu, DEM — Gorge Pascu, *Dictionnaire étymologique macédo-roumain*, I—II, Bucarest, 1925.
- Pascu, REB — Gorge Pascu, *Rumänische Elemente in den Balkensprachen*, Geneva, 1924.
- Pascu, *Suf.* — G. Pascu, *Sufixele românești*, București, 1916.
- Păcală, *Rășinari* — Victor Păcală, *Monografia comunei Rășinari*, Sibiu, 1915.
- Pekmezi, *Gramm.* — Dr. Pekmezi, *Grammatik der albanesischen Sprache (Laut- und Formenlehre)*, Viena, 1908.
- Philippide, II.R — A. Philippide, *Istoria limbii române. I: Principii de istoria limbii*, Iași, 1894.
- Philippide, OR — Alexandru Philippide, *Originea românilor. I. Ce spun izvoarele istorice; II. Ce spun limbile română și albaneză. Viața românească*, Iași, 1923, 1927.
- Pisani, *Saggi* — V. Pisani, *Saggi di linguistica storica*, Torino, 1959.
- Pokorny, IEW — J. Pokorny, *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch*, Bern, München, 1959.
- Popovici, *Dial. istr.* — Iosif Popovici, *Dialectele române (Rumänische Dialekte)*, IX: *Dialectele române din Istria*, II (texte și glesar), Halle, 1909.
- Pușcariu, *Études* — Sextil Pușcariu, *Études de linguistique roumaine*, Imprimeria Națională, Cluj—București, 1937.
- Pușcariu, EW — Sextil Pușcariu, *Etymologisches Wörterbuch der rumänischen Sprache. I. Lateinisches Element*, C. Winter, Heidelberg, 1905.
- Pușcariu, LR — Sextil Pușcariu, *Limba română. I. Privire generală*, Fundația pentru literatură și artă, București, 1940; II. *Rostirea*, EA, 1959.
- Pușcariu, *St.ir.*, — Sextil Pușcariu, *Studii istroromâne*, III, București, 1929.
- Reichenkron, *Dak.* — Günter Reichenkron, *Das Dakische (reconstruiert aus dem Rumänischen)*, Carl Winter, Universitätsverlag, Heidelberg, 1966.
- REIE — *Revue des études indo-européennes*. Bulletin trimestriel publié sous la direction de Vlad Bănățeanu, Bucarest, 1938 ș.u.
- RESEE — *Revue des études sud-est européennes*, Bucarest, 1963 ș.u.
- Résumés* — 11e Congrès international de thracologie, Bucarest, 4—10 septembre, 1976, *Résumés des rapports et communications*, Académie des sciences sociales et politiques, Bucarest, 1976.

- Rev. Shkodra* — *Revistë shkencore e Institutit Pedagogjik dyvjeçar të Shkodrës*, 1, Shkodër, 1964 [se continuă cu *Bul. Shkodra*].
- REW — W. Meyer-Lübke, *Romanisches etymologisches Wörterbuch*, ed. III, Heidelberg, 1935.
- RF — *Revista filologică*, organ al Cercului de studii filologice de pe lângă Facultatea de filosofie și litere din Cernăuți, dir. Al. Procopovici, Cernăuți, I, II, 1927—1929.
- RFRG — *Revista de filologie romanică și germanică*, red. responsabil Tudor Vianu, EA, București, 1957 ș.u.
- RIAF — *Revista pentru istorie, arheologie și filologie*, ed. de Gr. Tocilescu, 1882 ș.u.
- RIEB — *Revue internationale des études balkaniques*, directeurs : P. Skok—M. Budimir, Beograd, 1934 ș.u.
- RLV — *Reallexicon der Vorgeschichte*, I—XV, hgg. v. Max Ebert, Berlin, 1924—1932.
- Rocznik orient.* — *Rocznik orientalistyczny*, Kraków, 1914 ș.u.
- Rocznik slaw.* — *Rocznik slawistyczny*, Kraków, 1908 ș.u.
- Rohlf, EWUG — G. Rohlf, *Etymologisches Wörterbuch der unteritalienischen Graziäl*, 1930.
- Romania* — *Romania. Recueil trimestriel consacré à l'étude des langues et des littératures romanes*, publié p. Paul Meyer et Gaston Paris, Paris, 1871 ș.u.
- Romanoslavica* — *Romanoslavica*. Asociația slavistilor din Republica Socialistă România, București, 1958 ș.u.
- Rosetti, *Cercetări* — Al. Rosetti, *Cercetări asupra graiului românilor din Albania*, București, 1930.
- Rosetti, ILR — Al. Rosetti, *Istoria limbii române*, I, de la origini până în secolul al XVII-lea, ediția a doua, revăzută și adăugită, EȘE, București, 1978.
- Rosetti, *Mélanges* — A. Rosetti, *Mélanges de linguistique et de philologie*, Copenhague — București, 1947.
- RRL — *Revue roumaine de linguistique* [până în 1964 : *Revue de linguistique*], Academia RSR, București, 1956 ș.u.
- Russu, *Elem.* — I. I. Russu, *Elementele autohtone în limba română. Substratul comun româno-albanez*, EA, București, 1970.
- Russu, *Etn. rom.* — I. I. Russu, *Etnogeneza românilor*, EȘE, București, 1981.
- Russu, *Illirii* — I. I. Russu, *Illirii. Istoria — Limba și onomastica — Romanizarea*, Biblioteca istorică, XVII, EA, București, 1969.
- Russu, *Traco-dac.* — I. I. Russu, *Limba traco-dacilor*, ed. II, EȘ, București, 1967 : variantă germană : *Die Sprache der Thrako-Daker*, Bukarest, 1969.
- SA — *Studia albanica*, Université d'Etat de Tirana, Institut d'Histoire et de Linguistique, Tirana, 1964 ș.u.
- Sala, *Contrib.* — Marius Sala, *Contribuții la fonetica istorică a limbii române*, EA, București, 1970.
- Sandfeld, *Ling. balk.* — Kr. Sandfeld, *Linguistique balkanique. Problèmes et résultats*, Champion, Paris, 1930.
- Saussure, *Cours* — Ferdinand de Saussure, *Cours de linguistique générale*, Payot, Paris, 1968.
- Schuchardt, *Vokalismus* — Hugo Schuchardt, *Der Vokalismus des Vulgärlateins*, I—III, Leipzig, 1866—1868.
- SCL — *Studii și cercetări lingvistice*, București, 1950 ș.u.

- Scriban — Aug. Scriban, *Dicționarul limbii românești*, Iași, 1939.
- Selișceev — A. M. Селищев, *Славянское наследие в албанском*, Sofia, 1931.
- SF — *Studime filologjike*, Universiteti shtetëror i Tiranës [continuuat la BUT], Tirana, 1964 ș.u.
- Slavia — *Slavia, Časopis pro slovanskou filologii*, Praha, 1922 ș.u.
- SFR — *Studii de filologie română*, I. Anuarul Seminarului de istorie a limbii și literaturii române de pe lângă Facultatea de Litere din București, 1898.
- SLF — *Studime mbi leksikun dhe mbi formimin e fjalëve në gjuhën shqipe*, I—II, Universiteti shtetëror i Tiranës, Tirana, 1972.
- Studii trac.* — *Studia indoeuropaea ad dacoromanos pertinentia*, I, *Studii de tracologie*, Tipografia Universității București, 1976.
- Șăineanu — Lazăr Șăineanu, *Dicționar universal al limbii române*, ed. a doua, Craiova, 1908.
- Șăineanu, *Infl. orient.* — Lazăr Șăineanu, *Influența orientală asupra limbii și culturii române*, I—III, București, 1900.
- Șăineanu, *Semasiologia* — Lazăr Șăineanu, *Încercare asupra semasiologiei limbii române*, București, 1887.
- Șiadbei, *Probl.* — I. Șiadbei, *Problemele vocabularului român comun*, Iași, 1934.
- Tagliavini, *Alb. Dalm.* — Carlo Tagliavini, *L'albanese di Dalmazia. Contributi alla conoscenza del dialetto ghego di Borgo Erizzo presso Zara*, Firenze, 1937.
- Tamas, EWUR — Tamas Lajos, *Etymologisch-historisches Wörterbuch der ungarischen Elemente im Rumänischen (Unter Berücksichtigung der Mundartwörter)*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1966.
- TCLP — *Travaux du Cercle Linguistique de Prague*, Prague, 1929 ș.u.
- TDRG — Dr. H. Tiktin, *Dicționar român-german*, Imprimeria statului, București, 1903—1925.
- Teodorescu, P. P. — G. Dem. Teodorescu, *Poezii populare române*, București, 1885.
- Ungar. Jahrb.* — *Ungarische Jahrbücher*, Berlin, Leipzig, 1921 ș.u.
- Vasmer, REW — M. Vasmer, *Russisches etymologisches Wörterbuch*, 1—3, Heidelberg, 1953—1958.
- Vasmer, SAW — Max Vasmer, *Studien zur albanesischen Wortforschung*, Dorpat, 1921.
- Vraciu, LDG — Arifton Vraciu, *Limba daco-geșilor*, Facla, Timișoara, 1980.
- Vraciu, SLG — Arifton Vraciu, *Studii de lingvistică generală*, Junimea, Iași, 1972.
- Walde-Pokorny — A. Walde — J. Pokorny, *Vergleichendes Wörterbuch der indogermanischen Sprachen*, I—III, Berlin — Leipzig, 1930—1933; ed. a II-a, 1959.
- Weigand, *Alb. Wb.* — Gustav Weigand, *Albanesisch — deutsches und deutsch — albanesisches Wörterbuch*, Leipzig, 1914.
- ZB — *Zeitschrift für balkanologie*, Wiesbaden, 1964 ș.u.
- ZONF — *Zeitschrift für Ortsnamenforschung*, hgg. von Jos. Schetzl, München — Berlin, 1925 ș.u.
- ZRPh — *Zeitschrift für romanische Philologie*, hgg. v. Gustav Gröber, Halle, 1877 ș.u.
- Xhuvani, Çabej, *Prapashtesat* — Aleksandër Xhuvani dhe Eqrem Çabej, *Prapashtesat e gjuhës shqipe*, Tiranë, 1962.

Prefață	5
Abrevieri	7
I. Introducere	9
II. Împrumut din albaneză sau moștenire din substrat?	19
III. Cuvinte autohtone sigure	28
IV. Cuvinte autohtone probabile	130
V. Analiza morfologică și fonetică	152
VI. Semantica	157
VII. Răspindirea dialectală	164
VIII. Poziția în ansamblul lexical	177
Concluzii	183
Bibliografie	189

Redactor RODICA CHIRIACESCU
Tehnoredactor: OLIMPIU POPA

Coli de tipar 12,5 Bun de tipar 11, 05 1983

---

c. 785 I. P. Informația
str. Brezoianu nr. 23-25
București